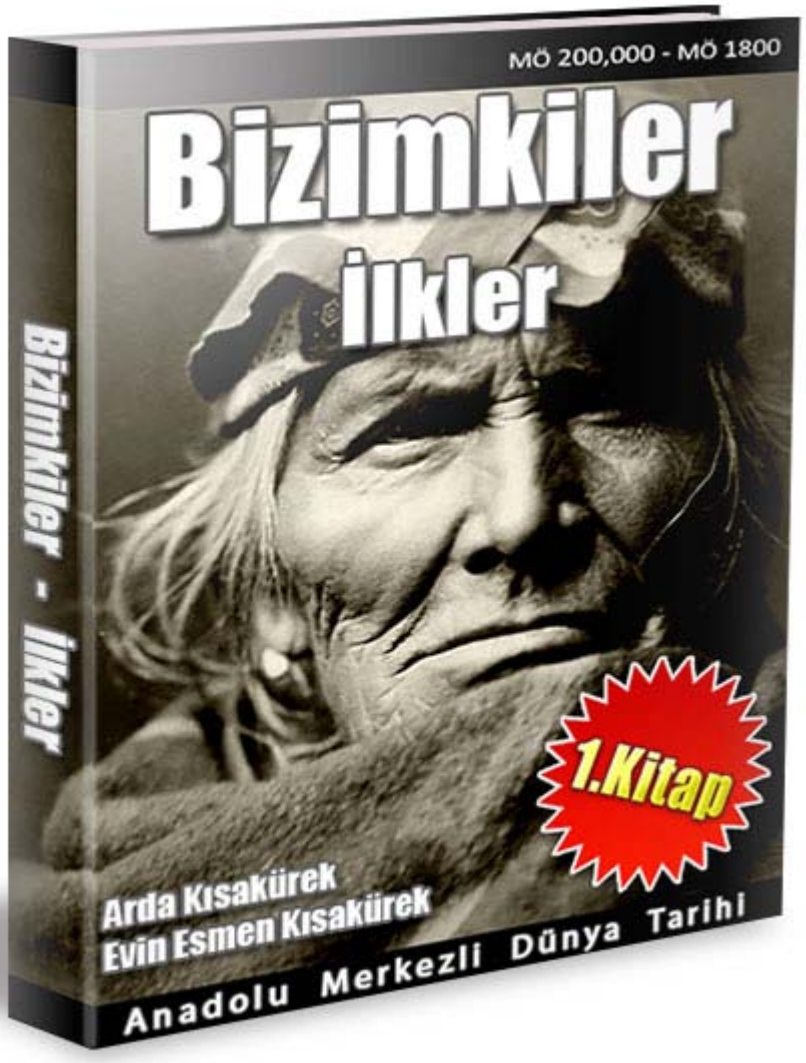

MÖ 200,000 - MÖ 1800
Bizimkiler
İlkler
1.Kitap
Arda Kısakürek
Evin Esmen Kısakürek
Anadolu Merkezli Dünya Tarihi
Bizimkiler - İlkler

BİZİMKİLER

Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

1. KİTAP

M.Ö. 200 BİN – M.Ö. 1800

İLKLER

Yazarlar

Evin Esmen Kısakürek

Arda Kısakürek

BİZİMKİLER 2
1. KİTAP 2
Kadim Atalarımız 5
Atalarımız 10
Hisler 13
Din 15
Kehanet, Sihir, Büyü 20
Rekabet 22
Şamanizm 25
Müzik 28
İnsan ve İklim 29
Geçmişin İzleri 31
Homo Sapiens Göçü 33
Orta Asya'dan Dağılma 38
Gravettianlar 42
LGM sonrası 45
Dini ritüellerin başlaması 49
Yiyecek Üretimi 51
İnsan etkisi 54
Bereketli Hilal 55
Evcil Hayvan ve Tahıl 58
İnsanoğlu yerleşiyor 60
Höyükler 64
Çatalhöyük 65
Toprak Kaplar 68
Anadolu'nun diğer yerleşimleri 71
Şaman Dini İki Dünyanın Birliği 72
En Büyük Tanrı Gök Tanrı 76
Şaman'ın Göğe Yolculuğu 79
Şaman dininde Fal ve Kehanet 81
Eşcinsellik 83
Şaman Din Adamı 85
Ana Tanrıça 88
Jarmo 92
Holocene 93
Akdeniz ve Karadeniz birleşiyor 95
Anadoluda karmaşa 97
Savaşlar Başlıyor 97
Anadolu'nun Yerli Halkı 101
İlk Devlet Sümer 104
Sümerler 105
YAZI 108
İlk Tanrılar 111
Mısır 116
Mısır Dini 119
M.Ö. 3100 – 2650 Tarihleri arası 123
Hiyeroglif 126
Devlet 128
Sümer halkı 131
Hattiler 133

Gılgamış 136
Me'ler 138
İnsanın yaradılış miti 141
Mısır takvimi 144
İlk mistik düşünce 147
Çin 149
Minos 153
Pramitler 156
Mısır Tıbbı ve Sünnet 161
Aryenler 164
Sümerlerin yaşamından bilgiler 166
Sümer-Akkad 168
Rüşvet 169
Afanayevo Kültürü 172
Akkad Hakimiyeti 173
Harappa 176
Baktriya Margiana Arkeolojik yapılanması 178
İnancın Filizleri 181
Mezopotamya'da ölüler diyarı 184
Devlet baba 187
III. Ur hanedanı 190
Bahar şenlikleri 192
Tarihte ilkler 195
Ludingirra 197
Merkezi devlet ihtiyacı 200
Mısır'da köylü ihtilali 203
Ur-Nammu kanunları 206
Hititler Anadolu'da 207
Hurriler 209
Babil 210
Babil dini 213
Hammurabi Kanunları 216
Babil nasıl bir yerdi? 220
Girit 226
Asur ticaret üsleri 228
1. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar. 231

Kadim Atalarımız

Bundan 14–15 milyar yıl önce, kâinat bugünkü şeklini alırken, bizim tarihimiz de başlıyordu.

Beş milyar yıl önce Güneş Sistemi ve Dünyamız, ortaya çıktı. Birkaç milyar yıl içinde, Dünyamız kendini dengeledi ve bugünkü şeklini aldı. Sonra, ilk canlılar boy göstermeye başladılar. Milyarlarca yıl, canlı yaşamın hayata tutunabilmesi ve gelişmesi ile geçti. Milyarlı geçmişimizden, milyonlu geçmişimize gelindiğinde, dünyada artık gelişmiş yaşam biçimleri vardı. Bitkiler, sürüngenler, memeliler ve diğer canlı türleri, dünyadaki yaşamı, paylaşıyorlardı. Zamanımıza daha da yaklaştığımızda, bundan 7 milyon yıl önce, insan olmaya aday türlerin evrimleştiğini görüyoruz. Sonunda, insana varacak olan bu evrim, Afrika kıtasında ortaya çıktı. Afrika kıtasında, 7 milyon yıl sürecek bir serüvenle, doğa ile uyum eleğinden geçebilen maymunsu atalarımızdan bugünkü İnsana varan gelişme oluştu.

Evrim sürecinde, insana benzer niteliklere ulaşan ilk canlılara " Hominid " (İnsanımsı) diyoruz. Bu Büyük Atalarımızı diğer canlılardan ayıran üç özellik vardır. Pelvis (leğen kemiği) onların dik durmasını sağlayacak şekilde değişmiştir. El başparmağı " oppozisyon " durumuna evrilerek, elin iş yapmasını sağlayacak duruma gelmiştir. Beynin koruyucusu olan kafatası boşluğu 800 cc den fazla büyümüştür.

Dik durabilen Büyük Atalarımızın elleri özgürleşti. Alet yapabilir niteliği kazanmışlardı. El becerileri gittikçe arttı. El becerisi arttıkça buna paralel beyin gelişti. Bugün, insan organları ile beynin merkezleri arasındaki ilişkiyi biliyoruz. Beyin merkezleri içinde göreceli olarak en büyük yeri başparmak becerileri kaplamaktadır.

Büyük Atalarımız kendi çabaları ile ayağa kalkmışlardır. Bu kalkış, Pelvis değiştirip, beyni geliştirmiştir. Ayakta ellerini hürleştiren atalarımızın başparmağı gelişmiş, bu da beynini tekrar geliştirmiştir. İnsan soyu kendi beyinsel evrimini beceri kazanıp, değer yaratarak, emeği ile geliştirmiştir. Yani İnsanın geldiği durum kendi çabasının eseridir. İleride bütün tarih boyunca görülecek olan da budur. İnsan ne etti ise kendi etmiş, ettiğini bulmuştur.
Evrimleşen beyin sonunda " Kortekse " (Cortex, Latince kabuk demek) kavuşmuştur. Kortekste 10 milyardan fazla hücre bulunur. Bunlar birbirine " Akson " ve " Dendrit " denilen çok sayıda uzantıyla değişik şekillerde bağlanmışlardır. " Synaps " denen birbirinden farklı bu bağlantılar, milyarlarca farklı kişilik ve yeteneğin ortaya çıkmasına da neden olur.

İnsan soyu kendi çabaları sonucu, beyin ön (Frontal) bölge loplarının gelişmesini de sağlamıştır. Bu kısım sadece insan soyuna özgü bir gelişmenin ürünüdür.

Çevre, yaşamda, daima, gelişmeyi etkileyen en önemli unsur olmuştur. Ancak, İnsanın evrimleşmesinde, ağır ağır, kültür ortaya çıkmış ve gelişimin bir etkeni olmaya başlamıştır. Önceleri ufak, önemsiz sayılabilecek olan kültür etkisi, zaman geçtikçe, yıllar devrildikçe, önemli bir etken haline gelmiştir. Ancak, günümüzde bile doğanın etkisi (iklim, yer hareketleri, uzaydaki gelişmeler…) önemini korumaktadır.

Bundan, iki buçuk milyon yıl önce, Afrika'da İnsan olmaya aday atalarımız yaşamaya başlamışlardı. İçlerinde bize en fazla benzeyeni Homo ergasterlerdi.

Dişi Homo ergaster

Homo ergasterlerde insan olabilmenin filizleri ortaya çıkmıştır. Konuşuyorlardı, konuşarak haberleşebiliyorlardı, hiyerarşik bir örgütlenmeye sahiptiler. Bütün canlılar içinde, en gelişmiş soğutma sistemi onlardaydı. Tüysüz vücutları ve terleme sistemleri, onları sıcak karşısında avantajlı hale getiriyordu. Beyinleri Modern insan beyninin 2 / 3'ü kadardı, ama bu bile büyük bir beyindi. Bu büyük beyinleri sayesinde çevreyi daha iyi algılayabiliyorlar, bağlantısız gibi görülen olaylar arasında ilinti kurabiliyorlardı. Kararmış bir buluttan yağmur yağacağı, kırlangıçların göçünden mevsimin değişeceği sonucunu çıkarabiliyorlardı. Teknolojide de gelişmişlerdi. O güne kadar yapılan en gelişmiş taş baltaları yaptılar. Daha sonra, belli tarzda yapılmış olan bu taş baltalar, onların izini sürmemizde bize çok yardımcı olacaktır.

Büyük beyinleri, enerji tüketimlerini arttırmıştı. Toplam enerji tüketimlerinin 1 / 5'i beynin ihtiyacına gidiyordu. Artan enerji ihtiyacı, zaten mönülerinde olan eti, ana besin maddesi haline getirdi. Avcılık ön plana çıktı. Bundan sonra, günümüze çok yaklaşana kadar, avcılık insan beslenmesinde en önemli faaliyet olacaktır. Etin temel gıda haline gelmesi, ateşin bulunması ile de doğrudan orantılıdır. Çiğ yenilen etin, çiğnenmesi ve sindirilmesi için geçen zaman, o kadar uzundur ki, pratikte çiğ etle beslenmek ve bitki ile beslenmek aynı hesaba gelmektedir. Bu nedenle, zaten yenilmeye başlanmış olan et ancak ateşin kullanımı ile beslenmede hak ettiği yeri almıştır.

Beslenmede hayvansal proteinin daha fazla kullanılması, bir taraftan daha az yiyerek daha uzun süre tok kalmayı ve dolayısı ile beslenme dışında faaliyette bulunmayı mümkün kılarken; diğer taraftan beynin daha da gelişebilmesine olanak sağlayacaktır. Avcılık, örgütlenme ve planlı bir beyin faaliyeti ister. Avlanmadan geri kalan zaman da kültürün filizlenebilmesi için uygun ortamı yaratır. Et, gıda maddesi olarak, beslenmedeki en önemli yeri almıştır. Bu nedenle kıymetlidir. Ve bu nedenle, takas aracı olarak kullanılır. Özellikle çiftleşme isteğinde, et, ikna kabiliyeti yüksek bir takas aracıdır. Böylece, avcılıkta maharetli olan, ete sahip olan, cinsel olarak ta avantajlı hale gelmektedir. Homo ergaster, büyük beyni sayesinde, çevresindeki hemcinslerini anlamakta, iş birliği yapmakta, birbiri ile dayanışmakta ve bilgiyi gelecek nesillere aktarabilmektedir. Homo ergasterlerin tek eşli bir aile geliştirdiği,

en azından dönemler halinde tek eşli yaşadıkları düşünülmektedir. Homo ergasterlerin kalıcı evleri yoktur. Av peşinde, dolaşır dururlar. Ama çok önemli bir kavram geliştirmişlerdir: Aile ve dostluk bağı. Bu, o güne kadar tanınan en güçlü bağ idi. Ve bu güçlü bağ sayesinde, ileride, bu bağı ergasterden miras alan Homo sapiens (modern insan) devletler kuracaktır.

Homo ergaster, yeteri kadar çoğaldığında, doğa koşullarının değişmesi sonucu, doğup kalabalıklaştığı topraklardan yani Afrika'dan göç etmeye başladı. Afrika'yı terk ederek, dünyaya yayıldı. Nil boyunca kuzeye doğru çıktı.

Homo eraktus

Bir kısmı Nil'i takip ederek, Kuzey Afrika'ya, Orta Doğuya yayıldı. Bir kısmı, Aden körfezinden, o zamanlarda Afrika'ya bitişik olan Arap yarımadasına geçti. Bunlar kıyı kıyı giderek Hindistan'a, Çin'e ulaştılar. Uzun yol kat eden, Homo ergastere, bu niteliğinden dolayı Homo erektus denilmeye başlandı. Çin ve dolaylarına varan Homo erektus (Homo ergaster), atalarının Afrika'da bulduğu taş baltayı kullanmayı, burada terk etti. Çin'de ve Java'da Bambu ağacından yapılmış silah ve eşyanın kullanımına geçti. Beslenme alışkanlıklarını da değiştirdi. Artık, böcek yiyor ve Asya'da bol bulunan gıdaları tercih ediyordu. Homo erektusun beyni, elindeki imkânları kullanması ve alışkanlıklarını değiştirebilmesi için yeteri kadar işlevseldi. Çevre koşullarına uygun olarak kendini değiştirebiliyordu. Çevre koşulları değişmedikçe, dış zorlamalar gelmedikçe, gelişme duruyor, gelişmenin yerini durağanlık alıyordu. Homo erektus, sonunda durağan bir hayata varmıştı, pekiyi de evrim ne olacaktı?

Ergaster taş baltası

Homo ergasterin taş baltayı bulmasından bir milyon yıl sonra, Afrika'da Homo erektus hala atalarının baltasını kullanıyordu. Teknolojisi değişmemişti. Yeni bir icat olmamıştı, hep aynı taş balta vardı. Derken, beynin çalışmasını ateşleyecek, yeni bir şey oldu. Homo erektus ateşi buldu. Ateşin kullanılabilir hale gelmesi; ateşin kontrol altına alınıp hizmete sunulması, hayatları değiştirdi. Yaşam tarzı ve düşünme şekli değişti. Ehlileştirilen güç, evrime güç kattı.

Heidelbergensis

400 bin yıl önceye geldiğimizde, Homo erektusların torunlarına rastlıyoruz. Bunlar Heidelbergensislerdir. Homo erektusun torunları Avrupa'da ve Afrika'da dolaşıp, avcılık yapmaktadırlar. Güney İngiltere'de görüldüğü gibi, torunlar (Heidelbergensisler) şifalı otları kullanmayı biliyorlardı. Genel olarak davranışları bizler gibi idi. Ancak dünyayı olduğu gibi görüyor ve görmeden kabul edemiyorlardı. Kuvvetli aile ve dostluk bağları, ölüm ile bitiyordu. Ölen, öldüğü yerde kalıyor, onları gömmek kimsenin aklına gelmiyordu. Aslında gömmek fikri, ölüm sonrası yaşam fikri ile bağlantılı olduğundan, bu Homo erektuslar için daha varılamamış bir fikir düzeyiydi. Homo erektusun torununu, ortaya çıkışından bir kaç yüz bin yıl sonra, artık ikiye ayrılmış olarak düşünmek zamanı gelmiştir. Bir kısmı Afrika'da, kurak bir iklimde yaşıyorlardı. Bir kısmı ise kuzeye gitmişti. Kuzeyin buzulları içinde yaşam savaşı veriyorlardı.

Neandertaller

Günümüze yaklaştıkça yani bundan 140 bin yıl önce, Avrupa'da Kuzey Heidelbergensisleri yok olmuşlardı. Evrim ortaya Neanderthal adamını çıkartmıştı. Neanderthal adamına, Avrupa'da, Asya'da ve Orta Doğuda rastlıyoruz. Neanderthal adamının Orta Doğuda, Homo erektustan evrimleşip, Anadolu üzerinden Avrupa'ya geçtiğini iddia edenler vardır. Biz ise, daha ilerde bahsedeceğimiz gibi, Anadolu'nun doğudan batıya, o tarihlerdeki geçit vermez özelliği nedeniyle, bu iddianın mümkün olabileceğini sanmıyoruz. Anadolu, göç yolu özelliğine, teknoloji ilerledikçe varacaktır. Orta Doğu ile Avrupa arasındaki Neanderthal adamı geçişi, ister Orta Doğudan Avrupa'ya, ister Avrupa'dan Orta Doğuya olsun, Karadeniz'in kuzeyinden dolaşılarak gerçekleşmiş olmalıdır. Ama her durumda, Homo erektustan, bundan beş ila altı yüz bin yıl önce, Neanderthal adamı dallanmıştır. Neanderthal adamına özellikle Avrupa'da ve Orta Doğuda da rastlamış olmamız, bu dallanmanın, Afrika dışında gerçekleştiğini göstermektedir. Her durumda, ilerde nesilleri silinecek olan Neanderthal adamını Avrupa'nın esas yerlileri kabul etmek yerinde olur sanırım. Neanderthaller konuşuyorlardı. Ateşleri vardı. Hiyerarşi ve örgütlenme ilerlemişti. Boyları bir buçuk metre kadardı. Soğuk iklim koşullarına uyum sağlamak için, yani ısı kaybını azaltmak için kol ve bacakları kısaydı. Soğuk iklimde ter önemli bir problemdi. Ter, vücutta hemen donarak, problemlere neden oluyordu. Bu nedenle, soğuk iklimde yaşayan Neanderthalin, teri azaltıcı bir soğutma sistemine ihtiyacı vardı. Bu da büyük burunla çözüldü. Neanderthallerin çok dayanıklı bir vücutları vardı. Zekâları da gelişmişti. Ancak, modern insandan en önemli farkları, hayal güçlerinin olmamasıydı.

Afrika'daki Homo erektusun torunlarına gelince, kuraklık nedeniyle değiştiler. Koyu renk derileri oldu, ince ve uzundular. Güçlü olmak, sabit fikirli olmak Afrika'da bir işe yaramıyordu. Sayıları azalmaya başladı. Kuzeyde ise Neanderthal adamı çoğalmış ve yerleşmişti. Hayal güçleri olmasa bile durumuna iyi uyum sağlamıştı. Neanderthal adamı kuzeyin efendisiydi. Güneyde ise kuzenleri, Afrika'nın kurak ikliminde ölüyorlardı. Bundan 140 bin yıl önce bir tür ölürken, içlerinden çok ufak bir bölümü hayatta kalmayı başardı. Bunlar, kendini değiştirebilmiş çok ufak bir azınlıktılar. Hayal gücü ortaya çıkmıştı. Deve yumurtasının tepesini delip, su kabı olarak kullanıyorlardı. Bu kapları toprağa, kuma gömüyor, su bulamadıkları zaman ihtiyaçlarını görüyorlardı. Böylece, güneyde, değişebilenler, hayal gücünü oluşturabilenler yaşadı. Diğer tüm Homo erektuslar, zaman içinde silindi. Evrimin seçicilik kuralı, gene yapacağını yapmıştı. Bu ufak azınlık, güneyde, Afrika'nın zor ve kurak koşullarında varlığını sürdürebildi. Ta ki, bundan 100 bin yıl öncesine gelene kadar. Bundan 100 bin yıl önce, bir buzul çağı daha bitti. Afrika'nın iklimi bir daha değişti. Afrika yeşerdi, şakır şakır sular akmaya başladı. Yaşamayı başaranlar, bolluğa kavuştular. İşte, bugünkü insanlar, o bir avuç atadan doğanlardır. Ortaya Homo sapiens çıkmıştı.

Atalarımız

O günkü Homo sapiensi, bizim gibi giydirip, soframıza oturtsak, görüntü olarak kimse yadırgamaz. O günkü ve bu günkü Homo sapiensin görüntüsü değişmemiştir. Homo sapiens Afrika'da çoğaldı, yine iklim koşulları ve rekabet nedeniyle, göçe kalktı. Afrika'ya yayıldı. Süveyş'ten geçerek, Orta Doğuya ve oradan da Asya'ya vardı. O zamanlar Orta Asya kliması ve doğa koşulları yaşamaya çok müsaitti, belki de dünyanın gıdası en bol, en rahat yaşanabilir bölgesiydi. İşte, Homo sapiens burada çoğaldı, gelişti ve farklılaştı. Homo sapiensin doğduğu yer Afrika, gelişip, Avrupa ve Asya'ya yayıldığı yer Orta Asya'dır. Homo sapiensin, ilk büyük göçü esnasında, bir kısmı, Homo erektuslar gibi, kıyı yolunu takip ederek, Avustralya'ya kadar vardılar. Bunlar Aborjinlerin atalarıdır. Bu seyahatte Homo sapiens ve Homo erektus karşılaştı mı, bilmiyoruz. Ama eğer karşılaştı ise olaylar, beyni Homo erektustan üçte bir daha büyük olan Homo sapiens lehine gelişmiş olmalıdır. Homo sapiens, Homo erektustan sadece genlerini almadı; teknoloji ve kültürü de aldı; yani bir anlamda sıfırdan başlamadı. Ateş, ilkel taş aletler, yaşam bilgisi, ilkel klan organizasyonları, daha pek çok şey erektustan sapiense geçen mirastır. Orta Asya da gelişen ve farklılaşan, klanlaşan Homo sapienlerin, iklim değişiklikleri sonucu yaşam koşulları değişti. Ve kalabalıklaşma ortaya rekabeti çıkardı. İklim değişikliği ve rekabet, bir arada, yaşamı zorlaştırdı. Uzaklara göçmek bazı klanlar için zorunlu hale geldi.

Bundan otuz, otuz beş bin yıl önce, Homo sapiens diasporası başladı. Orta Asya'dan dışa doğru yapılan bu göçler, artık bir daha durmayacaktır. Avrupa, İran, Anadolu, Çin, tüm Asya, Amerika, dalga dalga göçlere ve durmadan gelen yeni Homo sapiens tanık olacaktır. Homo sapiensin avcılık döneminde, daha sonra göçebelik döneminde, ilerde bahis edileceği gibi, koşullar gerektirdikçe, Orta Asya (Bozkır), fokurdayan bir tencere gibi, taştıkça taşacaktır. Homo sapienler Avrupa'ya Karadeniz'in kuzeyinden gittiler. Avrupa'da bir süre Neanderthal adamı ile birlikte var oldular. Ama zaman Homo sapiensin lehine çalışıyordu. Neanderthaller on bin, yirmi bin yıl içinde dünyadan silindiler. Neanderthal adamı için kıyamet günü gelmişti.

Bir kısım Homo sapienler, bundan on beş bin yıl önce Bering Boğazı üstünden Amerika'ya geçtiler. Amerika'ya göç eden Homo sapienler, burada çoğalıp, özgün yerleşimler kurup, kendi kültürlerini geliştirdiler. On bin yıldan uzun bir süre, Amerika kıtasında kendi içlerine kapanık yaşadıktan sonra, M.S. 1492 de, Avrupalılar Atlas okyanusu üzerinden Amerika'ya vardılar. Vardıktan 300 yıl içinde de Avrupalı Homo sapienler (Beyazlar), Amerikalı akrabalarını (Kızıl derili), yeryüzünden sildiler.

Bundan otuz bin yıl önce başlayan göçten, Anadolu da nasibini aldı. Homo sapienler gelip, Anadolu'ya yerleştiler.

Gevaruk duvar resimleri

Avcılık ve toplayıcılık dönemini yaşayan Homo sapienlerin izini, bugünlere kalabilen kalıntılarına bakarak sürüyoruz. Bu kalıntılar içerisinde mağara resimleri önemli bir yer tutmaktadır. Mağara resimleri bir taraftan Homo sapiensin varlığını ispatlarken, bir taraftan da gelinen kültürel aşamayı göstermektedir. Afrika'da, İspanya'da, Fransa'da ve Anadolu'da bulunan mağara resimleri, birbirine yakın çağlarda, birbirine yakın düzeyde bir kültürün varlığını bildirmektedir. Antalya'da Beldibi, Adıyaman'da Palanlı mağaralarında bulunan resimler, oldukça ilerlemiş, olgun bir düzeye erişmiş, kültür varlıklarıdır. Adıyaman Palanlı'da dağ keçisi sürüsü tasviri, Hakkâri Gevaruk'ta çift boynuzlu dağ keçisi ve insan tasvirleri bulunmuştur. Anadolu'nun bu ilk Homo sapienleri Antalya yakınındaki Karain, Beldibi, Belbaşı, Öküzini, Kumbucağı mağaralarında; Alanya'daki Kadıini, Isparta'daki Kapalıin ve Hatay Samandağ'daki Mağaracık mağaralarında yaşamışlardır. Ayrıca, Isparta, Mersin, Burdur, Gaziantep'te nispeten daha yeni yerleşimler vardır.

Avcılık ve toplayıcılık dönemindeki Homo sapiens, bir yolla Anadolu'ya girmiş ve orada yaşamını idame ettirmiştir. Kaba taştan yapılmış alet ve silahları kullanan, bu ilk yerleşimciler, zamanla teknolojide ilerleyerek, daha kullanışlı taş aletler yapar hale gelmişlerdir. Daha ne göçebe ve ne de yerleşik toplum düzeyine geçemeyen, bu dönemin insanları, yani Mezolitik (orta taş devri) insanları, ataları gibi, Anadolu'da yaşadıklarının kanıtlarını bırakmışlardır. Bu belgelerden bazıları Antalya çevresindeki mağaralarda bulunmuştur. Yani, Homo sapiens, Orta Asya'dan büyük serüvenine çıktığı ilk zamanlarda Anadolu'ya gelmiş ve orada yaşamını idame ettirerek, kendini geliştirmiştir.

Homo sapiens, avcılık ve toplayıcılık yaparken, kuvvetli bir olasılıkla 20.000 yıldan daha eski bir zamanda, köpek ve insanın işbirliği başlamıştır. Köpek ilk evcilleşen hayvandır. Köpek ve kurt çok yakın akrabalardır. Bunlardan köpek, insana yaklaşarak onun en yakın arkadaşı olmuş ve daima insanın yanında yerini almıştır. Hâlbuki vahşi kalmayı seçen kurt, her yerde insana rakip olmuştur. İnsan, kurt rekabeti neredeyse günümüze kadar sürmüştür. Köpek, avcılık döneminde insanla müttefik olunca avlanma her iki tarafça da kolaylaşmıştır. Köpek, müthiş

koku alma kabiliyeti sayesinde avları bulmuş, insana yol göstermiş, avı kovalayarak yormuş, avı insanın istediği yere yönlendirmiştir. Soğuk gecelerde, insanın yatağını ısıtmıştır. İnsanlar avcılıktan göçebeliğe geçerken, köpek te duruma uyum sağlayarak, avcılıktan sürü güdücülüğe ve bekçiliğe geçmiştir. Yerleşik düzene geçen insanlar için köpeğin önemi devam etmiş, bekçilik yapan köpek, evini hırsıza, uğursuza karşı korumuş, yeri geldiğinde insanla birlikte çatışmaya girmiştir.

Kars'ın Kağızman ilçesi kaya üstü resimleri açısından çok zengin bir bölgedir. Bu resimler, 10.000 yıl öncesinde Anadolu'da yaşayan insanların hayvanlarla olan yaşam ilişkisini ustalıkla betimlemektedir. Yazılı kaya, Kaya Resimleri olarak adlandırılan bu resimler iki ayrı kaya yüzeyine çizilmiştir. Volkanik andezit kayalıklara, obsidyenden yapılmış kalemler ile çizilmiş hayvan gövdelerinin çok orantılı ve başarılı bir şekilde resmedildiği görülmektedir. Şüphesiz bu resimleri çizen sanatçılar muhakkak ki avcıların kendileri idiler. Doğu yönündeki kaya yüzeyindeki kaya resimleri deniz seviyesinden 2247 m. yüksektedir. Resimler, insanların kolayca erişemediği bu yerde ve kayanın özelliği nedeniyle mükemmel korunmuşlardır. Bu kayada yaklaşık 4 m2 lik bir yüzeyde 26 adet hayvan resmi bulunmaktadır. Geçmişte ormanlarla ve koruluklarla kaplı Aras Nehir vadisindeki bu bölgede, Eski çağlarda bol bol geyik, ceylan, dağ keçisi, domuz, ayı vb bulunmakta idi. Doğu yönündeki kayada, bir köpek tarafından tuzağa doğru kovalanan ceylan, dağ keçileri, dağ koyunları büyük bir hareketlilik içinde resmedilmiştir. Düzenlenen bir sürek avında, köpeğin de yardımı ile tuzakla hayvan yakalanması resmedilmiştir. Başka tuzak sahneleri de bu bölgenin 35 km. batısında yer alan Kurbanağa mağarasındaki duvar resimlerinde de görülmektedir. Bu tür tuzak sahnelerine Avrupa'da Altamira, Pasiage, Marsaulas, Font du Gauma, Buxu, Combralles ve Pindal mağaralarında da rastlanmıştır. Çallı Batı Kayalığındaki resimlerde de benzer hayvanlar, köpek, tuzak, ağaç resmi vb çizilmiştir. Resimlerin vücut orantıları ve ayrıntılar oldukça iyidir. Benekleri özenle gösterilmiş ceylan, ok ile avlandığı hemen anlaşılan ve öldüğü için dili ağzından sarkmış ceylan, çarpıcı boynuzları ile geyikler, bu resimler arasındadır. Her iki kayada da insan resmi yoktur. Köpek resimleri oldukça ayrıntılıdır. Anadolu'da köpeğin, çok eski zamanlardan beri evcilleştirildiğini biliyoruz. Örneğin Çayönü ve Menekşe Çatağı kazılarında köpek iskeletleri bulunmuştur. Tepecik – Çiftlik kazısında bir çömlek üzerine kabartma olarak köpek resmi ve Hallan Çemi kazısında ise taş bir kap üzerine yapılmış köpek resmi bulunmuştur. Van Gölünün 150 km. güneyinde yer alan Tirşin Yaylasındaki kaya üstü resimlerinde de köpek tasviri vardır.

Hisler

Homo sapienste birlikte, soyut düşüncenin ve hayal etmenin ortaya çıktığını görmüştük. Ve hatta hayal gücü, Homo ergasterler ölerek yok olurlarken, onların arasından Homo sapiensin farklılaşmasına yol açmıştı. Hayal gücü sayesinde Homo sapiens yaşamaya devam etmiş, sonra da çoğalarak dünyaya yayılmıştı. İşte bu hayal gücü, hiç durmadı. Bugün de, durmadan itici güç olarak bizi ilerletmeye devam ediyor. İnsanın hayal gücüne sahip büyük bir beyni var. Bu beynin zaman içinde nasıl geliştiğine ve soyut dünyamızın nasıl oluştuğuna, hikâyemizin bu kesitinde bakmak, tarihi takip ederken yararlı olacaktır. Tekrar geriye dönerek, 7 milyon yıllık insansı geçmişimize bir göz atalım. İki ayak üzerine kalkarak, diğer canlılardan farklılaştığımızda, beynimizin büyümesine de zemin hazırlamış olduk.

Korku, canlılarda, beyinle birlikte, ilk gelişen duygulardan biri olmalıdır. Canlının, enerjisini, bir başka canlıyı yiyerek elde etmeye başladığı zamandan beri, korku, yem olmayı önleyebilecek en önemli donanım haline gelmiştir. Korku sayesinde, canlının tehlikeden kaçarak kurtulması ve türünü idame ettirmesi mümkün olmuştur. Korkunun olmadığı bir ortamda, zayıfların kendinden kuvvetliler karşısında, herhalde pek şansı kalmazdı. Korku beynin en derin, en eski bölgesinde yer alan amigdalada şekillenir. Duyu organlarından gelen veriler, amigdalada, eski, neredeyse ilk canlılardan beri oluşan bir veri tabanında işlenerek, kork veya korkma (tehlike veya değil) şekline dönüşür. Kork ise, amigdala, belkemiğindeki sinir sistemine emri iletmiştir bile. Böbrek üstü bezleri, adrenalin salgılamaya başlar, vücudun her noktasına adrenalin ulaşır. Kalp hızlanır, kaslar gerilir, nefes sıklaşır, vücudun fiziksel kabiliyetleri artmıştır. Tüm bunlar, çok hızlı, ilk gelen verileri beynin üst katmanları daha işlemeden olmuştur. Yapılacak olana karar vermesi noktasına gelindiğinde, vücut hazırdır. Kaç veya mücadele et kararını verdiğimizde, vücut, o emre, yapabileceği en üst noktada cevap verir.

Hayal gücünün olmadığı bir dünyada, yani Homo sapiensten önce, korku, algılanan dünyadan gelen veriler karşısında, yani somut varlıklar veya olaylar karşısında ortaya çıkıyordu. Leopardan korkmak, ayıdan korkmak, fırtınadan korkmak, aile reisinden korkmak böyle bir duyguydu. Var olan korku duygusu, hayal gücü ile birleşince, ortaya yeni bir korku türü çıktı. Bilinmeyenden korku. Veya sonuçları iyi olacağı kestirilemeyenden korku. Veya bizden yana olmayandan korku. Yani, somut varlık ve olaylar karşısındaki korkuya, bir de soyut korku eklenmişti.

Korku kaçarak, kendini tehlikenin dışına çıkararak, korunmayı gerektiriyordu. Mücadele, sonunda kazanılsa bile kendine zarar veren veya zarar verebilme riski taşıyan bir eylemdi. Başlangıçta, korku karşısında kaçmak yerine mücadeleyi tercih etmek, zorunlu hallerde, ancak başka çare kalmaz ise başvurulan bir hareket tarzı olsa gerekti.

İlk ortaya çıkışı, başlangıcı itibarı ile beslenmeye bağlanan korku gibi, çok eski bir duygunun sevgi olması icap eder. Canlı, beslenerek kendi yaşamını idame ettirir. Ama türün devamı ancak çiftleşme ile mümkündür. Doğa, türün devamı için, benzer yaratıkların üretimi için, en uygun metot olarak çiftleşmeyi, yani seksi seçmiştir. Başlangıçtan beri, bireyin varlığı ancak türünün varlığı ile devam edebilir. Bu nedenle, türe ilişkin seks güdüsünün, en az bireye ilişkin beslenme güdüsü kadar kuvvetli olması gerekir. Seks ve beslenme, hangisinin daha önemli olduğu tartışılamayacak kadar önemli ve vazgeçilemezdir. Evrimin ilerleyen evrelerinde, türün daha sağlıklı devamı için, beğeniye ve seçiciliğe gerek duyulmuştur. Bir cins ve genellikle erkekler, diğer cinsin ilgisini çekebilmek için özellikler geliştirmişlerdir. Öterek, melodik nameler üreterek; renk değiştirip, cazip şekiller alarak; karşı cinsin beğenisini kazanacak hareket ve duruş tarzları geliştirerek; genel bir seksten, beğeni ve seçicilik üzerine kurulmuş sekse geçilmiştir. Beğeni ve seçicilik ortaya çıktıktan sonra, sevginin de ortaya çıkması kaçınılamaz bir durumdur. Türün devamı ihtiyacından ortaya çıkan sevgi, korkudan da destek alarak, ilerde ailenin oluşmasına önemli bir neden olacak veya nedenlerin en önemlilerinden biri olacaktır. Türün devamı ve bireyin devamı için, besin ve seksi paylaşan bireylerin, korku ve sevgiyi de paylaşması ve bu iki durumdan, diğer hislerin ortaya çıkması ve çeşitlenmesi, artık, sadece zaman sorunudur. İnsansı atalarımıza gelindiğinde, sevgi de korku gibi çoktan vardı. Ve davranışlarımıza yön veren önemli bir olguydu. Homo sapiensin hayal gücü, sevginin somut gereklerinin yanına, soyut sevgi kavramını da katmıştır.

Canlı türleri, daha gelişmiş organizmalara evrimleştikçe, doğan yavrunun bakım ihtiyacı da artıyordu. Doğan yavrunun, kendine yeterli hale gelene kadar, annesi veya ailesi tarafından bakılması, gözetilmesi gerekiyordu. Canlı türleri geliştikçe, anne çocuk ilişkisi de gelişti. Bu ilişki bir taraftan aile oluşumuna yol açarken, diğer taraftan sevgi olgusuna yeni bir boyut getiriyordu. Beğeni ve seçicilik üzerine kurulan ilk sevgi hisleri, kendi üretimine duyulan bir sevgiye doğru, anneye (bazı durumlarda aileye) olan bağımlılığa duyulan bir sevgiye doğru, seks dışı, bir gelişme gösterdi. Sevgi giderek, sadece sekse değil, üretime, bağımlılığa ve gen bağına bağlı bir his haline geldi. Anne çocuk ilişkisi bir yandan sevgiyi çeşitlendirirken, diğer yandan, yeni doğanın bakımına, güven duygusunun oluşmasına ve gelişmesine yol açtı. Korkunun ve sevginin yanında, güven duygusu da kuvvetli bir his olarak ortaya çıktı. İnsansı atalarımız, güven, sevgi ve korku hislerinin en geliştiği canlılar olarak, aileler kurdular. Bu ailelerin büyümesi ile de klanlara geçtiler. Aile sevginin en yoğun yaşandığı, güvenin en üst düzeyde olduğu ve korkunun en aza inebildiği bir durumdu.

Her şey birbirini etkileyerek, birbiri ile çelişerek ve yeni sentezler yaratarak gelişti. Korku, sevgi, güven ve aile gelişip, çeliştikçe, diğer sentezler oluştu. Nefret, cesaret, ihanet, kendini feda, yalan, dürüstlük, saygı vs… ortaya çıktıkça, her gelişme yeni bir çelişkiye sebep oldu. Bu çelişkilerden yeni kavramlar, yeni hisler türedi. İnsansı atalarımız, canlı ve cansız dünyanın tüm mirasına sahip olarak, zengin bir his dünyasının sahibi oldular. Dünyada, Homo ergastere gelindiğinde, Homo ergasterden daha zengin his dünyasına sahip bir varlık yoktu. Ama Homo ergasterler ölülerini gömmeyi bilmiyorlardı. Ölüleri gömmek için soyuta inmek gerekiyordu. İşte Homo sapiensin hayal gücü, soyut dünyanın temellerini atarken, hislere daha geniş bir anlam kazandırdı. Homo sapiensin hisleri artık gerçek olduğu kadar soyuttu da.

Din

Aslan adam

Tarih içinde hislerin gelişmesine şöyle bir göz atarken, felsefi düşüncenin gelişmesine de sıra gelmiş olmalı. Ancak, buna geçmeden önce, beynin çalışma biçiminin bir noktasına değinmek gerekecektir. Homo sapiensi, diğer canlılardan ayıran en temel özelliği olan, hayal gücü üretebilen beyni, durmadan düşünüyordu. Neden, niçin, bu ne demek, nasıl olur... Sorular, sorular ve bilinmeyenler. İnsanın ayrıcalığı olan soyut düşünme yetisi, hem onun en büyük yardımcısıydı ve hem de onun en büyük derdiydi. Psikolojik huzur için, beyin huzuru şarttır. Beyin ise, ancak çözüm bulup, karar ürettikçe huzur buluyordu. Huzur bulan bir beynin, üretici niteliği azalıyordu, ama psikolojik dinginlik artıyordu. Beyin karar üretip, o konudaki faaliyetini durdurmak istiyordu. Veya aynı şey olan, beyin bir olayı kabullenip rahat etmek istiyordu. Beynin, insanları iten bu tavrı ile içinde yaşadığı doğayı gözlemleyen insanın, çözemediği, bilemediği, anlayamadığı olayları, benzetmelerle ve kabuller ile bir sisteme oturtması kaçınılmazdı. Ve öyle de oldu, insan dini yarattı ve ona sarıldı. Artık dinin konusu olan manevi dünya, yaşadığı maddi dünyaya paralel olarak yaşanıyordu. Böylece, olaylar iki dünyada birden var olmaya başladılar. Çözümsüzlükler ortadan kalkmıştı. İnsanın kendi eli ile kurduğu manevi dünya, maddi dünyanın sorunlarını yanıtlıyordu. Hem de doğa ile uyum içinde yanıtlıyordu.

Avcı ve toplayıcı, Homo sapiensin dini Şamanizm'dir. Almanya'nın Schwaebisch Alb bölgesinde, aralarında bundan 32.000 yıl önceye dayanan eserlerin de olduğu, mamut dişinden yontulmuş hayvan tasvirleri ve minik insan heykelcikleri bulunmuştur. Aralarında uçmakta olan bir yaban ördeğini tasvir eden ilk kuş heykelciğinin de bulunduğu bu heykelcikler birer sanat harikasıdır. Bu eserler bize hem, baştan beri vurguladığımız hayal gücünün ilk insanlarda ne denli geliştiğini gösterirken, diğer taraftan da ilk dine ait, yani Şamanizm'e ait, bir geleneği de yansıtmaktadır. 2,5 cm boyundaki, insan heykelciğinin başı, bir vahşi hayvanın, kuvvetli olasılıkla ile vahşi bir parsın başıdır. Bu bir Şamanlık belirtisidir. İlerde göçebe toplumu ele alırken, Şamanizm'den teferruatlı olarak bahsedeceğiz. İlerde

anlatılacak olan Şamanizm iyice gelişmiş bir yapıya ve bir sürü teferruata sahiptir. Şamanizm'e varana kadar, insanın felsefi yaklaşımının ilk evreleri, oldukça basit olmalıdır. Ancak, yine de içinde ilerde varacağı aşamanın tohumlarını taşımalıdır.

Çevresini olduğu gibi algılayan Homo erektusun bile bazı hayvanların, Homo erektuslara olan üstünlüklerini fark etmemiş olmaları düşünülemez. Çoğu vahşi hayvanlar, bizden daha güçlü, daha hızlı, daha çevik ve daha beceriklidirler. Algılama görme, duyma, koku alma duyguları bizden daha gelişmiştir. Bu nedenle hayvanlara hayran olunur, gıpta edilir. Ama hayvan gibi olabilme isteği, Homo sapiensle ortaya çıkmıştır. Hayal gücü olmayan durumda, bir şeye benzeme isteği de olmaz. Homo sapiensin ilk günlerinde, Homo ergasterden miras kalan, bazı hayvanlara karşı duyulan hayranlık, o hayvanlara benzeme isteğine dönüşmüş olmalıdır. Bu istek, bazı hayvanları idol haline getirmiştir. Bu idol hayvanlara karşı hem korku ve hem de sevgi duyulur. İşte, o gün bu gündür, her dinde, hem korku ve hem de sevgi vardır. Yine hayvanların iyileri, yani insana yardım edenleri ve kötüleri, yani insana zararı dokunanları veya dokunabilecek olanları vardır. İyi ve kötü kavramı da, o günden beri, gelişecek ve her dinde ana çelişki olarak var olacaktır. Hayvanlara duyulan gıptanın, hayvanların idol haline gelmesinin, daha bir din gibi algılanması pek mümkün değildi. İnsanların kendilerini hayvanlarla özleştirme isteği, dine giden yolda bir adımdı ama yeterli değildi. Şimdi ağır ağır manevi dünyanın nasıl oluşmuş olabileceğine bir göz atalım.

Canlılarda beyin ortaya çıkmaya başladığından beri, rüya da ortaya çıkmıştır. Bugün, rüyanın, beynin bir iç işlemi, bilgileri yerleştirme ve ilişiklendirme işlemi olduğunu bilmemize rağmen, hala çok sayıda insan rüyada başka manalar aramaktadır. Canlıların büyük bir kısmı ve tüm memeliler rüya görürler. Homo ergaster de rüya gördü. Gördüğü rüyalardan korkmuş, sevinmiş olabilir. Ancak, o rüyalar ile maddi dünyayı birbirinden ayıramazdı. Sanırız, gördüğü rüyaları hakikat sanmıştır. Ve tam ne olup bittiğini de anlayamamıştır. Ama Homo sapiensin hayal gücü işe karışınca, ortaya iki dünya çıktı. Birincisi gündüz yaşanan maddi dünyaydı. Diğeri gece uykuda ulaşılabilen, sonra izi kalmayan bir başka dünya veya bir başka yaşamdı. Biz bu ikincisine manevi dünya diyelim. Ama gece görülen rüyaların, gündüz yaşananlar ile bir ilintisi vardı, maddi ve manevi dünya iç içeydi. Ama rüyada görülen pek çok şey, maddi dünyada gerçekleşemeyecek olaylardı. O zaman, manevi dünya, maddi dünyadan daha kapsamlı, daha kuvvetliydi. Böylece, gece uykuda görülen rüyaların, ilk insanları çok derinden etkilediği bellidir. Yazının bulunmasından sonra ele geçen belgeler, insanların, rüya ile duyu organlarımızla algılayabildiğimiz dünyanın dışı arasında, kurdukları bağlantıları belgelemektedir. Gelecekte olabilecek olayları, yaşam ve ölüm hakkındaki kehanetleri, bu dünyada yapamadıkları eylemleri, ölülerle veya insan dışı varlıklar ile yapılabilen konuşmaları ile rüya âlemi manevi dünyaya açılan bir kapıdır. Böylece, avcı toplum aşamasındaki insan maddi ve manevi dünya ayrımına varmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, manevi dünyanın keşfi, insanı çok rahatlatmıştır. Artık cevapsız soruların, bu dünyaya ait olmayan cevaplarını bulmak mümkündü. Nedeni anlaşılamayan olayların, bu dünyaya ait olmayan bir nedeni vardı. Manevi dünya huzur veriyor ve beyni rahatlatıyordu.

Homo sapiens, rüyasında ölen yakınlarını ve sevdiklerini görüyordu, demek onlar yaşıyorlardı. Bu dünyadan gidince, öbür dünyadan da gidilmiş olmuyordu. Öbür dünyada hep vardınız. Öbür dünyadan geliyordunuz, kısa bir süre bu dünyada yaşayıp, tekrar öbür dünyaya dönüyordunuz. Mademki, varlığınız devam ediyordu, o zaman, size duyulan saygının, bağlılığın devam etmesi bir mana kazanıyordu. Homo sapiens ölülerini gömmeye başladı. Ölü gömme törenleri düzenlemeye başladı. Bu törenler, kişiyi bu dünyadan öbür dünyaya geçirme törenleriydi. Ölünün yapacağı seyahati kolaylaştırmak ve onun yanında olduklarını belirtmek için yapılıyordu. Çekilen acılar, geçici bir ayrılığın acılarıydı. Törenlerde esasen sevinç vardı,

ölen hesabına duyulan sevinç dile getiriliyordu. Ölen asıl olması gereken yere gidiyordu, sevdiklerine, ailesine kavuşmaya gidiyordu. Ne mutlu idi ölene, bu dünyadan gidene.

İlk insanlar, ölenin cesedinin hemen bozulduğunu ve zamanla yok olduğunu gözlemlemişlerdir. İnsan vücudunun en dayanıklı olan ve ölüme en fazla direnen kısmı ise kemikleriydi. Böylece kemiğin bu dünya ile öbür dünya arasında bir köprü oluşturabileceği düşünüldü. Ve daha ilerde göreceğimiz gibi, kemik özel bir anlam kazandı. Bu dünyada vücudumuz ile yaşıyorduk. Yaralanıyor, hastalanıyor, acı çekiyorduk. Vücudumuz acının kaynağı idi. Ölünce vücut çürüyordu. Vücut bu dünyada kalıyor, öbür tarafa gitmiyordu. O zaman giden ne idi. Ortaya ruh fikri çıktı. Bu kavram ikilemi ve sorunları çözdü. Ruh hep vardı, hiç ölmüyor, hep yaşıyordu. Ruhu olmayan bir vücut hiç bir işe yaramıyordu. Yaşamak için, ruhun vücuda girmesi şarttı. Ölümde ise, ruh vücudu terk edip, gitmesi gereken yere gidiyordu.

Bu kadar birikim bir araya geldiğinde, artık din oluşabilirdi ve oluştu. Korku ile sevgi, iyi ile kötü, maddi dünya ile manevi dünya, beden ile ruh, bütün bunlar hayvanlara duyulan hayranlıkla birleşince, ortaya ilk din motifleri çıkmaya başladı. Her ailenin koruyucu bir hayvanı oldu. Klanlar kendilerine hayvan totemler seçtiler. Hayvana tapınmak, Şamanizm'in bir ilk şekli olarak, insan yaşamındaki yerini almaya başladı.

Din ve dini ayinler ortaya çıktıkça, bunları yönetecek birilerinin de ortaya çıkması kaçınılmazdı. İlk Şamanlar, gönüllü olarak, din adamlığının bu ilk denemelerine başladılar. Şamanlar ortaya çıkınca, dinin daha hızlı ilerlemesi ve sistemleşmesi mümkün oldu. Vaktinin büyük bir kısmını dini işlere ayıran insanların, daha fazla kutsal kavramlar üretmesi kaçınılmazdı. Din gelişmeye başladı, din adamı (Şaman), özelleşmeye başladı. Ancak, Şamanın beslenmesine katkıda bulunulması gerekiyordu. Aile Şamana armağanlar vermeye başladı. İşte bu nokta, insan gelişmesinin en önemli adımlarından biridir. Şaman, emek vermeden veya emeğini fazla harcamadan, besleniyordu ve hatta kazanıyordu. Böylece, sınıflı toplumun ilk çekirdeği atılmış oldu. Din adamı ve klanın geri kalanı birbirinden ayrıldı. Bu, aynı zamanda sömürünün ilk temellerinin de ortaya çıkışıydı. Din adamı, klanca beslenmeye başlandı. Şamanın ortaya çıkmasıyla maddi kuvvetin karşısında manevi bir güç de yer almaya başladı. Önderlik kime aitti: aile reisine mi yoksa şamana mı? Buradan maddi ve manevi otoritenin birleşmesi fikri çıktı. Çelişki, maddi ve manevi otorite tek elde toplanınca çözülüyordu. Otorite şekil değiştirmişti. Artık, otorite için sadece fiziksel güç yetmiyordu. Otoritenin kendisi bir kurum oldu. Ve bundan, ilerde, şefler, daha sonra da, krallar çıkacaktı.

Dinin ortaya çıkmasına ve hayvan Tanrıların din içinde yerini almasına paralel olarak, ama bir adım geriden, semanın manevileşmesi ve gökyüzünün manevi bir değer kazanması oluşmuş olmalıdır. Güneşin insanları daha baştan beri derinden etkilemiş olması kaçınılmazdır. Her şeyden önce şafak, güneşin doğuşu, düşler âleminden uyanmak, bu dünyaya dönmek demektir. Gecenin korkuları ve gizemleri ışık tarafından dağıtılır. Işık hep yukarıdan gelir, hafiftir, içimizi ısıtır, etrafı bize gösterir. Işığın kılavuzluk yapması ise, daha en ilkel canlılardan beri, bilinen, içimize işlemiş bir bilgidir. İlk canlıların yaptığı ilk hareket besini bulmak için ışığı takip etmektir.

Üzerine basılan toprak, yani dünya ise, yerçekimi nedeniyle ağırdır. Ayağın kaydığında, ağaçtan, uçurumdan düşersin. Dünya seni içine çeker. Ve içine giren, daha sonra oradan çıkamaz. Toprak, dünyanın içi, karanlıktır. Işık ve karanlık, yukarısı ve aşağısı, yer göstericilik (kılavuzluk) ve kayboluş, güven ve korku, tüm bu kutuplaşmalar insan düşüncesinin kurucu ilkeleri olmuşlardır.

Ay ve gökyüzünün gece görüntüsü, yıldızlar ve Samanyolu da, daha en baştan itibaren merak ve derin bir etki kaynağı oluşturmuş olmalıdır. İçlerinde, Ay'ın, Dünya'ya ve üzerinde yaşayanlara, içimizdeki gelgitlere gerçek ve fiziksel bir etkisi söz konusudur. Bu etki önce bilinçaltı ile yani ilk canlıdan beri bize miras kalan özümlenmiş bilgiyle, daha sonra da bilinçli olarak kavranılmıştır. Ayın döngüsü ile kadınların regl olması halinin çakışması, insan yaşamını fiziksel olarak belirleyen bir durumdur ve merakla gözlemlenmiş bir tuhaflıktır. Manevi dünya ile insan yaşamı arasında bir ilişki olduğu kavramı, ayın evrelerindeki gücün kavranmasından temellenmiş olabilir. Ayın yok olması ve sonra tekrar dirilmesi mucizesi, kurtlar, köpekler, tilkiler, çakalların uluması ile de gözler önüne serilmektedir.

Ay

Gecenin karanlığında, bu buğulu, gümüşi, güzel yıldızlar arasında kendisine yol bulur, bulutların içinden geçer, düşsel bir görüntü verir. Sanırız, insanın düşsel yapısının belirlenmesinde Ay Güneş'ten daha etkili olmuştur. Güneş doğunca, güneşin ışığı etrafı aydınlattıkça, yıldızlar, gecenin sesleri, gecenin erotik havası, mucizevî rüyalar hepsi silinip gider.

Cinsiyetin ve cinsi davranışların, ilk insanın mantık düzeninin kurulmasında önemli bir rol oynadığı bellidir. Doğum ana rahminden olur. Bunun, evrenin kökeni olarak, rahimden doğuş imgesine yol açması normaldir. Öncesinde yapılan cinsel birleşme ise ayinleştirilecek kadar önemlidir. Ölüm ise toprakta, dünyada, karanlıkta son bulur. Ama ana rahmi de karanlıktır. Karanlıktan gelip, karanlığa gidiş, karanlıkta bilinmeyen bir güç olduğu izlenimini verir. Ölüm ve yeniden doğum fikri buradan gelir. Doğuran ve besleyen anne çok önemlidir. Avcılıkta hayvan sürüleri, ana rahminden çıkıp, beslenmemiz için bize yollanmışlardır. Çiftçiler için ise, tohum toprakta yani annenin içinde yetişir. Tarlaların sürülmesi ve tohumun ekilmesi babalık yapmak, tohumun büyümesi ise doğumdur. Dünyayı anne olarak ve gömülmeyi de anne rahmine yeniden dönüş olarak algılayan görüş çok eski olmalıdır.

Doğan çocuk annenin göğsünde mutlu olur. Meme emen çocukla anne arasındaki ilişki ortak yaşam ilişkisidir. Meme, az ilerde göreceğimiz gibi bir taraftan seksüel bir çağrışım

yaparken, diğer taraftan beslenme ve doğumla olan ilişkisi nedeniyle doğurganlığın ve de üremenin de sembolü haline gelmiştir. Anne memesindeki bebeğin güven duygusu artar. Bu ise aile içindeki güvenin gelişmesine ve paylaşılmasına katkıda bulunur. Hele, sütü olan aile bireylerinin, kendi doğurup doğurmadığına bakmaksızın, yavruları beslemesi, yani sütanneliği, bu güven duygusunu iyice arttırır. Aile içi dayanışmayı da en üst noktalara çeker. Kadın, rahmi ve memesi ile aile içinde özel bir konuma ulaşır. Manevi duygularla bütünleşir. Dinin bir parçası haline gelir. İlerde bu konuya tekrar değineceğiz. Ama bu aşamada bile Anadolu'nun ana Tanrıçasının bol memeli bir kadın olmasına kimse şaşmamalıdır.

Kehanet, Sihir, Büyü

Atalarımız kendilerini kuşatan bilinmezler dünyasında var olmaya çalışırken, doğayı ve kendini tanımaya çalışmış, olup bitenlere bir açıklama getirmeye ihtiyaç duymuşlardır. Ağaç tepelerinde vahşi hayvanlardan korunduklarında geceleri aydınlatan ayı ve parıldayan yıldızları, kendilerini ısıtan ve aydınlatan güneşi, yağan yağmurları ve daha binlerce şeyi fark etmiş ve gözlemlerini olaylarla ilişkilendirmişlerdi. Ölümün geri dönüşsüz bir hal olduğunu farkındaydılar. Gizem dolu rüyaları, çevrelerinde nedenlerini ve nasıllarını anlamadıkları binlerce ama binlerce şey vardı. Yaralandıklarında kanları akıyor, bazen bilinmedik bir sebeple hastalanıyor, bazen iyileşiyor bazen de bir yerlere gidiyor ve geri gelmiyorlardı. Acı çekiyor, mutlu oluyor, çoğalabiliyorlardı. Tehlikelerle ve bir o kadar güzelliklerle dolu bir dünyanın ortasında yapayalnız ve çoğu kez çaresiz, korkarak, saklanarak yaşıyorlar ve ancak yeni stratejiler ve beceriler geliştirebilirlerse ayakta kalabiliyorlardı.

Kadim atalarımız ilk defa " ne oluyor " ve " neler olacak " sorusunu sorarak bunlara cevap aradıklarında, şüphesiz zihinsel bir devrim yapmışlardı. Birçok işareti olaylarla ilişkilendirerek semboller üretmeye giriştiler. Bilinmezi bilinir, anlaşılmazı anlaşılır kılmak için bilgileri biriktirip sistematize ederek kendilerine gizemli bir dünya yarattılar. İnanılmaz hayal güçleriyle, binlerce yıl süren ve binlerce acıya göğüs gererek, akla hayale sığmayan yol ve yöntemlerle bir gizler dünyası yarattılar. Kendilerini aşan doğa güçlerine gizem dolu anlamlar yüklediler. Sonra yarattıkları bu " yaratan güçlere " kaderlerini teslim ettiler. Atalarımız gizler, sihirler ve büyüler dünyasına girmişlerdi.

Tarihte insanoğlu gizemler dünyasını inşaya kehanetle ve falla başlamıştır. Kehanet, fal yani geleceği tahmin etmek, ancak düşünen ve strateji geliştirebilen bir beynin ürünüdür. Kötülüklerden korunmak için, kehanetin hemen yanı sıra, tılsım ve muska gibi sihirlerin varlığı da devreye girmiş olmalıdır. Bunlar da olabilecek kötülüklerden korunma içgüdüsünün sistemli ve sembolik ifadeleridir. Doğaüstü güçlerin dikkatini çekerek yardımlarını ve korumalarını sağlamanın başka yolu da yoktur. Doğaüstü güçlerin insanlara pek de aldırdığı söylenemez. İnsan kendini onlara bin bir metotla duyurmalıdır. İnsan da talep etmeyi bin bir ritüelle sürdürür.

En eskiden beri, kehanet, gaipten haber verme, geleceği öngörme işiydi. Doğaüstü güçlerle bir iletişim biçimiydi. Bu iletişim için, seçilmiş, özel güçlerle donatılmış biri olmalıydı. Kâhinler gökyüzündeki gök cisimlerinin hareketlerini, parlaklıklarını izlerlerdi. Hayvanların davranışları, birçok doğa gözlemi diğer bilgi kaynakları idi. İnsana ait en önemli bilgi kaynağı ise rüyalardı. Rüya, uyku denilen ikinci hayatta gerçekleşen ve Tanrılar dünyasına ait

şeylerdi. Rüyalarda görülenler her zaman açıkça anlaşılamazdı. Kâhinler tarafından yorumlanmalı idi. Ancak bu sayede olacaklardan ve ne yapmamız gerektiğinden emin olabilirdiniz. Kehanetin diğer bir vazgeçilmezi de faldı. Doğaüstü güçlere uygun tarzda yapılan sunular ve ritüellerle onların bilgisi kullanabilinirdi.

Tarihte en baştan itibaren din, kehanet, sihir ve büyü birlikte gelişmiştir. Aynı hareket noktasından yola çıkmış, birbirini besleyerek, birbirinin eksiğini gidererek yola devam etmişlerdir. İnsanlar ruhlarını din ile kurtarırken, dünü, bugünü ve yarını fal ile öğrenmiş, kehanetle geleceği bilmiş ve kaderlerini büyü ile yönlendirmişlerdir.

Fal ve kehanet gizemler dünyasının masum çocuklarıdır. Muskalar ve adaklar da öyledir. Ama kaderi değiştirmek ve ona hükmetme isteği olan büyü, kutsal güçlere düpedüz baş kaldırma ve meydan okumadır. Büyü tehlikeli ve bir o kadar da lanetli bir eylemdir. Kaderi değiştirmek olan büyü en baştan beri iyi ve kötü /ak ve kara olarak sınıflanmıştır. İyi güçlerle işbirliğini simgeleyen iyi büyüler kabul görürken diğeri lanetlenmiştir. Bu toplumdan itilmişlik sonucunda, kötü büyü yapanlar ve büyünün yapılışı gittikçe daha fazla gizliliğe bürünmüş ve adeta yeraltına itilmiştir.

Dinlerle büyünün sanıldığından fazla ortak yanı vardır. Her şey doğaüstü güçlerin varlığını sorgusuz kabulle başlar. İkinci evre bu güçlerle ilişki kurma ve onlar tarafından kabul görmektir. Tam bu aşamada bir kutsal akit yapılır. Bu, insanla Tanrı veya insanla kutsal ruh veya insanla kutsal güç arasında, geri dönüşsüz katı kuralları olan bir anlaşmadır. Dinlerin bel kemiği olan kutsal akit büyünün de bel kemiğidir. Benzer gizemi ve gücü paylaşan, birbirlerini iten ama birbirlerini besleyen, biri olmazsa diğeri de olamayan aralarında sürekli ve acımasız bir mücadele olan karşıt güçlerdir bunlar.

Rekabet

Erkek ile kadın arasındaki farkın temelinde, cinsi veya üreme ile ilgili olgular yatar. Kadın, ayda bir defa, yumurtlar. Kadın yumurtası, insan hücrelerinin en büyüğüdür. Bu büyük hücreden, bir kadında sınırlı sayıda vardır ve kullanıla kullanıla biter. Kadının üretkenliği 33 yıl kadar sürer. Bu yumurtayı bir tek sperm dölleyecektir. Bu yüzden, Kadın döllenme veya seks konusunda seçicidir. Her önüne gelen erkekle cinsi ilişki kurmaya temayüllü değildir. O, sağlıklı yavrular doğurabileceği, türün devamında kabiliyeti fazla olabilecek erkekleri kendi seçmek ister. Ve seçer de. Yumurtanın aşılanabilirlik zamanı yaklaştıkça, kadının seçiciliği ve erkek arayışı da artmaya başlar.

Erkek ise, her an çiftleşmeye hazırdır. Spermleri, çiftleşmek için hazır beklemektedir. Erkeğin spermi, insan hücrelerinin en ufağıdır. Hastalık ve kaza olmazsa, erkek ömür boyu spermini verebilir. Erkeğin amacı, mümkün olduğu kadar çok dişiye genlerini dağıtmaktır. Bu hem kendi genlerinin var olma, yaşamaya devam edebilme şansını arttırır ve hem de, başka erkeklere ait genlerin yaşama şansını azaltır. Bu nedenle, erkek seks konusunda seçici değildir. Her fırsatta ve önüne gelen ve ona imkân veren her kadınla cinsi ilişki kurmak ister. Erkek, bebek yetiştirme sorumluluğu olmadığından, yaşamını, genlerini mümkün olduğu kadar dağıtmaya adamıştır. Kadın ise, yaşamını, içgüdüsel olarak kendine en uygun geni bulmaya adamıştır. Bir toplulukta, kimin kiminle çiftleşeceğine kadın karar verir. Erkek ise, çiftleşecek kadın buldukça, bu durumdan çok şikâyetçi olmaz. Zaten tarihi süreç esnasında, erkekler dişileri nasıl razı edebileceklerini veya onlara nasıl çekici gelebileceklerini, daha ilkel organizma dönemlerinden beri bilmeye başlamışlardır. Ve her tür, kendine mahsus usuller bulmuş, yöntemler geliştirmiştir.

Ancak, bu yazılanlar, erkekler hiç bir kadını özel olarak arzulamaz anlamı taşımamalıdır. Erkeğin de diğer kadınlar arasından çiftleşmeyi en çok istediği biri veya birileri vardır. Bu arzuya aslında genler sebep olur. Çiftleşme tercihi, yani arzu, birbirinden farklı genlerin, birbirine benzeyen genlere tercih edilmesidir. Canlının tarihi gelişimi, kopyalayarak çoğalmak yerine, iki ayrı kaynaktan gelen genlerin birleşmesini, birbirinin hatasını mümkün olduğunca gidermesini ve çeşitlilik kazanmasını sağlayacak şekilde olmuştur. Doğada başlangıçta, kopyalayarak çoğalma denemiştir. Ancak bu yöntem dayanıksız ve hataları tekrarlayan bir sistem olduğundan başarısız olmuştur. Bunun yerine, erkek / dişi modeli daha tutarlı olmuş ve evrimin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yumurta ve spermden gelen kromozomların birleşmesi, aynı zamanda bir tamir işlemidir. Bunun için iki ayrı kaynaktan gelen DNA'lar ne kadar farklı olursa, tamir, düzeltme, yenileme ve çeşitlenme şansı o kadar büyük olur. İşte bu nedenle arzunun temelinde farklılık yatar. İnsan bu farklılığı tüm organları ile hisseder.

Ancak, beğeni ve arzunun temel duyu organı kokudur. Koku işlenirken, vücut karşı cinsin genleri ile kendi genlerini karşılaştırmış, farklarını algılamıştır. Bu arzunun duyulmasında en önemli rolü oynar.

Avcı ve toplayıcı dönemin, savaşlar öncesi çağına kadar, aile içinde, kadın ve erkek arasında kurallaşmış bir hâkimiyet yoktu. Erkekler avcılık yaparken, kadınlar toplayıcılık, şifacılık, çocuk bakımı ve kamp işleri yapıyorlardı. Üretim araçları açısından da erkek ile kadın arasında önemli bir fark yoktu. Bu nedenle savaşlar çağına kadar, avcı ve toplayıcı kabilelerde kadın erkek eşitliğinden söz etmek yanlış olmaz. Savaşlar dönemi başladıktan sonra, erkeğin üretim araçları gelişirken, kabileler içinde hafif bir erkek hâkimiyeti ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu baba erkil aile denemeyecek kadar silik bir durumdu. Belki erkek için eşitler içinde birinci demek daha doğru olur.

Avcılık toplayıcılık döneminden yerleşik düzene geçen kabilelerde, yerleşik düzenin ve çiftçiliğin gereği olarak kadın ön plana çıktı. Bu sırada yerleşiklerle, avcı toplayıcı kabileler arasındaki karşılaşmalar hala barışçı yönü ağır basan karşılaşma ve karışmalardı. Bu nedenle yerleşik düzenin bir adım ileride olan kadını ile avcı toplayıcı kabilenin bir adım ilerde olan erkeği karşılaştılar. Durum kısa bir süre için tekrar eşitlenmiş gibiydi.

Bütün bu yukarıda değinilen konuya ilerde daha teferruatlı olarak tekrar dönülecektir. Burada söylenmesi gereken ilk yerleşimlerde kadın saygınlığının erkekten biraz fazla olduğudur.
Bu olgu, değişik bölgelerde değişik zamanlarda gerçekleşti. Anadolu için, bu değişimin 12.000 yıldan daha eski olduğunu söyleyebiliriz. Kadına saygının daha fazla olduğu aileden bir süre sonra baba erkil aileye geçilecektir. Erkek, üretim araçlarına sahip oldukça, aile içindeki yerini kuvvetlendirecektir. Üretim araçlarının mülkiyeti meselesi, bir taraftan toplumun sınıflara bölünmesine yol açarken, bir taraftan da ailenin yapısını değiştirecektir. Tabii ki aile içi değişimler birdenbire olmamıştır. Zaman içinde, ara tonları da yaşayarak gerçekleşmiştir. Baba erkil aileye geçiş, değişik toplumlarda, üretim şekline bağlı olarak, değişik zamanlarda olmuştur. Ayrıca, hangi aile tipinin, ne kadar süre tedavülde kalacağına yine üretim şekli karar vermiştir. Tarihte zamanımıza doğru yaklaştıkça, toplumlar arasındaki iletişim ve dolayısı ile etkileşim arttıkça, aile yapıları dış etkenler nedeniyle de değişime uğramaya başlayacaktır.

Homo sapiensi, Homo sapiens yapan etkenin hayal gücü olduğunu gördük. Ancak, bundan çok daha eski olan ve davranış ve düşüncelerimize yön veren bir durumun da içgüdü olduğunu belirtmek gerekir. İçgüdü, ilkel canlılardan itibaren gelişmeye başlamış ve canlı organizmalar geliştikçe, içgüdü de gelişmiştir. İçgüdünün temel tezahürü rekabet olarak ortaya çıkar. Besin bulmada rekabet, çiftleşmede rekabet, bireysel olarak yaşayabilmek ve türü devam ettirebilmek için şarttır. İlk ayağa kalkan atalarımız, küçük topluluklar halinde, Afrika savanlarında yaşıyorlardı. Rekabet, bu ufak topluluk içinde bile daha iyi beslenebilmek ve genlerin devamını sağlayabilmek için gerekliydi. Zaman geçtikçe gerekliliği de artıyordu. Toplumsal yaşamda rekabet, toplumun ilerlemesine katkıda bulunuyordu. Kazananlara saygı duyuluyor, kaybedenler ise, rekabet içgüdüsünün etkisiyle tekrar tekrar deniyorlardı.

Kazanmak ve kaybetmek insan kimyasında ciddi değişikliklere yol açar. Böylece rekabet fiziksel bir temele de oturmuş olur. Kazanınca beyinde keyif verici bir his ortaya çıkar. Beynin etkisiyle omurilik sinir sistemi harekete geçer. Salgılanan hormonlar, duruşumuzdan bakışımıza kadar her davranışımızı çevremizdekileri etkileyecek hale getirir. Kazanan canlının kendine güveni artar. Kazanma duygusu ile birlikte, neşe, umut kazanılır. İnsan

çevresine pozitif enerji yaymaya başlar. Bu duygu seli etraftakilerce algılanır. Çevresindekiler, kişinin gücünü hisseder ve buna saygı duyar.

Kaybedince ise, beynin en derin yerlerinde, üzücü, soyut anlamda acı verici bir his ortaya çıkar. Kaybedince salgılanan hormonlar, kazanınca salgılananlardan farklıdır. Kaybedilen, eğer çok önemli ise, bilgi genetik anlamda kotlanır, işlenir. Böylece gelecek kuşakları uyarma görevi yerine getirilir. Rekabetin, toplumsal yaşamımızda çok önemli olduğu ve hiyerarşiye yol açtığı bellidir. Rekabet bir taraftan toplumdaki yeri belirlerken, bir taraftan da mevcut statüyü değişebilir hale getirir. Yaşamı bir alın yazısı olmaktan çıkarır. İnsanda içgüdü ile hayal gücünün birlikte var olması, onu geleceğe hazırlayan ve kaderini değiştiren en önemli etken olmuştur.

Şamanizm

Tekrar Şamanizm'e dönersek, insanlığın avcılık dönemindeki dini, tüm insanlığı kucaklayan bir dindi. Kültür birliğinin öğelerinden biriydi. Zamanla toplumlarda farklılaşarak, çeşitli dinlere analık etmiştir. Daha sonra insanlık, tüm insanları böylesine kucaklayan bir inanca hiç kavuşamadı. Ve kendi kurup, kendi şekillendirdiği dinlerin esiri olup, din adına yapmadığını bırakmadı. Şamanizm, avcı ve toplayıcı toplumun dinidir. İnsanlık göçebeliğe geçtiğinde de Şamanizm yaşamaya devam etmiştir. Ama yeni düzenin gereklerine uyarak bazı değişiklikler geçirmiştir. Şamanizm, Bozkır'ın ortak dinidir. Amerikan Kızılderililerinin, Sibirya topluluklarının vb dinidir, her göçebe toplumun, ufak tefek farklılıklarla dinidir. Bugün, avcılık, göçebelik yapılan toplumlarda yaşamaya devam etmektedir. Altay dağlarında, Sibirya'da, Yakut Türklerinde ve daha pek çok yerde yaşamaya devam etmektedir.

Yerleşik düzene geçen toplumlar, tabii ki başlangıç için Şamanizm dininden işe başlamışlardır. Ancak, genelde göçebenin ihtiyaçlarına cevap veren bu din, yerleşik düzenin ihtiyaçları için değişmek zorundaydı ve değişti. Sınıfsız bir toplumun ürünü olan Şamanizm, toplumda sınıflar belirdikçe, hâkim sınıfların menfaatlerine ters düştü. Şamanizm'de doğaya saygı ve sevgi vardı, eşitlik vardı, boy menfaatinin birey menfaatinin üstüne çıkması vardı. Yerleşik düzenin kendisi ve hâkim sınıfları bunu kabullenemezdi. Ayrıca sınıflı bir toplumda, ezilen sınıfların ihtiyacı olan düşünceyi Şaman dini veremiyordu, ezilen sınıflar da başka bir çıkış yolu bulmalıydılar. Ve diğer dinler, Şamanizm'den, bu ilk dinden türedi, çeşitlendi, farklılaştı. İlerde dinlerin ve düşüncenin, bu enteresan tarihine, sırası geldikçe değineceğiz. Biz, tekrar, avcılık dönemine dönelim.

Avcı toplum insanı, evrende algılanabilen her şeyi, kendine benzer şekilde algılar. Canlı cansız, maddi manevi ayrımı yapmaz. Can, her şeyde, her yerde bulunur ve her yerde aynı davranır. Tek canlı insan değildir. Hayvanlar, bitkiler ve hatta dağ, taş, ay, güneş, yıldızlar, gök hepsi, her şey canlıdır. Her şeyin bir canı (ruhu) vardır. Toprak, kaya, nehir, ağaç içinde oturan bir ruh vardır. Ruhlar, birbirinden farksızdır. Hayvandaki ruhla, bitkideki ruh, cansızda ki ruh ve insanın ruhu aynı nitelikte, birbirinden farkı olmayan ruhlardır. Ruhlar gökten gelir, göğe döner. İnsan ruhu da, hayvan ruhu da böyledir. Gök ruhların yeridir. Ana yerleşim yeri gök olan ruhlar, bazı durumlarda, özel yerlerde de mekân tutabilirler. Bir dağ, Kabilenin (boyun) ilk yerleşim yeri böyle yerlerdendir. İnsan ölünce, ruhu göğe yükselirken, ona hayvanının ruhu kılavuzluk eder. Onun için hayvan öldürülürken, yok olmamasına yani ruhunu kaybetmemesine dikkat edilir. Bu geçici dünyada yaşamak yerine, esas ait olunan yere, yani göğe dönüş beklenen, istenen bir durumdur. Ancak göğe dönüşü engelleyebilecek hatalar yapılmamalıdır. Öldürülen insan veya hayvan veya bitki öldürülme fiilinden dolayı

gücenmez, ama göğe dönüşünü kolaylaştıracak bir tarzda öldürülmeği istemek de onun hakkıdır. Avcı hayvanı usulüne uygun bir biçimde öldürür, böylece onların gerçekte yok olmayıp yeniden yaşayacağına, biçimini yeniden bulacağına ve ölen ile öldüren arasında özel bir ilişki kurulacağına inanır.

Avcı, kendini evrenin efendisi veya sahibi saymaz. Şamanizm'i diğer dinlerden ayıran en önemli vasıf, insan merkezli olmamasıdır. İnsan, zayıflığının, sınırlılıklarının ve başarısızlıklarının bilincindedir. Çevresindeki varlıkların gücünü, etkisini ve başarısını sürekli gözler. Doğadan daha güçlü olmadığını bilir. Varlığının, çevresiyle uyum içinde yaşamakla var olabileceğinin bilincine varmıştır. Çevresinde, insanın kabiliyetlerinin kat kat üstünde güçlere sahip olan varlıklar veya oluşumlar durmaktadır. Ateş, Su, Kaya böyledir.

Boyu, heybeti, uzun yaşamı sayesinde insan ömrünün çok üstünde asırlara meydan okuması, her sene ölüp yeniden dirilmesi ve kendini yenileyebilme yeteneği, bütün bunlar ile ağaç insanı aşan bir varlıktır. Ağacın kökü yerde, başı göktedir. Böylece ağaç yer ile gök arasında bir yol oluşturur. Bu yol göğe çıkmak ve geri dönmek için Şaman tarafından kullanılır. Ağacın göğe yol olması, göçebe toplumlarda direk ile yerleşik toplumlar da ise, göğe yükselen basamaklı yapılarla sembolize edilir. Böylece ağaç, Sümerlerde Zigguratların yapılması yolunu açmıştır. Mısır piramitlerinin yapımına da ilham veren etkenlerden biridir. Şaman ağaca çıkarak göğe ulaşır. Bunun için kendine bir ağaç seçer. Ağacın gövdesinde, her biri göğün bir katını temsil eden basamaklar oyulur. Şaman, ağacın etrafında dönerek, ayağını basamaklara koyar. Böylece göğün çeşitli katlarına ulaşmış olur. Gücü yettiği kata kadar çıkarak, Tanrı ile veya ruh ile iletişim kurar.

Şamanın bir ağacın etrafında dönmesi, bir eksenin etrafında dönmesi, evrenle bütünleşmenin yoludur. Bu adet, yerleşik düzene geçildiğinde tavaf şekli olarak kullanılmıştır. Seçilmiş bir yerin kutsallığı meselesi de, hac fikrine yol açmıştır. Kutsal olan ve ruhların mekânı olan gökte, güneşin, ayın, yıldızların hareket ediyor olması, dönmeye kutsal bir mana atfetmiştir. Şaman, evrende gördüklerini taklit ederek, onunla bütünleştiğine inanır. Törenlerde yapılan dönme merasimleri, dansçıların yaptıkları, hayvan veya ruh taklitleri, bununla ilintilidir. Günümüze kadar devam eden hac törenleri, genelde, hac mahallinde dönerek yapılan tavaflardır.

İnsanlar gibi, hayvanların, ağaçların, kayaların yani her cinsin bireysel ruhu yanında kolektif bir ruhu da vardır. Bu kolektif ruh, onların da, insanlara benzer şekilde, yani klanlar şeklinde örgütlenmesini gerektirir. İnsan ve hayvanlar arasındaki ilişkiler, bireysel ilişkilerden önce kolektif ilişkilerdir. Birey, birey olarak değil, boy üyesi olarak bir varlıktır. Bireyin, kendi klanı dışında adı yoktur. Doğumlar, ölümler sadece ana ve babayı değil, tüm klanı ilgilendirir. Birey kendi için değil, klanı için çalışır. Hayvan Klanları (boyları) için de durum aynıdır. Bu nedenle insan hayvan ilişkileri, her şeyden önce insan ve hayvan boyları arasındaki ilişkilerdir.

Hayvan ve insan boyları arasındaki ilişkiler, ister dostluk, ister düşmanlık ilişkileri biçiminde olsun, sözleşmeye dayalı ilişkilerdir. Savaştaki ve avdaki öldürmelerde de, öldürülenin rızasını gerektirir. Hayvana karşı mücadele ve insana karşı mücadele birbiri ile eş tutulur. İnsan boyları gibi, hayvan boylarının da öldürülenin kan davasını gütmesinden ve öç almasından korkulur. Bu nedenle avların sıkı kuralları vardır. Sürek avlarında, ilk avı kağan ya da şef avlar. Böylece topluluk adına, şef, avın sorumluluğunu üstlenmiş olur. Bireysel avlarda bu sorumluluk aile reislerine düşer.

Şaman dini, yapısı gereği, geleceğin bilinebileceğini sanır. Ama bu bilme, bir alın yazısı tarzı bilme değildir. Gelecek önceden yazılmamıştır. Gelecek bir ihtimaller yumağıdır. İnsan gelecekte olabilecekleri ve bu olayları etkileyen nedenleri önceden bilebilirse, geleceği kendi yararına değiştirebilir. Bu nedenle fala ve kehanetlere başvurulur. Geleceğin olumsuzluklarından kurtulmanın yolu geleceği bilmektir. Ancak, yaşanan zaman, yaşandığı anda oluşur. Yani gelecek kesin değildir, ama kendi haline bırakılırsa olabilecek en muhtemel oluşumdur. Bu nedenle Şamanın en önemli işlerinden biri de geleceği okumaktır. Fal ve kehanetler için çok çeşitli yollara başvurulur. Neredeyse, her yiğidin bir yoğurt yeme tarzı gibi, her falcı veya kâhinin bir tarzı vardır.

Avcı ve toplayıcı toplumlarda, Şamanist uygulamalarının ve nesilden nesile aktarılan büyü geleneklerinin olduğu bilinmektedir. Binlerce yıl bu gelenekler ağır ağır halkların günlük ve sosyal yaşamları içinde bir su gibi akarak ve şekilden şekle girerek kendine yol bulmuş ve insanların içlerine işlemiştir. Tarihte zaman içinde yapılan bir yolculuk, insanın büyü kehanet v.b gibi gizemler dünyasındaki serüvenin, günlük yaşamın gizemlerle dolu yönleriyle baş etme mücadelesinin, ayrılmaz bir parçasından ibaret olduğunu ortaya koyar. Her toplumun kültürünün önemli bir parçası olan okült uygulamalar, başlangıçta din ve tıbbın iç içe olduğu bir süreç yaşamıştır ve hatta hala yaşamaktadır.

İnsanlığın avcılık ve toplayıcılık aşamasında, kadın iyi bir toplayıcı olarak, şifalı otları keşfetmiş ve uygulamaya başlamıştır. Zaten çocuğunu yetiştiren, ev işlerini erkekten daha iyi yapan, gün geçtikçe yemek pişirmekte maharet sahibi olan kadının hasta ve muhtaç olanlara bakabilme becerisi erkekten çok fazladır. Sonuçta kadın şifacı olup çıkmıştır. Şifacılıkta önde gelen kadının, din ilerlerken doğaüstü güçlerden şifacılıkta yardım almaya çalışması normal bir gelişim olmuştur. Böylece bütün okült uygulamalar yani kehanet, sihir, büyü ve fal kadın şifacıların becerileri arasına katılmış ve toplumlarda şifacılık, büyü ve gizemli güçler kadınlarla özleşmeye başlamıştır.

En baştan beri, dinin ve okült uygulamaların bir gereği olarak, Tanrılara veya ruhlara kurban sunmak vardı. Kurban sadece Tanrılara değil, ruhlara da sunulurdu. Olayları kutsamak için de kurban kesimine başvurulurdu. Şamanlıkta bu dünya ile öteki dünya arasında yaşayış farkı olmadığına inanıldığından, öteki dünyaya verilecek hediyelerin öldürülerek verilmesi gerekiyordu. Bir canlı öldürüldüğünde, ruhu öteki dünyada hediye verilmek istenen ruha ulaşıyordu. Bunun için, kurban kesilirken, kimin veya ne için kesildiğini bilmek yeterliydi. Kesilen kurbanın etinin, uğruna kesildiği ruha bırakıldığı gibi, topluca yenildiği durumlar da vardı. Genellikle de kurban etinin bir kısmı bırakılır, geri kalanı topluca yenilirdi.

Kurban törenleri daima dini törenlerin içinde en önemli törenler olmuştur. Kurban törenleri ile öbür dünya ile kurulan ilişki o kadar önemlidir ki, daha sonra, Şaman dininden türeyecek olan bütün dinlerin vaz geçilemez ritüeli olacaktır. Bazı dinlerde ise, dinin en önemli unsuru haline gelecektir.

Müzik

İnsansı atalarımızda konuşmanın ve dillerin evrimi konusunda, hâlihazırda çok sayıda çalışmalar yapılmakta ve varsayımlar ileri sürülmektedir. Şüphesiz konuşma öncesinde de atalarımız vücut dilleri ile ve özel sesler çıkararak iletişim kurabiliyorlardı. Antropologlar ilk atalarımızın konuşma öncesinde şarkı sayılabilecek melodiler çıkartmış olabileceklerine dikkati çekiyorlar.

Yakın akrabalarımız olan pek çok maymun türlerinin de müzik yaptığı artık biliniyor. Üstelik farklı bölgelerin sakinleri farklı müzikler yapıyorlar. Sanki her bir gurup bu beceriyi bağımsız geliştirmiş gibi görünüyor. M.S 400 lü yıllara ait Çin kayıtlarında bile şebek maymunlarının hüzünlü müzikleri anlatılmaktadır.

Duyduğumuz sesler orada burada titreşen hava molekülleridir. Su şırıldar, gök gürler, taşlar kumlar yürürken çatırdar, yapraklar hışırdar v.b ama bu seslerin hiç biri müzik değildir. Hava molekülleri ancak aynı anda belli bir sıra içinde titreştikleri zaman müzik diyebileceğimiz bir ton ortaya çıkar. İçi boşalmış bir ağaç kütüğünden geçen rüzgârın sesi atalarımıza, bir kemiği üflemek için ilham vermiş olabilir, ritmik olarak birbirine vurulan herhangi iki cisim de muhtemelen vurmalı çalgıların atası oldu. Atalarımız için müzik yapmanın şüphesiz pek çok yolu vardı. Her nasıl olursa olsun müzik insansı atalarımızın icat ettikleri en önemli kültürel faaliyetlerden biridir. Müzik sanki doğanın kültüre dönüşmüş halidir. Melodi ve ritimler beynin üzüntü, sevinç, öfke vb. merkezlerini etkilemektedir. İnsan beyni başlangıçtan beri müziğe göre evrimleşmiştir. Doğmamış bebeklerin bile müziği algıladıkları, erken yaşta bebeklerin müziğe kavramsal tepkiler verdikleri ispatlanmış durumdadır.

Resim, şiir ya da heykelin aksine müzik bilinen bir şeyi temsil etmez. Bir akkorun, bir melodinin hiçbir anlamı yoktur. Müzik özünde matematiktir. Frekansları hesaplanabilen ve fizik kurallarına göre üst üste binmiş hava titreşimleridir. Buna rağmen, müzik duygulara dönüşür. Melodiler, ritimler, beynin üzüntü, sevinç ve özlemlerin işlenmesinden sorumlu bölgelerini etkiler.

İnsanlar öbür dünyayı, manevi dünyayı hayal edince, müziğin iki dünya arasında sınırı kaldırıp öbür dünya ile bir yol oluşturduğunu hissetmişlerdir. Böylece müzik, en baştan beri insan yaşamında gizemli ve önemli bir role sahip olmuştur.

İnsan ve İklim

İnsanların dünyaya yayılmasını tekrar ele almadan önce, sadece son bir milyon yıl için, atalarımıza yaptığımız sınıflandırmayı gözden geçirelim. Baştan beri Homo ergaster, Homo erektus, Homo Heidelbergensis, Homo Neanderthal, Homo sapiens den bahsettik. Burada kullanılan Homo tabiri " Adam " anlamına gelmektedir. Homo ergaster ve Homo erektus, (erectus = dik insan, ergaster = çalışan adam) aynı atamıza değişik zamanlarda verilen adlardır. Afrika'dan ayrılıp, uzun bir yol kat edip, dünyaya yayılan Homo ergastere, Homo erektus denilmiştir. Aslında bunlara genel olarak elini kullanan, beceri sahibi adam anlamında Homo habilis denir. Bütün bu atalarHomo sapiensımızı, Homo sapiens yani akıllı adam, ön takısı takılarak söylendiği de olur. Örneğin Homo sapiens erektus, Homo sapiens Neanderthal, Homo sapiens sapiens gibi. Biz burada bu ön takıyı kullanmaksızın, yalın hali ile kullanmayı tercih ettik.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, insan yaşamında doğa olaylarının ve özellikle iklimin belirleyici rolü olmuştur. Günümüze yaklaştıkça, kültürün etkisi artmaya başlamış, ancak iklimin etkisi çok fazla azalmamıştır. İnsanın geliştirdiği teknik, günümüzde bile doğa olaylarının etkisini silecek mertebeye gelememiştir. Şimdilik, kültür ve teknik, ancak, küçük çaptaki doğa olaylarının insana vereceği zararları azaltmaya çalışmaktadır.

İklimin ve dolayısı ile vejetasyonun insan yerleşimi ile olan etkisini göstermek amacı ile aşağıda, son bir milyon yılda meydana gelen değişiklikler anlatılmıştır. Dünyanın iklimi tümü ile anlatılmamış, ancak, anlatılacak olan tarih akışına uygun olarak, Avrupa'nın ve Asya'nın (güney Asya hariç) üzerinde durulmuştur.

Dünyanın iklimi ve vejetasyonu anlatılırken, Afrika'dan çıkıp dünyaya dağılmaları daha önce hikâye edilen ilk insanların, bize ışık tutan bulgularının ışığında, gelişme ve hareketlerine zaman skalasında tekrar değinilmiştir.

Dünya, uzun zamandır, bir buz çağından bir diğerine geçerek yaşamaktadır. Bilinen en sert buz çağı, bundan 800 ile 600 milyon yıl önce yaşanmış olan buzul çağıdır. Bu dönemde, ekvator bölgesi hariç, tüm dünya yüzeyi buzullarla kaplıydı. Buzul çağları periyodik bir değişim gösterir. Ama bu periyot sabit değildir, o da zaman içinde değişmiştir. Son 800.000 yılda, buzullar 100.000 yıllık periyotlarla ilerlemiş ve gerilemiştir. Son buzul çağı ise, B.Ö. 10.000 yıl önce biterek, Holocene dediğimiz, iklim açısından stabil olan bir dönem başlamıştır. Şu anda, hala Holocene içinde yaşamaktayız.

Buzul çağlarının zamanlaması, Milankovich kuvveti (dünyanın güneş etrafındaki yörüngesi, dünyanın ekseninin açısı ve dünya ekseninin dairesel hareketi) ve kıta plakalarının durumu ile belirlenmektedir. Toprak kütlesi kutup bölgelerinde yoğunlaştıkça, bu bölgelerdeki buz miktarı da artmaktadır. Kıtaların dünya üzerindeki şimdiki konumu ve diğer veriler, yeni bir buz çağına girilmekte olduğunu göstermektedir. Tabii Global ısınma bu gidişi yok edip, tersine çevirecektir.

Buzul çağları arasında, iklimin daha sıcak olduğu dönemler vardır ki bunlara " buzul arası " (İnterglacial) dönem denir. Son 10.000 yıldır yaşanan dönem, Holocene, " buzul arası " bir dönemdir.

Geçmişin İzleri

1 milyon yıl önce, Afrika'da Homo erektus yaşıyordu. Daha memeliler ortaya çıkmadan önce korku canlılarda oluşmuştu. Memeliler ile birlikte sevgi de his olarak ortaya çıktı. Homo erektuslara gelindiğinde ise onlar birbiri ile ileri seviyede ve sesi de kullanarak iletişim kuruyor, aileler şeklinde sosyal bir yaşam yaşıyorlardı.

Derken 800.000 yıl önce yeni bir buzul çağı başladı. Afrika'nın iklimi değişip, kuraklaştı. Artık Afrika, Homo erektusları besleyemiyordu.

840.000 ile 420.000 yılları arasında, Afrika'dan Asya ve Avrupa'ya, geniş çapta, ilk Homo erektus göçü oldu. Homo erektuslar göçe mecbur kalmışlardı. Göç etmek için göç etmediler. Besin bulabilmek için, hayvanlar bitkilerin peşinden giderken, insanlar da hayvanların peşinden gittiler. Bu çok yavaş ve tesadüfî bir göçtü. Bir yere gidilip, orada avlanılıyor. Ve hatta senelerce o bölgede kalınıyordu. Sonra herhangi bir nedenle biraz daha ilerleniyordu.

690.000'lı yıllarda, dünyanın manyetik alanında değişme oldu. B.Ö. 120.000, 110.000, 12.000, 7000 yıllarında da, dünya manyetik alanı tekrar tekrar değişmiştir.

Pekin adamı

670.000 ile 400.000 yılları arasında, Pekin adamı adıyla tanınan Homo erektus, Çin'de Long-shan mağarasında yaşadı. Demek ki Homo erektuslar Çin'e varmış ve yerleşmişlerdi. 600.000 ile 300.000 yılları arasında, Çin'de Homo erektus ateşe sahip oldu. Homo erektusun sadece Çin'de ateşi kullanmaya başladığı söylenemez. Kuvvetli bir olasılık ile Homo erektus, gittiği her yerde ateşi kullanmaya başlamıştı (kuvvetli olasılıkla 1.000.000 ile 790.000 arası) . Daha önce de söylediğimiz gibi, ateş beraberinde etin yaygın kullanımını getirdi. Bu hem vakti boşalttı ve hem de beynin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Bu yıllarda Homo erektuslar yamyamlık da yapıyorlardı. Yamyamlık insan tarihinde uzun süre gündemde kalmıştır.

600.000 ile 250.000 yılları arası, Homo Heidelbergensisler Avrupa'da belirdiler. Heidelbergensisler Homo erektusun evrimi sonucu oluşmuş bir dalıydı.

430.000 de dünya sıcak bir dönem yaşıyordu. Bu dönemin en sıcak dilimi 28.000 yıl sürdü.

400.000 yılından sonra İnsan, Kurt birlikteliği ve rekabeti oluşmuştur. Bu tarihten sonra, İnsanlar ve kurtlar aynı bölgelerde avlanıp, birbirlerine yakın yaşamaya başlamışlardır. Bu rekabet nerede ise, günümüzden birkaç asır önceye kadar sürecektir. İnsanların kurtları elimine etmesi ancak nüfuslarının çoğalması ve teknikte iyice ilerleyip, otomatik ateşli silahlara sahip olmaları ile mümkün olabilmiştir. İnsan kurt rekabeti aynı zamanda birlikteliği de beraberinde getirecektir. Bazı kurtlar rekabeti devam ettirirken, bazıları insanla birlikte davranmayı tercih edeceklerdir. Böylece köpek hayatımıza girecektir.

Yine bu tarihlerde bütün uzak atalarımız, Neanderthaller, Heidelbergensisler ve erektuslar, kendi klanları içinde, birbirleri ile iletişim kurabilmekteydiler. Bu iletişimde vücut dili önemli bir yer tutuyor, ses de iletişim aracı olarak kullanılıyordu. Ancak atalarımız, hece hece ses çıkaramadıklarından, konuşma öncesi diye adlandırabileceğimiz bir tür sesli iletişim kuruyorlardı. 300.000 li yıllarda, önemli bir gelişme meydana geldi. Uzak atalarımızın çene yapısı, hece hece konuşmaya müsaade edecek şekilde değişikliğe uğradı. Daha önce, yeteri kadar kıvrık olmayan çene kemiği (düze yakın) yukarı bükülmüş ve kıvrılmıştı. Böylece gırtlağın (hançerenin) yukarı aşağı hareketi imkân dâhiline geldi. Bu da, hecelemeyi mümkün kıldı. Artık, uzak atalarımız daha anlamlı sesler çıkarabiliyordu. Konuşmanın yolu açılmıştı.

Silahlarda da önemli gelişme oldu. Atalarımız tahtadan yapılmış zıpkını kullanmaya başladılar. Bunlar, üzerinde düşünülerek, titizlikle yapılmış silahlardı. Almanya Hannover yakınlarında ki eski bir gölde, çok sayıda Ladin ağacından yapılmış zıpkın bulunmuştur.

Atalarımız, bütün eski dünyada dağınık ve seyrek bir biçimde yaşam mücadelesi verirken, bunların bir kısmı da İstanbul Yarımburgaz'daki mağarayı kendilerine yaşam yeri olarak seçmişlerdir (B.Ö. 370.000 ile 270.000 tarihleri arası). İstanbul Yarımburgaz'dakilerle aynı dönemde, orta Sibirya'da yaşayanlar, balık kurutma tezgâhlarında balıklarını kurutarak besinlerini saklamaya başlamışlardı. Uzak atalarımız, artık gün geçtikçe besin saklama metotlarını geliştireceklerdir.

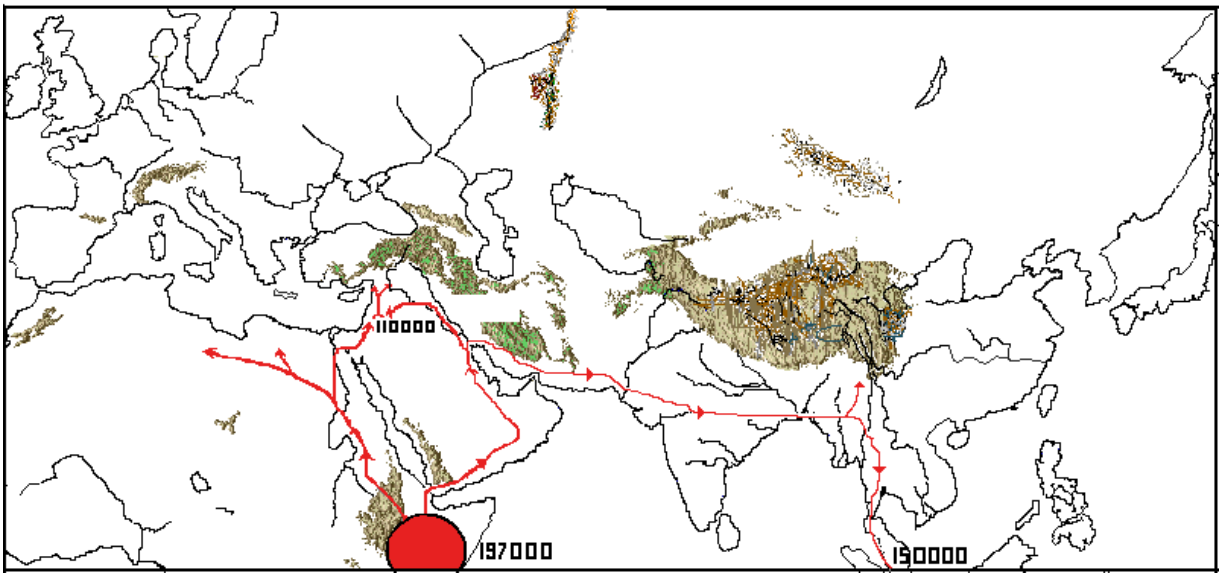
Bu dönemde ve daha sonra uzun bir süre, insanlar mağaralarda yaşamışlardır. B.Ö. 300.000 yıllarında, kuzey Sibirya'da yaşayan insanlar, kendi elleri ile yaptıkları yerleşimlerde yaşıyorlardı. Yani sosyal yaşamda ve teknikte epey ilerlemişlerdi.

B.Ö. 300.000 yılı ile 200.000 yılları arasına geldiğimizde ise, Homo eraktustan, Homo sapiens evrimleşmiştir. 1988 yılında, 147 değişik ırktan kadının plasentası üzerinde yapılmış olan DNA analizleri, herkesin, 200.000 yıl önce Afrika'da yaşamış olan bir grup akraba kadından geldiğine işaret etmektedir. Yani, Afrika'da Homo sapiens ortaya çıkmış ve bir dişi Homo sapiensden üreyenler dünyaya yayılarak, bugünkü bizleri oluşturmuştur.

Uzak atalarımızın beyinleri yani kafataslarının hacmi, geçtiğimiz milyonlarca yıl içinde sürekli büyümüştü. B.Ö. 250.000 yılına geldiğimizde, kafatası büyümesinin durduğunu görüyoruz. Bunu konuşma için olan gelişmenin durması ile açıklayabiliriz.

B.Ö. 300.000 ile 200.000 yılları arasında, kuzey İspanya'da Sierra de Atapuerca'da bulunan fosillerden anlaşıldığına göre, Neanderthaller gelişmeye başlamışlardır. Alet kullanıyorlardı, örneğin, yemekten sonra dişlerini ve diş aralarını, ince dalları kürdan gibi kullanarak temizliyorlardı.

Homo Sapiens Göçü

Homo Sapiens 1. göç

200.000 li yıllarda, bazı Homo sapiens aileleri, onları Afrika dışına çıkaracak bir yolculuğa başladılar. Homo sapienler Afrika dışı yolculuğa başladıklarında, Neanderthaller uzun bir süredir Avrupa ve Asya'da yaşıyorlardı. İngiltere'deki uzak atalarımız ise tahta zıpkın kullanmaya başlamışlardı.

197.000 yıl önce bazı Homo sapienler artık Etiyopya'ya varmışlardı. Bazı Homo sapienler ise hala güney Afrika'daydılar.

170.000 yılı, 2000 de yapılan bir araştırmaya göre, tüm insanların atası durumundaki Mitekondrial Havva'nın yaşadığı tarihtir. Yani, şu andaki insanların hepsi, bu dişi Homo sapiensin torunlarıdır. Evrim, son bir milyon yıl içinde çeşitli insan tipleri ortaya çıkarmıştır. Homo sapiens hariç, bunların hiç biri günümüze kadar varlıklarını sürdürememişlerdir. Çevre ile uyum ve kendi aralarında ve hayvanlarla rekabet sonucu, türleri silinmiştir. Sadece Mitekondrial Havva'nın torunları, varlıklarını sürdürebilmiş ve dünyaya yayılmışlardır.

160.000 yılında dünya yeni bir buzul çağına girdi. Bu iklim değişikliğinin etkisi sonucunda Homo sapienler, tekrar hareketlendiler. B.Ö. 150.000 yılında, Avustralya'da Aborjin yerleşimi vardır. Afrika dışına çıkan ilk Homo sapienler, kuvvetli bir olasılıkla Avustralya'ya bu tarihten önce ulaşmışlardı. Homo sapiensin Afrika dışına göçü, fasılalarla yüz binlerce yıl içinde gerçekleşmiştir.

150.000 ile 80.000 yılları arasında, 840.000 ile 420.000 yılları arasındaki Homo erektus büyük göçüne benzer şekilde, Afrika dışına, Asya ve Avrupa'ya, büyük bir Homo sapiens

göçü olmuştur. Bu insan göçünü oluşturan avcı topluluklar, DNA analizleri sonucunun gösterdiği gibi, Afrika'da ortak bir atadan kopup ayrılmaya başlamışlardır. Yine DNA analizlerinin gösterdiğine göre 135.000 yıl önceden itibaren, modern köpek, avcı insan topluluklarının çevresinde bulunmaya başlamıştır.

125.000 yıl önce Neanderthal insanının, beyin büyüklüğü ve organizasyon kabiliyeti Homo sapiensin seviyesine gelmişti. Bu Neanderthaller, ölülerini gömen ilk halk olmuşlardır. Daha önce belirtildiği gibi bu soyut düşünce ve din başlangıcının bir belirtisidir. Bu tarihlerde, Neanderthal, Avrupa'nın her yerinde, Orta Doğuda, Batı ve Orta Asya'da yayılmış bulunuyorlardı. Neanderhaller'in beslenme alışkanlıklarının içinde yamyamlık da vardı. 120.000 ile 80.000 yılları arasında, Fransa'daki Moula-Guercy mağarasında yaşamış olan Neanderthallerde bu yamyamlık belirtileri görülmektedir. Yamyamlık, sadece uzak atalarımızda değil, Homo sapiensde de uzun yıllar devam eden ve hatta bazı toplumlarda M.S. 20 ci asra kadar gelen, bir alışkanlıktır.

B.Ö. 120.000 yıllara gelindiğinde, 40.000 yıl önce başlayan buzul çağında bir gerileme oldu. Bu iklim değişikliği, beraberinde yeni göçleri getirdi. 117.000 yılında, Güney Afrika'daki Cape Town yakınlarında yaşayan insanlar, Langebaan Lagoon'da ayak izlerini bırakmışlardı. Göçe başlayan Homo sapienler ise, B.Ö. 110.000 yılında, Orta Doğuya varmışlardı.

100.000'li yıllara gelindiğinde, Çin'de Homo erektus hala taş aletler kullanıyordu. Bunlardan 1.000 tanesi Gaojia'da bulundu. Afrika'da ise Homo sapiens, büyük memelilerin kaburga kemiklerinden aletler ve balık iğnesine benzer kancalar veya mızrak uçlarını uzun zamandan beri üretiyordu. Bunların kalıntıları Afrika'da Büyük Rift Vadisindeki Katanda'da bulunmuştur.

95.000 yılında, Java'da Flores adasında, yaklaşık 1 m boyundaki, Homo floresiensis diye adlandırılan, ufak insanlar yaşamaya başladı. Bu insanlar, daha önce orada bulunan Homo erektusların evrimleşerek, şartlara uyması sonucu ortaya çıkmışlardı. Homo floresiensisler, 18.000 yılına kadar, bu adada varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

Blombos taş aletler

110.000 yılından beri Orta Doğuda görülmeye başlayan Homo sapiens, 90.000 yıllarından itibaren, artık, Orta Doğuda yaşamaya başlamıştır. 60.000 yılına kadar Neanderthaller de, bu topraklarda yaşıyorlardı. Ancak, şu ana kadar, en az 30.000 yıl yan yana yaşayan bu iki tür arasında ilişkinin olup olmadığına dair bir delil bulunamamıştır. Yine bu tarihlerde, Homo sapiensin göçü, Akdeniz'in çeşitli yerlerinde kıyılara varmıştı. Homo sapienler yanlarında, eğlenip, vakit geçirebilecekleri, ufak parçalar ve süs eşyaları taşıyorlardı. Bunlar da soyut düşüncenin geliştiğini gösteren işaretlerdir.

88.000 tarihinde, Zaire'deki bulguların bize gösterdiği gibi, kemikten yapılmış, üç uçlu ve sapın geçmesi için gövdesinde delik olan balık iğnesi veya zıpkını Homo sapiens tarafından kullanılıyordu. 75.000 yılından itibaren, Güney Afrika'daki Blombos mağarası buluntularına dayanarak, modern insanın taştan ve kemikten oyularak yapılmış karmaşık aletleri artık kullanmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu insan davranış biçiminin epey karmaşık hale geldiğini göstermektedir.

Aletler boncuk işlemelerle süslenmektedirler. Gelişmiş soyut düşüncenin varlığını gösteren sembol kullanımı başlamıştır.
74.000 yılında Sumatra'daki Toba volkanı büyük bir patlama yaptı. Bunun sonucunda meydana gelen atmosferik değişim, insan nüfusunda hızlı bir azalmaya sebep oldu. 1000 yıl boyunca, yıllık ortalama sıcaklık bugünkünden 9 derece santigrat düşük seyretti. Dünyadaki insan nüfusu iyice azaldı. Bundan sonra oluşacak olan gen havuzu, bu sırada hayatını devam ettirebilenlerden meydana gelmiştir.

2005 de yapılan DNA testlerinin gösterdiğine göre, 65.000 yılında, Afrika'dan yeni bir göç dalgası oluşmuş ve bu göçü yapanlar Hindistan kıyılarına ve güney Asya'ya varmışlardır. Ancak, daha önceki göçlerden Güney doğu Asya, Malezya ve Avustralya'ya gelmiş insanlar olduğu da bilinmektedir.

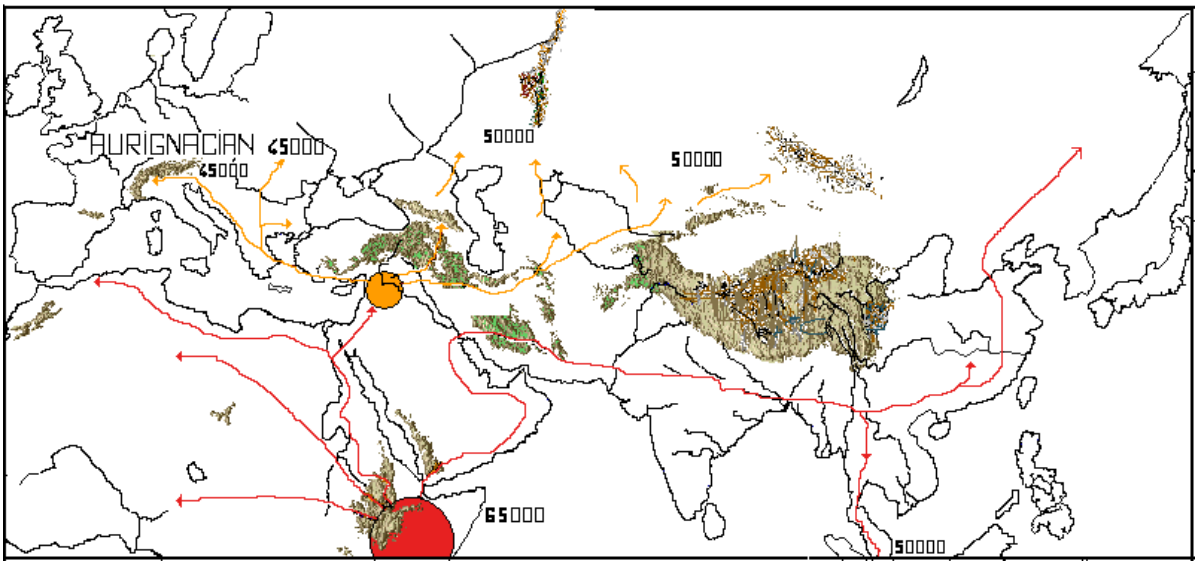
Avrupa'nın her yerinde, 60.000 yıl önce, ortalama sıcaklık bugünkünden 5 derece santigrat daha düşüktü. Ama bu iklim,100.000 yıl önceki tam buzul çağına göre, çok daha sıcak bir iklimdi. Tam buzul çağında her yer ya buzlarla kaplıydı veya donmuş toprak vardı. Şimdi ise, nispeten ılıman bir iklim vardı ve av boldu.

60.000 yılında Irak'ın kuzeybatısındaki Zagros dağlarında yaşayan Neanderthallerin, 8 değişik çiçeğin tohumunu sakladıkları bilinmektedir.

57.000 yılında yaşamış olduğu tahmin edilen Afrikalı erkek atadan, bugün yaşayan tüm erkeklerin üremiş olduğu, 2000 yılındaki Y kromozomu analizleriyle belirlenmiştir.

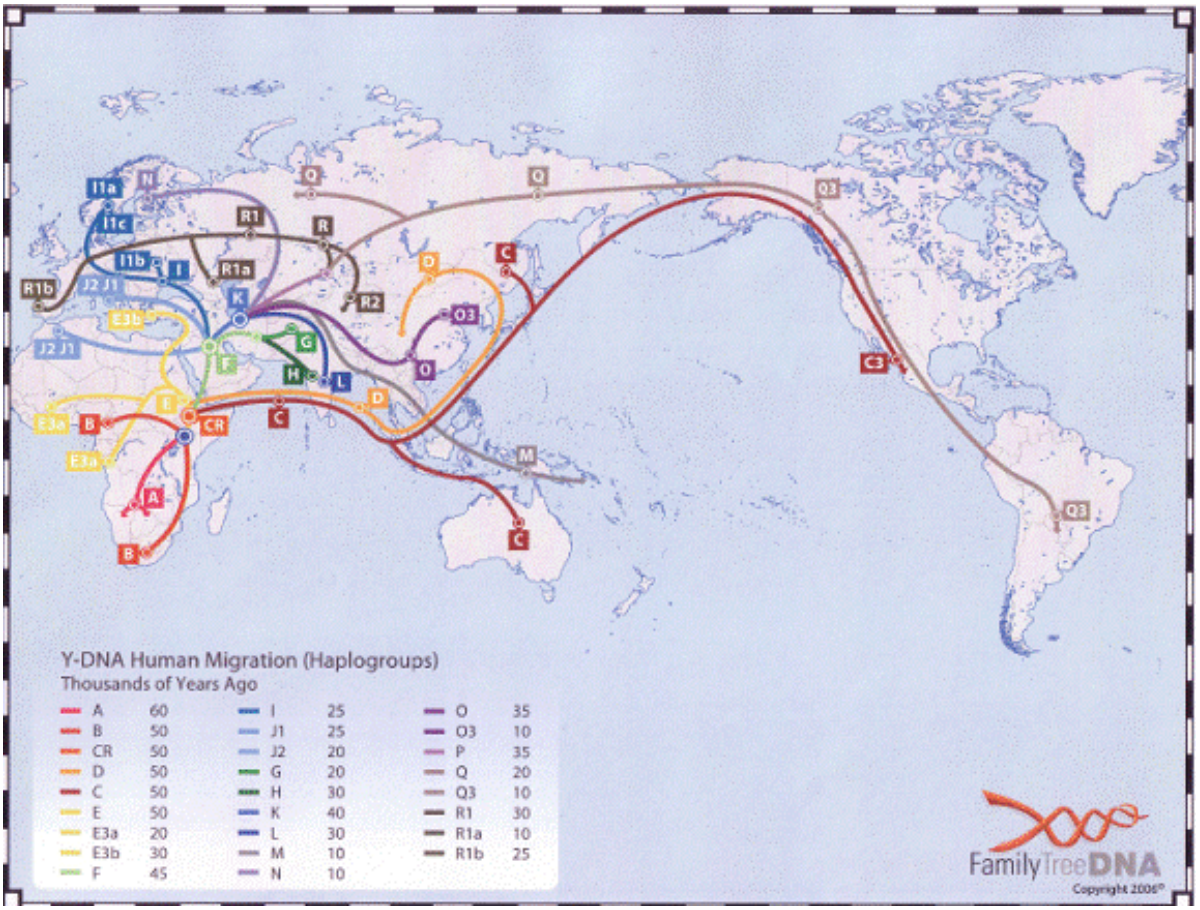
53.000 tarihinde, Endonezya'dan Avustralya'ya insan göçü oldu. Bunu takiben, 50.000 yılında güney Çin'den ve Endonezya'dan Avustralya'ya yeni bir göç dalgası geldi. Göç edenlerin Avustralya'ya bambu kayıklarla geldikleri düşünülmektedir. 53.000 ile 45.000 yılları arasında, Avustralya kıtasındaki insan varlığının, yine bu tarihlerde kıtadaki devasa faunayı yok ettiği sanılmaktadır.

53.000 ile 27.000 yılları arasında Java'da yaşayan evrimleşmiş Homo erektusların beyin boyutları modern insanın beyin büyüklüğüne ulaşmıştı. Yani artık değişik insan türleri arasında, beyin büyüklüğü açısından bir fark kalmamıştı. Bu sırada, Papua adalarında taş devri kültürü ortaya çıktı.

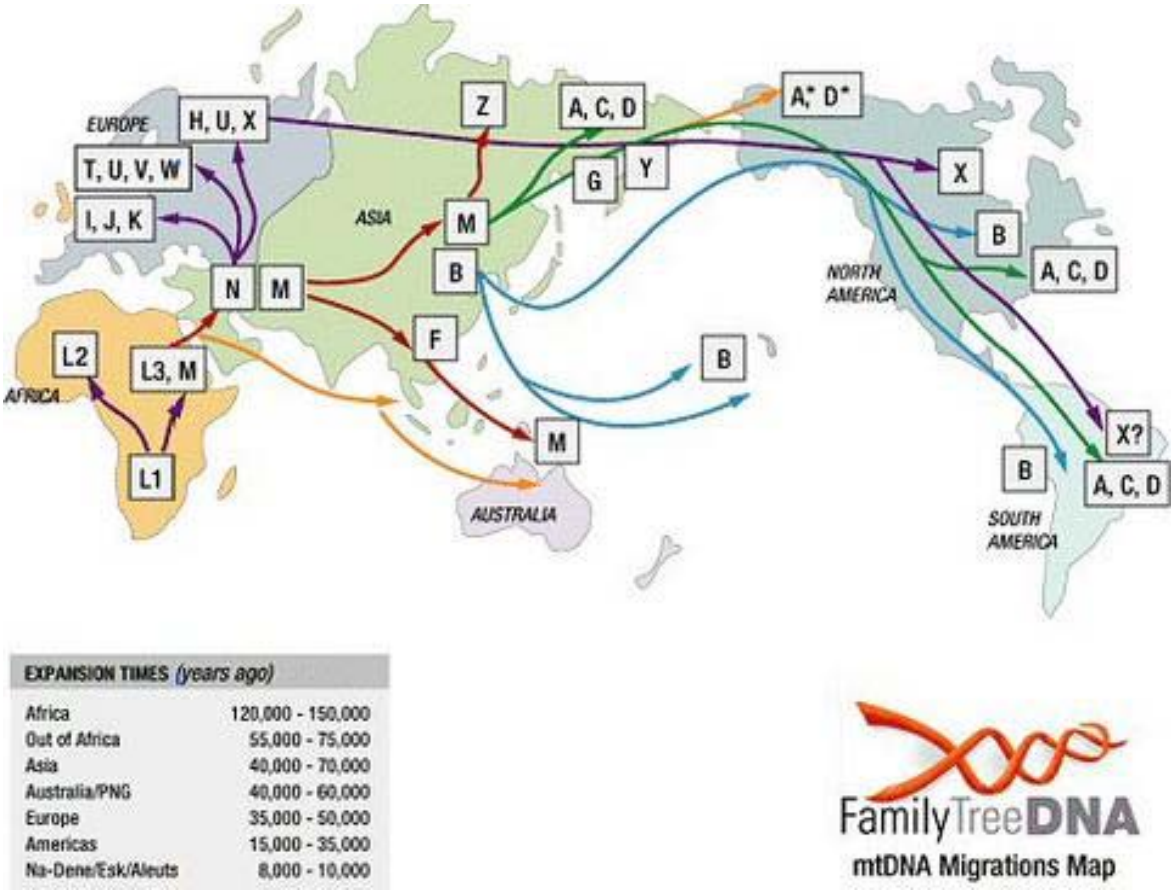

Homo Sapiens 2. göç

Aşağıda Y kromozom analizlerine ve mitekondrial DNA analizlerine dayanılarak çizilmiş olan Homo sapiens göç yolları haritaları vardır. Bu günkü bilgilerin ışığında çizilmiş olan bu haritalar, DNA analizleri ilerledikçe daha doğru olarak çizile bilecektir. İleride oluşacak değişiklikler, bu genel anlatımın felsefesine aykırı düşmeyeceği umudundayız.

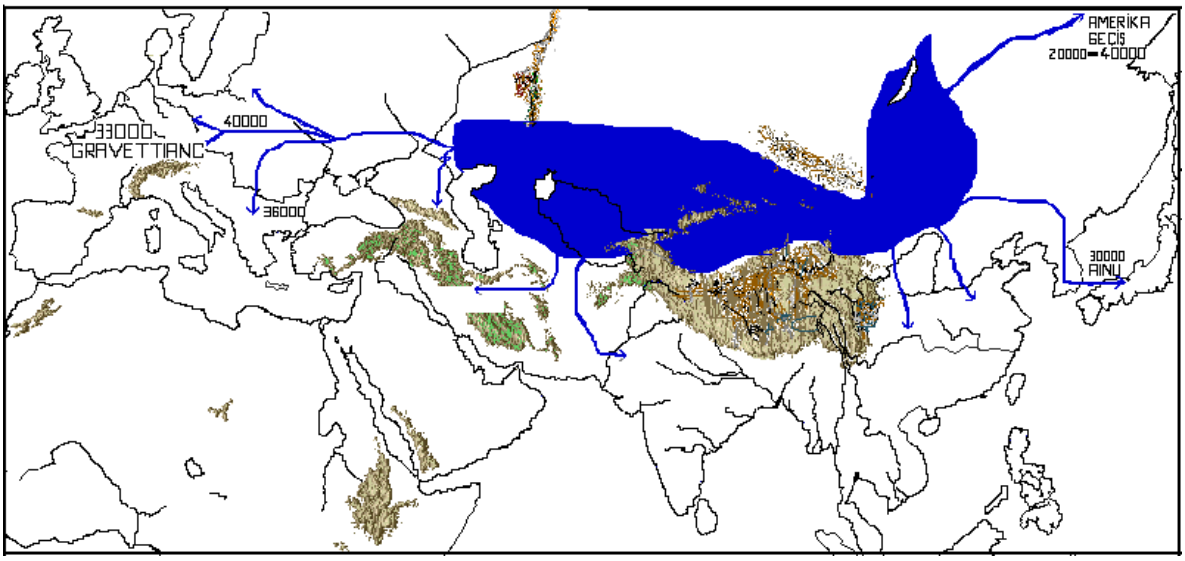
Y kromozom analizlerine göre göç yolları

[Y kromozom analizlerine göre göç yolları]

Yukarıdaki 3 harita arasında bulunan zaman farkları bizce önemli değildir. Çalışmalar ilerledikçe bu farklar azalarak, bir seviyeye oturacaktır. Şimdiden mertebe açısından fark kapanmıştır.

Orta Asya'dan Dağılma

Orta Asya'dan dağılma

50.000 yıl önce, Orta Asya'da ormanlık alanlar vardı, av hayvanları ve balık boldu. Avcılar için rahat yaşanabilecek bir yerdi. Yapılan Y kromozom analizleri, Afrika'dan ayrılan insanların Orta Asya'da bir süre yaşadıktan sonra oradan dünyaya yayıldıklarını göstermektedir. İlerde belirtileceği gibi, bu ilk dönemlerde, Orta Asya'dan en az üç ana dalga olmuştur. Bunlardan birincisi Avrupa'ya, diğeri Bering boğazı üzerinden Amerika'ya ve sonuncusu Hindistan'a yapılmıştır.

Orta Asya'dan yayılma görüşünü kuvvetlendiren Y kromozom analizleri sadece erkeklerin izini süren bir araştırmadır. Erkekler Y kromozomunu babalarından, X kromozomunu annelerinden alırlar. Kadınlara ise anne ve babalarından birer adet X kromozomu miras kalır. Yalnız babadan gelen Y kromozomu, karışmadan, babadan oğla sonsuza dek geçerek varlığını sürdürür. Böylece Y kromozomları nesiller boyunca değişmeden kalır. Ama bazen lalettayin mutasyonlar olur. Bu doğal ve zararsız mutasyonlar nişan (işaret, marker) rolü üstlenirler. Önce bu nişanlar belirlenir, sonra genetikçiler zamanda geriye doğru giderek, bu nişanın ilk oluştuğu noktayı bulurlar. Bu bulunan ortak atadır.

Bugün dünya üzerinde yaşamakta olan erkeklerin taşıdığı Y kromozomu 50.000 – 60.000 yıl önce yaşamış olan ortak atalarının taşıdığı Y kromozomu ile % 99,99 aynıdır. Aradaki küçük fark insan türünün dünya üzerindeki dağılımının kayıtlarını içeren işaretlerdir.

İnsanlar, Orta Doğu'da ve Orta Asya'da güçlenip, hayata tutunmaya çalışırken, Dünya da dış etkilere maruz kalıyordu. 48.000 yıllarında, 30 m çapında, 60.000 ton ağırlığında, demir bir

meteor 65.000 km saatte bir hızla, Winslow yakınlarında dünyaya çarptı. Bu meteorun çevresindeki kayalar, çarpma ile ortaya çıkan enerji sonucu eridiler. Dünya genelinde önemli bir hasar olmamıştı.

45.000 yıl önce Homo sapiens Avrupa'ya ilk geldiğinde, orada yaşamakta olan Neanderthallerden farklı bir durumda değildiler. Her ikisi de ateşi kullanıyorlardı, taşları aynı şekilde yontarak aletler yapıyorlardı, aynı beslenme alışkanlıklarına sahiptiler ve bunların arasında et önemli bir yer tutuyordu, yaralarını ve hastalıklarını tedavi etmeye çalışıyorlardı, fırsat bulduklarında ölülerini gömüyorlardı. İkisi de ısınabilmek için kürk ve hayvan derisi giyerek, örtünüyorlardı. Aileler kurmuşlardı, kendi aralarında konuşuyorlardı, " Aurignacians " (Orinyasyen) diye adlandırılan Avrupa'nın bu ilk Homo sapienleri, Neanderthaller gibi çevre koşullarına iyi uyum sağlamışlardı ve yaşam alanlarını değiştirme gereğini çok fazla duymuyorlardı. Aurignacian ismi Fransa'da yüksek Garonne bölgesindeki Aurignac sit alanına izafeten verilmiş bir isimdir.

Avrupa'da Neanderthal, Homo sapiens rekabetinin başladığı bu yıllarda, bugünkü Batı Avrupa halkının, o tarihlerde Avrupa'nın doğusunda yaşamış olan 7 kadından türemiş olduğu 2001 yılındaki genetik araştırmalarla bulunmuştur. Bu 7 kadına esprili olarak Havva'nın yedi kız kardeşi denmiştir. Yani bugünkü Batı Avrupa halkının ataları Aurignacianlardan daha fazla, o sırada doğuda yaşayanlardır.

Homo sapiens bir taraftan yayılırken, diğer taraftan hem Homo sapienler tarafından ve hem de Neanderthaller tarafından yapmakta olan müzik de geliştiriyordu. B.Ö. 45.000 yıllarında, Slovenya'da İdrijca nehir vadisinde yaşayanlar flüt kullanıyorlardı. Bu flüt kemikten yapılmıştı.

42.700 yıl önce Güney Avustralya'da yaşayan insanlar kayalara kabartma şekiller yapmaya başlamışlardı. 40.000 yıllarında, Asya'da yaşamakta olan Asyalı Homo sapienlerin bir kısmı Sibirya'nın güneyine kadar ilerlemişlerdi. Yine bu tarihlerde, her yerde atalarımız süs eşyaları kullanmaya başlamışlardı. Süs eşyasının kullanımı hem soyut düşüncenin gelişmesi ve hem de ticaretin ilerlemesi açısından önemlidir.

40.000 ile 20.000 yılları arasında dört farklı grubun Bering boğazı üzerinden Amerika kıtasına geçtiği DNA analizleri sonucu belirlenmiştir. Bugün Sibirya ormanlarında yaşayanlar, Amerika kıtasına geçenler ve Avrupa'ya, demin sözünü ettiğimiz göçü yapanlar akrabadırlar.

40.000 yıl önce iklim tekrar değişti. Isı azalınca, buzullar genişlemeye başladı ve güneye doğru yayıldı. Kar örtüsü de arttı. Sıcaklık düşünce, vejetasyon ortadan kalkarken, otla beslenen bizon, mamut, kızıl geyik gibi memeliler, vejetasyonun peşine takılıp güneye doğru inmeye başladılar. Onları takiben, Avrupa'da paralel yaşayan Neanderthaller ve Homo sapienler (Aurignacians) de güneye doğru indiler. Daha önce yaşadıkları alanlar açık orman ve otlu alanlardı. Buralarda, saklanarak, pusu kurarak avlanmak kolaydı. Hâlbuki şimdi geldikleri topraklar stepler ve yarı çöllerdi. Buralarda büyük hayvan sürüleri yoktu ve saklanarak avlanmak mümkün olmuyordu. Artık av hem daha zor, hem daha tehlikeli ve hem de başarı olasılığı daha düşüktü. Bu dönemde bulunan Neanderthal iskeletlerindeki yaralanma izleri, ne zor koşullarda yaşadıklarını göstermektedir.

Neanderthaller duruma adapte olamadılar. Onların fiziksel yapıları, soğuk iklime uygun ama bu yeni koşullara uygun değildi. Gıda azalması hastalıkların artması sonucunu getirdi. Açlık

sürekli bir yaşam biçimine dönüştü, üreme hızları düştü. Neanderthaller, yavaş yavaş ölerek, nesilleri çok uzun bir zaman dilimi içinde kaybolmaya gitti.

Yaşam koşulları Aurignacianlar içinde en az Neanderthaller kadar kötüydü. Ama onlar daha karmaşık aletler icat ettiler, kendi aralarında mal takas (ticaret) ağları kurdular, alet yapımında yeni hammaddelere yöneldiler. Sonuçta, hayatlarını devam ettirebilmenin yollarını buldular.

40.000 yılından itibaren dalgalar halinde, bugünkü Avrupalıların ataları, Orta Asya'dan Avrupa'ya gelmeye başladılar. 2000 yılında yapılan Y kromozomu analizleri bugünkü her 5 Avrupalıdan 4 ünün ataları arasında 40.000 yılında meydana gelen bu göç dalgasından ataları bulunduğunu göstermektedir.

40.000 ile bugün arasında deniz seviyesinde dört önemli seviye değişikliği olmuştur.

38.000 yıl önce Tasmanya'da şarap üretildiği anlaşılmıştır. Yine bu tarihlerde, Avustralya'da, " King's Holly " denilen bir bitki kendini klonlayarak çoğalmaya başlamıştır. Bu bitki halen etraftan tecrit edilmiş bir bölgede yaşamaya devam etmektedir. Yine bu tarihlerde, son kıvırcık tüylü mamut Teksas'da ölerek, nesli bitmiştir.

38.000 ile 36.000 yıl önce, Modern insanın ataları, yani Orta Asya'dan göç edenler Romanya'ya varmış ve burada yaşamıştır.

35.000 yıl önceye kadar elde edilen verilerden insan ırkının savaşçı bir yapıda olmadığı görülmektedir. Savaş, insan türünün karakteristik bir özelliği değildir. Geçmişte aralarında anlaşmazlıklar, kavga ve dövüşler oluyordu ama bunlar savaş niteliğine bürünmüyordu.

Aborjin duvar resmi Ubirr
http://www.metmuseum.org/toah/hd/ubir/hd_ubir.htm

35.000 ile 25.000 yıl önce Avustralya'da Aborjinler kaya resimlerini yaptılar.

35.000 ile 10.000 yılları arasında, insanın kullandığı aletlerde büyük bir çeşitlenme ve çoğalma oldu. Artık ölüler yanlarında gıda ve silahları ile gömülüyorlardı. Bu ölümden sonra yaşam fikrinin ve ata ruhları kavramının toplum yaşamına girdiğini göstermektedir. Fransa'da yaşamakta olan Neanderthaller ise, komşuları olan Homo sapienlerden elde etmiş olabilecekleri, eski kullandıklarından çok daha karmaşık taş aletler kullanıyorlardı. Ancak bu Neanderthaller, komşuları tarafından artık yerlerinden tedirgin edilmişlerdi.

Bu sırada, Avrupa'daki insanlar, 35 parçadan oluşan ve mamut kemiğinden yapılma flütler kullanmaya başlamışlardı. Bu tarihlerde, dağınık bir şekilde yaşayan avcı – toplayıcı

gruplarda bir kültürel sıçrama görülmektedir. İnsanlar artık semboller yaratmaya başlamışlardır. Özellikle sembol olarak hayvanları tercih etmektedirler. Yani başka bir deyişle, Şaman dini oldukça şekillenmiş ve sembollerini üretmeye başlamıştı.

Ubirr Aborjin duvar resimleri
http://www.metmuseum.org/toah/hd/ubir/hd_ubir.htm

Gravettianlar

33.000 yıl önce, daha önce bahsettiğimiz, Orta Asya'dan gelen insan gurubu, doğu Avrupa'daydı. Bunlar daha sonra Avrupa içlerine gireceklerdir. Bunlara " Gravettianlar " denir. Gravettianlar, Avrupa'nın pek çok yerinde Aurignacianleri yerlerinden edip, onların yerini aldılar. Orta Asya'dan gelmiş olan Gravettianlar, dağınık bir şekilde Avrupa'nın doğusuna ve Almanya ile Polonya'nın kuzey platolarına yayıldılar. (Gravettianların Avrupa'ya Ortadoğu'dan geldiği de iddia edilmektedir. Biz, şimdilik, Orta Asya'dan gelmeleri olasılığını daha güçlü görüyoruz. Daha doğru sonuçlar DNA analizleri ilerledikçe ortaya çıkacaktır.)

Gravettianların teknolojileri ve daha karmaşık olan sosyal dayanışmaları, onlara, soğuk iklimlerde Neanderthallere ve Aurignacianlara göre daha kolay yaşayabilme imkânı veriyordu. Gravettianların uzaktan fırlatılabilinen mızrak gibi gelişmiş silahları vardı. Böylece avlarını fazla yaklaşmadan avlayabiliyorlardı. Bitki liflerini kullanmayı ve onları örmeyi biliyorlardı. Balık ağları, balık tuzakları ve küçük hayvanlar için tuzakları bu bitki lifleri sayesinde yapıyorlardı. Gelişmiş bir takas ağına sahiptiler. Karşılıklı olarak ihtiyaçlarını takas ediyor yani ticaret yapıyorlardı. Bu ticari faaliyet ve ihtiyaçların temini, onların başarılı olmasında çok önemli bir rol oynadı. Büyük memelilerin peşinden, onlar gibi kışın güneye, yazın kuzeye göçüyorlar, koşulları kendi lehlerine çevirmek için ellerinden gelenden fazlasını yapıyorlardı.

Avrupa'daki insanlar, 32.400 yıllarında, Fransa'da Chauvet mağarasında, mağara resimleri yapmaya başladılar. Homo sapiens, sadece mağara resimleri yapmıyordu. Mağara resimlerinin yanında heykeller, süsler, artık insan hayatına girmişti. B.Ö. 32.000 yıllarında yapılmış olan, suratı aslana benzetilmiş oyma bir erkek vücudu (daha önce resmi verilmiş olan aslan adam), Almanya'da Hohlenstein'da bulundu. Bu yıllarda, yaygın olarak kullanılan bir süs de, dar ucunda nokta dizgeleri bulunan, delikli bir fildişi pandantifti. Bu süse her yerde çok sık rastlanmaktaydı. Ucu nokta dizgeli fildişi pandantifin yaygın olarak kullanılması kültürel bir birliğe işaret etmektedir.

Bu sırada insanların dünyaya dağılmaları da devam ediyordu. B.Ö. 33.000 yılı civarında, Endonezya'da Moluccas adasına insanlar gelerek, bir süre orada mağara hayatı yaşadılar. B.Ö. 31.000 yıllarında, Şili Monte Verde'de bulunan taş aletler, burada bir halkın yaşamış olduğunu göstermektedir. Şili'deki bu bulgulardan, hangi atamızın burada yaşamış olduğu daha saptanamamıştır.

30.000 yıllarında, İspanya'da Andaluciya'da Neanderthaller hala yaşamak için direniyorlardı. Bu tarihlerde, Rusya'da " kutup dairesi " içindeki Mamontovaya Kurya'da (Ural dağlarının kuzeyi) insanların kamp kurduğu bilinmektedir. Yine Sibirya'da kutup dairesinden 200 Km kuzeyde Yana nehri kıyılarında avcı topluluklar avlanıyorlardı. Yine bu tarihlerde, Avrupalı Homo sapiens Fransa'da Cussac mağarasında duvarlara desenler çiziyordu.

Japon adalarında ise, Aborjinlerle aynı kökenli bir halk, Ainular vardı. Ainular, Jömon döneminde dışarıdan gelenlerle karışarak günümüze kadar gelen yerli halk olmuşlardır. Bunlar Japonlarla evlilik yolu ile karışmadan önce, Avrupalı yüz hatlarına sahip, dalgalı saçlı ve kalın sakallıydılar.

Chauvet mağara resmi

30.000 yıllarda orta Avrupa'daki Gravettianlar, bitki liflerini tuzak yapımının yanı sıra örtünme amaçlı da kullanıyorlardı. Kil, kemik ve fildişini, alet ve silah yapımında kullanmayı öğrenmişlerdi. Diyetlerine balık ve kuşlar ilave olmuştu

30.800 ile 14.200 yılları arasında, Güney Amerika kıtasında Amazon bölgesi yağmur ormanları ile kaplıydı. Bu tarihlerde, kuzey yarım kürede ise maksimum buzul yayılması vardı.

26.000 yaşındaki, " Dolni Vestonici Venüs'ü " denen en eski insan tasvirî, Çekoslovakya'da bulunmuştur. Bu heykel, mamut dişinden oyularak yapılmıştı. Yine Dolni Vestonice'de, başları kutup foku dişi, kurt dişi ve fildişi halkalarla süslenmiş Homo sapiens iskeletleri bulunmuştur.

Avrupa'da, Gravettianlar tarafından yerlerinden edilen Aurignacianlar, önce güneye çekildiler ve ardından 25.000 yıllarında asimile oldular. 23.000 yıl önce kilden yapılan şekiller fırında pişirilmeye başlandı (Dolni Vestonice buluntusu 11 cm). Bu yıllarda, Endonezya'da, hala, Homo erektuslar vardı.

Biz burada Aurignacianların ve Gravettianların Orta Asya'dan geldiğini söyledik. Bunların birinin Orta Doğudan geldiği iddiası da vardır. Kimileri Aurignacianların Orta Doğu kökenli olduğunu, kimileri de Gravettianların Orta Doğu kökenli olduğunu iddia ederler. Ancak bunlar nereden gelirse gelmiş olsun, bugünkü modern Avrupalıların beşte dördünün orta Asya (Sibirya ormanları) kökenli olduğu kesine çok yakındır. Bütün bunlar önümüzdeki yıllarda yapılacak mtDNA ve Y kromozom analizleri ile çok daha doğru olarak ortaya çıkacaktır. Çok geçmeden İnsanların dünyaya yayılışının göç yollarını ve nüfus hareketlerini daha kesin olarak öğrenmiş olacağız.

Dolni Vestonici Venüs'ü

25.000 ile 20.000 arasında, buz devri maksimumunu yaşadı. Buna " LGM " (Son maksimum buzul) denir. B.Ö. 22.000 yılında, buzul çağının etkisini arttırmasıyla beraber, Avrupa'daki insanlar güneye, İspanya, Balkanlar ve Ukrayna'ya çekildiler. Pek çok bilim adamı, Sibirya halkından bir grubun, Bering denizi üzerinden, Amerika kıtasına, bu tarihlerde, göç ettiğini savunmaktadır. Yine bu tarihlerde, Japon adalarında, Ainu – Jomon (dışarıdan gelenler) karışması başladı.

22.500 yılından kalma bir erkek çocuk iskeleti Lapedo vadisinde bulundu. Bu çocuk, görsel olarak hem Neanderthal ve hem de Homo sapiens özellikleri taşıyordu. Bunun, iki tür arasında bir hibrit olup olmadığı araştırılıp, tartışılmaktadır. Bu buluntu hibrit bile olsa, istisnai bir durumdur.

B.Ö. 20.000 ile 10.000 arası genel olarak dünyada nemli bir iklimin hüküm sürdüğü bir dönemdir. B.Ö. 21.000 ile 18.000 yılları arasında, Don nehri yakınlarında Kostenki'de, insanlar, büyük mamut kemiklerinden yaptıkları korunaklarda yaşamışlardır.

B.Ö. 20.000 yılları insanların silah yapımında yenilikler yaptıkları bir dönemdir. Bu yenilikler içinde mızrak atmakla ilgili gelişmeler de vardır.

LGM sonrası

LGM dediğimiz son buzul çağı B.Ö. 18.000 yılında sona erdi. Son buzul çağı döneminde İngiltere adası ana karaya bağlıydı yani arada deniz yoktu. Benzer şekilde Tasmanya ve Yeni Gine de Avustralya'ya bağlıydı. Buzullar, Skandinavya, İskoçya, Danimarka'nın tümünü, Fransa, İngiltere, Almanya, Polonya ve Rusya'nın büyük bir kısmını kaplamaktaydı. Buzullar bütün Avrupa'yı kaplayıp, Avrupa'nın güneyine kadar inmişti. Alp dağları tamamen buzullarla kaplıydı. Pirenelerin ise bir kısmında buzullar vardı. Güney yarım küre de, Avustralya, Yeni Zelanda ve Arjantin buzullarla kaplıydı. Deniz seviyesi, şimdikinden 120 – 140 m düşüktü.

Karadeniz bir iç göldü ve su seviyesi şimdikinden düşüktü. Hazar ise yine bir iç göl olarak şimdikinden daha yüksek bir seviyedeydi.

B.Ö. 18.000 yıllarına geldiğimizde iklim değişmeye başlamıştı. B.Ö. 18.000 itibaren, Avrupa yarı kurak ve çorak bir iklime sahip oldu. Kıta, orman açısından iyice fakirleşmişti. Ender de olsa, mevcut olan birkaç orman alanı da güneydeydi. Akdeniz çevresinde bile ormanlar çok az yer kaplıyorlardı. Kuzey İtalya ve Alplerin güney doğusunda, yer yer, çam ve kayın ormanları bulunuyordu. Balkanlar'da ve Apeninler de, ortalama 500 m yükseklikte, öbek öbek ağaç topluluklarının bulunduğu bir kuşak vardı. Güney Avrupa, kurak ve yarı çöl ikliminin gereği olarak bozkırlarla kaplıydı. İspanya'dan Anadolu'ya kadar, bir bozkır ve çöl bitkisi olan Artemisia en çok rastlanan bitkiydi. Güney Avrupa'nın birçok bölgesinde, bu arada iç Anadolu'da da, kuraktı. Ancak bu kurak iklimle çelişkili olarak, göllerdeki su seviyeleri yüksekti.

Orta ve Doğu Avrupa'da, ağaç öbeklerinin dağınık bir şekilde bulunduğu, kuru step iklimi hâkimdi. Buralarda, az miktarda, soğuğa dayanıklı ağaçlar bulunuyordu. Bunlar ya izole olmuş guruplar halinde görülüyorlardı, ya da açık alanda tek başlarına bulunuyorlardı. Daha doğuda Karadeniz'in kuzeyinde, step ve tundra step bitkileri yaygın olmasına rağmen, nehir kıyılarında ormancıklar ve orman galerileri vardı.

Beyaz Rusya'da, Ukrayna'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Polonya'nın güney doğusunda bitki örtüsü yok denecek kadar azdı. Buralarda, rüzgârın taşıdığı malzemelerden oluşan lösün ve kumulların hareketli olması bitkilerin çoğalmasını önlüyordu. Bugün yılda ortalama 600 mm olan yağış miktarı, o dönemde 60 – 120 mm civarındaydı. Ortalama yıllık sıcaklık ta günümüzden 13 – 17 derece santigrat daha düşüktü.

Kuzeybatı Avrupa'da ağaçsız, kutup iklimi vardı. Buzullar geri çekildikçe, arkalarında, ağaçsız bir arazi bırakıyorlardı. Almanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere'de hiç ağaç yoktu. Orta İngiltere'den güneybatı Fransa'ya kadar olan bölgede, yıllık ortalama sıcaklık bugünkünden 15 – 17 derece santigrat daha düşüktü. Donmuş toprak tabakası güney Fransa'ya kadar ilerlemişti. Kumullar, İngiltere, kuzey Fransa ve Hollanda'da yaygındılar ve doğuda Almanya, Polonya ve Çekoslovakya'ya kadar ilerlemişlerdi.

Kuzeydoğu Avrupa'da buzullara yakın yerlerde nemli bir iklim görülüyordu. Buzullardan uzaklaşıp, güneye doğru indikçe kuru bir iklim hâkim oluyordu. Buzulların bitiminden itibaren birkaç yüz kilometre enindeki nemli kuşak, LMG ye göre daha nemli ama bugüne nazaran daha kurak bir durum sergiliyordu. Bu kuşağın florası bugünkü tundra florasına benziyordu, ancak alanın yüzde ellisi bitki ile kaplıydı. Bu kuşağın güneyi ise step tundra karakterindeydi.

Kafkasya'da dağınık guruplar şeklinde çam ve kayın ormanları vardı. Bu dönemde Kafkasya ikliminin yer yer ılıman karakter taşıma olasılığı fazladır. Anadolu'nun kuzeyinde, Karadeniz kıyısı boyunca Azak denizine kadar varan ince bir şerit şeklinde, yapraklarını döken ağaçlar kuşağı vardı.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu, kuzey Suriye ve batı İran'da step ve yarı çöl bölgeler, bugünkünden daha fazla yer kaplıyordu. Doğu, güney ve batı Anadolu'da açık ağaçlık alanların veya ağaçlı step alanlarının, bu dönemde, hayatta kalmaya devam ettiği düşünülmektedir.

Avrasya'da, Sibirya buzulu 110 enlemine kadar uzanıyordu. Bir görüşe göre, Batı Sibirya buzulunun güney kenarı boyunca, buzul öncesi dönemden kalma, büyük göller vardı. Başka bir görüş de, batı Sibirya'da buz seti nedeni ile oluşmuş büyük bir baraj gölü olduğudur. Bu gölün suları, Kazakistan ve Orta Asya'dan geçerek akan nehirlerle, Hazer denizine ulaşıyordu.

Avrasya genel olarak soğuk, nemsiz, kutup ikliminde idi ve az miktarda bitki örtüsüne sahipti. 26.000 yıl öncesinden başlayarak, bu bölge gittikçe soğumuş ve bitki yaşamı bu bölgeden çekilmiştir. 24.000 yıl önceye kadar mevcut olan memeli fosilleri de, son 4 – 5 bin yıl içinde ortadan kaybolmuştur. B.Ö. 18.000 yıllarında, mevcut bitki örtüsü içinde, en önemli yeri Artemisia kaplıyordu.

Kuzey ve orta Sibirya'da kuru, çorak ve rüzgârlı bir iklim vardı, toprak oluşamamıştı.
Güney Sibirya'da kuru ve genellikle ağaçsız bir iklim görülmekteydi. Güney Sibirya'da, Baykal gölünün bulunduğu enlemde, bir ağaç kuşağı vardı. Büyük bir olasılıkla, bugünkü Sibirya ormanlarını oluşturan bitkiler, 18.000 yıllarında, Güney Sibirya'daki dağlık alanlarda kendilerine bir korunak bulmuş ve nesillerini devam ettirebilmişlerdi. Baykal gölü çevresinde bu dönemde bulunan küçük memeli fosilleri buranın dönem dönem Asya çöl ve step iklimini yaşadığını göstermektedir. Bugün ormanlarla kaplı olan bu alan, LMG döneminde, bugünkünden daha kuru bir iklime sahipti.

LMG döneminde, Hazar, Baykal ve Balkaç gölleri arasındaki bölgede, insan varlığına rastlanılmamıştır. Hâlbuki LMG den birkaç bin yıl önce ve sonra, bu bölgede insan vardı. Buna karşılık, kurak dönemde, Zağros dağları gibi daha nemli bölgelerde insan varlığı artış göstermişti. İnsanlar, iklim nedeniyle, Zağros dağlarına doğru, yani daha nemli bölgelere doğru çekilmişlerdi.

B.Ö. 18.000 yıllarında, Orta Asya'da bozkırın ve çölün büyüdüğü görülmektedir. Orta Asya bozkırı, bugüne göre, kuzeye ve güneye doğuya doğru genişlemişti ve daha kurak koşullardaydı. Orta ve doğu Asya'da boydan boya birikmiş olan Lös, esas olarak buzul çağında gerçekleşmişti. Lösün stabilize olması için gerekli olan bitki örtüsü mevcutsa da, toprak oluşumuna sebep olacak yoğunlukta biyolojik aktivite yoktu. Güney batı çölünde çok büyük alanlar, rüzgârların etkisinde savrulup duran kum tabakaları ile kaplıydı. Bu nedenle de kuru ve bozkır koşullarındaydı.

Aral gölünün ve Hazar denizinin su seviyesi, bugüne göre daha yüksekti. Bu ise Batı Asya bozkırının daha nemli olması sonucunu doğuruyordu. Bu göller, batı Himalaya ve İran dağlarından gelen sularla besleniyorlardı. Dağlardaki yüksek nem nedeniyle oluşan kış muson yağmurları göl seviyelerini yükselmişti. Buna, bölgenin düşük sıcaklık, göldeki buharlaşmayı azaltarak yardım ediyordu.

Kuzey Çin'de, 30 cu enlemin kuzeyinde, yine bugünkünden daha soğuk ve daha kuru bir iklim vardı. Bugün 350 mm yıllık yağış alan yerler ancak 100 mm yağış alıyordu ve sıcaklık da 6–7 derece santigrat daha düşüktü. Buralardaki pek çok göl kurumuş, suları tamamen çekilmişti. Yaz muson yağmurları bugünkünden çok daha güneye yağıyordu. Sonuç olarak Moğolistan bozkırının kuzey Çin içlerine girip, Çin'in ortalarına kadar yayıldığını söyleyebiliriz. Bu dönemde, bozkır ve çöl bitkileri (xerophytic plants) dışında bir vejetasyona rastlanmıyordu.

Böylece Orta Asya bozkır kuşağının bu kadar yayılması ve güneye inmesi ve bozkır klimasının çok daha sert olması, kuzey Çin'de de "Lös " birikimine sebep oldu. Kuzey Çin'deki Lösün dengelenmesi ve humuslu toprağın oluşması için, daha nemli ve sıcak olan buzul arası dönemi beklemek gerekecektir.

Bu dönemde, güney Asya da daha kuru ve soğuktu. Orman alanları ufalmış, bozkır genişlemişti. Daha önce anlatılanların aksine, güneydeki göllerin pek çoğu kurumuştu.

B.Ö. 18.000 yıllarına, yukarıda özetlemeye çalışılan iklim içinde, insanlar hassas aletler yapar hale gelmişlerdi. Fransa'da Madeleine'de görüldüğü gibi, yapılan aletler arasında, zıpkın ve mızrak ucu olarak kullanılan kemikten uçlar da vardı. B.Ö. 18.000 yıllarında, İber yarımadasında yaşamakta olan bir gurup insan, Atlantik okyanusunu aşarak, Amerika kıtasının batı kıyılarına vardı. Bu insanların, oraya yerleşmiş olma olasılıkları çok kuvvetlidir. Bu tarihlerde, Avustralya'da Flores adalarında, daha önce bahsedilen, Homo floresiensler (90 cm boyunda insanlar) hala yaşıyorlardı.

18.000 ile 11.000 yılları arasında, taştan, kemikten, fildişi ve kilden hayvan heykelleri tüm Avrupa'da yaygındır. Bunlar özellikle Fransa ve İspanya'da Cro-Magnon (Homo sapiens) insanının yaşadığı yerlerde yoğunlaşmıştır. 17.000 yıl önce, Fransa'da, insanlar mağara resimleri yapıyorlardı. Bu mağaralarda 600 resim, 1.500 kabartma ve sayısız geometrik şekil bulunmuştur. Yine bu tarihlerde, insanlar köpeklerle beraber, bazı yerlerde, yerleşik düzene geçmeye başladılar.

Cro-magnon aile

Cro-magnon adamı

Dini ritüellerin başlaması

Dini törenlerin aile sınırlarını aşıp, kalabalıklar için düzenlenmeye başlanmış olması bu tarihlere rastlar. Dini törenler için bildiğimiz en eski toplanma B.Ö. 16.000 yıllarındadır. Bu tarihlerde, İspanya'da El Juyo mağarasında insanlar dini törenler için toplanıyorlardı. Bu mağarada, 16.000 yıl öncesine ait 35 cm.lik taş heykel bulunmuştur. Bu heykel yarı insan yarı aslan (veya leopar) şeklinde düşünülmüştür. Bunun bir Şamanizm uygulaması olduğu bellidir. Aynı dönemde, Fransa'da La Marche'da kum taşı üzerine binlerce hayvan resmi kabartılmış ve biraz da insan oyması yapılmıştı. Fransa'da Angles-sur-l'Anglin de meşhur bizon reliefi de bu döneme aittir. Yine bu yıllarda yaşamış olan bir evcil köpek kalıntıları Almanya'da bulunmuştur.

B.Ö. 40.000 ile 20.000 yılları arasında dört farklı grubun Bering denizi üzerinden Amerika kıtasına geçtiğini söylemiştik. Ancak, bazı bilim adamları, insanların Amerika kıtasına 15.000 yıl önce adım attığını iddia ediyorlar. Belki her ikisi de olmuştur. 15.000 yıl önce Sibirya Malta'da yaşayan insanlar, taştan dairesel ikametgâhlar inşa ediyor ve buralarda yaşıyorlardı. Sazdan kulübelerin veya diğer evlerin, dünyanın her yerinde, baştan dairesel veya oblik yapıldığı, köşeli yapılara ise daha sonra belli bir kültürel ilerlemeden sonra geçildiği görülmektedir. Bu sanki genel bir kuraldır.

B.Ö. 15.000 yıllarında, İskandinavya'da, buzulların aniden denize düşmesi sonucu, dik fiyort yamaçları meydana geldi. Yine bu yıllarda büyük bir süpernova patlaması oldu.

B.Ö. 14.000 yıllarında, dünya ısındığı için yağmur ormanları geri döndüler. Bu yıllarda, Merkezi Alaska'da kırık (melezleşmiş) mamutlar hala yaşıyorlardı.

14.000 ile 12.000 yılları arasında, Sudan'da Nil kıyısında yaşayan insanlar ölülerini gömmek için mezarlık yapmışlardı. Bu mezarlıkta yapılan incelemeler, o tarihlerde insan toplulukları arasında savaşlar yapıldığını göstermektedir. B.Ö. 13.000 yıllarına ait, İtalya Sicilya'da, ölülerin gömülü olduğu San Teodoro mağarasında, yetişkin bir kadının Pelvisine saplanmış ok ucu bulunmuştur. Yine İtalya'da, bir çocuğun omurgasına saplanmış, bir ok ucu daha bulunmuştur. Bütün bunlar, savaşın insan yaşamına girdiğini göstermektedir. Bu ok uçları çakmak taşlarından (opsidiyen) yontularak yapılmıştı.

13.000 yıl önce, son sıcak periyot başladı. Buzullar büyük oranda eridi, Bering boğazı su ile dolarak, Amerika ve Asya'yı birbirinden ayırdı. Bu sıralarda, Kuzey Amerika'da, avcı

Amerikan yerli nüfusu hayvan sürülerini kitlesel olarak avlayarak öldürüyordu. Örneğin, bizon sürüleri ürkütülerek, toplu halde uçurumdan yuvarlanmaları sağlanıyordu.

Bu yıllarda Mars'dan gelen, 3,6 milyar yaşında bir meteor Antartika'ya düştü.

12.700 yıl önce, buzulların erimesi ile Kuzey Amerika'daki çok eski tarihli Ontario gölünün suları büyük bir su baskınına neden oldu. Bu serin sular kuzey Atlantik okyanusunun ısı dengesini ve su hareketini bozdu. Grolland'ın sıcaklığı 10 derece santigrat düştü.

12.900 ile 11.500 tarihleri arasında ani bir soğuma ve buzulların tekrar yaygınlaşması olgusu yaşandı. Buna " Younger dryas " denir ve 1000 yıl kadar sürmüştür. Bu dönemde, örneğin, Grolland bugüne göre 15 derece santigrat, İngiltere ise 5 derece santigrat daha soğuktu.

" Younger dryas " süresinde, İskandinavya ormanları tundra haline dönüşmüştür. Dünyanın her yerinde, yüksek yerlerdeki buzul ve karla kaplı alanlar artmıştır. Asya step ve çöllerinden yükselen toz nedeniyle, atmosferdeki toz oranı artmıştır. Bereketli Hilalde, insanın da etkisi ile bazı yaban bitkileri, tarımsal bitkilere dönüşmeye başlamıştır.

Bu yıllar, insanların yerleşik tarım ve hayvancılığa geçmeden bir önceki döneminin sonudur. Bu döneme ait bazı bulgular İsrail'de Kebara mağarasında vardır.

Japonya'da ise Jomonlar pirinç tarımıyla ilgilenmeye ve metal kullanmaya başladılar.

11.500 tarihleri çıvarında " Younger dryas " 40 – 50 yıl gibi kısa bir süre de, 5 yıllık 3 basamakta aniden sona erdi.

Yiyecek Üretimi

İnsanların avcılık ve toplayıcılık aşamasından, daha ileri aşamalara geçmesi iki türlü olmuştur. Ya göçebelik dönemine geçmişler veya yerleşik düzene geçmişlerdir. Göçebe veya yerleşik düzenin seçilmesinde, coğrafya ve iklim koşulları en önemli belirleyici unsur olmuşlardır. Daha ilerde bahsedileceği gibi, iklim koşulları ve dolayısı ile habitatı değişen Orta Asya'da insanlar ancak göçebeliğe geçebilirlerdi. Hâlbuki Çin gibi, Mezopotamya gibi, Anadolu gibi sulak ve yerleşmeye, tarım ve yerleşik hayvancılık yapmaya çok müsait yörelerde, insanlar toprağa bağlanmışlardır.

Aslında yerleşik düzen, daha konforlu bir hayatı, hiç olmazsa başlangıçta, yerleşen tüm insanlara sunduğundan, göçebeliğe karşı daha ileri bir aşama olarak görülebilinir. Ancak, sınıfsız bir toplumdan sınıflı bir topluma geçiş yerleşik düzende, göçebeliğe nazaran çok daha çabuk gerçekleşmiştir. Tabii bu oluşum, üretim biçiminin getirdiği bir zorunluluktur. Ancak, yine de ezilen ve hor görülen sınıfların ortaya çıkması ile yerleşik düzen, adaletsizliğin tohumlarını atmıştır. Böylece, yerleşik düzene geçildiğinden beri, eziyet çeken ve yaşamın keyfini değil ama sadece cefasını çeken insanların çoğunluğu oluşturduğu unutulmamalıdır. Yerleşik düzenden kısa bir süre sonra, mutlu bir azınlıkla, ona hizmet eden zavallı bir çoğunluk, insanlığın tarihini yazacaktır. Göçebelerde ise, daha uzun bir süre sınıflaşma ortaya çıkmayacak, göçebe toplum içinde yer alan tüm insanlar eşitlikten ve onun nimetlerinden yararlanamaya devam edeceklerdir. Daha sonraları, göçebe toplum içinde farklılaşmalar başladığında bile insanlar arasındaki ayırım, hiçbir zaman, yerleşiklerdeki keskinliğe erişmeyecektir. İlerde tüm bunları teferruatlı olarak anlatacağız.

Bundan sonra yerleşik düzene geçmiş toplulukları ele almaya başlayacağımızdan, yiyecek üretiminin nasıl geliştiğine bir göz atalım. Yiyecek üretimi olmadan, yerleşik düzene geçen toplulukların bu düzende uzun süre kalmaları ve bu düzen içinde gelişmeleri mümkün değildi. Her şeyin başı yiyecek üretimi ile geldi. Yiyecek üretimi demek, bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi demekti.

Başlangıçta, çiftçilik ile avcılık ve yiyecek toplayıcılığı arasında bilinçli bir seçim söz konusu değildi. İnsanlar daha önce çiftçilik diye bir şey görmemişlerdi ve bunun nasıl bir şey olduğunu bilmiyorlardı. Yiyecek üretimi, bu işin sonuçlarının neler olabileceği bilinmeden verilmiş kararların bir yan ürünü olarak kendiliğinden gelişti. Bazen, bazı bereketli bölgelerde yaşayan avcı ve yiyecek toplayıcı topluluklar yerleşik düzene geçtiler ama yiyecek üretimine başlayamadılar. Bundan 15.000 yıl önce, avcı ve toplayıcı toplumların büyük bir bölümü mümbit, ne ararsan bulduğun topraklarda yaşıyorlardı. Her şeyin elinin altında olduğu

yerlerde, avcı ve toplayıcılığı bırakarak, göçebeliğe veya yerleşik yiyecek üretimine geçmeye gerek yoktu. Bu nedenle herhalde avcı ve toplayıcı toplumların büyük bir bölümü, yiyecek üretimine geçmeden yerleşik veya yarı yerleşik yaşıyorlardı.

Bunun tam tersine, yiyecek üreten ve gezinen topluluklar da vardı. Bir kısmı belli bir bölgede tarla açıp, ekin ekip, avcılık yapmaya giderlerdi. Bir kaç ay avcılıktan sonra, ektikleri topraklara geri dönüp, bitkilerin büyüyüp büyümediğine bakarlar, otlarını temizleyip, çapalayıp, yine avcılık yapmaya giderlerdi. Ürün verme zamanı geri dönüp, ürünü toplayıp, bir süre o topraklarda kalırlardı. Avcı topluluklar toprağa da bakarlardı. Yani, toprağa bakım yapma uygulaması yerleşik düzene geçmekle başlayan bir işlem değildir. Zaten Şaman dininin kökeninde, doğa ile uyum vardır. Dinini, doğa ile uyumlu tutan avcı toplum, tabii ki toprağa da bakacaktır. Budama gençleştirme, yenilebilir bitkilerin etrafındaki zararlı otları ayıklamak, yenilebilir yumruların bir kısmını keserek tekrar gömmek, çocuklu hayvanları öldürmemeye dikkat etmek, kanallar açarak bataklıkları kurutmaya yardımcı olmak gibi faaliyetler avcı toplumların yapa geldikleri faaliyetlerdi.

Sonuçta, öncü faaliyetler ile başlayan yiyecek üretimi adım adım gelişti. Bütün gerekli yöntemler kısa bir sürede geliştirilmedi. Bütün evcilleşebilecek bitki ve hayvanlar bir seferde evcilleştirilmedi. Yiyecek üretimine geçişin en hızlı ve bağımsız yapılabildiği yerlerde bile avcı ve toplayıcı hayat tarzından yaban yiyeceklerin çok az yer tuttuğu bir beslenme tarzına geçmek binlerce yıl aldı. Yiyecek üretiminin ilk evrelerinde insanlar hem yaban yiyecekler topluyor, hem de kendileri yetiştiriliyorlardı. Zamanla, tarım ürünlerine bağımlılık arttıkça, çeşitli yaban bitkileri toplama işi önemini kaybetti. Yiyecek bulmak için dolaşan insanların sınırlı zamanı ve enerjisi vardı. Bu nedenle sürekli olarak öncelikler gözden geçirilmeli idi. Çok değerli olan ve zor elde edilen enerji nasıl harcanmalı idi. Öncelik sevilen yiyeceklerde mi idi, yoksa ödülü fazla olan yiyeceklerde mi, yoksa daha az enerji harcayarak bulunacak olanlarda mı idi. Atalarımız tercihte bulunup, karar aldıktan sonra, eyleme geçerlerdi. İlk tercihlerini bulamazlar ise, daha az tercih ettiklerine yönelirlerdi.

Alınacak kararlar pek çok faktöre bağlıydı. Yiyecek ararken harcanan kaloriden fazlası bulunmalıydı. En az zaman harcayarak, en az çabayla, en güvenilir ve en iyi sonuç alınacak şekilde hareket edilmeliydi. Aç kalma tehlikesi ise en aza indirilmeliydi. Az ama güvenilir kazançlar, yüksek ama güvenilmez olandan veya dalgalı olandan daha iyiydi. Bundan 11.000 yıl önceki bahçelerin en önemli görevlerinden biri, yeterli yaban yiyeceği bulunmadığında, güvenilir bir yedek kiler olarak görev yapmasıydı.

Daha önce de belirtildiği gibi, ilk çiftçiler, çiftçiliği bilerek seçmiş olamazlar, çünkü etraflarında gördükleri başka çiftçiler yoktu. Ancak, bir yerde yiyecek üretimi bir kere başladıktan sonra, onunla temasa geçen avcı ve toplayıcılar, sonucu bilerek, bilinçli bir seçim yapmış olabilirler. Biz buna yiyecek üretimini paket olarak aldılar diyebiliriz. Ama bu, yerleşikleri gören her avcı toplumun yerleşik düzene geçtiği anlamında alınmamalıdır. Bir kısmı, bilinçli bir seçimle avcı, toplayıcı hayatlarına devam etmişlerdir. M.Ö. 8500'lerde (B.Ö. 10500), Bereketli Hilal'de ortaya çıkan ilk çiftçiliğin, Orta Avrupa'ya yayılması, ancak M.Ö. 5000 yıllarında gerçekleşebilmiştir.

Yerleşik düzene geçip, yiyecek üretimi yapmakla, avcı ve toplayıcı hayatı yaşamak tamamen birbirine zıt ve birbirinin seçeneği olan stratejilerdir. Bir toplumun yiyecek üretimini seçmesinde ve dolaşmaktan vazgeçmesinde pek çok faktör rol oynamış olmalıdır.

Yaban yiyeceği bulmanın güçleşmesi, yiyecek üretimine geçmek için önemli bir nedendir. Son 13.000 yıl içinde yaban yiyecekler, iklim değişiklikleri ve aşırı avlanma gibi nedenlerle sürekli azalmıştır.

Belli bir bölgede, evcilleştirilebilir yaban bitkisi sayısının ve alanının artması da yiyecek üretimini teşvik eden bir unsur olmuştur. Örneğin, Bereketli Hilal'de, iklim değişikliği sonucu, yaban tahıllarının yetiştiği alan hızla artmıştır. Bu tahıllar bu geniş alanlarda, kısa sürede büyüyüp, ürün vermeye başlamışlardır. Böylece, buğday ve arpanın evcilleşmesine doğru önemli bir adım atılmıştır.

Yiyecek üretimine geçebilmek için diğer bir gerek şart ta, teknolojinin gelişmesidir. Yaban bitkileri toplamada, işlemden geçirmede ve saklamada teknoloji ilerleyince, üretim için gerekli koşullar da sağlanmaya başlanmıştı. Daha yerleşik toplumu oluşturmadan, buğdayın nasıl biçileceği, buğday kabuklarının nasıl ayrılacağı ve ürünün nasıl saklanacağı biliniyordu. Bu bilgiler olmasa idi, buğday sapları üzerinde duran buğday tanelerinin kimseye bir yararı olmazdı. Bu teknoloji, M.Ö. 11.000 civarında Bereketli Hilal'de hızla gelişti. Bu icatlar arasında, çakmak taşından yapılmış kemik saplı tırpanlar, taşımada kullanılan sepetler, kabuk ayırmak için kullanılan havan, değirmen taşı, tahılları kavurarak saklama metodu, toprakta içi su geçirmez tarzda sıvanmış tahıl saklama kuyuları vardı. Bu dönemde, avcı ve toplayıcılık yapan Bereketli Hilal toplulukları bütün bu icatları kullanıyorlardı. Yaban tahıllarından yararlanabilmek için geliştirilmiş olan bu yöntemler, tahıl üretimine geçişin de ön koşulları idiler. Böylece, Bereketli Hilal insanları, tahıl üretimine giden yolda, bilinçsizce, belli bir teknolojik birikimi sağlamışlardı.

Nüfus yoğunluğu ile yiyecek üretiminin birbiri ile ilişkili olduğu da bellidir. Ancak belli olmayan neden sonuç ilişkisidir. Nüfus arttığı için mi insanlar yiyecek üretimine zorlanmışlardır, yoksa yiyecek üretimi başladığı için mi nüfus artmıştır. Ancak, kim kimin nedeni olursa olsun, olay bir kere başlayınca, pozitif geri besleme ile süreç hızlanmış ve gittikçe büyümüştür.

Yukarıdaki faktörler, hep beraber, yiyecek üretiminin yani yerleşik düzene geçmenin, yer ve zamanını tayin etmişlerdir. İlk yerleşimler ve yiyecek üretimi Bereketli Hilal'de olmuştur ve bu nedenlerle, herhangi bir tarihte değil de, örneğin 18.000 yıl önce değil de, M.Ö. 8500 de olmuştur. M.Ö. 18.500 veya 28.500 yıllarında yaban memeliler boldur ama yaban tahıllar yeterli bollukta değildir, insanların teknolojik ilerlemesi yeterli değildir, insanların nüfus yoğunlukları azdır, iklim şimdi olduğu gibi tarım için elverişli değildir. Sonuç, ortam ve koşullar daha yiyecek üretimine hazır değildir.

İnsan etkisi

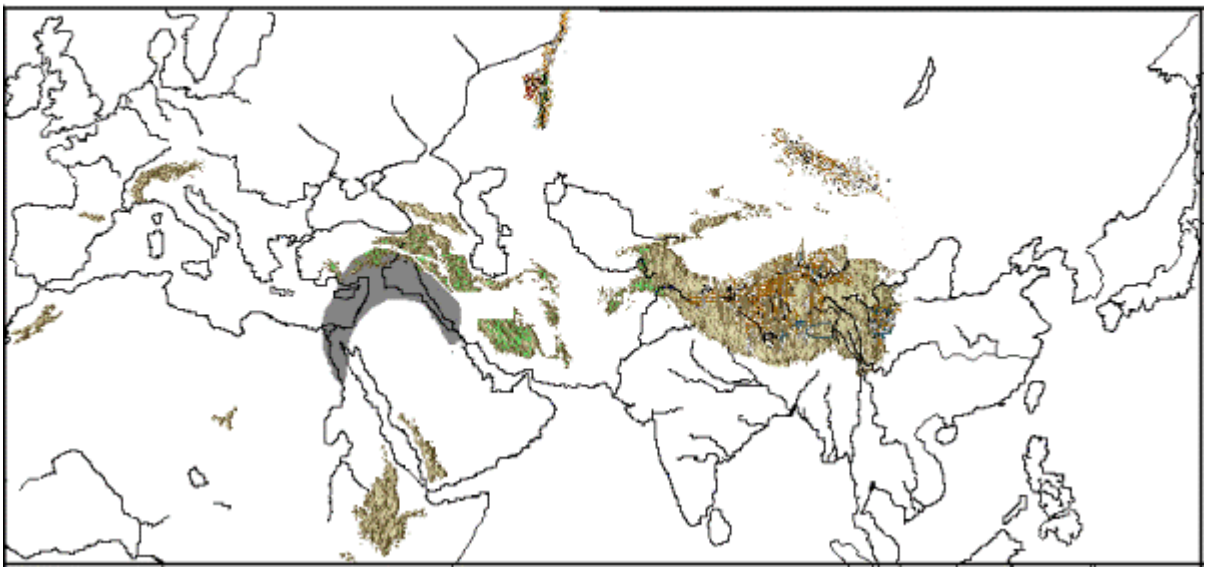
Yüz binlerce yıl, yaban bitkisi toplayarak hayatını idame ettirebilen insanlar, kimi zaman isteyerek ve bilerek, kimi zaman bilmeden doğal seçilime müdahale ederek, yaban bitkilerini evcilleştirilebilir hale getirmişlerdir. Meyve büyüklüğü, tadı, etli olması, yağlılık derecesi ve lif uzunluğu bilerek istenerek yapılan seçimlerdi. İstenen özellikteki yaban bitkilerini toplayan atalarımız, bu bitkilerin yayılmasını sağladılar ve böylece evcilleşme yolunu açtılar.

Bunun yanı sıra, meyve toplayıcılarının anlaşılabilir tercihler yapmaları ile hiç ilgisi olmayan başka tür değişiklikler de oluştu. Atalarımız, seçilim koşullarını değiştirdiler. Bunlardan biri tohum saçma düzeni üzerinde yaptıkları değişikliklerdir. Normalde, yaban buğday ve arpa taneleri, bir başak üzerinde büyürler ve zamanı geldiğinde de başaklar kendiliğinden dağılırlar. Toprağa dökülen taneler orada çimlenir. Bazen, bir gende meydana gelen mutasyon sonucu, başak dağılıp dökülemez. Doğada, bu mutasyon, o bitkinin üreyememesi yani ölümü demektir. Ancak, işe insan karışınca, durum değişir. İnsanların topladıkları işte bu mutasyon geçirmiş başaklardır. Atalarımız, bu mutasyon geçirmiş tohumları eker ve biçerler. Yani, çiftçiler doğal seçilim yolunu 180 derece değiştirmiş olurlar. Böylece, daha önce başarılı olan gen, öldürücü gen olur, mutasyona uğramış öldürücü gen de başarılı gen olur. İnsan, bilmeden doğayı etkileyerek ve doğal seçilime müdahale ederek, ekilmeye yararlı bir gelişimi elde etmiştir.

İnsanlar, bitkiyi evcilleştirerek, kontrolları altında yetiştirebilmek için, bilerek veya bilmeyerek, o bitkiyi genetik değişikliğe uğratmışlardır. Böylece, genetik değişikliğe uğrayan bitki, yaban atasından farklılaşmıştır. Kuvvetli bir olasılıkla, ilk evcilleştirme, pek ne yapıldığı farkına varılmadan yapılan bir eylemdir. Karada bulunan ve tarım bitkilerinin hemen hemen hepsini bize armağan etmiş olan, çiçekli yaban bitki türlerinin sayısı 200.000 dir. Sayıları bu kadar çok olmasına rağmen, yaban bitkilerinin pek çoğu yenemez. Bunların ancak birkaç bini insanlarca yiyecek olarak kullanıla bilinir. Bu birkaç binin de, ancak, birkaç yüzü evcilleştirilebilmiştir. Bunların da büyük bir çoğunluğu, beslenmemiz açısından önemli değildir.

Dünyadaki bütün tarım ürünlerinin bizim için en önemli olanları ise bir düzine türden oluşmuştur. Bu bir düzine tarım ürünü, toplam üretim hacminin yüzde seksenini oluştururlar. Bunlar: Tahıllardan buğday, mısır, pirinç, arpa, süpürgedarısı; Baklagillerden soya fasulyesi, kök veya yumru patates, manyok, tatlı patates; Şeker kaynağı olarak şeker kamışı ve şeker pancarı; Meyvelerden muzdur. Bu temel yiyecek bitkilerinin hepsi, binlerce yıl önce evcilleştirilmiştir ve sayıları çok azdır. Daha sonraları, çok fazla gayret sarf edilmiş olmasına rağmen, başka bir temel yiyecek bitkisi, ne yazık ki, evcilleştirilememiştir. Bu da, atalarımızın hemen hemen bütün yararlı (temel) bitkileri evcilleştirdikleri anlamına gelmektedir.

Bereketli Hilal

Bereketli Hilal

Yiyecek üretimi, dünyada ilk defa, Anadolu'nun da içinde yer aldığı Bereketli Hilal'de gerçekleşmiştir. Bereketli Hilal tarihteki ilk kentlerin, yazının, devletlerin, uygarlık dediğimiz çok uzun zincirin başlangıç noktasıdır.

Bereketli Hilal, yukarı ve aşağı Mezopotamya'ya yani şimdiki Irak'a, güneydoğu Anadolu'ya, Toros dağlarına, kuzey ve batı Suriye'ye, Lübnan, Ürdün ve İsrail'in bulunduğu topraklara bizim verdiğimiz bir addır. Bölgeyi sınırlayan dağlar hilal biçiminde olduğundan yöreye bu ad verilmiştir. Yukarıda verilen bu tanıma, bizce İç Anadolu Bölgemiz de sokulmalıdır. Yani Anadolu'nun Toros dağları, güneydoğu bölgesi ve doğu Anadolu'nun bir kısmı, zaten Bereketli Hilal içinde yer alırken, buna iç Anadolu da katılmalıdır. Çatalhöyük kazıları bu kabulü zorunlu hale getirmiştir.

Bereketli Hilal'de Akdeniz iklimi vardır. Yani kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Bu iklim uzun ve kurak bir mevsime dayanabilen, yağmurlarla birlikte hemen büyümeye başlayan bitkilere uygun bir iklimdir. Buradaki bitkiler, yazın kuruyup ölen, yıllık bitkilerdir. Topu topu bir yıl olan yaşam sürelerinde, yıllık bitkiler ister istemez fazla büyüyemezler. Kendileri büyüyemedikleri için, enerjilerini büyük tohumlar vermeye harcarlar. Bu büyük tohumlar da, insanların onları yemesine çok müsaittir. Ayrıca kurağa dayanıklı bu bitkilerin tohumları depolanmaya da uygun olurlar.

Bereketli Hilal, bugün yediğimiz bitkilerin büyük bir kısmının yaban atasının bulunduğu topraklardır. Bu bitkiler geniş alanları kaplarlar ve çok verimlidirler. Buralarda dolaşan avcı ve toplayıcı aileler, yaban tohumları olgunlaştığında, kısa sürede, fazla miktarda tohum toplayarak, bunların bir kısmını daha sonra yemek için depolarlardı. Böylece, bitki yetiştirmeye başlamadan önce, ortaya yerleşik köyler çıkabilmişlerdir. Bunların örneklerini Urfa'da, Göbekli Tepede görüyoruz.

Bereketli Hilal'deki yaban tahılları çok verimli olduklarından, insanlar tarafından yetiştirilmeye başlandığında, fazla bir değişikliğe uğratmak gerekmemiştir. Buğday ve arpa, yaban hayattan kolayca evcilleştirilmiş hayata geçmişlerdir. Hâlbuki Amerika kıtasının bitkisi olan mısırın evcilleşebilmesi için, çok uzun süreler gerekmiştir. Mısırın yaban atası, evcilleştirilmiş mısırdan çok farklıdır. Ama Bereketli Hilal'deki buğday, arpa gibi yiyeceklerin evcilleşmiş hali ile yaban ataları hemen, hemen aynıdır. Bu olgu, Bereketli Hilal'in bir avantajıdır.

Bereketli Hilal'in bir diğer avantajı da, tek eşeyli bitkilerin yani kendini tozlayan, dölleyen bitkilerin yüzdesinin, mevcut bitkiler arasında yüksek olmasıdır. Tek eşeyli olmayan bitkilerde, melezleşme ihtimali çok daha fazladır. Hâlbuki kendi kendini tozlayan bitkiler, neredeyse kendilerini kopyalamakta ve böylece çiftçiye, belli bir standart sunmaktadırlar.

Kesin tarihleri ile bitkiler M.Ö. 8500 (bundan 10.500 yıl önce, 10.500 B.Ö.), hayvanlarsa M.Ö. 8000 (10.000 B.Ö.) dolaylarında evcilleştirilmiştir. Keçi üzerinde yapılan mitokondrial DNA (mtDNA) analizleri, keçinin bundan 10.500 yıl önce evcilleştirildiğini ve keçinin anavatanının Toros ve Zagros dağları olduğunu göstermektedir. Bereketli Hilal, dünyadaki temel tarım ürünlerinin ve hemen hemen evcilleştirilmiş belli başlı bütün hayvanların anayurdu olma özelliğini taşımaktadır.

Tarım sekiz ana bitkinin evcilleşmesi ile başladı. Bu temel bitkiler, Tahıl olarak, çift sıralı buğday, tek sıralı buğday, arpa; Baklagiller olarak mercimek, bezelye, nohut, acı burçak; Lifli bitkilerden ise, keten bitkisiydiler. Bu sekiz bitkiden yalnızca keten ve arpa, Bereketli Hilal ve Anadolu'nun dışında da yaban olarak vardı, ama oralarda evcilleştirilemedi. Yaban ataları başka yerde bulunmadığından, çift sıralı buğday yalnızca Bereketli Hilal'de, nohut ise Bereketli Hilal içinde sadece Türkiye'de (güneydoğu Anadolu) evcilleştirilebilirdi. İlk çift sıralı buğday tarımı M.Ö. 8500 dolaylarında Bereketli Hilal'de yapılmış, M.Ö. 6500 dolaylarında Yunanistan'a, M.Ö. 5000 dolaylarında Almanya'ya ulaşmıştır. Nohut için, M.Ö. 8000 yılına tarihlendirilen en eski kalıntılar Güneydoğu Anadolu'da bulunmuştur. Hindistan'da ise, daha sonraki bir tarihe, bundan 5000 yıl öncesine ait kalıntılar bulunabilmiştir. Bereketli Hilal'de koyun, keçi, inek, domuz çok erken tarihte evcilleştirilmiştir. İlk evcilleşen hayvanın köpek olduğu unutulmadan, o tarihlerde, Bereketli Hilal dışında, dünyanın hiçbir yerinde, köpekten başka evcilleşmiş bir hayvan yoktu.

Dünyadaki binlerce yaban bitki türü arasında, kaymak tabakasını oluşturan, en büyük tohumlu 56 tanesinin ilk 32 tanesi Bereketli Hilal (Altın Hilal) veya Batı Avrasya'nın Akdeniz kuşağında toplandığı görülmüştür. Bu 56 en büyükler arasında, Bereketli Hilal'in ilk tarım bitkilerinden olan iki tanesi, arpa ve çift sıralı buğday, iri tohumlu bitkiler arasında, sırasıyla üçüncü ve on üçüncü sırada yer alırlar. Ayrıca, Bereketli Hilal'de evcilleştirilebilecek 32 iri taneli bitki varken, örneğin Şili'nin Akdeniz iklimine benzer iklimde olan bölgesinde bu türlerin yalnızca ikisi, Kaliforniya ve Güney Afrika'da yalnızca birer tanesi bulunmakta, Güneybatı Avustralya'da ise hiçbiri bulunmamaktadır. Bir tek bu olgu bile Bereketli Hilal'in çarpıcı avantajını göstermektedir. Kısaca söylemek gerekirse yerel bitki örtüsünün

evcilleştirmeye uygun olması ön şarttır. Bereketli Hilal, dünyada yiyecek üretiminin ilk başladığı yerdir, çünkü çağdaş dünyadaki temel tarım ürünlerinin ve belli başlı hayvanların ana yurdudur.

Aynı şekilde, Bereketli Hilal'de, ilk evcilleşen dört meyve olan zeytin, üzüm, incir ve hurmanın da, bu bölgede, bol bol yaban ataları vardır. Bu ağaçlar, Doğu Akdeniz'de evcilleştirildikten sonra, kısa zamanda, İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Arabistan'a yayılmıştır. Akdeniz dünyasında, zeytin ağaçlarının, yağları nedeniyle, M.Ö. 4000 den itibaren yetiştirildiğini biliyoruz. Atalarımız, susam, hardal, haşhaş ve keten bitkisini de yağlı tohumları için seçerek, evcilleştirmişlerdir. Keten ayrıca dokuma bezi üretmekte de kullanıldı. M.Ö. 7000 dolaylarında, ketenin Bereketli Hilal'de evcilleştirildiği tahmin ediliyor. Altın Hilal evcilleştirmede, bu denli başı çekerken, ağacın nitelikli ürün vermesinde çok etkili olan aşılamanın, ilk olarak Bereketli Hilal'de yapılmadığı, aşılamanın ilk uygulayıcılarının ve bu yöntemi geliştirenlerin, Çin'de yaşayan topluluklar olduğu bilinmektedir.

Evcil Hayvan ve Tahıl

Evcil hayvan, hayvanın üremesinden ve beslenmesinden sorumlu insanlar tarafından kullanılmak üzere seçilmiş, bir yere kapatılarak yetiştirilen, bunun sonucunda da yaban atalarından farklılaşmış hayvan demektir. Evcilleştirme ile ehlileştirmeyi karıştırmamak gerekir. Doğadan alıp terbiye ederek yararlandığımız hayvanlar evcilleşmiş olmazlar, sadece ehlileştirilmiş olurlar. Evcilleştirme olgusu, yaban hayvanlarının insanlar için daha yararlı bir şeye dönüşmesi olgusudur. Gerçekten de evcilleştirilmiş hayvanlar çeşitli bakımlardan yaban atalarından farklıdırlar. Çünkü insanlar, hayvanda istedikleri özelliği öne çıkaran seçimlerle, yaban çevrede farklı işleyen doğal seçilime müdahale etmişlerdir. Örneğin koyunların tüylerini dökmeyenleri, ineklerin bol süt verenleri vb. tercih edilmiştir.

Memeli büyük baş hayvanların evcilleştirilmesi, bitkilere nazaran daha kolay olmuştur. Çünkü dünyada, yaban ot obur memelilerin tür sayısı 148 civarındadır. Bu nedenle bir memelinin evcilleştirilmeye uygun olup olmadığını anlamak, bir tarım bitkisinin evcilleşmeye uygun olup olmadığını anlamaktan daha kolaydır. Tür sayısı 148 olan, ağırlığı 45 kg üstündeki ot obur kara hayvanlarından, ancak 14 türü evcilleştirilmiş, geri kalan 134 ünde ise bu iş başarılamamıştır. Bu 14 tanenin ilk beşi bütün dünyada yaygınlık ve önem kazanırken, ikincil olan 9 tanesi ancak dünyanın belli bölgelerindeki insanlar için önemli olmuştur. İlk beşe giren evcil memeliler sığır, koyun, keçi, domuz ve attır. İkinci dokuz ise Arap devesi, çift hörgüçlü deve, lama alpaka, eşek, ren geyiği, manda, yak, banteng ve gaur dur. Bu eski zaman on dörtlüsünün 7 tanesinin yaban atası Bereketli Hilal'i de içine alan Güneybatı Asya'da yaşıyordu. Avrasya'yı göz önüne aldığımızda ise (Avrasya Kuzey Afrika'yı da kapsayacak şekilde tanımlanmıştır) 14 evcilleşen memeliden 13 ünün ana yurdu bu topraklardır.

Temel verimsizliklerinden ötürü, etoburlar tercih edilmemiş ve hiçbiri evcilleştirilmemiştir. Bir hayvan, bir bitkiyi veya başka bir hayvanı yediğinde, yediği şeyin biokütlesinin yiyenin biokütlesine dönüşme oranı ortalama %10 civarındadır. Örneğin 500 kg lık bir inek yetiştirmek için yaklaşık 5.000 kg mısır gerekir. Buna karşılık 500 kg lık bir etobur hayvan yetiştirmek için, 50.000 kg lık mısırla beslenmiş olan 5.000 kg lık ot obur hayvanı etobura yedirtmek zorunda kalınır. Bu verimli bir olay değildir. Bunu fark eden atalarımız, evcilleştirmek için etoburları değil, ot oburları tercih etmişlerdir.

Evcil hayvanların insanlara sağladığı faydalar, eski dünyanın sınırları ile sınırlıdır. Amerika kıtası, Avustralya, Yeni Gine gibi dünyanın birçok bölgesinde evcilleştirilecek büyük hayvan yoktur. İnsanların buzul çağından sonraki büyük diasporasında, daha önce insanla

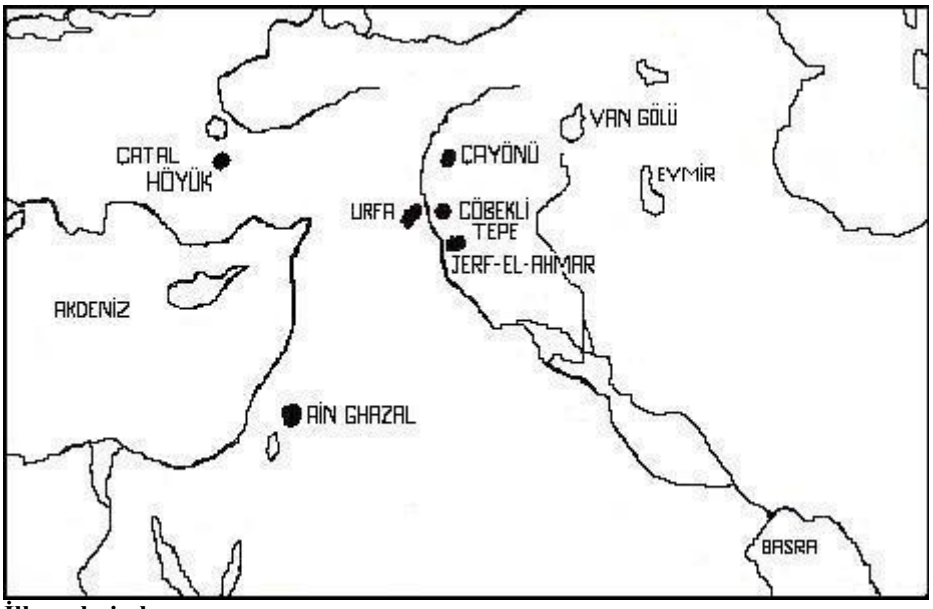
karşılaşmamış evcilleştirmeye aday bu büyük hayvanlar aşırı avlanma sonucu yok olmuşlardır. Buna karşılık Afrika ve Avrasya gibi çok uzun zamandır insanla tanışmış topraklardaki büyük boy memeliler ayakta kalabilmişlerdir. Büyük boy memelilerin, eski dünyada ayakta kalabilmesini, yüz binlerce yıl içinde, ön insanlarla birlikte eşzamanlı olarak evrimleşmelerine ve buna bağlı olarak savunma sistemlerini geliştirmelerine bağlamak gerekir.

Tahıl bitkilerinin, hızlı büyümek, yüksek oranda karbonhidrat içermek, işlenmiş toprakta çok bol ürün vermek gibi olumlu özellikleri vardır. İnsanlığın tükettiği kalorinin yarıdan fazlası tahıllardan sağlanır. Tahıllarda protein oranı düşüktür, ama bu açık, protein oranı çok yüksek olan baklagillerle kapatılır (% 25 -% 38). Tahıl ve baklagil paketi (buğday – arpa / bezelye – mercimek - fasulye - nohut), Bereketli Hilal'de, çok erken dönemde evcilleşmiş ve insan topluluklarınca kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan, evcilleştirilen hayvanların inek, at gibi sapana koşulması imkânı vardır. Bu, tahıl üretimini hem kolaylaştırır ve hem de evcil hayvanın işe yararlılığını arttırır. Evcil hayvan, tahıl üretiminde iş makinası olur.

Baştan beri anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, atalarımızın nereye yerleşeceğine karar veren olgu, evcilleşebilecek tarım bitkilerinin yaban atalarının yetiştiği yer olmuştur. Evcilleşen bitkilerle birlikte yiyecek üretimi başlamış, bu da yerleşik düzene geçmeyi gerekli kılmıştır. Yerleşik düzen ve yiyecek üretimi beraberinde nüfus artışını getirmiştir. Avcı ve toplayıcı bir toplumda, anne yanında ancak bir çocuk taşıyabilirdi. Çocuk göç esnasında ayak bağı olmayacak kadar büyümeden ikinci bir çocuğa sahip olunamazdı. Bunun gereği olarak, yaban hayvan ve bitkilerle geçinen avcı toplumlarda doğumların arası aşağı yukarı dört yılı bulur. Yerleşik hale geçmiş (çiftçi) toplumlarda ise doğumların arası iki yıla iner. Toplumlar besleyebilecekleri kadar nüfusa sahip olurlar. Yerleşiklerin bir dönüm toprağı, yaban hayvan ve bitkilerle geçinen insanların bir dönüm toprağından çok daha fazla insanı doyurabilir. Yiyecek üretimi ile avcı ve toplayıcılara göre, nüfus artmıştır. Bu arada, yerleşik düzene geçmiş olan toplumlar, zamanla, ürün fazlasını depolamayı becermişler ve çanak çömlek yapıp, kullanır hale gelmişlerdir. Ürün fazlasını depolama imkânı, insanların aç kalma olasılığını azaltmış ve bu da, nüfusun daha fazla artmasına sebep olmuştur. Eşitlikçi avcı ve toplayıcı toplumlardan, ürün fazlası ile beslenen yerleşik toplumlara geçildiğinde, ortaya sosyal sınıflar da çıkmaya başlamıştır.

Bundan 18.000 yıl geriye gidildiğinde, Anadolu'nun ortasında, Konya ovasında, büyük bir iç deniz (veya büyük bir göl) vardı. Anadolu platosu, ormanlarla kaplı idi. Anadolu'nun tam göbeği, yaşamaya ve yerleşmeye çok müsait şartlar ihtiva ediyordu. Bu topraklarda aslan ve leopar dâhil, her çeşit vahşi hayvan yaşamaktaydı. Avcılık ve toplayıcılık döneminde, uzun deneyimler sonucu, insanlar yabani tahıllardan beslenmek için faydalanmayı, öğrenmişlerdi. Bu deneyim tarımın kolay yapılabildiği yerlerde, besin üretimine geçilebilmesi için bir ön bilgi oluşturdu. Yabani tahıl ürünlerinden elde edilen tohumların ekilmesiyle başlayan tarım, zaman içinde gittikçe gelişti. Tahıl üretimine paralel, bazı hayvanlar da evcilleştirilmeye başlandı. Üretim biçimindeki bu değişim, insanları, besin ürettikleri topraklara bağlı kalmaya zorlamış ve bu toplumlar için, avcı ve toplayıcı gezgin hayat son bulmuştur. Tarım topraklarının ovalarda yer alması, mağara ve kaya sığınaklarında yaşayan insanların, geceleme alışkanlıklarını da değiştirmek zorunda bırakmıştır. Çünkü tarlalara, yani üretim merkezlerine yakın bulunmanın avantajları kısa sürede, insanlarca fark edilmiştir. Bu ihtiyaçtan ise konut yapımı gereği ortaya çıkmıştır. Besin üretimi ve ilk yerleşik köy toplumları yeni bir çağın başlangıcıdır. Biz bu çağa " yeni taş devri " anlamına gelen Neolitik çağ diyoruz. Bu ilk yerleşik tarım topluluklarına Ürdün'de, İran'da, Irak'ta ve Anadolu'da yani Bereketli Hilal'de rastlıyoruz.

İnsanoğlu yerleşiyor

İlk yerleşimler

Yazının kullanılmaya başlanmasından önce, sanki medeniyet yokmuş gibi bir izlenime, genel olarak, kapılanıldığı bellidir. Hâlbuki bu izlenim doğru değildir. Ne yazının bulunmasıyla medeniyet pat diye ortaya çıkmıştır, ne de yazı öncesinde insanların örgütlü yaşamları olmamıştır. Yazıdan önce de, şehirler, ekonomik faaliyetler (tarım, hayvancılık, ticaret, teknoloji...), savaşlar, siyasi rejimler, sanat yapıları, bilimsel buluşlar vb. vardı. Yazı, günümüze, eski toplumların nasıl yaşadıklarını ve olayları nasıl gördüklerini anlatması bakımından önemlidir ve bizim için büyük bir kolaylıktır. Yazılı belgelerin ortaya çıkışı ile detay bilgilere varmak ve faaliyetlerin çeşitliliğini görmek mümkün olmuştur. Ancak yazı, yazanın sübjektif görüşünü de içerdiğinden, bizi, olayları yazanların gözü ve düşüncesi ile yorumlamaya itebilir. Çinlilerden öğrendiğimiz Türk eski tarihi böyledir. Unutulmasın, bugünkü medeniyet, ta Homo erektustan başlayıp, Homo sapiense varan, oradan yazı öncesine ve oradan da yazı sonrasına giden bir evrimdir. Tuğla üzerine tuğla konularak bu güne gelinmiştir. Ama bunlar birbirinin aynı tuğlalar değildir, boy boy, çeşit çeşit, renk renk, değişik malzemelerden yapılmış tuğlalardır. İşte kültür budur.

B.Ö. 11.600 yılında, Fransa'da mağara yaşamının sonuna gelinmişti. Bu döneme ait mağara resimleri Le Portal mağarasındadır.

Güney Amerika'da Peru'da insan yaşamı ile ilgili bulgular da bu tarihe aittir. Ancak bulunan bazı taş aletlerin daha eski tarihlere kadar gittiği görülmektedir. Bazı taş aletler 28.000 yıl öncesine aittirler.

B.Ö. 11.600 ile 10.800 tarihleri arasında, New Meksika'da, daha önce Avrupa'da yaşanmış olan gelişmişlik düzeyinde yaşamakta olan avcı bir kültür vardı. Bu kültüre Clovis halkı denir. 11.500 yıl önce Brezilya'da yaşayan insanlarda da, Güney Pasifik insanlarının özellikleri görülmektedir. Bütün bu verilere dayanarak, Bering boğazı üzerinden Amerika kıtasına yapılan göçten önce, güney Pasifik üzerinden gelen bir halkın, güney Amerika kıtasında yaşamaya başlamış olduğu söylenebilinir. Ancak konu kapsamımız dışında kaldığından, daha ileri gidilmeyecektir.

Jerf-el-Ahmar

B.Ö. 11.600 ile 10.500 yıllarında, orta Mezopotamya'da şimdiki Suriye sınırları içinde, Fırat nehri kıyısında, Jerf-el- Ahmar'da kurulmuş bir yerleşim vardı. Bu yerleşim, Troya veya diğer yerleşimler gibi biri diğerinin yıkıntısı üzerine yapılmış, çeşitli tarihlerdeki yerleşimlerden meydana gelmiştir. Çeşitli nedenlerle yıkılan bir oturma yerinin üzerine yenisi inşa edilmiştir. Jerf-el-Ahmar'da bir tarım topluluğu kasaba kurarak yerleşmiştir. Taştan yapılmış evler başlangıçta dairesel iken, zamanla dikdörtgen şeklinde yapılmaya başlanmıştır. Artık insanlığın yeni bir dönemi başlamaktadır.

Göbekli Tepe

Şanlıurfa'nın 20 Km kuzey doğusunda, Merkez Öğrenci köyü sınırları içerisinde, Göbekli Tepe'de, bugünden 11.600 ile 8600 yıl öncesine ait bir yerleşim vardır (M.Ö. 9600 – 7600). Bu yerleşimin sakinleri, çanak çömleksiz bir dönem yaşamakta, avcılık ve toplayıcılık yapmaktaydılar. Yerleşik düzende olmamalarına rağmen, kendilerine, dinsel törenleri için tapınaklar yapmışlardı. Yaptıkları ilk yapılar daireseldir. Daha sonra dikdörtgen biçimli yapılar ortaya çıkmıştır. Tapınaklardaki, kaya yerleşimleri İngiltere'deki " Stonehenge " e benzemektedir. T biçimli kireç taşı steller üzerinde aslan, yılan, öküz, koç, tilki, turna ve ördek gibi hayvanların kabartmaları vardır. Tapınakta, doğal boyutlarında, taştan oyulmuş yaban domuzu, kaplumbağa ve akbaba heykelleri süsleme olarak kullanılmıştır.

Ayrıca, Göbekli Tepe'de, Anadolu'nun bugüne kadar bulunmuş en eski tapınak ve heykel atölyeleri vardır. Bu atölyelerde, kalker taşından yapılmış, büyük boyda insan başı, aslan başı, domuz başı, boğa başı ve kurbağa heykelleri bulunmuştur. Anadolu'da, şimdilik bilinen en eski plastik sanatlar bunlardır. Göbekli Tepeyi kuran insanlar, avcı ve toplayıcı olarak yaşarken, dini törenler yapmak üzere bir araya gelmekteydiler. Bu dini amaçlı toplantılar, sanırız yerleşik yaşama geçmelerine neden olmuştur. Ancak Göbekli Tepe sakinleri, yerleşim açısından yerleşik düzene geçmelerine rağmen, üretim biçimi olarak avcılık ve toplayıcılık yapmaya devam etmişlerdir. Burada yerleşik tarım ve hayvancılık tarzı üretim biçiminin varlığına dair, şimdilik bulgular bulunamamıştır. Göbekli Tepe, avcı

ve toplayıcı toplumlarda bile mimarlık kültürünün ortaya çıktığını gösterdiğinden çok enteresandır. Yani mimarlık, yerleşik tarımın bir ürünü değildir, avcılık döneminde de var olmuş ve göçebelik aşamasına gelindiğinde daha da gelişerek, bir kültür öğesi olarak, varlığını sürdürmüştür. Göbekli Tepeliler, çok Tanrılı ve Tanrı olarak hayvanları da kapsayan bir dine inanıyorlardı. Tapınak stelleri, değişik kabilelerin veya boyların Tanrıları imiş gibi görülmektedir. Yani, Şamanist bir toplum, göbekli tepede yaşadı ve kendilerine tapınaklar yaptı diyebiliriz.

Göbekli Tepe hanımı (Venüs)

Son zamanda, Urfa Balıklıgöl'de yapılan hafriyat çalışmaları sırasında, günümüzden 13.500 yıl önceye dayanan bir erkek heykeli bulunmuştur. Kalker taşından yapılmış, iki metre boyunda ve ereksiyon halindeki erkeklik organını iki eliyle kavramıştır. Heykelin cinselliği vurgulayan bir Tanrısıyı sembolize ettiği düşünülüyor. Bu buluntunun yanı sıra ok uçları, mızrak uçları, bazalt kaplar, hayvan kemikleri ve ev döşemeleri de bulunmuştur. Böylece, Anadolu'daki ilk yerleşimler 2000 yıl daha geriye, B.Ö. 13.500 (M.Ö. 11.500) yıllarına gitmiş olmaktadır.

Göbekli tepe ile aynı tarihlerde, Suriye'de Fırat vadisi kıyısında Ebu Hureyre höyüğü incelenmiştir. M.Ö. 10.000 ile 9000 yılları arasında orada yaşayan insanlar, köylerde oturuyor ama yiyecek üretimi yapmayıp, avcılık ve toplayıcılıkla geçiniyorlardı. Burada pek çok kömürleşmiş bitki kalıntısı bulunmuştur. Ebu Hureyre'de yaşayan toplayıcılar 157 tür bitki topluyorlardı. 157 tür bitki toplanmış olması, önlerine ne gelirse topladıkları anlamına gelmemektedir. Bitkileri seçerek ve işlerine yarayacak olanlarını alarak topluyorlardı. Yani, bu 157 tür bitki, bilinçli ve seçici bir çabanın sonucuydu.

Dünyada mamut soyunun tükendiği M.Ö. 9000 li yıllara gelindiğinde, insanlar Orta Doğuda kentler kurmaya başlamışlardı. Mezopotamya'da Çemi Şanidar'da (Chemi Shanidar), 150 yaşayanı ile zamanın en büyük kasabası vardı. Orta Asya'da ise göçebelik gelişiyordu. M.Ö. 9000 ile 6000 yılları arasında Moğolistan'da yaşayan insanlar avcı topluluklar halinde dolaşıyorlardı.

M.Ö. 8000 de, Pasifik okyanusu suları " Golden Gate " e girerek, San Fransisko körfezini oluşturdu. Aynı tarihlerde, günümüzde hala devam etmekte olan, Baltık, Kuzey kutup bölgesi ve kuzey Amerika göller bölgesindeki plastik deformasyon başladı.

M.Ö. 8000 li yıllarda, Mezopotamya'da ilkyazı denemeleri başlamıştı. Mezopotamya halkı, gıda maddelerini, çiftlik hayvanlarını ve arazileri işaretlemek için, ayırt edici şekilli, kilden yapılmış nişanlar kullanmaya başladılar. Bu nişanların şekilleri, küre, disk, koni, silindir ve üçgen gibi çok belirgin şekillerdi. Bu işaretler, zaman içinde yazıya dönüşecektir.

Güney Afrika'daki insanlar ise, Yohanesburg'da, kulübemsi koruyucu ikametgâhlar yaparak, içlerinde yaşamaya başlamışlardı. Güney Amerika yerlileri ise, ilk defa patates ekip, biçiyorlardı.

M.Ö. 8000 ile 7000 yılları arasında, dünyanın sıcaklığı tekrar yükseldi. Yaşam bölgeleri kuzeye doğru büyüdü. Buna bağlı olarak geyiklerinin peşinden gelen insanlar, balıkçılıkla geçinen insanlarla, Baltık çevresinde karışarak, Baltık etnik gurubunu oluşturdular.

Bu dönemde, dünya üzerinde çeşitli bölgelerde yaşayan insan topluluklarının, bugünkü bulgularımızın ışığında bilinen kültürel gelişmesi şöyledir. Kuzey Çin'de şarap yapımına başlanmıştı. Çin'de yaşayan insanların kullandıkları müzik aletleri içinde flüt vardı. Ürdün'deki insanlar, Ain Ghazal (Gazal) gibi kasabalarda organize bir yaşam yaşıyorlardı. Ain Ghazal'da görüldüğü gibi, pek çok heykelleri vardı. Bu sırada, Büyük Sahra'da yaşayan insanlar, bilinen ilk süt sağma faaliyetinde bulunuyorlardı.

Japon halkı yemek pişirmek ve saklamak için toprak kaplar üretiyorlardı. M.Ö. 8 bin ile M.Ö. 300 yılları arasındaki döneme, sicim desenli kaplar nedeniyle, Jomon dönemi denir.

Höyükler

Anadolu'da, Mezopotamya ve İran'da evler kerpiçten yapıldığından, tarih boyunca kültür katmanlarının üst üste yığılması ile topraktan büyük tepeler oluşmuştur. Bu tepelere Mezopotamya'da " Tell ", İran'da " Tepe ", Anadolu'da " Höyük " denir.

İlk yerleşimler kesinlikle tarıma elverişli bir yerde, akarsuyun hemen kenarında kuruluyordu. Herhangi bir yerleşim deprem, salgın hastalık veya savaş sonucu yıkılarak oturulamaz hale gelse bile bu yıkıntı hala yörenin en oturulabilir yeri olma özelliğini koruyordu. İnsanlar yıkıntıyı bırakmıyor, kerpiç evlerin yıkıntıları kolayca düzeltilerek, yeni yerleşimi eskisinin üzerine kuruluyordu. Böylece, kültür katmanları üst üste gelerek kent-tepeler meydana geldi. Höyükler yükseldikçe, oturmaya daha elverişli hale geliyordu. Yükselen tepe daha serin esinti alıyor, serinlik artıp, sivrisinek azalıyordu. Ancak yükselmenin de bir sınırı vardı. 20–30 metre yükseldikten sonra, tepe alanı küçülüyor, iniş çıkış zorlaşıyordu. Bu duruma gelindiğinde, yükselen tepeler terk edilerek yeni yerleşimlere geçiliyordu.

Höyükler genelde yassı biçimli tepelerdir. Çapları en geniş yerlerinde 100 ile 500 metre arasındadır. Höyükler düz alanlara kurulduğundan, onları uzaktan seçmek kolaydır. Höyükler gibi tepe haline gelmiş bazı yerler de Tümülüslerdir. Höyükler üst üste yığılmış kent kalıntıları iken, Tümülüsler içlerinde anıt mezarlar olan tepelerdir. Tümülüsler, höyüklerden hem daha küçük ve her de daha sivridirler. Höyükler binlerce yılda oluşurken, Tümülüsler bir seferde yapay olarak yığılan toprakla oluşturulmaktadır.

Çatalhöyük

Çatalhöyük

Çatalhöyük genel görüntü

Anadolu'da ise, Çatalhöyük'te (Konya Karaman arasında), M.Ö. 7400 yılında (B.Ö. 9400) bir yerleşim kurulmuştu.

Toros dağlarından Konya ovasına akan Çarşamba çayı Çatalhöyük'ü iki kısma ayırır. Konya ovası, bundan 18.000 yıl öncesine kadar bir çanak gölüydü. Bu göl, o tarihten sonra ufalmaya ve ova ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bakımdan, Çatalhöyük, eski göl alanındaki hayvancılığa çok müsait otlaklar ile sulak ve verimli alüvyonal tarım arazisinin birleştiği bir kesimde yer almaktadır.

Bu yerleşim 140 dönümü kaplayan bir şehir yerleşimidir, o dönemde Çatalhöyük'te 8000 kişi yaşıyordu. Evler kesme kerpiçten göz, göz olarak yapılmış ve birbirine yapışık düzenlenmişti. Görüntüye bakıldığında, insana arı kovanına bakıyormuş izlenimini veren bir görüntüdür. Evler bir kaç dikdörtgen odadan oluşmuştur. Odalar genellikle 25 m2 büyüklüğündedir. Çatıları düzdür ve odalara çatıdan tahta merdivenlerle inilir. Çatılar toplumsal yaşam merkezleridir ve evler arası ulaşımı sağlarlar. Evlerin dışa dönük yüzlerinde kapı ve pencere yoktur. Bu yüzden, kentin kendi, bir savunma sistemi oluşturmaktadır. Evler, birbirinden yüksek yapılmıştır. Evlere, komşu evin çatısından uzatılan bir merdiven aracılığı ile düz dama açılan bir kapı veya kapaktan giriliyordu. Pencereler ise çatının hemen altındaydılar. Yapı malzemesi olarak, alüvyon ovanın bolca sunduğu çamur (kerpiç) kullanılmıştır. Yerleşimin kendisi, önceden planlanmış ve mimari bir kavrama göre yapılmıştır. Çatalhöyük şehri, her yönüyle gelişmiş bir soyut düşüncenin varlığını kanıtlamaktadır. Evlerin dışları çamur ile sıvanmıştır. Ağaç dikmeler ve yatay ağaç hatıllarla çatı desteklenmiştir. Bu çok önemli Neolitik merkezin, ilerki tarihlerde inşa edilen katmanlarında, ağaç dikmelerin yerini, belirli aralıklarla konmuş " paye " ler almaktadır. Paye dikdörtgen kesitli duvar çıkıntısı veya yarım sütundur.

Çatalhöyük mezar

Evler, mezarlar ve tapınma yerleri yan yanadır. Ölülerini gömen Çatalhöyük insanları günlük yaşamlarını atalarının mezarlarının yanında geçiriyorlardı. Evlere girildiğinde, giriş merdiveni, ocak, fırın ve deponun güney yönünde yer aldığı görülür. Duvarlara bitişik konan kerevitler hem oturmak ve hem yatmak için kullanılıyordu. Ölüler evlerin içine, bu kerevitlerin altına gömülüyordu.

Duvarlar boya ile panolara ayrılmıştır. Panoların içleri kırmızı boya ile boyanarak, duvarlara estetik bir görüntü verilmiştir. Odalarının içinde ateş yaktıklarını ve zaman zaman odalarının duman içinde kaldığını, yaşlılarının ciğerlerinin dolan karbon nedeniyle biliyoruz. Kimi evler kutsal tapınma yerleri olarak yapılmıştır. Tapınma mahalleri hayvan boynuzları veya bunların yapay benzerleri ile süslenmiştir. Ayrıca duvarlara renkli resimler yapılmıştır. Bu resimler paleolitik mağara resimlerine çok benzemektedirler. Bu resimlerde avlanan ve vahşi hayvanları kızdıran insanlar, başsız cesetleri gagalayan akbaba imgeleri, boğa başları vb... vardır. Bu resimler sayesinde, bundan 9000 yıl önce Çatalhöyük'te yaşayan insanların görünüşleri, giysileri, etkinlikleri konularında bilgiler edinilmektedir.

Ayrıca taştan yontulmuş veya kilden yapılmış küçük insan ve hayvan heykelcikleri (leopar heykelleri, ana Tanrıça, ...); alet yapımında kullanılan kemikler; ok, topuz, mızrak gibi silahlar; sepet ve hasır izleri; eğirme dokuma aletleri ve büyük bir şans eseri olarak bozulmadan kalabilmiş ve bulunabilmiş olan dokunmuş kumaş; Akdeniz kökenli deniz kabukları; bu bölgede bulunmayan maden filizleri; boyalar; süslemesiz toprak kaplar; ağaçtan yapılmış kaplar; fosilleşmiş tahıl bulunmuştur. Bütün bunlar bize, ekonominin temeli olarak sulu tarımın yapıldığını, evcil hayvan beslendiğini, avcılığın da temel bir uğraş olarak devam ettiğini, en azından Akdeniz kıyıları ile bir ticari ilişki olduğunu göstermektedir. Nil nehrinden sepet ve Kapadokya'dan doğal cam ithal edildiği netleşmiştir.

Burada toplu yaşam, şehir, sanat, tarım, hayvancılık, ticaret, avcılık ve savaşçılık vardır. Bu çok eski bir kültürdür, bu kadar eski bir kültürün daha önce Anadolu'nun dışında geliştiğine dair elimizde herhangi başka bir bulgu yoktur. Anadolu'nun bu ilk insanları kimdir? Tabii bilmiyoruz. Ama mağara adamı diyebileceğimiz ilk Homo sapienlerin avcı ve toplayıcı ekonomilerinden, yerleşik düzene ve yarı tarım ekonomisine geçişleri, Çatalhöyük'te gözler önüne serilmektedir.

Toprak Kaplar

İnsanlar besin üretimine geçtikleri ilk yıllarda, pişmiş toprak kaplar yapmasını bilmiyorlardı. Bu nedenle, Neolitik çağın bir evresi çanak çömlek kullanılmayan bir dönemdir. Bu çanak çömleksiz evrenin kalıntıları, Anadolu'da bir kaç yerleşim merkezinde saptanabilmiştir. Çatalhöyük'ün ilk katları da, böyle bir evreyi göstermektedirler. Avcı toplum aşamasında henüz bilinmeyen, pişmiş toprak kap kullanımı, yerleşik düzene geçildiği ilk asırlarda da hemen keşfedilememiştir. Ancak, Çatalhöyük'ün bize gösterdiği gibi, bu çanak çömleksiz dönem çok uzun sürmemiştir. İnsanlar ihtiyaçlarının gereğini çabucak bulmuşlardır. Hâlbuki daha ilerde göreceğimiz gibi, göçebe toplumlarda çanak ve çömleğin icadı, çok daha uzun zaman almıştır. Bundan 5000 yıl geriye gidildiğinde, Güney Sibirya kültüründe (Afanasyevo kültürü) çanak ve çömleğe rastlanmamaktadır.

Çatalhöyük'te pişmiş kil kullanılmaya başlandığında ve ondan sonraki dönemlerde, tahta kaplar da beraberce kullanılmıştır. Geniş kaplar, çeşitli büyüklükte kâseler, kapaklı kutular tahtadan yapılmaktaydı. Tahıl samanından ve bataklık sazlarından yer hasırları örülüyor, büyük sepetler üretiliyordu. Kemikler ise bız, iğne ve kaşık olarak kullanılıyor ve kemiklerden çeşitli aletlere sap yapılıyordu. Aletler ve silahlar, obsidyenden yani volkanik camdan veya çakmak taşındandı. Obsidyen, ok ve mızrak ucu, bıçak ve orak gibi, çok geniş bir kullanım alanı bulurken; çakmaktaşı, tören hançeri gibi çok özel maksatlı aletlerde kullanılıyordu. Çatalhöyük'te, dünyada bildiğimiz ilk aynalar da yapılmıştır. Bu aynalar da obsidyendendir. Aynaların süslenme dışında dini ayinler için de kullanıldığı düşünülmektedir.

Giysi olarak, bitki lifi, yün ve hayvan kılından dokunmuş kumaşların yanı sıra, hayvan postları, kürk ve deri de kullanılmıştır. Kadın giysileri omuzdan iğne ile tutturuluyordu. Erkekler ise, kumaş üzerlerinden kaymasın diye, kemerle veya belde iğne kullanarak kumaşı tutturuyorlardı. Törenlerde ise, Leopar derisi giyildiği, duvar resimlerinden anlaşılmaktadır.

Anadolu, maden bakımından hep zengin olmuştur. Çatalhöyük, bize maden işçiliğinin de ilk örneklerini sunmaktadır. Kurşun ve bakırdan yapılmış boncuk ve iğne gibi küçük eşyalar, duvarlarda ve duvar resimlerinde kullanılan boyaların yapımı için gerekli olan bazı minerallerin kullanılmış olması, Neolitik (yeni taş devri) çağda bile insanların bazı madenleri işleyebilme düzeyine eriştiklerini göstermektedir. Sadece Çatalhöyük'te değil, Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde Çayönü tepesinde de bakır ve malahitden dövülerek yapılmış bızlar, iğneler, boncuklar bulunmuştur. Maden işlemede kullanılan yöntem, ısıtarak dövme gibi ilkel bir

yöntemdir. Ancak, bu dönemde bile Anadolu insanı maden kullanmaktadır. M.Ö. 6000 yıllarından itibaren, Anadolu'da, zanaatkârlar, ısısı galenin erime noktası olan 1100 derece santigradı geçen, havalı eritme fırınları kullanıyorlardı. Galen içinde gümüş bulunan kurşun mineralidir.

Anadolu'daki maden zenginliği, Anadolu insanının maden işlemedeki mahareti, bundan sonra, daima önemli bir becerisi olacaktır. İlk atalarımızın bu bilgisi, nesiller boyunca sürecek, bu günlere kadar gelecektir. Maden ve maden işçiliği, ticareti şekillendirecek, Anadolu'nun dışarıya açılmasına, zenginleşmesine neden olacaktır. Daha ilerde, Asur ticari kolonileri kurulacak, bu koloniler sayesinde yazılı ilk belgeler oluşacaktır.

Çatalhöyük'te gözler önüne serilen, yüz asır öncesine ait Anadolu kültürünün, çevreden soyutlanmış bir kültür olmadığını, daha o dönemde bile gelişmiş bir ticaret yaşamının var olduğunu bilmekteyiz. Ergani'den gelen bakır, Toroslar'dan çıkarılan kurşun, Suriye'den getirilen çakmak taşı, Akdeniz kökenli deniz kabukluları hep bu gelişmiş ticaret ağının göstergeleridir. Bu dönemde Anadolu, Orta Doğu ve Mezopotamya'da yerleşik düzen kurulmaya başlanmıştır. Küçük kasabacıklar kendi aralarında ticarete başlamışlardır. Yerleşikler arasında ilişki artmakta, bu da beraberinde kültürel etkileşimi getirmektedir. Daha ortada yazı yoktur. Ama ticaret vardır. Takas usulü yapılan ticaretin, ihtiyaçtan kaynaklandığı bellidir. Ancak süs eşyalarının ihtiyaç kapsamına girmesi, insanların beslenme ve barınma dışında kullanabilecekleri artı bir değerin de oluşmakta olduğunu göstermektedir. Eğer bu artı değer oluşuyorsa, toplumun sınıflaşması da başlamış demektir. Çatalhöyük'te bulunan geometrik desenli onlarca mühür, mülkiyet duygusunun geliştiğini ve uygulanmakta olduğunu belirtmektedir. Böylece toplumda sınıflaşma ve özel mülkiyet başlamış olmaktadır. Ancak, Çatalhöyüklü atalarımız hala aşağıda anlatıldığı gibi eşitlikçi bir toplumda yaşamaktadırlar.

Çatalhöyük mühürler

İskeletler üzerinde yapılan incelemelerde, kadın ve erkek kemiklerinde izotoplar açısından bir farka rastlanmamıştır. Bu bulgu, kadın ve erkeğin aynı tarzda beslendiğini göstermektedir. Demek ki iki cins arasında farklı bir yaşam ve belirli bir yetki farklılaşması yoktu. İskelet dişleri üzerinde yapılan incelemeler de bu görüşü teyit etmektedir. Kaburga kemiklerinde bulunan karbon birikimleri ise, daha önce bahsettiğimiz gibi, ciğerlerde biriken karbonla ilgiliydi. Bu birikim, ister kadın ister erkek olsun Çatalhöyüklülerin zamanlarının büyük bir kısmını evlerinde geçirdiğini gösteriyordu. Günlük yaşam açısından cinsler ve aileler arasında önemli bir farklılık bulunamamıştır. Ölülerin gömülmesi açısından da bir fark yoktur. Kadın, erkek, çocuk aynı tarzda ve aynı yere gömülür. Ölü ile birlikte gömülen ve ölünün sonraki yaşamında işine yaraması istenen eşyalar da aynıdır. Bütün bunlara dayanarak, Çatalhöyük'te oldukça eşitlikçi bir toplumun yaşadığını söyleyebiliriz. Kadına tanınan çok az bir saygı farkı varsa, bu ancak onun doğurganlığından kaynaklanan manevi bir farktı.

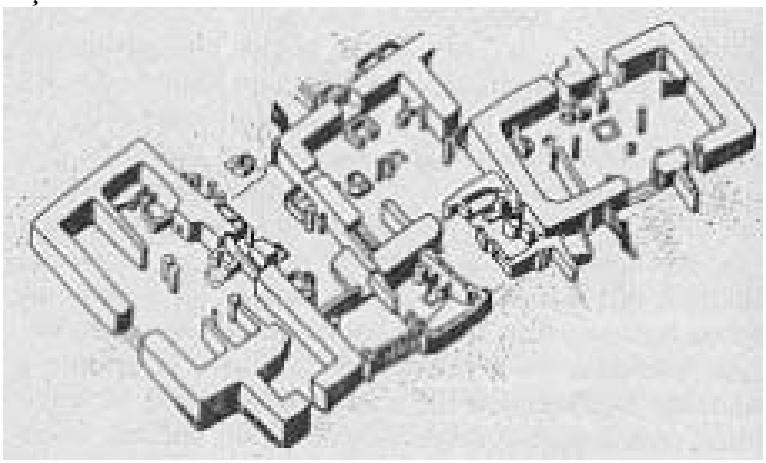
Kral veya kral benzeri bir şef diyebileceğimiz kişinin, ayrıcalıklı bir evde yaşadığını gösterir bir delile de rastlanmamıştır. Peki, bu toplum, 8 bin kişi, nasıl yönetiliyordu. Çatalhöyük toplumunun nasıl yönetildiğine dair ipuçları şu ana kadar ortaya çıkmamıştır. Ancak, devam eden kazılarda, bu konuda da bilgi edinebilme şansımızın olduğu bellidir. Yine de, Anadolu tarihinin Çatalhöyük'ten az sonra, toplulukların yönetim şekli olarak krallıkları tercih etmiş olması, bize, Çatalhöyük'te şeflik tarzı bir yönetimin olma olasılığının hayli yüksek olduğunu göstermektedir.

Anadolu’nun diğer yerleşimleri

Çatalhöyük, kendi döneminin önemli bir merkezidir. Ancak, bu dönem Anadolu’sunun tek yerleşimi değildir. Tarsus’da, Mersin’de, Hatay Amik ovasında, Göller bölgesindeki Erbaba ve Suber’de, İç Anadolu’da Aşıklı ve Can Hasan höyüklerinde neolitik yerleşimler bulunmuştur. Anadolu’da neolitik yerleşimlerin sayısı 1000 den fazladır.

Diyarbakır civarındaki Çayönü yerleşmesi M.Ö. 7250 – 6750 yıllarına rastlar. Yerleşmenin ortasında bir meydan vardır. Meydanın etrafında dikdörtgen şeklinde inşa edilmiş yapılar bulunur. Binalar taş bir temel üzerine kerpiçten inşa edilmiştir. Çayönü'nde oturanlar buğday hasadı yapmayı, tahılı öğütülüp un yapmayı ve buğday ekmeği üretmeyi biliyorlardı. Tarımın yanı sıra koyun ve keçi besleyerek hayvancılık ta yapılıyorlardı. Köpekleri vardı. Bulunan kadın Tanrıça heykellerinden, Anadolu Ana Tanrıçasının, daha o tarihlerde, şekillendiği görülmektedir.

Yeni taş devrinden (neolitik), bakır-taş devrine (kalkolitik) geçiş Hacılar’da izlenmektedir. Mimari yeni taş devrinin sonlarına doğru değişmiştir. Çatalhöyük’te damlardan girilen evlere, Hacılar’da avluya açılan kapılardan girilmektedir. Evler arasında dar yollar vardır. Evler arası yollar karşımıza ilk defa burada çıkmaktadır. Kent dokusu oluşmaya başlamıştır. Avcılık gittikçe tarım karşısında önceliğini kaybetmektedir. Eskiden ev duvarlarını süsleyen av partilerini gösteren resimlerin yerini, bereketlilik simgesi olan kadın figürleri almaya başlamıştır. Çakmak taşından yapılan aletler, bakır aletler karşısında gerilemiştir. Hacılar’da ölüler, Çatalhöyük’te olduğu gibi, artık evlerin içerisine gömülmemektedir. Yerleşimin dışında mezarlıklar vardır.

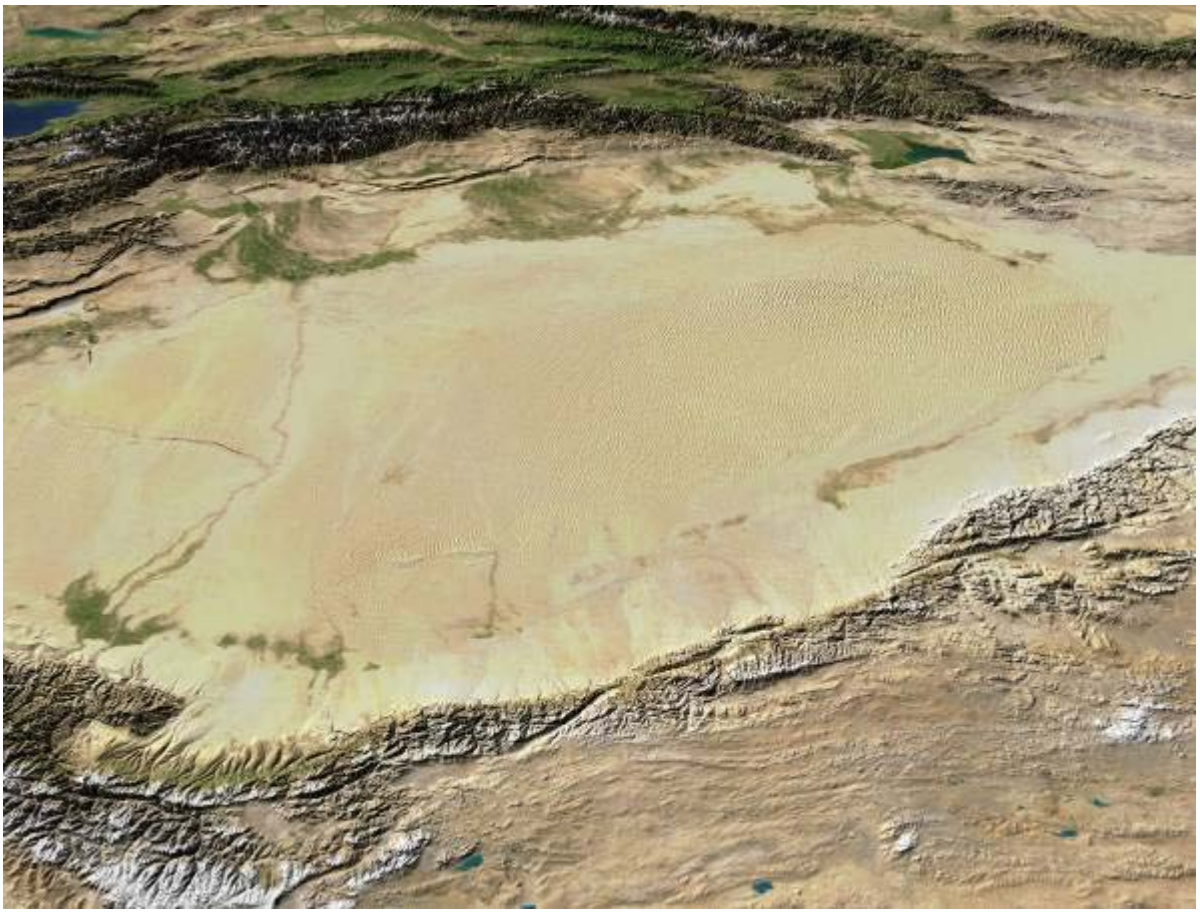
Hacılar yerleşimi 1

Şaman Dini İki Dünyanın Birliği

İnsanlar toprağa yerleşmeye başladıklarında daha göçebeliğe geçmemişlerdi. Yerleşik düzene geçiş, göçebeliğe geçişten bir adım önde olmuştur. Burada anlatımda bulunulan süreçte, dünyada iki tip yaşam tarzı vardı. İnsanların büyük kısmı avcı toplayıcı iken, ufak bir azınlık toprağa yerleşmeye başlıyordu. Bir süre sonra, avcı toplayıcı toplumlar bir taraftan yerleşmeye, bir taraftan da göçebeliğe başlayacaklardır. Ancak, yerleşik düzen avcılık ve toplayıcılıktan tamamen farklı bir süreçken, göçebelik avcılığın doğal devamı gibidir. Hangi toplumun hangi süreci yaşayacağına bulunduğu coğrafya karar vermiştir.

Yerleşikleri ele alırken, onların dinleri de ele alınacağından, kopukluk olmaması için, Avcı toplayıcı toplumun ve göçebe toplumun dini olan Şaman dinine tekrar dönmek gerekmektedir. Şaman dini anlatılırken, yakın tarihten örnekler verilmiş olması, tarihin akışına ters gibi görülse de konunun iyi anlaşılabilmesi için gerekmektedir. Ayrıca bilinen örnekler, anlatılan tarihten daha yakın tarihlere aittir. Ana yurdu bozkırlar olan Avcı ve toplayıcı toplumun dini, toplumlar göçebelik aşamasına geçtikten sonra çok az değişerek devam etmiştir.

Bozkırın sert ve acımasız yaşam koşulları, avcı ve toplayıcı toplumlara ve daha sonra da göçebelere büyük bir yaşam sevinci verir. Bugüne kadar varlığınızı sürdürmüşsünüzdür. Bugün yaşamaktasınızdır. Var olmanız yeterli bir sevinçtir. Yarının neye gebe olduğunu kimse bilemez. Yarın gelecektir. Yarının bugünden iyi olmasını dileriz, ama bu, bugünün değerini düşürmez. Bozkır insanında ölüm korkusu yoktur. Ruhsal kargaşa yoktur. Yaşama tam bir bağlılık vardır. En eski yazılı belgeler, göçebelerin zevke, eğlenceye, içkiye ve aşka ne denli düşkün olduğunu anlatır. Şarkılar söylenir, danslar edilir. Ölüme gülerek gidilir. Yerleşik insanlar, göçebelerin yaşam sevincini, metanetini, kaygısızlığını anlayamazlar. Bol çocuk sahibi olup, soyunu sürdürmek yapılması gereken en önemli iştir. Bozkır insanı " Kut " denilen, Gök Tanrının verdiği yaşam gücünü korumaya ve arttırmaya çalışır. Öteki dünyada da insanın, bozkırdaki yaşamına değişmeden devam edeceğine inanır. Bir anlamda ölümsüzdür. Dini kendi ile uyumludur. Dini doğa ile uyumludur. O, bu dini, on binlerce yıllık deneyimi ile yaratmıştır. Kendisinin bir parçası olan inanışı, onu doğanın ayrılmaz bir parçası yapar.

Taklamakan Bozkırı

Göçebenin, evrende algılanabilen her şeyi, kendine benzer şekilde yorumladığını görmüştük. Canlı cansız, maddi manevi ayrımı yapmaz. Can, her şeyde, her yerde bulunur ve her yerde aynıdır. Tek canlı insan değildir. Hayvanlar, bitkiler ve hatta dağ, taş, ay, güneş, yıldızlar, gök hepsi, her şey canlıdırlar. Her şeyin bir canı (ruhu) vardır. Toprak, kaya, nehir, ağaç içinde oturan bir ruh vardır. Ruhlar, birbirinden farksızdır. Hayvandaki ruhla, bitkideki ruh, cansızdaki ruh ve insanın ruhu aynı nitelikte, birbirinden farkı olmayan ruhlardır. Canlının, cansızın bir tek ruhu değil, pek çok ruhu vardır. İnsanın başlıca ruhu, ona yaşam gücünü veren " Kut " tur. Kut'u Gök Tanrı verir. Çağdaş Şamanist Türk boylarından Yakutlarda, ruhlar için " tın ", " kut ", ve " sür " sözleri kullanılır. Esinti, rüzgâr ve nefes anlamına gelen " tın " vücuttan ayrılırsa ölünür. " Kut " ayrılırsa ölüm olmaz. " Sür " ise, enerji, irade ve ruhsal durumları meydana getiren öğedir. Sür, insan uyurken vücuttan ayrılıp, her yeri dolaşabilir. Çağdaş Altaylarda ise, insan ruhları için " tın ", " kut " ve " süne " sözcükleri kullanılır. Buna benzer şekilde, Ehl-i Hak denilen Alevi boylarında bitkisel, hayvansal ve insansal üç ruh bulunur. Anadolu'da yaşayan Tahtacılarda benzer bir inanç vardır, bu inanca göre bitkisel ruh toprağa bağlı kalır. İnsan ölünce mezarda yaşamaya devam eder, evini dolaşır, akrabalarının rüyasına girer. Hayvansal ruh ise başka vücutlarda yeniden dünyaya gelir. İnsansal ruh ise cennete gider.

İnsan ruhları genelde kuş biçiminde düşünülür. İnsana can vermeden önce, bu ruhlar gökyüzünde kuşlar şeklinde dolaşırlar. İnsan ölünce, tekrar göğe uçarlar. Göçebeler, ruhlar arasında fark olmamasından, diğer ruhları da, (hayvan, bitki, cansız ruhları) kuş biçiminde düşünürler. Eğer kuş şeklinde düşünülmeyen bir ruh varsa, bu başka bir hayvan şeklindedir.

Böylece bozkırda Hayvanla İnsan arasında, çok sıkı ve hatta iç içe bir ilişkiler yumağı vardır. Ruhlar yaşam kaynağını Gök Tanrıdan alırlar. Gök, yaşam gücünün " Kut'un " yaratıcısıdır. Yiğitleri ölümden kurtaran Kut'tur. Başarı Kut sayesinde gelir. Herkes Kut'un peşindedir. Gök, Kut'u geri çekerse, Hükümdar tahtını, yaşamını yitirir. İşte Kutlamak budur.

Ruhlar gökten gelir, göğe döner. Ana yerleşim yeri gök olan ruhlar, bazı durumlarda, özel yerlerde de mekân tutabilirler. Bir dağ, boyun ilk yerleşim yeri, evinin çevresi, boyun atalarını temsil eden Onganlar, öldürülen düşmanları sembolleştiren balballar, boyun bayrağı (tuğ) ruhların bulunabileceği yerlerdir. Ruhlar bozkırda dolaşmayı da çok severler. İnsan ölünce, ruhu göğe yükselirken, ona hayvanının ruhu kılavuzluk eder. Onun için hayvan öldürülürken, yok olmamasına, yani ruhunu kaybetmemesine dikkat edilir. Bu geçici dünyada yaşamak yerine, esas ait olunan yere, yani göğe dönüş beklenen, istenen bir durumdur. Ancak göğe dönüşü engelleyebilecek hatalar yapılmamalıdır. Öldürülen insan veya hayvan veya bitki, öldürülme fiilinden dolayı gücenmez, ama göğe dönüşünü kolaylaştıracak bir tarzda öldürülmeği istemekte onun hakkıdır. Avcı, hayvanı usulüne uygun bir biçimde öldürür, böylece onların gerçekte yok olmayıp yeniden yaşayacağına, biçimini yeniden bulacağına ve ölen ile öldüren arasında özel bir ilişki kurulacağına inanır. Göçebe her öldürdüğü düşman için kendi mezarına bir balbal diker; düşmanı balbalı olup, ona öteki dünyada hizmet eder. Usulüne uygun olarak öldürülmüş av hayvanı, tekrar canlandığında, kendini öldüren avcıya gönüllü olarak kendini yeniden avlatır. Böylece usulüne uygun av, hayvanın kökünü kazımaz, onu bitirmez. Bu kıtlığa karşı da bir önlemdir.

Öldürme usulüne uygun yapılmalıdır. Can, ruh veya yaşam gücü kandadır. Bu nedenle kurbanın kanını akıtmaktan kaçınılır. Bu gelenek ta göçebelik döneminden, Osmanlı Devletine kadar gelmiştir. Padişah kardeşleri kan akıtmadan, eski Türk geleneklerine uygun olarak yay ve kirişle boğularak öldürülür. Cengiz han dönemini anlatan Moğolların Gizli Tarihi de, kanı akmadan nasıl hayvan öldürüleceğini tanımlar ve İslami usulde hayvan öldürmeyi reddeder: " Kim bir hayvanı Müslümanların usulünce keserse, o da aynı biçimde kesilmelidir " der. Bunun gibi, ölen hayvanların iskeletlerini, kemiklerini kırmadan, olduğu gibi, muhafaza etmek gerekir. Bu nedenle, yemekte bıçak ve benzeri kesici aletler kullanılmaz. Etin elle yenilmesindeki temel amaç budur. Kemikler kırılmasın.

Hayvana karşı gösterilen bu özen, zaman zaman hayvan cenaze törenlerine de yol açar. Sibirya ayı mezarları ile doludur. Eskilerde, hayvan ve insan cenaze törenleri ve gömülme usulleri arasında fark olmadığı bellidir. Bugün bile Anadolu'daki Yörükler, Sürü başı denilen, koyun ve keçi sürülerinin beyleri durumundaki hayvanlara, ölünce cenaze töreni düzenlerler. Onları beze yani kefene sarar ve mezarlarının üzerine taş yığarlar. Ünlü atlara, daha büyük bir özen gösterilir. Mezarları başına, adı ve hatta soy kütüğü yazılı olan mezar taşı dikilir. Bunun gibi, İstanbul, Üsküdar'daki, Genç Osman'ın atının mezarı evliyalık mertebesine ulaştırılmıştır. At evliyası, hasta hayvanları iyileştirir.

Göçebe toplumlarda bir yaşam birliği vardır. İnsan, hayvan, bitki, su, dağ yani çevremizdeki her şey birlikte yaşarlar ve olayları birlikte göğüslerler. Yaşam kolektiftir. Sorumluluk da kolektiftir. Birlikte olan her şey, olayların sorumluluğuna da birlikte katılır. Cengiz hanın kızı, Nişabur kenti önünde öldürülen kocasının öcünü almak için ordunun komutasını ele alıp, kente girer. Köpek ve kediler dâhil tüm canlıları öldürtür. Hayvan ve insan dünyası iç içedir.

Yaşamın ve sorumluluğun kolektifliği görüşü, daha sonraları, Şaman dininden türeyen bazı dinlerde, törenlerle ve özellikle kurban töreni ile birleşince, enteresan davranış ve inançlara yol açmıştır. Veda dini, kurbanı ve kurban törenini yaratıcı bir güç haline getirmiştir. Eski Çin inanışında ise, törenlerin yapılış biçimi ve hassasiyeti, evrenin davranışlarını doğrudan etkileyen faktör haline gelmiştir.

En Büyük Tanrı Gök Tanrı

Göçebede ve onun kurduğu tüm devletlerde en büyük Tanrı Gök Tanrıdır. Gök Tanrı, gökteki tüm yıldızları, güneşi, ayı kapsayan, neredeyse evrenin kendisi olan bir Tanrıdır. Gök Tanrı da canlıdır ve can (ruh) taşır. Tanrı deyimi, Tengri, hem fiziksel olarak göğü ve hem de onun ruhunu ifade eder. Tengri'nin yanında gök veya mavi sözcüğü, Tengri'yi belirleyen sıfatlardır. Yani Tanrının 99 adı gibi, bir tanımlamadır. Tanrısal ve fiziksel göğün birlikteliği, Şamanizm'den Budizm veya Mani dinlerine geçildiğinde, farklılaşma gösterir. Budist ve Manihaist (Manici) Türk metinlerinde, fiziksel gökyüzü (Sema) ve Tanrısal gök birbirinden ayrılır. Artık Tengri Tanrısal gök için, Gök (Kök) ise Sema için kullanılır. Müslümanlığın kabulünden sonra da bu ayrım devam eder, gider. Şamanizm'de kat kat düşünülen gökte yaşayan gök Tanrı, insandan ayrı düşünülmez.

Şamanizm'de ışığın ve iyi ruhların yeri olan Gök on yedi kattan oluşmuştur. Karanlık ve kötü ruhların yeri olan yeraltı yedi veya dokuz kattan oluşmuştur. Her ikisi arasında insanların yaşadığı yeryüzü vardır. Bütün bu katlardaki her şey en üst katta oturan Tengri veya Gök Tanrı'ya bağlıdırlar. Gök Tanrının sarayları, adamları, atları vardır; yer, içer ve eğlenir. Bugünkü Altaylılarda Gök Tanrıya Ülgen denir. Ülgen, gökte altın bir tahtta oturur. Göğün diğer katlarında oğulları, kızları ve adamları oturur. Abakan Türklerinde ise Gök Tanrının çadırı vardır, atları Demirkazık yıldızına bağlı durur.

Gök Tanrı, göğün tümüdür ama bazı gök cisimleri de gök Tanrıdan ayrı olarak kendi başına Tanrı kabul edilebilinir. Güneş, ay ve bazı yıldızlar kendi başlarına Tanrıdırlar. Bu göğün, gök Tanrıdaki birliğini bozmaz. Hun hükümdarı her sabah güneşe, geceleri aya tapar. Moğollar güneşe ve aya ulurlar. Cengiz han güneşe yüzünü dönüp göğsünü yumruklar ve dokuz kez güneşe secde eder. Günümüz Yakutlarında, güneş ve ay iki kardeş Tanrı kabul edilir. Günümüz Altaylarında güneş ana, ay atadır. Solban (Venüs) ise atları koruyan bir Tanrıdır.

Çinlilerden öğrendiğimize göre, Göktürklerin bir de yer Tanrı veya Tanrıçası vardır. Orhun yazıtlarında " Üstte Tanrı, altta Yer buyurduğu için " Türk budun zenginleşir. Böylece gök ve yer bir çift teşkil etmektedir. Bu çiftin birlikteliği ve çelişmemesi çok önemlidir. Yine Orhun yazıtlarına göre, gök ve yer çeliştiği için Oğuzlar ve Türkler birbirinden ayrılırlar. Yer Tanrı veya Tanrıçası bitkilerin büyümesi ve yavruların doğması ile de ilintili görülmektedir.

Tengri'nin yanı sıra, soyut sayılabilecek Tanrılar da vardır. Tanrıça Umay böyle bir dişi tanrıdır. Umay, doğumların, yeni doğmuş bebeklerin ve çocukların koruyucu Tanrısıdır. Yakutlarda Aysıt adını alan Umay, bir bereket Tanrısının tüm niteliklerini taşır. Aysıt sadece insanlara değil, tüm yavrulara ve doğumlara sahip çıkar.

Göçebe dini olan Şamanizm'de her şeyin bir ruhu olduğundan bahsetmiştik. Bu ruhların yanı sıra, evrenin işleyişini düzenleyen bir Gök Tanrı ve buna yardım eden diğer Tanrıların da bulunduğunu gördük. Bazı ruhlar görüntüleri veya işlevleri nedeniyle zamanla kutsallaşmışlardır. Bu kutsallık giderek bir nevi Tanrısallığa ulaşmıştır. Bunlara ikincil Tanrılar da denile bilinir. Ruhlarla Tanrıların birbirine karıştığı ve pek çok ruhun Tanrısallaştığı bu durum, giderek ve zamanımıza yaklaştıkça, Şaman dininde bir Tanrılar bolluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda Ateş Tanrıdan, Su Tanrıdan ve Dağ Tanrıdan bahis edilebilinir.

Gök Tanrıya kurbanlar dağ tepesinde sunulur. Bugün Altaylarda yaşayan Şor ve Belterler, dağ tepesinde Gök Tanrıya verdikleri kurbanlara " Tanrı-Gök kurban " derler. Dorukları Göğü delen dağlar ile Gök birbirine karışır. Dağlar Tanrıların makamıdır. Bu nedenle Kağanlar da dağlarda otururlar. Ötüken dağı, Türk devletlerinin kutsal merkezidir. Orta Asya dağları Büyük Ata, Büyük Hakan diye anılır. Altaylı Şamanlar, dualarında doğrudan doğruya Altaydağına seslenirler ve onu Tanrı mertebesine çıkarırlar. Anadolu Yörükleri, göç esnasında Toros dağlarının ruhuna kurban sunarlar.

Dağlar gibi, Sular da Tanrısallaşır. Bu nedenle suların kirletilmesinden kaçınılır. Çin kaynakları Juan-Juanların suda elbise ve ellerini yıkamadıklarını, kaplar boşalınca onları temizlemek için yağladıklarını yazar. Çağataylarda gündüz suya girmek yasaktır. Suya işeyen veya sümküren idam olunur. Cengiz han suya saygıyı yasallaştırır. Bu saygı hala pek çok yerde devam eder gider. Eski Türkler de Su ab-ı-hayattır, kutsaldır, kültleşmiştir. Bugün bile suya işemek ve tükürmek, Tahtacılarda en büyük günahlardan biridir.

Su gibi, gökten geldiğine inanılan Ateş de Tanrısallaşmıştır. Göktürklerde ateşe olağanüstü bir saygı gösterilir. Ateşin temizleyici gücüne inanılır. Doğu Roma elçileri, kötülüklerden temizlensin diye, alevlerin içinden geçirilirler. Gelin, damada giderken iki ateş arasından geçirilerek temizlenir. Tahtacılarda, hastalar iki ateş arasından geçirilir. Altaylarda ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak yasaktır. Şamanlar törenlerde ateşe kurbanlar sunarlar. Bahar törenlerinde, ortada yakılan ateşin üzerinden atlanılır.

Dağ, Su, Ateş zaten fiziksel olarak güçlüdür. Ruhlarına, bu manevi güçler de eklenince, Tanrısal bir mertebe kazanırlar. Böyle güçlü ruhu olan diğer bir nesne de kapının eşiğidir. Bu güç eve mutluluk sağlar. Bir şefin evinin kapısının eşiğine basan kişi öldürülür. Eşik, Bektaşilerde de kutsaldır. Orta Asya'da eşiklerindeki Tanrı simgesi ile Bektaşi eşiklerinin Ali simgesi birbirine pek yabancı değillerdir. Göçlerde eşik saygıyla korunur, ziyaretlerde eşik öpülür, her barınağın bir eşiği olur.

İhtisaslaşmış Tanrıların çoğalması, bozkırın, insan, hayvan, bitki ve şeyleri aynı sayan yaşam birliği ilkesini bozmaz. Sayıları ne denli çok olursa olsun, üstün varlıklar birbirlerinden farklı değillerdir. Yaşamda birlik vardır. Ancak yaşamda birlik, bütün yaşayanların eşit olduğu anlamına gelmez. Nasıl ki insanlarda bey, kara budun, köle gibi hiyerarşi gözetiliyorsa, aynı durum, hayvanlar ve bitkiler için de geçerlidir. Bozkır insanı kendini evrenin efendisi veya sahibi saymaz. Şamanizm'i diğer dinlerden ayıran en önemli vasıf, insan merkezli olmamasıdır. Bozkır insanı, avcı ataları gibi, zayıflığını, sınırlılıklarını

ve başarısızlıklarını sürekli gözlemler. Çevresindeki varlıkların gücünü, etkisini ve başarısını gözler. Doğadan daha güçlü olmadığını bilir. Varlığının, çevresiyle uyum içinde yaşamakla var olabileceğinin bilincini daha kaybetmemiştir.

Altaylarda Şaman

Şaman'ın Göğe Yolculuğu

Çevresinde, insanın kabiliyetlerinin kat kat üstünde güçlere sahip olan, ateş, su, kaya gibi varlıklar veya oluşumlar durmaktadır. Ağaç ta bunlar gibidir. Kaşkarlı Mahmut, " Türkler ulu bir ağaç gibi göze büyük gözüken her şeye Tanrı adını verirler " der. Orta Asya'da bin yaşında, beş kollu, büyük gövdeli ağaç, bölgede en çok sayılan şeydir. Bu büyük ağacın yanından geçerken, eller birbirine bağlanır, diz çökülür ve saygı sunulur. Yakutlar, armağan vermeden kutsal ağaçların önünden geçmezler. Anadolu'da ağaç kültünün kalıntıları hala yaşar. Bazı ağaçlar hasta çocuklara öptürülür. Tahtacı kadınları, kısırlıktan kurtulmak için ağaçlara sarılırlar. Yörükler, kutsal kabul ettikleri ağaçların yanına yatmazlar, yanında hayvan öldürmezler. Tahtacılar, ağacı keserken özür dilerler. Ağaç kesmeden önce tören yapılır, erkekler kadınlar tarafından temizlenir, kurban sunulur, kesilen et birlikte yenilir, ancak törenden sonra ağaç kesimi meşrulaşır.

Şamanizm ve ondan sonra türeyecek tüm dinlerde, ölüm ve yaşamın iç içe olduğu kabullenildiğinde, ağaç ve yılan yeniden doğuşun, uzun ömrün ve bilgeliğin sembolleri olmuştur. Yılan birçok mitte sırları bilendir. Gizemlidir. Öldü sanırken eski bedenini atar ve yenilenir. Ağaç da öyledir, ölür, dirilir. Ölümsüz ve sırlarla dolu gökyüzüne yemyeşil başını vererek durur. Böylece hem yılan ve hem de ağaç, sonsuz hayatın ve gizler dünyasının sembolleri olmuşlardır.

Tek ağaç gibi, orman da kutsal sayılır. Ağaçların tekil ruhları birleşerek, ormanın Kolektif ruhunu oluştururlar. Türkler için Ötüken ormanı kutsaldır. İran'da Karakoyunlu Alevi Türklerin oturduğu Sofu köyü çevresindeki orman kutsaldır. Bu ormandan ağaç kesilmez. İlkbaharda, Karakoyunlular bu ormanın ağaçlarına çiçekler bağlar, ormana kurbanlar sunarlar.

Ağacın kökü yerde, başı göktedir. Böylece ağaç yer ile gök arasında bir yol oluşturur. Bu yol göğe çıkmak ve geri dönmek için Şaman tarafından kullanılır. Ağaç direk ile sembolleştirilir. Direk yer ile gök arasında bir yol olur.

Şamanın göğe yolculuğu çarpıcı bir törendir. " Tören iki gece sürer. İlk gece, Şaman, güneş batınca, bir kayın ormanına girip, uygun yer seçer ve oraya çadırını kurar. Şaman çadırının içine, gövdesine dokuz basamak oyulmuş bir Kayın ağacı yerleştirir. Kayının yaprakları duman deliğinden (çadırın orta ve tepesindeki delik) çıkar. Sonra Şaman sırtına bir Kayın dalı yerleştirdiği açık renk bir at seçer. Çadıra girip kapanır ve gökyolculuğunda kendisine hizmet edecek yardımcı ruhları çağırır. Bu ruhlar Kayın ağacı yolunu izleyerek gelirler. İlk geceki bu tören danslarla, şarkılarla ve kurbanın öldürülmesi ile son bulur. İkinci gece gökyolculuğu

başlar. Şaman, çadırındaki Kayın ağacı çevresinde dönerek Göğe tırmanmaya başlar. Kayın gövdesinde oyulmuş her basamak, Göğün bir katını temsil eder. Şaman, Kayın ağacı etrafında dönerek, ayağını basamaklara koyarak göğün çeşitli katlarına ulaşır. Gücünün yettiği kata kadar çıkar ve Tanrı ile konuşur." Burada anlatılan yakın döneme ait bir ayindir. Ancak eski döneme ait resimler ayinleri aynı tarzda betimlemektedir. Dünyanın kendi ekseninde dönmesi gibi, Evrenin sürekli olarak dönmesi gibi, Şaman da ağacın veya direğin etrafında döner. Bir eksen etrafında dönme, evrenle bütünleşmenin yoludur. Çin kaynakları, eski Türklerde, kağanların, ölülerin, kurbanların, ayinlerinin dönerek nasıl yapıldığını anlatır, durur. Ayinlerin dönerek yapılması, Şamanizm'den bu günlere kalan bir mirastır.

İnsanlar gibi, hayvanların, ağaçların, kayaların yani her cinsin bireysel ruhu yanında Kolektif bir ruhu da vardır. Bu Kolektif ruh onların da insanlara benzer şekilde yani boylar şeklinde örgütlenmesini gerekli kılar. Günümüzde Sibirya'da, Yakutlarda hayvan kral ve kraliçelerinden, hayvan Şamanlardan bahsedilir. Anadolu'da Arı-kraliçenin kızı Bal kız, Yılan kralı ile aşk yaşar. İnsan ve hayvanlar arasındaki ilişkiler, bireysel ilişkilerden önce Kolektif ilişkilerdir.

Birey, birey olarak değil, boy üyesi olarak bir varlıktır. Boydan kovulan birey adsızdır, hiçtir, yoktur. Doğumlar, ölümler sadece ana ve babayı değil, tüm boyu ilgilendirir. Birey kendi için değil, boy için çalışır. Bireyin verdiği zarardan bütün boy sorumlu tutulur. Kan davası bütün boy üyelerini bağlar. Hayvan boyları için de durum aynıdır. Bu nedenle insan hayvan ilişkileri, her şeyden önce insan ve hayvan boyları arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişkiler, insan boyları arasında olduğu gibi, ittifak, bağımlılık, tarafsızlık, askeri ve ekonomik ilişkiler şeklinde olurlar. Hayvanlarla sembolik evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurula bilinir. Bazen hayvanlar insan boylarına alına bilinir.

Hayvan ve insan boyları arasındaki ilişkiler, ister dostluk, ister düşmanlık ilişkileri biçiminde olsun, sözleşmeye dayalı ilişkilerdir. Savaşta ve avda öldürme dâhil, öldürülenin rızasını gerektirir. Hayvana karşı mücadele ve insana karşı mücadele birbiri ile eş tutulur. Yazıtlarda ölünün, öldürdüğü insan sayısı gibi, öldürdüğü hayvan sayısı da belirtilir. İnsan boyları gibi, hayvan boylarının da öldürülenin kan davasını gütmesinden ve öç almasından korkulur. Bu nedenle avların sıkı kuralları vardır. Sürek avlarında, ilk avı kağan ya da şef avlar. Böylece topluluk adına, kağan, avın sorumluluğunu üstlenmiş olur. Bireysel avlarda bu sorumluluk aile reislerine düşer. Çocukların ava katılması ve hayvan öldürmesi yasaktır. Mümkün olduğunca hayvanın kansız öldürülmesine çalışılır. Genelde topuz veya çekiçle, hayvanın başına vurularak yapılan öldürme şekli tercih edilir. Bugün Türkçemizde kullandığımız " tepelemek " deyimi buradan gelmektedir. Hayvanlara karşı kesici ve delici silah kullanımından o denli kaçınılır ki, Kırgızlar kurtlara kamçı ile saldırırlar.

Hayvanlar kendi aralarında konuşurlar. Hatta insan dilini bile anlarlar. Gök ile yer arasında habercilik yaparlar. İnsanlara yol gösterirler. Hayvanların geleceği ve doğruyu bilme yetenekleri insanlardan üstündür. Bu nedenle onların sözlerine veya hareketlerine dikkat etmek ve hesaba katmak gerekir. İnsan boyları, insanlarda olmayan üstün güç ve yeteneklerinden yararlanabilmek için, hayvanlarla ittifak ararlar.

Şaman dininde Fal ve Kehanet

Şaman dini, geleceğin bilinebileceğine inanır. Alın yazısı yoktur. İnsan gelecekte olabilecekleri ve bu olayları etkileyen nedenleri önceden bilebilirse, geleceği kendi yararına değiştirebilir. Bu nedenle fala ve kehanetlere başvurulur. Geleceğin olumsuzluklarından kurtulmanın yolu geleceği bilmektir. Bu nedenle Şamanın en önemli işlerinden biri de geleceği okumaktır. Fal ve kehanetler için, çok çeşitli yollara başvurulur. Her falcı veya kâhinin kendine mahsus bir tarzı vardır. Geleceğe ışık tutabilecek pek çok nesneden biri de, hayvanların iç organlarıdır. Hayvan bağırsak ve kürek kemikleri bu maksatla kullanılır. Hun krallarının, Attila'nın, Mısır'daki Memluk Türklerinin, Cengiz hanın fal ve kehanete olan düşkünlüğü her yerde yazılıdır. Geleceği okuyabilme özelliğinin yanında, Şamanlarda, kısmi doğa olaylarına hükmedebilme yeteneği olduğu da vurgulanır. Şaman, sihir gücü ile doğayı yardıma çağırır. Bunun için genelde hayvanların başlarından çıkarılan taşların ve kemiklerin aracılığına ve yardımına başvurulur. Çin kaynakları şöyle yazar: " Asya halkları arasında Hunlar, büyük sihirbazlar sayılırlar. İstedikleri zaman kar, dolu, yağmur yağdırma ve ülkelerine yapılan düşman akınlarını engelleyebilmek için kuvvetli rüzgârlar estirebilme sırlarını bilirler." Kaşkarlı Mahmut, Yağma Türklerinde bu sihirbazlıklara tanık olduğunu söyler: " Yazın yangın çıkınca gökten kar iner ve Tanrının izni ile yangını söndürür ".

Ehlileşmiş hayvanların ve özellikle kısrakların ak renkte olanları, ecdat ruhlarına, koruyucu varlıklara, Tanrılara adanırlar. Bu hayvanlara binilmez, etinden, sütünden yararlanılmaz. Saygı gösterilen bu hayvanlar, artık boya, bireye, aileye değil, adandıkları varlığa aittirler. Bunlara " Iduk " denir. " Iduk " salıverilmiş, bırakılmış anlamındadır. Iduk hayvanlar gibi, Iduk yer, Iduk su vardır. Iduk yerlerin üzerinde yaşayan bitki ve hayvanlara dokunulmaz. Ecdat ruhlarının oturduğu yerler, efsanevi olayların geçtiği yerler, dinsel açıdan kutsal yerler, böyledir. Oralardaki bitki ve hayvanlar, o yerde bulunan ruhlara ait sayılır ve insanlar, o yerlerdeki varlıklara sahip olma veya onlardan yararlanma haklarından kendiliklerinden vazgeçerler. Orhun yazıtlarında bu Iduk yerlerin adları geçer: Türk devletinin merkezi Ötüken; Gök Tanrıya kurban sunma töreninin yapıldığı Tamir nehri kaynağındaki Tamag gibi.

Kurban sunma, hayvan, yiyecek ve içki sunma biçiminde olur. Hun hakanı ölünce, bütün ordu ölü hakana şarap ve pirinç sunar. Ölülere içki ve yemek sunma, Türklerde çok yaygın bir davranıştır. Günümüzde Beltirler, mezar başına getirdikleri yemekleri ateşe atarlar; sonra mezarın başına içki koyarlar; ölünün yemeği yiyip, içkiyi içeceğini varsayarlar. En büyük kurbanlar, belli bir zamanda ve devamlı olarak Gök Tanrıya, Yer Tanrıya ve Atalara sunulur. Genelde kurban sunulacak hayvan ak renkte seçilir, en değerli kurban ak aygır ve

kısraktır. Büyük kurban törenleri Kağanın bizzat kendi tarafından yönetilir. Kurban töreninin Şaman tarafından değil, Hakan tarafından yönetilmesi, Kağanın dinsel kimliğini belirtir. Kurban sadece Tanrılara değil, ruhlara ve olaylara da kutsallık katması için sunulur. Böylece kötülüklerin olmasının önceden önleneceği inancı yaşatılır. Kurban kesmek hem bir hak ve hem de bir ödevdir. Kurban etinin bir kısmı, sunuyu yapan kişiye (aileye) bırakılır, bir kısmı da topluca yenilir. Böylece evrendeki güçlerle yemek paylaşılmış olunur. Ortak yemek, boyun evrendeki tüm güçlerle dayanışmasını gösterir. Yaşamdaki birlik, somut bir şekilde gerçekleştirilir.

Daha önce kadınların şifacılıkta ve giderek de kehanet, fal ve büyüde erkeklerden öne çıktıkları anlatılmıştı. Bununla beraber bütün Şaman din adamları, şifacılığı ve okült uygulamaları erkek ve kadın farkı olmaksızın benliklerinde toplamışlardı. Ancak bu işleri kadınların daha iyi yapabildikleri de belliydi. Yerleşik topluma geçilirken, kadın şifacılık ve okült uygulamalarında bir adım öne çıktı. Bu öne çıkış, az sonra anlatılacağı gibi, toplumda kadının yerinin öne çıkması ile de bağlantılı olmalıdır.

Eşcinsellik

Avcı ve toplayıcı toplumlarda ve onların dini olan Şaman dininde eşcinsellikle ilgili bilgi yoktur. Kabilenin büyücü- hekimleri olan Şaman din adamları özel insanlardır. Ölülerle, Tanrılarla, doğa ruhları ile iletişime geçebilme yeteneğine sahiptirler. Kabilenin sayılan, korkulan, gerek duyulan, olmazsa olmazlarıdırlar. Şaman din adamı kendi ruhunu göğe yükseltebilir veya yerin derinliklerine indirebilir, buralardaki ruhlarla iletişime geçebilir ve onları kontrol edebilir. Genellikle bir ateşin veya bir ağacın etrafında dönerek ve gizemli ruhları sihirli sözcüklerle çağırarak trans haline geçer. Doğa ruhları ile birleştikten sonra onlara gerekeni yaptırır, yaptırabildikleri içinde hastalıkların tedavisi de vardır. Şaman gizemli ayinlerini, genelde kabile üyelerinin girmesinin yasak olduğu kendine ait bölgede yapar.

Şaman din adamları sık sık aynı anda hem erkek hem kadın olmaya çalışır, böyle görünecek şekilde giyinirler. Kabilenin her iki cinsi üzerindeki güçlerini arttırmak için ve tüm cinsleri temsil ettiklerini göstermek için böyle giyinmiş oldukları düşünülmektedir. Şaman din adamının hem kadını ve hem de erkeği temsil etmesi ileride enteresan gelişmelere yol açacaktır. Din adamlarının cinsiyetsizliği fikri, insan adetlerine girmiştir. Buradan hadım olan din adamları çıkacaktır. Tabii ki hadımlık kurumunun tek nedeni bu değildir. Ama bu da bir nedendir. Cinsiyetsiz Şaman din adamlarından, cinsiyetsiz tanrılar türeyecektir.

Tarihte Şamanizm ile homoseksüelliğin kurumsal bir bağlantısı olup olmadığını anlamak çok zordur. Ulaşabilinen tek araştırma Sibirya'daki Chukchilerde yapılmış olan ve Sibirya Şamanlığının etkilerini araştıran bir çalışmadır. Şamanist guruplar hızla yok olduğu için bazı Şaman toplumlar koruma altına alınmışlardır. Ancak çevrelerindeki bozucu etkilerden tamamen soyutlandıkları düşünülemez. Chukchilerde yapılmış olan çalışma 19.yy sonlarına ve 20 yy. başlarına aittir.

Herhangi bir Chukchi delikanlısı 16 yaşına geldiğinde, aniden, erkek olmayı bırakıp, kendinin kadın olduğu fikrine kapılabilir. Bu bütün delikanlılar böyle yapar demek değildir, bazıları böyle yapar demektir. Kadın elbiseleri giyer, saçlarını uzatır, kadınlara ait işlerle meşgul olur. Bu cinsel kimlik değişimi, daha önce bu değişimden geçmiş olan çok sayıdaki kabile üyesinden teşvik ve himaye görür. Ve ilahi bir hal olarak tefsir edilir.

Bir erkeğin kadınsılaşması üç aşamada olur. En başta saçlar ve baş düzeni kadınsı stillerde yapılır. İkinci aşamada kadın elbiseleri giyilir. Buraya kadar olanlar bir Şaman toplumda olabilir bir durumdur. Örneğin Şaman hekimler özellikle tedaviye yönelik ritüellerini böyle yaparlar.

Cinsel kimlik değişiminin en belirgin özellikleri üçüncü aşamada ortaya çıkar. Şaman cinsel kimliğin değişmesini sağlayan ruhların yardımı ile birçok kadın becerisi kazanır. Kadın gibi konuşur, kadınlara özgü bedensel zayıflıklar ve zarafet gösterir. Erkek bedeni içinde bir kadın

olarak ortaya çıkar. Daha ileri aşamalarda bir erkekle anlaşıp, onu kulübesine alıp, birlikte yaşamaya başlar. Kendisi seksüel olarak kadın rolündedir ama yönetim tamamen ondadır. Anlaştığı koca rolündeki erkek onun çizdiği çerçeve içinde görevlerini yaparak yaşar. Kendisi ve anlaştığı kocası, bu olağanüstü değişimi sağlayan ruhların koruması altındadır. Ama çok dikkatli olmalıdır. Bu ruhsal koruyucuları kızdırmadan yaşamalıdır. Kabilede bu değişimi yaşamamış olan diğerleri ondan korkarlar ve uzak dururlar. Bazen bu eşcinsel ilişki daha değişik bir hal de alabilir. Bu ikiliye bir kadın da ilave olabilir. Yani, bir erkekle işe başlayan kabile üyesinin gerçek bir kadın eş aldığı da olur. Bu durumda üçlü bir düzen kurulmuştur.

Bu kabilede yaygın olarak görülen bu homoseksüel düzen şüphesiz ki kabilenin kendi gelenekleri ile ilgili olmalıdır. Bazen bizzat Şaman din adamı da bu yoldan geçmiş olabilir.

Yukarıdaki örneğe bakılarak, Şaman topluluklarda homoseksüelliğin kurumsallaştığı söylenemez. Birçok kültürde zaman zaman da olsa yüceltilen eşcinsellik Şamanist toplumlarda yüceltme veya kutsiyet taşımamıştır. Zaten, avcı ve toplayıcı toplumlardan elde edilebilen diğer veriler bu topluluklarda homoseksüelliğin kurumlaşamayacağını göstermektedir. Avcı ve toplayıcı toplumlarda ve daha sonra göçebe toplumlarda kadın ve erkek birlikte yaşamakta, faaliyetlerin büyük birçoğunu birlikte yürütmektedirler. Aile yaşamı kadın erkek birlikteliği üzerine kurulmuştur. Kadın ve erkekler birbirlerinden uzun süre ayrı kalmazlar. Avcı ve toplayıcı toplumda cinsi bir taassup yoktur.

İnsan yaşamı 30 yılın altındadır, kadınların iki doğum arasındaki süresi 4 yıl civarındadır. Besin azdır, koşullar çetindir. Yapılması gereken mümkün olduğu kadar çabuk ve çok çoğalmaktır. Bunun için misafirlerden gelecek döllere bile ihtiyaç vardır. Kadın sıkıntısı olan topluluklarda, bütün erkek kardeşler aynı kadınla evlenerek, kız verilen yerden kız alınarak, yabancı kabilelere yapılan baskınlarda kadınlar ve çocuklar kaçırılarak, ölen birinin karısı hemen aile içinden biri ile evlendirilerek bu sıkıntı giderilmeye çalışılır.

Avcı ve toplayıcı toplumların hayatı incelendiğinde, bu kitabın yazarları, Şamanist toplumda kurumsal olarak eşcinsellik olmadığı fikrine varmışlardır. Tabii, münferit temayüller olabilir. Yine, elde yeterli bilgi bulunmamasına rağmen, münferit eşcinsellik olaylarının Şamanist toplum tarafından biraz tedirginlikle karşılandığı ama cezalandırılmadığı düşünülebilinir.

Hayvanlarla yapılan cinsi münasebetin kayıtları yoktur. Ancak bu günkü toplumda da yaygın olan bu anormalliğin, geçmişte de olmamış olması düşünülemez. Kurttan, geyikten, kaplumbağadan vs doğan çocuklar gibi pek çok efsanenin konusu hayvan ile insan arasındaki cinsi birleşmedir. Efsaneler, toplumların yaşam tarzını ve olayların nasıl gelişmesini istediklerini anlamamız bakımından önemlidir. Efsaneler, yaşam tarzlarının büyülü bir perdeye, bir hayal perdesine aktarılmasıdır. Zaten bugün bile hayvanlarla yapılan cinsi birleşmeler, özellikle kırsal kesimde, düşünülenin ve bilinenin çok üzerindedir. Daha hayret verici olan ise, bunun toplum tarafından fazla yadırganmamasıdır. Erkek çocuklar arasında hayvanlara yapılan cinsi tecavüzler, ballandıra ballandıra anlatılır. Bunu dinleyenler ise, yüzlerinde hoş bir tebessüm ile dinlerler. 21. yüzyıla sarkan, böyle bir sapıklığın, çok eskiye dayanan kökleri olmalıdır.

Avcı ve toplayıcı toplum, kendini diğer canlılardan ve bu arada hayvanlardan çok farklı görmez. Hatta hayvanların pek çok yönünün kendinden üstün olduğunu da bilir. Zaten, onun atalarının biri de bir hayvandır. Bu durumda, onun mantığı ile hayvanlarla cinsi birleşmede bulunmasında ters bir taraf yoktur. Tabii bu söylenenlerin bir tahminden ileri gidemeyeceği aşikârdır.

Şaman Din Adamı

Genel olarak Şaman Din adamının kısaca Şaman denen kişinin üstün kabiliyetleri ve normalden farklı bir yaradılışı olduğu kabul edilir. Bir Şaman bilgi ve güç edinmek ve başka insanlara yardım etmek için normalde gizli olanla temasa geçebilen ve onu kullanabilen erkek veya kadındır. Kişi Şaman olmak için Tanrı tarafından bu göreve çağrılabilinir. Ama bu özel çağrı dışında Şaman olmak için belli başlı bir Şamanın neslinden geliyor olmak gerekir. Geçmiş ataların ruhundan biri Şaman olacak torununa musallat olur, onu Şaman olmaya zorlar. Bu duruma Altaylılar " töz basıp yat " yani ruh basması derler. Ata ruhu musallat olan kişinin Şamanlığı kabul etmemesi halinde delireceği inancı genel bir inançtır.

Şaman ilk talebelik yıllarını genel olarak tecrübeli bir Şaman'ın yanında, onunla usta çırak ilişkisi içinde geçirir. Temel ilkeleri, yöntemleri ve kozmolojiyi öğrendikten sonra, Şaman uygulamalarına başlanır. Yeni Şaman yaptığı ruhsal yolculuklarla güç kazanır. Bilgisi arttıkça diğer insanlar için bir rehber haline gelir. Ona rüyalar, hayaller sorulur, tatmin edici ve gerçekleşecek cevaplar beklenir. Böylece Şaman yaptıklarıyla, söylediklerıyle ve gerçekleşenlerle sürekli gözetim altındadır ve sürekli olarak sınanır. Şaman kişisel deneyimlerine dayanarak gizemleri açığa çıkaran kişidir. Kişisel deneyimlerini sanki bunlar büyük bir kozmik yap-bozun parçalarıymış gibi sürekli olarak bir araya getirmeye çalışır. Kozmik yap-boz öyle büyüktür ve ulaşılmazdır ki usta bir Şaman bile bir ölümlünün yaşam süresinde yap-bozu tamamlamayı asla ummaz.

Şamanlar genellikle zeki ve şair yapılı kimselerdir. Vecd içinde kendinden geçip gök ve yeraltı dünyalarında gördüğü garip varlıkları, acayip hadiseleri ayin sırasında detaylarıyla anlatırlar. Medyumlar trans halinden çıkıp ayılınca da hiç bir şey hatırlamazlar. Hâlbuki Şaman, medyumların translarının tersine normal bilinç durumuna döndüğünde deneyimini tümüyle hatırlar. Transı hafiftir ve davul çalınması sürdükçe devam eder. Davul ve çıngırağın değişmeyen monoton sesinin başlaması, kendini bu seslere koşullandırmış olan Şamanı vecd (trans) durumuna getirir. Trans haline geçerken Şaman davulu kendi çalar ancak trans ağırlaşmaya başladığında davul çalma işini yardımcısı üstlenir. Trans haline geçmeye ayrıca şarkı söyleme ve danslarla da yardımcı olunur. Şamanın böyle durumlarda söylediği özel güç şarkıları vardır. Şarkılar, Şaman vecd haline yaklaştıkça temposu artarak onu destekler.

Bir Şamanın gökteki iyi ruhlara ve yeraltındaki kötü ruhlara hâkim olduğu ve onlarla ilişki kurduğuna inanılır. Daha önce de bahsedildiği gibi Gök ve Yeraltı farklı iki evren kabul edildiğinden, bazı toplumlarda, bu iki işin, ak ve kara denen iki ayrı Şaman tarafından üstlenildiği de görülür. Her Şaman vecd yani trans durumuna kendi özel yöntemiyle ulaşır.

Kendinden geçme yani vecd durumunda, ruhunun göklere yükseltebilen, yeraltına indirebilen ve oralarda dolaşabilen bir trans ustasıdır. Bütün Şamanların derin sezgileri, geniş düş güçleri vardır. Derin bir coşkunluğa kapılarak kendinden geçerler, göğü, yeraltı dünyasını gezdiklerine, ruhların yaşayışlarını gördüklerine, bütün gizli âlemleri dolaştıklarına inanırlar. Bu kendinden geçme yani vecd durumları o kadar aşırı bir hale gelir ve izleyenleri o kadar korkutur ki, o an Şamanın ölüp yeniden dirildiğine inanılır. Şamanlar ayin sırasında bedenlerinin parça parça olduğunu söylerler, bu duruma " Şaman hastalığı " ya da " mistik parçalanma " denir.

Şaman vecd sırasında, ölülerle ve doğa ruhları olan cinler, periler ve şeytanlarla ilişki kurar. Bu ilişki süreci içinde Şaman bazı ruhlara da egemen olarak, onları kendi ruhu yapar. Böylece ruhlar dünyasıyla kurduğu doğrudan ve somut ilişkileri, onun birçok ruha sahip olması sonucunu getirir. Çoğunlukla hayvan biçiminde düşünülen söz konusu ruhlar, Sibirya halklarında ve Altaylarda ayı, kurt, geyik, tavşan, kartal, baykuş, karga suretinde görünebilirler. Ayrıca, büyük böcek, ağaç, toprak, ateş olarak da ortaya çıkabilirler. Şaman, gerektiğinde bütün yardımcı ruhlarını dünyanın dört bucağında bile olsalar çağırabilir. Bu çağrı davul ve tef çalınarak yapılır.

Her Şamanın koruyucu bir ruhu vardır. Bu koruyucu ruh, onun diğer ruhsal güçlerle başa çıkabilmesini ve onlara hâkim olabilmesini sağlayan temel bir güç kaynağıdır. Koruyucu ruh genel olarak güçlü bir hayvandır. Şamanı korur ve ona hizmet eder. Aslında Şaman için bir başka benliktir. Bir kişinin koruyucu ruha sahip olması onu tek başına Şaman yapmaz. Zaten her yetişkin bilse de, bilmese de, mutlaka çocukluğunda bir koruyucu ruhun yardımını görmüştür. Yetişkinliğe erişmek ancak böyle mümkün olabilir. Koruyucu ruhları açısından sıradan bir insan ile bir Şaman arasındaki ana fark, Şamanın kendi koruyucu ruhunu aktif olarak kullanabilmesidir. Şaman koruyucu ruhunu sık sık görür ve ona danışır. Vecd halinde yaptığı yolculukları onunla birlikte yapar. Onun kendine yardım etmesini sağlar. Koruyucu ruhunu başkalarının hastalık ya da sakatlıklarının iyileştirmesinde kullanır.

Şamanlar koruyucu ruhun kişiyi hastalıklara karşı dirençli kıldığını düşünmüşlerdir. Hastalıklar güçlü bir bedene giremezler. Bedenin güçlü olması için ise içindeki ruhun güçlü olması gerekir. Bir koruyucu ruh yalnızca kişinin fiziksel enerjisini ve hastalıklara karşı direncini artırmakla kalmaz aynı zamanda kişinin zihinsel uyanıklığını ve kendine güvenini de arttırır. Bu güç kişinin yalan söylemesini bile zorlaştırır. Bir kimse depresyona girdiğinde, ya da hastalığa eğilimli olduğunda bu onun artık istenmeyen güçlerin istilalarına direnemediğinin belirtisidir.

Koruyucu ruhtan başka, güçlü bir Şamanın belirli sayıda yardımcı ruhları vardır. Bunlar koruyucu ruhla karşılaştırıldığında daha küçük güçlerdir. Fakat bir Şamanın elinde bunlardan yüzlercesi bulunabilir ve böylece büyük bir toplam güç sağlayabilir. Bu yardımcı ruhların belirli amaçlar için özel işlevleri vardır. Bir Şamanın yardımcı ruhları toplaması çoğunlukla yıllarını alır.

Şamanlar büyü yaparak, şifalı otlar kullanarak, muska ve benzeri okunup, yazılmış nesneleri kullanarak, hastaya tılsımlar vererek hastaları tedavi etmeye çalışırlar. Trans durumunda hastayı muayene ederek, eski tecrübelerine dayanarak koyduğu teşhis sonunda, daha önce denedikleri tedaviyi uygularlar. Ama tedavinin aslı daima hastadan gitmiş olan güç hayvanını bularak ona geri getirmeye dayanır. Diğer yapılanlar bunu sağlamaya veya güç hayvanının gücünü arttırmaya yönelik tedavilerdir.

Şamanlar uzaktan da iyileştirme yapmaya çalışırlar. Bunun için hayal güçlerini kullanırlar. Sessiz karanlık bir odada gözlerini kapatır, çıngırağını kullanarak, güç verici şarkılar söylerler. Yüzünü hasta kişinin bulunduğu yöne döner ve hastayı gözünde canlandırır, hastanın güç hayvanını geri getirmek için alt dünyaya yolculuk yapar ve bulduğu güç hayvanını hastanın yanına yollarlar. Bu bir nevi imajinasyondur ve güç aktarımıdır.

Ağrı, insanlık tarihinin her döneminde vardı. Belirli bir dış buluntu olmadan çekilen ağrının sebebi vücuttaki kötü ruhlara yorumlanıyordu. Ağrının bitmesi için vücuttan kötü ruhun çıkarılması gerekiyordu. Bunun için ruh emilirdi. Çok yaygın kullanılan bir diğer yöntem de ağrı çeken kişinin kafatasında delik açmaktı. Şamanların ve ileride hekimlerin kullanacağı bu yöntemle ağrı nedeni olan kötü ruhun çıkıp gitmesi hedefleniyordu. Bu metot inanılmaz derecede sık uygulanan bir yöntemdi. Bu operasyona tıp dilinde " trepanasyon " adı verilir. Trepanasyon ameliyatları nasıl bundan 11 – 12 bin yıl evvel kullanılıyorsa, bugün de ilkel kabilelerde halen kullanılmaktadır. Bu ameliyatlardaki başarı oranı inanılmaz derecede yüksekti. Trepanasyon uygulamasında Şaman'ın veya büyücü-hekimin becerisi de küçümsenemeyecek düzeydeydi. İşlem büyük risk taşımasına rağmen, buluntulardan anlaşıldığına göre başarı yüzde ellinin üzerinde gerçekleşmekteydi.

Önemli bir ağrı kaynağı da dişlerdi. Diş ağrısı dişlerin küçük kurtlar tarafından kemirilmesine bağlanıyordu. Genellikle diş tedavi edilmiyor, çekiliyordu.

Daha önce anlatıldığı gibi, Şaman fal bakarak kehanette de bulunur. Şamanın gelecekten haber vermesi en önemli işlevlerinden biridir. Şaman dininde kader değişmez olmadığından, Şamanın hayır dualar okuyarak, geleceğin hayırlı olmasını sağlaması da istenir. Şamanın okuduğu hayır dualara " alkış " denir, Şamandan alkış alan bir kimse dileklerinin yerine geleceğine inanır.

Şamanların en önemli özelliklerinden biri de aynı anda birkaç yerde birden görülebilme yetenekleridir. Onlar bunu çeşitli ruhlarını kullanarak yaparlar. Tarihin gelecek sayfalarında, hangi dinden olursa olsun, kim birkaç yerde birden bulunma özelliğini kullanıyorsa, bunda Şaman kalıntılarını aramak gerekir. Şaman sadece uzakta ve yakında olmaz. O aynı zamanda uzakta olup biteni de izleyebilir.

Ana Tanrıça

Çatalhöyük ve Hacılarda dini ve sosyal gelişmeyi, duvar tasvirlerinden bir miktar takip edebiliriz. Çatalhöyük'te, doğuran veya doğurganlığı vurgulanmış Tanrıça heykelleri vardır. Bu Anadolu ana tanrıçasıdır. Başı kopmuş olan bir ana tanrıça heykelinin göbek deliğinin içine yabani buğday tohumu yerleştirilmiştir. Çatalhöyük'te bundan 9000 yıl önce yaşamış olan atalarımız döllenmenin ve üremenin bir tohumla gerçekleştiği bilincindeydiler. Tohum toprağa bırakılır gibi kadının karnına bırakılıyordu. Toprak ana, ana tanrıça, üreme, ürün, bereket birleşiyordu.

Çatalhöyük Anatanrıça

Tüm Tanrıça figürleri, iki yanlarında bulunan leoparların başlarına dayanmış bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Kabartmalarda, kol ve bacaklarını yana açmış veya sadece kollarını dans eder gibi açmış kadınlar vardır. Ayrıca çift başlı kadın figürleri de bulunmaktadır. Çatalhöyük kabartmalarında erkek tasvirleri genelde leopar giysileri içinde avlanırken betimlenmişlerdir. Bu avlanan erkek tasvirleri sayısal çoğunluğu oluşturmaktadır. Çatalhöyük resim sanatının erkeksi bir yönü olduğu kesindir. Resmedilen vahşi hayvanların da erkek olduğu görülür. Boğalar, geyikler erekt olmuş penisleriyle dikkati çekerler. Resimlerde vurgulanan erkek cinsiyeti ile leoparlı koltukta oturan çok güçlü kadın heykeli, erkekle kadın arasında kesin bir çizgiyi belirtir. Son yıllarda, Çatalhöyük'te bulunan büyük memeli, geniş kalçalı, iki kenarında leopar başı bulunan koltuğa ellerini leopar başları üzerine koyarak oturmuş olan ana tanrıça heykeli yanı sıra bir baba tanrı heykeli de bulunmuştur. Baba tanrının penisi yerinde bir leopar başı vardır ve elleri ile dizlerini tutarak oturmaktadır. Bir yanda avlanma ve vahşi hayvanlarla ifade edilen erkeğin mücadeleli dünyası, diğer yanda tarım ve tohum ile yansıtılan kadının üretken dünyası.

Çatalhöyük'te 18 katman yani üst üste yerleşim vardır. Alt katlarda yani eski dönemlerde avcılık ağır basarken, üst katmanlara gelindikçe tarım ağırlık kazanmaktadır. Günlük yaşam ve sosyal durum avcılıktan zaman içinde tarıma kaymaktadır. Alt katmanlarda avlanan erkekler,

üst katmanlarda sırtında tohum taşıyan kadınlar. Günümüze yakalaştıkça, tarım ürünleri günlük yaşamda giderek daha önemli bir yer tutmaya başlamışlardır. Hacılar'da erkek figürleri Çatalhöyük'e oranla daha azalmıştır. Ancak hala hayvan resimleri erekt haldeki erkek hayvanlardır. Leoparlarla birlikte gösterilen Tanrıça heykelcikleri bolca kullanılmışlardır. Hacılar'da tarım toplumu artık iyice ağır basmaktadır. Buna paralel ana tanrıçanın da önemi artmakta, ana tanrıça en önemli tanrı haline gelmektedir.

Tekrar geriye dönersek, Şanlıurfa'nın 20 Km kuzey doğusundaki Göbekli Tepede, M.Ö. 9600 ile 6600 (B.Ö. 11.600 ila 8600) yıllarına ait yerleşimde, avcı ve toplayıcı bir toplum yaşıyordu. Şamanizm'in ilk hali olan, hayvanlara da tapınılan, bir dinleri vardı. Hayvan Tanrılarının heykellerini yapmış ve tapınaklarına yerleştirmişlerdi. Stonehenge benzeri kaya yerleşimli tapınakları, güneş, ay ve toprak gibi, ilerde ön plana çıkacak olan dini motiflerin, şimdiden Göbekli Tepelilerin dinlerinde de bulunduğunu göstermektedir. Şamanları ve dini ritüelleri (ayin) vardı. İbadet edebilmek için bir araya toplanmaları, manevi değerlere ne denli önem verdiklerini göstermektedir. Tahıl üretimi değil de, dini ayinlerini yapabilmek için yerleşik düzene geçmeye başlamış olmaları enteresandır. Bu yerleşim tarzı, bize, manevi nedenlerle de yerleşik düzene geçile bilinileceğini göstermektedir.

Göbekli Tepede bulunan heykel atölyesi, toplumda iş bölümünün başladığına işaret etmektedir. Şamanlar rahipler haline gelmekte ve aralarından biri başrahip statüsü kazanmaktadır. Manevi liderin aynı zamanda klan reisi olup olmadığı ise belli değildir. Ama bizce, öyle olmalıdır. Demek toplum sınıflaşmaya da başlamıştır. Dini ritüelleri içinde kurban kesmek vardır. Kurban kesimi, Tanrılara verilen bir hediyedir. Beğenilen, önem verilen bir canlı, kurban edilerek, öbür dünyaya, Tanrıların oturduğu manevi dünyaya yollanmaktadır. Verilen hediye kıymetli olmalıdır. Bu nedenle insan da kurban edilir. Başlangıcı itibarı ile insan kurban etmek yamyamlıkla doğrudan ilintilidir. Özellikle çocuk kurban etmek daha binlerce yıl sürecek, günümüze çok yaklaşana kadar devam edecektir. Biz, şimdilik, Göbekli Tepelilerin insan kurban edip, etmediklerini bilmiyoruz. Göbekli Tepe 3 bin yıl boyunca, çevresinde yaşayan avcı topluluklar için, önemli bir dini merkezdi. Bu merkezde gelişecek felsefi yaklaşımlar, mutlaka, topluluklar yerleşik düzene geçtikçe, onları etkilemiş olmalıdır.

Göbekli Tepe yerleşimi daha tam sona ermeden, Çatalhöyük yerleşimi görülür. Daha önce gördüğümüz gibi, M.Ö. 7400 (B.Ö. 9400) yılında veya daha önce başlamış olan bir yerleşimdir. Çatalhöyük'de tarım yapan bir toplum oturmaktadır. Tabii tarımın yanında, avcılık ta önemli bir uğraş olarak devam eder. Bazı evlerin tapınma mahalleri olarak yani ilkel mabetler olarak düzenlenmiş olması, din konusunda hayli ileri gittiklerini gösterir. Bu mabet evler, resimlerle süslenmiştir, içlerinde heykeller vardır. Ana Tanrıça ve leopar. Ana Tanrıçanın iki yanında leoparlar durur. Dini törenlerde leopar postları giyilir. Çatalhöyük dininde, doğurganlığı simgeleyen kadın, tüm hayvan Tanrıları geçerek birinci Tanrı olmuştur. Ama hayvanlara tapınma devam etmektedir. Artık ruhban sınıfı iyice belirginleşmiştir. Din adamları, tapınma evlerinde yaşarlar. Ölülerin, yaşam ortamına yani evlerdeki kerevitlerin altına gömülmesi, sağların ve ölülerin birlikte, iç içe yaşadıklarını gösteren önemli bir durumdur. Yani manevi dünya belirgin bir biçimde maddi dünyanın yanında yerini almıştır. Öbür dünyaya ait hislerde sevgi hâkimdir. Henüz korku, din ile ilgili hâkim his haline gelmemiştir.

Çatalhöyük'te bulunan bir tanrıça heykelinin ön yüzü alıştığımız ve her yerde bulunan elleri ile göğüslerini tutan ana tanrıça görüntüsündedir. Ama heykelin arka kısmı detaylı bir iskelet görüntüsü vermektedir. Kaburgaları, omurgası, kürek kemikleri, leğen kemikleri ve diğer ayrıntıları ile insan anatomisi sergilenmiştir. Atalarının ölüleri ile birlikte yaşayan

Çatalhöyüklüler, yeni ölüleri gömmek için mezarları açа kapata insan iskeletini öğrenmişlerdi. Bu onlara önemli bir anatomi bilgisi verdi. Bundan daha önemli olarak yaşam ile ölümü birleştirdiler. Aradaki bağı kemik olarak algıladılar. Hayatın bir yüzü yaşamsa diğer yüzü ölümdü. Ortada da korkacak hiçbir şey yoktu.

Anadolu'nun dini duygularında sevginin hep korkudan önce gelmesinin ve dinin sevgi üzerine kurulmuş olmasının temellerini Çatalhöyük'te görmekteyiz. İleriki ciltlerde ele alınacak olan bütün Anadolu kökenli dinlerde, Anadolu'da şekillenecek olan Hıristiyanlıkta, Anadolu Aleviliğinde bu hep böyle olacaktır.

Çatalhöyük Boğa boynuzu, duvar panosu..

Kutsal tapınma merkezlerinde bulunan boğa boynuzlarının özel olarak ele alınması önemlidir. Boynuzlu yabani boğa başları duvarlara asılıdır. Pek çok yerde insan yapımı boğa boynuzları vardır. Bazı evlerin sunaklarında pek çok (bir evde 11 adet) boğa boynuzu asılmıştır. Boğa boynuzlarının baba tanrıyı simgelemiş olması olasılığı çok fazladır. Ama sadece o kadar değildir. Tahminlerimize göre, ana tanrıça toprak ile bütünleşince, baba tanrıya da gök ile birleşmekten başka çare kalmamıştır. İnsan başını kaldırıp göğü, başını eğip yeri görmektedir. Nasıl kadın ile erkek birleşip çocuk yapıyorsa, gök ile yer de birleşip tahılları yapmaktadır. Nasıl baba annenin karnına kendi tohumunu koyuyorsa, gökten gelen tohum yere serpilip, yabani bitkilerin üremesine sebep olmaktadır. İnsan eliyle anne karnına, toprağa ekilen tahılların da büyüyebilmesi için göğün yardımı gereklidir. Yağmur, kar yağacak, güneş açacak, gök baba toprağı besleyecektir.

Böylece ortaya baba tanrı ile boğa boynuzunun, gök ile babanın ve boynuzun ilişkilendirilmesi çıkar. Boynuz göğü, yani baba tanrıyı simgelemeye başlar. Bu kavramlar, binlerce yıl devrildikçe soyutlaşır ve bundan yeni kavramlar, yeni semboller türer. Düşünür, gelecekte, boynuzların birleşip hilal şeklini alarak göğü sembolize edebileceğini ihtimal dışında tutmamalıdır. İlerde, güneş bu göğün ortasına yerleşecektir. Daha da ileride belki gök

hilal şeklindeki ay ile anlatılacak, boynuzlar ay olunca belki ortasındaki güneş de yıldız olacaktır.

Çatalhöyük örneğinde olduğu gibi Anadolu'da yerleşim hızla gelişirken, kentler ortaya çıkarken, kent kültürü doğarken, din Şaman dininden ağır ağır farklılaşırken, eşitlikçi toplum sınıflaşmanın tohumlarını taşırken, mülkiyet mühürle damgalanırken Mezopotamya'da da kent oluşumları başlamıştı.

Çatalhöyük'teki bir yapının yeniden kurgulanması

Jarmo

Çatalhöyük'te yaşam sürerken, M.Ö. 6800 yılında, Mezopotamya'nın ilk kent yerleşimi olan Jarmo kuruldu. Jarmo, kuzey Mezopotamya'da Zağros dağları yamacında bulunan bir kasabaydı. Şimdiki Kerkük kentinin doğusunda yer alıyordu. Anadolu'daki neolitik yerleşimler bulunana kadar, dünyanın en eski tarım yerleşimi olarak kabul edilmiştir.

Jarmo'da yaklaşık 100–150 kişi yaşıyordu. Kent sakinleri çiftçilik ve hayvancılık yapıyorlardı. Tahıl, çanaklar içinde stoklanıyordu. Keçi ve koyun besleniyor, köpeklerle birlikte yaşanıyordu. Kent yaklaşık olarak 12.000 – 16.000 metre karedir. Evlerin temelleri taştan yapılmıştır. Duvarları kerpiç, çatıları sazla kaplıdır.

Anadolu'da Mersin kent merkezinde bulunan Yumuktepe M.Ö. 7000 yılından itibaren günümüze kadar kesintisiz süren bir yerleşimdir. Yumuktepe'de, buğday, zeytin, incir ve evcilleştirilmiş hayvan kalıntıları bulunmuştur. M.Ö. 6500 yıllarında Yumuktepe'de çok fazla sayıda fare vardı. Yumuktepeliler fareler ile başa çıkabilmek için kediyi evcilleştirmişlerdir. Yumuktepe bilinen en eski evcilleştirilmiş kedinin bulunduğu yerdir. Böylece evcil kedinin atasının Anadolu olduğu söylenebilinir.

Jarmo'dan 600 yıl sonra, M.Ö. 6200 yılında, ilk büyükbaş hayvan evcilleşmesi gerçekleşti. Bu sırada Mezopotamya'da ilk sulama kanalları yapımına başlanmıştı.

Holocene

Holocene dönemi diye, dünya ikliminin son 10.000 yılına denir. İnsanların bugün medeniyet dediği ve hala içinde yaşadığı evre, tümüyle, Holocene dönemi içinde gerçekleşmiştir.

Holocene döneminde, önemli bir coğrafi değişiklik olmamış, ancak, iklim değişiklikleri olmuştur. Holocene içinde periyodik ısınma ve soğumalar vardır. Daha önce bahsedilen, Younger Dryas dönemine gelene kadar küresel ölçekte olan iklim değişiklikleri, bundan sonra, bölgesel olmaya başlamıştır. Bunda, ısının güney yarım küreden kuzey yarım küreye doğru akması ve güney yarım kürede olan değişikliklerin faz farkıyla kuzeyi etkilemesi de etken olmuştur.

Holocene döneminin optimum olduğu zamanda, dünyanın ortalama sıcaklığı, bugüne göre 0,5 ile 2 derece santigrat daha sıcak seyretmişti. Ama bu sıcaklık artışının dünyanın her yerinde üniform olduğu söylenemez. Sıcak artışı M.Ö. 7000 ile M.Ö. 3000 yılları arasında gerçekleşti. Bu sıcak dönemi, genel bir soğuma, " minör buzlanma " izlemiştir. M.Ö. 3000 lerde başlayan bu soğuma, sıfırlı yıllara (B.Ö. 2000) kadar sürmüştür. Sıfırlı yıllarda, artık dünyanın iklimi tamamen bugünkü iklime benzer hale gelmiştir.

Tabii ki sıcak veya soğuk, kurak veya yağışlı dönemlerde bitki örtüsü ve dolayısı ile hayvan varlığı, iklim değişikliğini takiben, değişmiştir. Sıcak dönemlerde, kuzey yarı kürenin kuzeyine doğru çekilen bitki örtüsü, soğumayla beraber güneye doğru yayılmıştır. Bir dönemin ormanlık olan alanları, diğer bir dönemde bozkır veya tundura olmuştur. Tersine, bazen de tunduralar ormanlaşmıştır.

M.Ö. 6000 (B.Ö. 8000) yılında, dünya, buzul çağından çıkıp, Holocene dönemine girdiğinde, Avrupa'daki bitki türlerinde çok büyük değişiklikler olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa hâkim bitki örtüsü " betula " (huş) ve iğne yapraklı ağaçlar haline gelmiştir.

M.Ö. 6000 li yıllarda, İskandinavya buzullarının son kısımları da kaybolmuş, Kuzey ve Orta Avrupa, günümüzden daha kuru bir iklime sahip olmasına rağmen ağaçlanmıştı. Orta Avrupa'da, önceki döneme göre çok azalmış olmasına rağmen, hala, step ve step – orman alanları mevcuttu. Bu yıllarda pit (turba) oluşumu başlamış ve genişlemişti.

Kuzeydoğu Avrupa'da açık ormanlar vardı. Avrupa ormanlarının büyük bir kısmı (yüzde ellisi) betula (huş) ağaçlarından oluşuyordu. Kafkasya'da ve Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında yapraklarını döken ağaçların çoğunlukta olduğu ormanlar vardı.

Akdeniz'de göl seviyeleri bugünkünden daha yüksekti. Bu nedenle, Akdeniz'de bugünden daha nemli bir iklim olduğu söylenebilinir. İber yarım adasının güneyinde M.Ö. 8000 ile 7000 yıllarında, step benzeri bitki örtüsünden meşe ormanlarına geçiş oldu. Meşe ağacı yoğunluğu M.Ö. 7100 ile 6400 tarihleri arasında maksimum seviyeye vardı.

Güney Fransa'da, bugün makilik olan bölgelerde, yaprağını döken ağaçlardan oluşan ormanlar yaygınlaştı. Akdeniz kıyıları, Balkanlar ve Trakya geniş yapraklı ormanlar ile kaplandı. Anadolu'da orman bölgeleri arttı. Orman ve step – orman kuşakları Batı İran ve Kuzey Mezopotamya'ya kadar yayıldı.

M.Ö. 7000 yılında başlayan ve 6000 yıllarında yoğunlaşan bitki artığı bulguları, bu tarihlerde, Sibirya genelinde, büyük bir bitki çoğalmasının olduğunu göstermektedir. Sibirya'nın kuzeyinde büyük ormanlar oluştu. Bu ormanlar deniz seviyesinin düşüklüğünün de yardımıyla, bugünkü sınırlarının çok ötesine kadar uzanıyorlardı. Daha M.Ö. 7000 yıllarında, ormanlar kutup konisinin içine girmişti. Çok zengin bitki örtüsü kuşağının, bugünküne kıyasla daha kuzeye kaydığı düşünülmektedir. Mesic (ince bir sis tabakasının hiç kaybolmadığı nemli çevre) vejetasyon ise bu tarihlerde Orta Asya steplerinin içlerine doğru ilerlemişti. Bu sayede nemi artan Orta Asya'da bitki yoğunluğu ve çeşitliliği artmıştır.

M.Ö. 6000 ile 5000 yılları arasında, son buzul çağının bitişini simgeleyen deniz seviyesi yükselişi ani oldu. Bu esnada, Çin'de Sarı nehir havzasında, deniz, bugünkü kıyı şeridine nazaran 80 – 100 km içeri girmişti. Güney Asya'da ve Afrika'da, bugünküne benzer şekilde, büyük muson yağmurları yağıyordu. Genel olarak, bütün Asya'da göl seviyeleri yükseldi.

Çin'de şimdikinden çok daha sıcak ve nemli bir iklim hüküm sürüyordu. Ormanlık alanlar büyüdü. Orman alanları Orta Asya'nın içlerine kadar girdiler.

Kuzey Çin'in ortasındaki Lös platosu, şimdikinden daha nemli hale geldi. Bitki örtüsünde şimdikine benzer bir gelişme başladı ve sonunda bugünkü durumuna erişti. Bu bölge şimdi 350 mm olan yıllık yağış yerine 460 mm yağış alıyordu ve sıcaklık da 2 derece santigrat yüksek seyrediyordu.

Orta Asya bozkır kuşağında nem artışı, beraberinde vejetasyon artışını da getirdi. Yaz muson yağmurları, şimdiki sınırlarından 300 km içerlere, Moğolistan ve Kuzeybatı içlerine kadar girdi. Orta Asya'nın, bu nemli iklimi M.Ö. 7000 yıllarında başlayıp, M.Ö. 3000 yılına kadar sürdü.

M.Ö. 5000 yılında Moğolistan'ın merkezinde bile nemli bir iklim vardı. Şimdi çöl ve yarı çöl olan yerlerin, o dönemde, step bitki örtüsüne sahip olduğu söylenebilinir.

Sonuçta, Orta Asya'da bozkır ve yarı bozkır kuşakları olsa da, bunlar bitki açısından bugünkünden daha zengindiler. Orta Asya, bu dönemde, yaşamaya uygun bir yerdi.

Holocene ile birlikte yaşanabilir alanlar kuzeye doğru genişlemişti. Büyük Sahara gibi orta-enlemde bulunan ve daha önce üretken olan büyük alanlar çölleşiyordu. Şimdi kurak olan pek çok alanda, Holocene girildiğinde, büyük göller bulunuyordu. Hayvan ve bitki yaşamı, Holocene sırasında fazla evrimleşmedi, fakat bitki ve hayvanların dağılımında önemli değişiklikler oldu. Dünya genelinde, daha önce bölgesel olan soğuk iklim ekosistemleri, yüksek irtifalardaki ekolojik adalarda izole oldular.

Akdeniz ve Karadeniz birleşiyor

M.Ö. 5600 yılında, eriyen buzullarla suyu kabaran Akdeniz, önündeki tabii barajı çatlatarak, şimdi Karadeniz denen tatlı su gölüne bağlandı. Akdeniz'in suyu, 2 yıl boyunca, Karadeniz'e aktı. Böylece Ege denizi, Marmara denizi ve Boğazlar ortaya çıkmış oldu. Karadeniz'in suları yükselerek, Karadeniz ve Akdeniz birleştirdi. Bu birleşmeden önce, Karadeniz bir tatlı su gölüydü. Ama benzer şekilde, şimdi Marmara denizinin olduğu yerde de bir veya birkaç göl vardı. Biz defalarca Anadolu'yu doğudan batıya kat etmenin çok zor olduğundan bahsettik ve böyle düşünmeye devam edeceğiz. Ancak, Ege barajı yıkılıp, boğazlar su ile dolmadan önce, şu anda tasavvur edemediğimiz Avrupa ile Ortadoğu arasında bir geçiş var olmuş olabilir. Bu sırada deniz suyu seviyesinin bugünkünden düşük olduğunu da hatırlamak gerekmektedir. Bu durumda, kimi yazarların, Aurignacianların veya Gravettianların Ortadoğu'dan Avrupa'ya geçmiş olduklarını iddia etmelerine dikkat etmek gerekebilir.

M.Ö. 6000 yılında başlayan büyük iklim değişikliği ve bunun sonunda oluşan bitki örtüsü değişikliği, hayvanlarda ve dolayısı ile insanlarda yeni bir hareketliliğe neden oldu. Bu sırada yükselen deniz suyunun etkisi ile eski kıyı şeridi yok olmuş, deniz yüzlerce kilometre kara içlerine girmişti. Eski kıyı şeridine yakın yerlerde yaşayan insanlar yerlerinden yurtlarından olmuşlar ve göçmeye başlamışlardı.

Olan değişikliklerden en pozitif etkilenenlerin, Bozkırda (Orta Asya ve Karadeniz'in kuzeyi) yaşayanlar olması gerekir. Orta Asya ve tüm Bozkır hem daha yaşanabilir bir yer haline gelmişti ve hem de, hiç olmazsa, güney Sibirya yaşama açılmıştı. Bunun sonucu, buradaki insan toplulukları hızla çoğalmaya başladılar. Ancak, geniş bölgelerde yaşamakta olmaları ve göreceli olarak seyrek olan nüfus, topluluklar arasındaki etkileşimi azaltarak, farklaşmayı çoğalttı.

Avrupa da genel olarak pozitif etkilenen yerlerdendir. Avrupa'nın artık yerlileri kabul edebileceğimiz Aurignacians ve Gravettianlar karışımı insanlar daha rahat yaşam koşullarına kavuşmuşlar ve yaşam alanlarını tüm Avrupa'ya yaymışlardı.

Balkanlar, Trakya ve Anadolu da, iklimi pozitif yönde değişen yerlerdendir. Ancak, deniz sularının yükselmesi ve Ege barajının yıkılarak Akdeniz sularının akması, Karadeniz'in yükselmesi, bütün bunlar, bu bölgede yaşayan hayvan ve insanları olumsuz etkileyerek, karmaşık bir hareketlenmeye neden olmuştur.

Orta Doğu da bu dönemden negatif etkilenen yerlerdendir. Orta Doğu'dan Avrupa'ya doğru bir göç olmuş olduğu bellidir. Yapılan Y kromozomu analizleri, bu tarihlerde, Avrupa'daki insan topluluklarından daha ileri düzeyde olan bir takım Orta doğu halklarının, Avrupa'ya göçtüğünü göstermektedir. Bunlar göçerken yanlarında tarım bilgilerini de Avrupa'ya götürmüşlerdir.

Orta Doğu'dan bazı insanlar göçerken, Romanya'da Demir Kapı yöresinde, kulübelerde oturan bir halk yaşıyordu. Bunların yaptıkları heykeller, orta ve doğu Avrupa'nın bilinen ilk heykel türü sanat eserleridir. Bu sıralarda Moldova'da da bronz kullanımının başlamış olduğuna dair bulgular ele geçmiştir.

Tarihin gelecek safhalarını anlatmaya başlamadan önce şunu belirtmek gerekir. Çok eski tarihler, yaklaşık M.Ö. 1000 yıllarına kadar, tarihlendirme metotlarının farklılığı nedeniyle, değişik kaynaklarda birbirinden az da olsa farklı verilmektedir. Örneğin Mısır Firavunu II. Ramses egemenlik süresi için M.Ö. 1317 – 1251; 1290 – 1224; 1279 – 1212 ve başka tarihler verilmektedir. Aslında, farklı tarihler birbirinden en fazla 30-35 yıllık bir değişim gösterdiğinden, mertebe açısından önemli de değildir.

Anadoluda karmaşa
Savaşlar Başlıyor

Çatalhöyük'te yaşayan insanlar, bir nedenle M.Ö. 5700 – 5600 (B.Ö. 7700 – 7600) tarihinde, yaşadıkları şehri bırakıp, Çarşamba çayının diğer yakasına, Batı Çatalhöyük'e geçmişlerdir. Aynı tarihlerde, Çatalhöyük'ten 300 Km uzakta, Burdur'un 26 Km güneybatısında bulunan Hacılar höyüğünde de ciddi bir tahribata rastlanmıştır. Bu dönemden sonra Anadolu yeni bir evreye geçmiştir. Bu evre bakır – taş çağı olan Kalkolitik çağdır.

Hem Çatalhöyük'te yaşayanların M.Ö. 5700–5600 yıllarında batı Çatalhöyük'e geçmeleri ve hem de Hacılar höyüğünde bu tarihlerde bir tahribata rastlanmış olmasının sebebi nedir? Belki, yıkıcı bir göç dalgası olmuştu veya yıkıcı bir doğal afet Anadolu'yu temelinden sarsmıştı. Biraz önce anlatılanların çağrıştırdığı gibi düşünelim. İklim değişikliği, denizin yüzlerce kilometre içeri girmesi ve kıyılarda yaşayanları içerlere doğru çekilmesi sonucunu doğurmuştu. Akdeniz'in suları akarak büyük bir alanı deniz suları altında bırakmıştı. Yerinden edilen ve korkmuş insan toplulukları göç etmek zorunda kalmışlardı. Zincirleme olarak göç, göçü doğurmuştu. Böylece kargaşa Çatalhöyük'ü, Hacıları ve diğer kent ve kasabaları sarmıştı.

Nedenini tam olarak bilmesek de bunun, toplumların yaşamlarında önemli bir sıçramadan hemen önce gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Şehir tasarımı değişmiştir, ev tasarımı değişmiştir, ölülerin gömülme yeri değişmiştir, teknoloji taştan bakıra geçmeye başlamıştır, üretimde artık avcılık tamamen bırakarak tarım üretimine kayılmaktadır, resim temaları da değişmiştir. En az değişen dindir. Aynı ana Tanrıça ve leoparları karşımıza çıkmaktadır.

Bu çok cepheli değişiklikler, bir kültür karışımının olduğunu, insan topluluklarının bilgi ve deneyimlerini birbirleri ile paylaşma imkânı bulduklarını akla getirmektedir. Y kromozomu analizlerinin gösterdiği göçler de düşünülürse, olup bitenleri tahayyül etmek kolaylaşmaktadır. Bu kargaşa otoriteyi de sarstığından serbest kalan insan beyni, yeni atılımlar yapmıştır.

Bu sıralarda, dünyanın diğer çeşitli yerlerinde ise bilebildiğimiz olaylar şöyleydi. M.Ö. 5500 ile 4000 yılları arasında Japonya'daki Jomonlar, gravürler, şekiller ve hayvan benzetmeleri ile süslenmiş uzun evlerde yaşıyorlardı. M.Ö. 5400 ile 5000 tarihleri arasında, bilinen ilk şarap üretimi, İran'da Zagros dağlarındaki kasabalarda yapılıyordu. Kullanılan şarap küpleri Hacı Firuz tepesinde bulunmuştur.

M.Ö. 5100 yıllarında, eski Mısır'da, arduaz bir plakanın bir yüzüne savaş meydanı ve oradaki katliam, diğer yüzüne dağılmış yaprakları çiğneyen antilop resmedilmiştir. Demek ki artık dünya da savaşlar vardır ve resmedilecek kadar da tahripkârdı. M.Ö. 5000 yılına geldiğimizde ise, savaş, insan toplulukları için, alışkanlık haline gelmişti. Bundan sonra, savaş, insan ırkının vazgeçilemez bir karakteri sayılmaya başlanacaktır.

Bu tarihlerde büyük Sahra, hala, gölleri, ormanları olan, yeşil ve suların aktığı bir yerdi. Dünyanın öbür ucunda ise, Yeni Gine Papua'nın yüksek kısımlarında, Papua yerlileri, muz ve gulgas yetiştiriyorlardı. Bu adalara, çok daha sonraki bir tarihte, Asyalı akını olacaktır.

M.Ö. 5000 yılında dünya nüfusu 5 milyon civarındaydı. Yukarda adını saydığımız bazı yerleşimlerin, M.Ö. 5000 yılında ifade ettiği manayı anlamak için günümüzle bir mukayese yapmak gerekecektir. 150 nüfuslu Jarmo 150.000 nüfuslu bir kent gibidir. Çatalhöyük yerleşmesi ise nüfusu 10 milyonu bulun büyük bir metropoldür.

Dilbilimciler, ilk Japon lehçelerinin bundan 5000 yıl önce Korece'den türediğine ve Japoncanın da tarih içinde 4 evrede incelenebileceğini söylerler. Burada önemli olan uzun zaman Japoncanın yalnızca konuşulan bir dil olduğu ve yazının Japonya'da bulunmadığıdır.

Şimdi M.Ö. 4500 (B.Ö. 6500) yılına gidiyoruz. M.Ö. 4500 yılına ait bir yerleşim Mersin'de bulunmuştur. Bir höyüğün tepesinde, askeri bir kale vardır. Kalın çevre duvarları, kuleleri, mazgal gibi düşünülmüş dar pencereleri, askerlerin yaşayacağı birimler, genel bir oturma alanı, küçük bir avlu, avluda cephane niyetine sapan taşları, komutan için daha geniş oturma alanı, boyalı kaplar vardır. Höyüğün derinliklerine gidildikçe daha eski tarihli yerleşimlerin kalıntıları eskiye doğru uzanmaktadır.

Dünya ve Anadolu savaşlar dönemine girmişti. Artık şefler, krallar ve onların orduları vardı. Toplum en azından, krallar ve dolayısı ile asil kral soyu, rahipler, askerler, köylüler ve tüccarlar olarak sınıflara bölünmüştü. Askeri kalenin varlığı, askeri örgütlenme ve silahlar, krallıklar arasında hâkimiyet savaşlarının başladığını ve hatta toplum yaşamının en önemli derdi haline geldiğini göstermektedir. Anadolu'da, artık, neredeyse günümüze kadar devam edecek olan, savaşlar başlamıştır. Savaş ve askeri güç demek, devletin, yani bu durumda kralın güçlenmesi demektir. Savaş demek, köylülerin vergileri arttı, angarya başladı demektir. Savaş demek, yeni bir sınıf, köle sınıfı doğuyor demektir. Savaş demek, iç sömürüye bir de dış sömürü eklendi demektir. Artık, Anadolu'nun köylüsüne, toprağı işleyenine, dur durak kalmamıştır. Hem ürün yetiştirip, diğer sınıfları besleyecektir ve hem de savaşıp ölecektir.

Bu dönemde Ukrayna'da ve Bozkırda atın et ve sütünden faydalanabilmek için evcilleştirildiğini görüyoruz. Atın evcilleştirilmesi Ukrayna'da başlamış gibidir. Atın binek hayvanı olarak kullanılması ise daha ilerki tarihlerde gerçekleşecektir.

Bu sırada insan nüfusu dünyanın her yerinde artıyordu. Malta adasında da hızlı bir nüfus artışı ve bunun sonuçlarını görüyoruz. M.Ö. 4500 ile 4200 yılları arasında, Malta adasında yaşayan insanlar, tarım yapabilmek için ormanları açıyorlardı. İnsan sayısı arttıkça, insanların organizasyonu ve teknikleri geliştikçe, doğaya verdikleri tahribat ta artıyordu. Malta'da ve diğer pek çok yerde, ormanlar tarım için açılmaya başlamıştı. Amerika kıtasında, toplu hayvan katliamları yapılıyordu. İnsanlar, doğayı tahrip etmeye başlamışlardı ve bu artarak sürecekti. Zaten, bu tarihe kadar, Mamutlar, Neanderthal insanı, Homo erektus ve pek çok hayvan türü yok olmuştu ve bu türlerin yok oluşu hızlanarak sürecekti. Hayvanlar, iklim değişikliklerinde, kendilerini göç ederek koruyabiliyorlardı. Ama insana karşı yapabilecekleri

bir şey yoktu. Azaldıklarını anlayamıyor, bir bölgede son hayvan kalana kadar yaşamaya devam ediyorlardı. M.Ö. 4500 ile 2000 yılları arasında Çin'de filler hala mevcuttu. İnsanla rekabet edebilen tek canlı ise kurtlardı.

M.Ö. 4431 yılında İngiltere'de Portsmouth yakınlarındaki Hayling adasında gemi inşa ediliyordu. Gemilerde yürüme yolu da vardı. Gemi yapımı dünyada daha erken zamanlarda başlamış olmalıdır. Ancak en eski gemi yapım izlerine, şimdilik, Portmounth'da rastlanmaktadır.

Aslında olan şudur. İnsanoğlunun geldiği aşama, imkan bulduğu her durumda bir üst organizasyona geçmesini mümkün kılacak seviyededir. Böylece Mezopotamya ve Anadolu'da tahıl uygarlıkları, Çin'de pirinç uygarlığı kurulurken, başka yerlerde balıkçılığa dayanan veya at yetiştiriciliğine dayanan yerleşik yapılanmalar kurulmaktadır. Hiçbir yerdeki halk daha gelişmiş değildir. Hangi halkın ne yapacağına eldeki imkanlar karar vermektedir.

Alacahöyük

Anadolu'nun eski bir yerleşimi de M.Ö. 3000 (B.Ö. 5000) yılına ait bir yerleşimdir. Bu yerleşim, Boğazköy yakınlarında Alacahöyük'te bulunmuştur. Bulunan mezarlarda erkekler silahları ile kadınlar süs eşyaları ile birlikte gömülüyorlardı. Mezarlar nesiller boyunca ard arda kullanılacak biçimde, oda oda yapılmıştı. Yani aile öbür dünyada da bir araya toplanıyordu. Alacahöyük'te bulunan mezarlardan çıkan eşyalar bundan tam 4300 yıl öncesine (M.Ö. 2300) dayanır ki, bu da Troya'nın (Troy, Troia, Truva) hazinelerinin bulunduğu ikinci Troya katına çağdaştır. Bu çağlara ait Anadolu'nun değişik yörelerinde bulunan tarihi eserlere toplu olarak bakıldığında şu gerçeğe ulaşılır: Anadolu'nun ilk

sakinleri maden çıkartmakta, maden işlemede ve madenden eşya yapmakta çok usta idiler. Madeni kalıba dökmeyi, maden kaplamayı, kaynak ve lehimi, madeni döverek işlemeyi ve şekillendirmeyi, tanelendirmeyi biliyorlardı. Bu döneme ait lüks tüketim malları ve değerli taşlar da (kuartz, akik, yeşim, obsidyen, firuze, lületaşı) bulunmuştur. Fildişi, kehribar ve firuzenin bulunması ise oldukça uzak mesafelerle yapılan ticari faaliyetleri göstermektedir.

Evet, Anadolu, meyve toplayıcılıktan ve avcılıktan, önce yarı tarıma ve yerleşik düzene, daha sonra tarım ve madenciliğe geçilen ilk ve en eski uygarlıklardan biridir. Belki de bunların en eskisidir. Evet, yazı Anadolu topraklarına Sümerlerden ve Mısırlılardan daha geç gelmiştir. Ama uygarlığın diğer unsurları buradadır. Anadolu'daki ilk yerleşimcilere ad veya adlar veremiyoruz. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan ve önce küçük köyler, daha sonra küçük şehir devletleri kuran bu insanlar aynı dili mi konuşuyorlardı, Anadolu'ya beraber mi yoksa ayrı ayrı mı gelmişlerdi, bilmiyoruz. Ama beraber de gelseler, ayrı da gelseler Anadolu'nun değişik yerlerinde paralel medeniyetler kurmuşlardır.

Anadolu'nun Yerli Halkı

Cilo

Türkiye coğrafyasının gereği olarak Anadolu platosu içinde ulaşım çok zordur. Ayrıca, bu plato, kuzey, doğu ve güneyden yüksek ve geçit vermez dağlarla çevrilidir. Yani Türkiye'ye, doğudan, güneyden ve kuzeyden girmek, hele bundan 5000–10 000 yıl önce neredeyse imkânsızdır. Anadolu Mezopotamya'dan ve İran'dan ciddi olarak ayrılmıştır. Bu nedenle hem Neanderthal adamının ve hem de Avrupa'ya bundan 20.000–30.000 yıl önce geçen Homo sapienlerin neden Türkiye'yi bir köprü gibi kullanmayıp, Karadeniz'in kuzeyini, yani Rusya bozkırını seçtiklerini anlamak kolaydır. Tabii, o tarihlerde Akdeniz ile Karadeniz daha birleşmemiş olduğundan, şimdiki Ege denizi üzerinden de bir geçit var olmuş olabilir. Çatalhöyük'te bulduğumuz, Türkiye'nin ilk yerleşimcilerinin, Anadolu'ya batıdan geldiğini düşünmek daha mantıklıdır. Zaten daha sonraki bilinen göçler de, uzun bir süre, batıdan girişlerle

Yüksekova

olmuştur. Batı Anadolu açılmış bir el gibidir. Ayası, yüksek Anadolu platosudur. Parmakları batıya, denize inen dağlar, parmak araları da denize uzanan ovalardır. Boğazlarda denizin yolu kesmesine rağmen, batıdan doğuya ulaşmak daha kolaydır. Zaten M.Ö. 5600 yılına kadar, Anadolu ve Trakya arasında, yolu kesen bir deniz de yoktu.

Anadolu coğrafyasında, plato içinde bile ulaşım büyük zorluklar gösterir. Bu nedenle, Avrupa'ya Rusya bozkırını kullanarak geçen Homo sapienlerin bir kaçının, belki 70–80 tanesinin, Balkanlardan dönerek Anadolu'ya yerleştiklerini ve burada çoğaldıklarını düşünmek uygun olacaktır. Unutmayalım ki bundan on beş, yirmi bin yıl önce Kuzey Amerika kıtasına Bering boğazı üzerinden geçen ve daha sonra Amerikan yerlilerinin ataları olan insanların sayısı 200 civarındaydı.

Akdeniz'in suları, Karadeniz'e kavuşmadan önce, Yunan karası, Trakya, Balkanlar ve Anadolu'nun daha bir bütünlük içinde olduğu bellidir. Ve yine bu toprakların, Avrupa'nın geri kalanından bir farkı yoktur. Tüm Avrupa'da ve buna bağlı olarak Yunanistan, Trakya ve Anadolu'da yerli halk diyebileceğimiz ilk Homo sapienleri Aurignacianlarla Gravettianların bir karışımı olarak düşünmek gerekmektedir.

Anadolu'ya gelen Homo sapienler çoğaldıkça ve bu çoğalmaya avcı / toplayıcı üretim yetmedikçe, bölündüler. Bölünen topluluklar birbirinden ayrılarak Anadolu içinde değişik yerlere göçtüler. Bu toplulukların bazıları çevre koşullarının el verdiği oranda yerleşerek, yukarda sözü edilen Çatalhöyük medeniyetine ulaştılar. Yarı tarımsal site devletleri, Anadolu'da, birbiri ile fazla çelişkiye düşmeden, binlerce yıl yan yana (kardeş kardeş) yaşamış olmalılar. Çatalhöyük'le Boğazköy arasında geçen 3000 yıl boyunca, Anadolu'da yaşayanlar, yarı tarımsal bir toplumdan, maden çıkarıp işleyen; değerli taşlar kullanarak sanat eserleri ve takılar yapan; tarımda ilerlemiş; ordularını organize eden, yani bir anlamda toplumsal olarak organize olmuş; Başkanları, memurları, din adamları, subayları olan; Ticaret yapan ve dolayısı ile sınıflaşmanın başladığı topluluklar haline gelmişlerdir. Ticaret Anadolu içinden ve dışından yapılan bir ticarettir ve ne almak istediğini bilen bilinçli bir eylemdir.

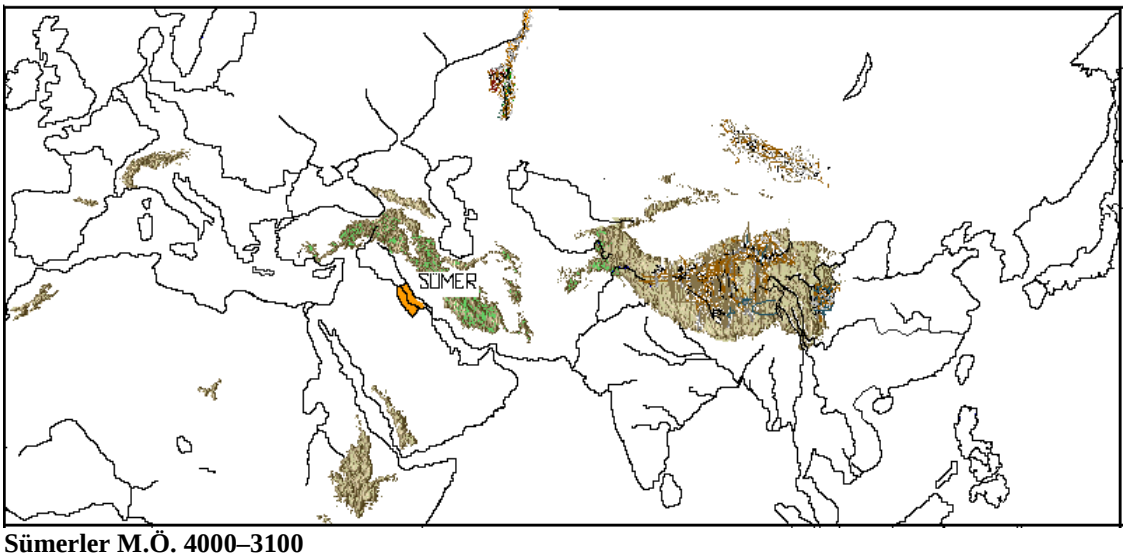
İşte, M.Ö. 2000 yıllarında, Anadolu'ya peş peşe gelen ve günümüze kadar süren göç dalgaları başladığında, yeni göçenler karşılarında etkin bir medeniyet buldular. Anadolu'nun bağrından çıkan bu medeniyet, bundan sonra kurulacak ve sürekli ilerleyecek olan medeniyetlere hem analık etti ve hem de onların özgün bir karakter taşımasına sebep oldu. İsimlerini bilmediğimiz yani bir anlamda sadece Homo sapiens dediğimiz bu ilk yerleşimciler bugünkü Anadolu Türklerinin en eski atalarındandır. 20.000 yıllık Anadolu deneyimleri, bu coğrafyada yaşayanların genetik kotlarına işlenmiştir.

Avcı toplumdan, yerleşik düzene ilk geçişler, sulama imkânları nedeniyle, Anadolu'da, Mezopotamya'da, Mısır'da, Hindistan'da İndus nehri kıyısında ve Çin'de gerçekleşmiştir. Biz, bunlardan, özellikle, ilk üçü üzerinde duracağız: Mezopotamya, Mısır ve Anadolu. Bu üç medeniyet, kendinden sonra gelen tüm Orta Doğu ve Akdeniz uygarlıklarını etkilemiş ve o medeniyetlerin temeli olmuşlardır. İndus ve Çin medeniyetleri, yani bir anlamda Uzak Doğu medeniyetleri, diğer üçünden, yani Batı medeniyetinden oldukça farklı bir yol izlemişlerdir. Bu fark dilde, yazıda, felsefede ve dinde görülmektedir. Bu kendine özgü, diğerleri kadar kıymetli ve Uzak Doğuyu şekillendiren medeniyetler, maalesef tam anlamı ile konumuz içinde kalmamaktadır. Ancak yer yer, ihtiyaç duyuldukça veya Batı ile olan farkları vurgulanmak istendikçe, bu medeniyetlere de değinilecektir. Uzak Doğu medeniyetlerinden Çin, binlerce yıl, atalarımızla karşılıklı ilişkiler içinde olmuştur. Binlerce yıl, Göçebe Türk

devletlerinin ana derdi yerleşik Çin devleti, Çin'in temel derdi göçebe devletleri olmuştur. Ancak ilerde göreceğimiz gibi göçebe, göçebe olarak yerleşik kültürü kolay kabul etmez ve kabul edince de artık göçebe olmaz. Türkler ve Çin devleti bin yıllarca mücadele etmişlerdir, ama bu mücadele aslında göçebe yerleşik mücadelesidir.

Çin'e girip, iktidarı ele geçiren ve orada devlet kuran Türk boyları olmuştur. Ama bu devletler ve hükümdarlar bir iki nesil içinde Çinlileşmiş ve artık Çin'in bir unsuru haline gelmiştir. Zaman, zaman Türkler, boylar halinde, Çin topraklarına girip, orada yerleşik düzene geçmiş ve yerleşmişlerdir. Ama Anadolu'ya gelenler bu Çin'de yerleşmiş Türkler değillerdir. Biz, yeri geldikçe, Türk devletleri ile olan ilişkileri içinde Çin'den de bahsedeceğiz.

İlk Devlet Sümer

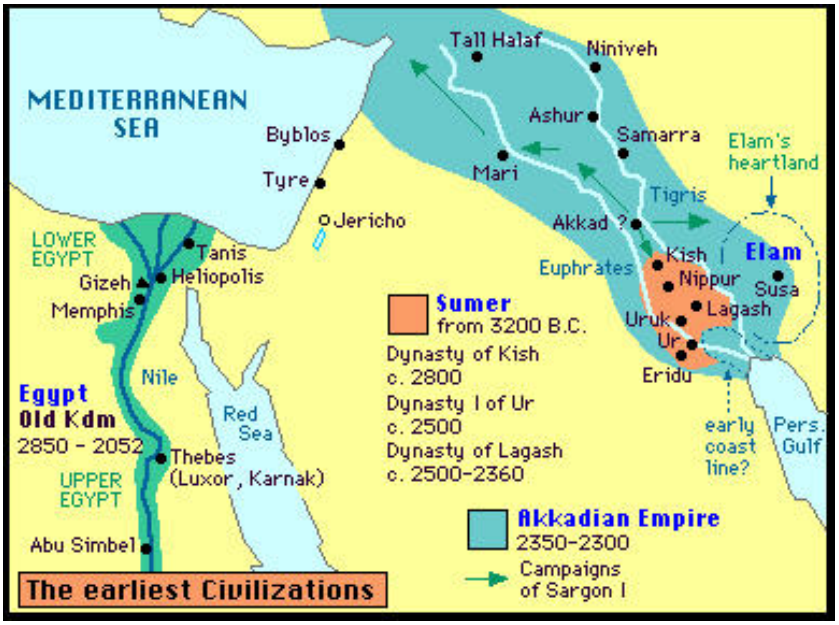

Sümerler M.Ö. 4000–3100

M.Ö. 3100 tarihine kadar kurulmuş olan tek devlet Sümer devletler topluluğuydu. Sümerler az sonra anlatılacaktır. Ancak burada irdelenmesi gereken, aslında şehir devletleri tarzında yönetilmekte olan Sümerlerin, o tarihte dünya üzerinde pek çok şehir devleti varken, neden sanki onlar yokmuş gibi davranıldığıdır. Dünya üzerindeki diğer şehir devletlerini değil de Sümer şehir devletlerini ele almamızdaki temel nedenlerden biri, bize bırakmış oldukları yazılı belgeler sayesinde Sümerler hakkında pek çok hususu bilmemizdir. Bir diğer neden de Sümerlerin bir süre sonra kendi aralarında birleşerek birleşik bir devlet şeklinde siyasi bir örgütlenmeye gidebilmiş olmalarıdır. Başka bir neden de, ilerde göreceğimiz gibi, bizi hala etkileyen veya hala kullanmakta olduğumuz pek çok şeyin ilk defa Sümerlerce bulunmuş olması ve bunun yazıya dökülmüş olmasıdır. Sümerler kendinden sonra gelen insan organizasyonlarını derinden etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

M.Ö. 3100 yılından önce Mısır'da da dünyanın pek çok yeri gibi insanlar yaşıyordu ve bu insanlar siyasi yapılar kurmuşlardı. Örneğin Nil nehri boyunca Nomlar tarzında örgütlenmişlerdi. Hatta M.Ö. 3250 yıllarında Akrep kral denen bir Nom şefi yaşamış ve Mısır birliğini kurmaya çalışmıştı. Ama Mısır'ın birleşmesi ve dünya tarihine damgasını vuracak olan medeniyetlerden birini kurması M.Ö. 3100 yılından sonraya rastlamaktadır. Bu nedenle Mısır, M.Ö. 3100 tarihinden itibaren ele alınmıştır.

Sümerler

Dicle ve Fırat nehirleri, doğu Anadolu dağlarından doğarlar. Önce birbirlerinden uzaklaşır, sonra şimdiki Irak topraklarına girerken tekrar birbirlerine yaklaşmaya başlarlar. Greklerin, iki ırmak arası manasına gelen Mezopotamya'sı oradan başlar. Mezopotamya, doğal koşullar bakımından ikiye ayrılır, kuzey ve güney Mezopotamya veya yukarı ve aşağı Mezopotamya. Batıda Arap yarımadasına komşu olan iki ırmak arası, doğuda İran'dan Zagros dağları ile ayrılır. Aşağı Mezopotamya İran körfezine açılır.

Toprak alüvyonludur, mümbittir, ancak işlemesi zordur. Temel zorluk, su baskınlarından gelir. Dicle ve Fırat, ilkbaharda taşar ve geniş bir arazi, Ağustos ayına kadar sular altında kalır. Taşma esnasında ve daha sonra Kasım ayına kadar iklim güzeldir. Toprak yavaş yavaş ancak düzensiz bir biçimde kurur. Yüksek yerlerde bu kuruma hızlıdır. Kuruyan toprak taş gibi olur ve yarılır. Çöküntülerde ise su kalır, bataklık yapar, sıtma kaynağı olur. Bu nedenle, aşağı Mezopotamya'da tarım yapmak demek, teferruatlı ve geniş bir kanal sistemi ile suyu ve toprağı adam etmek demektir. Aşağı Mezopotamya'da taş bulunmaz, orman ve nitelikli ağaç ta yoktur. Buraların tek zenginliği kildir. Her ne yapılacaksa kilden yapılmalıdır.

Yukarı Mezopotamya daha farklıdır. Yukarıda sular daha az taşar, toprakta daha az kalır. Mezopotamya, Bereketli Hilal'in bir kanadıdır. Bereketli Hilal'e, bu topraklarda ilk medeniyetler kurulduğu için ve tek Tanrılı dinler oluştuğu için, Altın Hilal de denir.

Mezopotamya'da şimdilik bulunan en eski yerleşim, yukarıda, kuzeyde Tell-Hassun'da bulunan yerleşimdir. Bu köy yerleşimi, bundan 7000 yıl önceye kadar gider (M.Ö. 5000), yani Anadolu'da Hacılar höyüğü ile izlediğimiz gelişimle yakın zamanlıdır.

M.Ö. 4000 tarihlerinde, ilk Sümer yerleşimlerinin, aşağı Mezopotamya'da başladığı sanılmaktadır. Sümerler, kendi ifadeleri ile siyah saçlı ve büyük burunlu idiler. Tahminen, aşağı Mezopotamya'ya, Zagros dağlarının arkasından gelmişlerdi. Yani Sümerleri, Orta Asya'nın kenar bölgesinden, İran platosundan gelmiş bir aileler topluluğu olarak kabul edebiliriz. B.Ö. 18.000 yıllarında, iklim nedeniyle insanların Zagros dağları yakınlarında yaşamayı tercih ettiklerini görmüştük. Holocene'le birlikte meydana gelen iklim değişikliği bazı aileleri göçe mecbur etmişti. Bu göç sırasında Sümerlilerin aşağı Mezopotamya'ya gelmiş olması mantıklı görülmektedir.

İlk Sümerler, taşan suların erişemediği yüksekliklerde yaşıyorlardı. Kil ve kamıştan yapılmış kulübelerde yaşıyor, avcılık, kazma ile yapılan tarım, hayvancılık ile geçiniyorlardı. O dönemde renkli seramikler ve bakırdan aletler yapıyorlardı. Mezarlardaki eşyalara bakarak anlaşılıyor ki, aralarında servet farklılaşması ve sosyal farklar yoktu. Bulunan kadın heykelleri, daha önce anlatılan dini gelişmenin burada da benzer şekilde yaşandığını göstermektedir.

Sümerler, başlangıçta çok sayıda küçük devletçikler kurdular. Böyle küçük devletçiklerin kurulması, Mezopotamya'ya özgü değildir. İlerde görüleceği gibi, o dönemlerde her yerde küçük devletler ve pek çok krallık vardı. Eridu, Ur, Uruk, Nippur, Şuruppak, Umma, Lagaş, Kiş, vs... gibi şehirler, Sümerlerin kurduğu site devletlerinden en önemli olanlarıdır. Sümerlerin kuzeyine, Fırat nehrinin orta kesimlerine, Sami kökenli bir dil konuşan Akkadlar gelip yerleştiler. M.Ö. 3500 yılında, Aşağı Mezopotamya, Sümerlerce, tarlalara düzenli sulama imkânı veren kanallarla, bentlerle ve barajlarla bezenmiş ve geniş bir sulama sistemi meydana getirilmişti.

Toprak, ağaçtan ilkel bir sapanla sürülüyordu. Orak, keskin taştan yapılmış bir aletti. Arpa ve yulaf ekiliyordu. Bunlardan ekmek ve bira yapılıyordu. Susamın yağı çıkarılıyordu. Esas yemiş, hurmaydı. Meyvesi ve lifleri için, hurma ağacından faydalanılıyordu. Aşağı Mezopotamya'da üzüm pek yetişmiyordu. Hayvan olarak ta genelde koyun besleniyordu. Koyun etinden, sütünden ve yününden faydalanılan bir hayvandı. Öküzle, eşek taşımacılıkta kullanılıyordu, at daha bilinmiyordu. Kümes hayvanı olarak kaz ve ördek yetiştiriliyordu.

M.Ö. 4000 yıllarında, Sümerliler yerleşimlerini güçlendirirlerken, Çin'de Sarı nehir çevresinde yaşayan insanlar avcı ve toplayıcılıktan, tarıma geçtiler. Yine bu tarihlerde, Kazakistan'da bugünkülere benzer elmalar yetişmeye başladı. Bu esnada, Hititler, Anadolu'ya doğru hareketlenmişlerdi. Okunan taş tabletlerden öğrenildiğine göre, bu tarihlerde insanlar peynir üretmeye de başladılar.

Dünyanın her yerinde insanlar yarı aç yaşıyorlardı. Kurtuluş bir süre için tarımcı toplumların artmasındaydı, ama daha buna vakit vardı. İnsanlığın yakasına, zayıf vücutlarının mücadele edemediği mikrobik hastalıklar yapışmıştı. Verem bu hastalıklardan biriydi ve çok yaygındı. Gömülmüş insan kalıntılarından anlaşıldığına göre, bu tarihlerde insanlar verem nedeniyle ölüyorlardı.

Daha sonra izleyeceğimiz gibi, tek tanrılı dinlerde önemli bir yere sahip olacak olan sünnet, Mısır ve Yunanistan'da dini bir ritüel olarak uygulanıyordu. Sünnet uygulamasının daha erken çağlarda, Afrika'da ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Ege adalarında ise ilerleme devam ediyordu. M.Ö. 4000 yılları çıvarında, Malta'da taş kesme mezarlar yapılmaya başlandı. Savaşlar ise insan hayatına gittikçe daha fazla giriyordu. M.Ö. 4000 ile 2500 yılları arasında yapıldığı anlaşılan, Cezayir'de Tassili n'Ajjer bulunan kaya resminden öğrendiğimize göre, ok ve yay kullanan iki ordu birbiri ile savaşıyordu.

Tassili n'Ajjer

Bu yıllarda çok önemli bir gelişme daha oluyordu. M.Ö. 4000 ile 3000 yılları arasında Hint-Avrupa dilleri bölünmeye başlamıştı. Bu ayrımdaki temel etken, Hint-Avrupa dili konuşan toplulukların fiziksel olarak birbirlerinden ayrılması nedeniyle, aralarındaki iletişimin kopmuş olmasıdır.

Mezopotamya ve Mısır gelişmişliğin acılarını çekerken, Avrupa'nın diğer ucunda, Britanya yeni göçler alıyordu. M.Ö. 4000 ile 1500 yılları arasında güney Britanya'ya Hollanda ve Brötanya'dan göçler oldu. Bu yeni gelenler, çiftçilik, hayvan yetiştiriciliği yapıyor ve ölülerini gömüyorlardı. Bu insanlar, tümsekler içindeki odalarda içki imal ettiklerinden bunlara şişeciler denir. Bunlar " Henge "ler içinde toplanarak ibadet ediyorlardı. Henge'ler etrafı toprak setler ve hendeklerle çevrelenmiş dairesel alanlara verilen addır. İngiltere Salisbury'de bulunan " Stonehenge ", Henge'lerin gelişiminin dört evresinin de izlenebildiği bir ibadethanedir. Stonehenge'in kurulduğu M.Ö. 3100 yılı Mısır birliğinin kurulurmasına denk zamanlıdır. Stonehenge yapımından yaklaşık 1000 yıl sonra, tekrar yapılmış ve sonunda üçüncü defa, Sümer'de Ur ziguratı inşa edilirken, bugünkü halini almıştır.

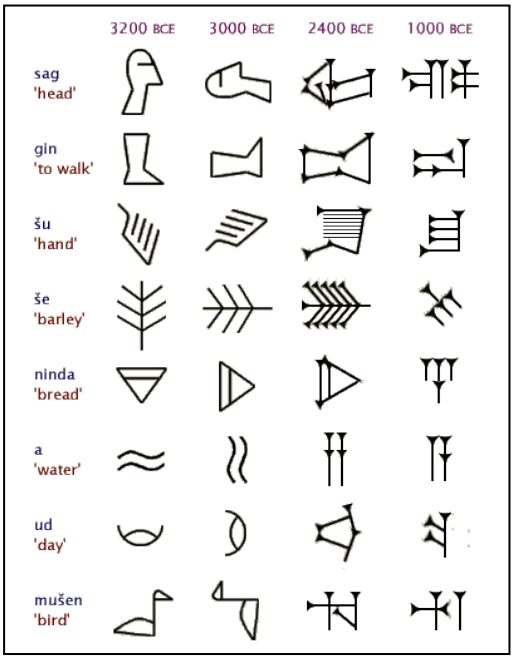

Stonehenge

YAZI

Sümer yazısı

Sümer uygarlığının en önemli buluşu “ Yazı “ dır. Bundan 5000 yıl önce Sümerler yazıyı buldular (M.Ö. 3300) ve yaygın olarak kullanmaya başladılar. Biz bu yazıya Çivi yazısı diyoruz. Çivi yazısı, yatay ve dikey çizilmiş köşeli harflerden oluşuyordu. Başlangıçta, yazı taş üzerine yazılmıştı. Ancak çok kısa süre içinde, kil tabletler ortaya çıktı ve taşa tercih edildi. Çivi yazısı kullanılmaya başlandığında, Anadolu’da, Alacahöyük’te az önce anlatılan kültürel düzey vardı.

Sümerlerin Çivi yazısı, M.Ö. 3300 den çok daha erken zamanlarda kullanılmış olan resimlerin, zaman içinde gelişmesinden türemiştir. Başlangıçta resmin sembolleşmesinden türeyen Çivi yazısı, daha sonraları hece ifade eder hale gelmiştir. İlkyazı girişimleri, yönetim için kullanılan, kabaca yapılmış resimler şeklindeydi. Birkaç yüzyıl içinde, Sümerli yazmanlar yazı dizgelerini öyle değiştirdiler ki, resim-yazı niteliği ortadan kalkarak, saf fonetik yazı dizgeleri oluştu. M.Ö. 2500 yılına gelindiğinde, Sümer yazı tekniği, en karmaşık tarihi ve edebi eserlerin bile yazılabileceği esnekliğe kavuşmuştu.

Tarihin her safhasında bilgi, güç demek olmuştur. Bu yüzden yazı, uzak ülkelere, çok fazla bilgiyi, ayrıntılı, ilk elden çıktığı gibi, değişmeden ve sağlıklı aktardığı için, onu kullanan toplumlara güç vermiştir. Yazı olmadan büyük devletleri, merkezi bir otorite altında yönetmek çok zordu. Hele koloniler kurmak nerede ise imkânsızdır. Yazı,

fetihlerin çağdaş bir aracıdır. Fetih için yola koyulan deniz filolarına veya kara ordularına buyruklar yazılı iletilmeliydi. Daha önceki seferlerde hazırlanmış olan haritalar veya bilgiler, elde hazır olmalıydı. Yani, yazı büyümenin ve merkezileşmenin en önemli aracıydı.

Yazıyı ilk defa bulabilmek için, gerekli koşullar; yerleşik düzene geçmiş olmak, yiyecek üretimine başlamış olmak, ürün fazlasına sahip olmak ve bunu depolayabilmek, çevre topluluklarla yoğun ticari faaliyette bulunmak, din yapılanmasında belli bir olgunluğa erişmek, devletin kurulmuş ve organlarının teşekkül etmiş olması, merkezi bir yapılanma ile fetihlerin başlamış olması ve tüm bu faaliyetlerin uzun bir süredir devam ediyor olmasıdır. Bereketli Hilal'de bütün bu koşullar mevcuttu. Dolayısı ile bir yerde yazı ortaya çıkacaktı. Buranın neresi olduğuna son kararı verenin, kent devletinin artı değeri ile bürokratik yapısının müşterek oluşturdukları, ortam olması icap eder.

Ancak yazı bir kere bulunup, kullanılmaya başladıktan sonra, ihtiyacı olan toplulukların, artık yazıyı bir daha bulmasına gerek kalmamış olur. Mevcut yazı kopyalanır. Bu iki türlü olur. Kullanılan yazı ya olduğu gibi kopyalanır veya sadece yazı fikri alınır. Şayet yazı fikir olarak alınmışsa, yazının sistematiğini yeniden keşfetmek veya kurmak gerekir. İşte, Bereketli Hilal'de böyle olmuştur. Yazı Sümerlerce bulunduktan sonra, diğerleri için, tüm topluluklar için, hayat kolaylaşmıştır. Mısırlılar dâhil tüm toplumlar, yazıyı Sümerlerden alarak, kendilerine adapte etmişlerdir. Ancak Mısırlıların yazıyı Sümerlerden aldıkları, ispatlanmış bir olgu değildir.

Yazı sistemlerinin temelinde, tek bir yazılı işaretin gösterdiği söz biriminin uzunluğuna göre şekillendirilmiş üç ana strateji vardır. Söz birimi tek bir temel ses, tam bir hece veya tam bir sözcük olabilir. Söz biriminin tek bir temel ses olma hali alfabe türü yazı demektir. Yazılı işaret, tek bir sözcüğü veya kelimeyi gösteriyorsa, bu yazı tarzına logogram denir. Logogram türü yazılara örnek: Çin yazısı, Japon kanji yazısı, Mısır hiyeroglifi, Maya yazısı, Sümer Çivi yazısıdır. Yazılı işaretin hece gösterdiği yazı türlerine örnek eski Miken lineer B yazısıdır. Ancak, hiç bir yazı saf olarak tek bir stratejiden oluşmaz. Alfabe kullanan yazı türleri içinde, logogram veya hece vardır. Veya logogram yazılarda, alfabe veya hece işareti bulunur.

Sıfırdan bir yazı sistemini geliştirmek, başkalarından ödünç alıp kendine mal etmeye göre akıl almaz derecede güç olmalıdır. Yazının bağımsız olarak icat edildiği iki yer vardır, Mezopotamya ve Meksika. Sümerler M.Ö. 3000 yılında, Meksikalılar ise M.Ö. 600 yılında yazıyı bulmuşlardır. M.Ö. 3000'e kadar giden Mısır yazısı ve M.Ö. 2000'e giden Çin yazısı da, bağımsız yazılar olabilirler. Geri kalan tüm yazılar bu yazılardan türemişlerdir.

Sümerlerin kil tabletleri kullanmaya başladığı tarihlerde, M.Ö. 3300 yıllarında, İsviçre'de yaşamış olan bir avcı, Alplerde donarak ölmüştü. Hiç bozulmamış cesedi, günümüzde bulunduğunda, bizlere çok önemli bilgiler verdi. Adına " Buz adam " dediğimiz bu insanın incelenmesi göstermektedir ki, dönem insanlarında iç parazitler vardı. Bu parazitlere karşı, bir cins ağaç mantarının yabani meyvesini ilaç olarak kullanıyorlardı. Ayrıca bu Buz adamın arteriti vardı. Hastalığı iyileştirmek veya en azından acısını hafifletmek için arteritli bölgelere dövme yaptırmıştı. Bu dövmeler, kuvvetli bir olasılıkla, Şaman tarafından yapılmış, büyüsel nitelikli tedavilerdi.

M.Ö. 3300 tarihi, o tarihlerde Amerika kıtasında daha kurulmamış olan Maya medeniyetince de, Maya takviminin başlangıcı kabul edilmiştir. Mayaların neden bu tarihi takvimlerinin yani zamanlarının başlangıcı kabul ettikleri belli değildir.

M.Ö. 3200 yıllarına şöyle bir kuş bakışı baktığımızda, Mezopotamya ve Mısır'da paralel medeniyetler kurulmuştu. Samiler Lübnan'da Biblos'a gelmeye başlamışlardı. Sümerliler taşımada tekerleği kullanıyorlardı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kentler vardı. Girit'te Knossos uygarlığı kurulmuş, gelişiyordu. Avrupa'da, Balkanlar'da, Orta Asya ve Bozkırda avcı topluluklar yaşıyorlardı. Yerleşik tarım medeniyetleri sadece Bereketli Hilal'de varmış gibi görülüyordu.

Ancak bazı tarımsal yerleşimlerin Avrupa'da da olma olasılığı vardır. İskoçya'da Orkney adalarındaki " Skara Brae " yerleşimi, M.Ö. 3200 yıllarında, daha sonraları başka yerlerde görülemeyecek konfora sahip bir yerleşimdi. Sakinleri koyun, büyük baş hayvan yetiştiriyor, balık ve tohum yiyorlar, yuvarlakımsı evlerde yaşıyorlardı.

Skara-Brae

İlk Tanrılar

Avcı toplumda dinin yani Şamanizmin nasıl doğup, değiştiğini görmüştük. Avcı toplumdan, yerleşik düzene geçilirken, avcı toplumdaki erkek karakterli baş Tanrının gücünü, neden ve nasıl, Ana Tanrıçaya kaptırdığını da anlatmıştık. Sümerlerde ise bu Ana Tanrıçanın nasıl ve neden bir Tanrılar panteonuna dönüştüğünü izleyeceğiz. Sümerlerden sonra, artık onların düzenlediği ve yazı ile belirlediği çok Tanrılı din ortaya çıkmıştır. Bundan sonra, diğer Orta Doğu ve dolayısı ile Avrupa- Akdeniz dinleri, bu Sümer dininden değişe değişe oluşacaktır. Sümer'de sistematik bir felsefe yoktur. Gerçeğin ve bilginin temel yapısı ile ilgili hiçbir soru sorulmamış, bir kuram oluşturulmamıştır. Ama evrenin kökeni ve işleyiş düzeni konusunda düşünülmüş ve tartışılmıştır. Zekice geliştirdikleri kozmoloji ve Tanrı inancı, daha sonra temel inanç ve dogma haline gelmiştir.

Avcılık döneminde, insanlar Şaman dinini kurmuş ve bazı ruhları Tanrılar haline getirmişlerdi. Maddi ve manevi dünya aynı tarzda işliyordu. Tanrıların, insanların ve hayvanların dünyaları arasında fark yoktu. Nasıl insan kabilelerinin bir şefi yani bir yöneticisi varsa, Tanrıların da bir şefi olmalıydı. Bu şef emredici, kural koyucu, hükmedici bir şef değildi. İnsan toplulukları, şefleri sayesinde, kendi aralarında iyi bir koordinasyon kuruyorlardı. Şef bütünleyici, sözü dinlenen, aradaki sorunları çözebilen, yapıcı bir şefti. Klanlar, Tanrıları arasından birini, Tanrıların şefi olarak seçtiler. Onu en büyük Tanrı olarak kabul ettiler. Örneğin eski Türklerde bu baş Tanrı Gök Tanrı idi. Sonra diğer Tanrılar vardı. Yağmur yağdıran, sulara hükmeden, herkesin kendi evine bakan, güneşe sahip çıkan, rüzgârı estiren, vs... Tanrılar. Bu Tanrılar neredeyse her olay ve her nesne için ayrı ayrı vardılar ve her Tanrı kendi işine bakıyordu.

Avcı toplumlar yerleşik düzene geçince, tahıl üretimi önem kazandı. En iyi bilinen üretim, doğurganlıktı. Etraflarında gördükleri her şey ana rahminden çıkıyordu. Daha avcılık döneminde, bir ana Tanrıça fikri, yani doğurgan bir Tanrı fikri oluşmuştu. Bu ana Tanrıça, yerleşik düzene geçildiğinde, baş Tanrı, şef Tanrı statüsünü zamanla aldı. Sonunda, üretime uygun ve ondan sorumlu, yaşanan fizik dünyaya uygun bir şef, Tanrıların başına geçmişti. Diğer Tanrılar da varlıklarını koruyorlardı. Yerleşik topluma geçen insanlar, herhangi bir işin sahipsiz yapılamayacağının farkındaydılar. Bu nedenle her iş için bir Tanrı, o işle sorumlu tutuldu. Üretken, doğurgan ana Tanrıça en tepede idi.

İlk Sümer yerleşimleri, taşan suların çıkamadığı yüksek yerlerdeki ufak köyler halinde organize oldu. İlkin, bu ufak yükseltilerde tarım yapmaya çalıştılar. Her sene sular geliyor, her tarafı kaplıyor, sonra çekilince, su altında kalmış topraklar, diğer topraklardan çok daha verimli oluyordu. Suyun gelmesi, kalması ve gitmesiyle, bereket geliyor, bol ürün oluyordu. Sularla birlikte gelen balıklardan sağlanan et ihtiyacı da işin cabasıydı. Böylece üretken Ana Tanrıça, zaman içinde su ile ilintilenmeye başlandı. Sular nereden gelip, nereye gidiyordu? Nehirler, Dicle ve Fırat, taşarak suları getiriyor, sonra suları geri alıp denize götürüyorlardı. Deniz hep su dolu idi. Onun suyu hiç bitmiyordu. Deniz sanki dipsizdi. Bakıldığında sonsuz

gibi görünüyordu. Çekilirken denize giden sular, tabii gelirken de denizden geliyorlardı. O zaman, suyun anası, sonsuz, dipsiz denizdi. Sümerler Ana Tanrıçayı su ile özdeşleştirdiler.

Tanrıça " Nammu ", suyun, dipsiz denizin, her şeye can veren Tanrısıydı. Sümerler, bu arada kanallar, barajlar yaparak bir taraftan suyu yavaş yavaş kontrol altına alıyorlar, bir taraftan da köyler, ilerde kentlere dönüşecek olan kasabalar olarak büyüyorlardı. Tarımın ilerlemesi, iş bölümünün artması, Sümerlerin kozmos üzerinde daha fazla kafa yormasına sebep oldu. Yaşadıkları dünyayı tanımlamak istiyorlardı. Evrenin temel öğeleri yeryüzü ve gökyüzüydü. Sümerce de evren sözcüğünün karşılığı, " yer-gök " anlamına gelen " An-ki " birleşik sözcüğü idi. Yeri düz, yassı bir disk olarak, göğü ise, katı bir yüzeyle örtülü kubbe biçiminde düşünüyorlardı. Gök ile yer arasında ise, " Lil " dedikleri bir şey vardı. Lil rüzgâr, hava, soluk, ruh anlamına geliyordu. Yani Lil bizim atmosferimiz gibi bir şeydi. Güneş, ay, yıldızlar da Lil ile aynı malzemeden yapılmışlardı, yalnız fazladan parlıyorlardı. Gök-yer, her taraftan sonsuz bir denizle kuşatılmıştı. Evrenimiz, bu sonsuz denizin içinde sabit ve hareket etmeden duruyordu. Tabii ki başlangıçta, her şeyin başladığı zamanda, sadece deniz vardı. Deniz, yani su, ilk nedendi. Her şeyin başlangıcı idi. Bu denizden An-ki, yer-gökten oluşan evren doğmuştu. Yer ile gök arasında ise, hareket eden ve her yeri dolduran atmosfer yani Lil vardı. Sonra yeri ve göğü aydınlatsın diye güneş, ay ve yıldızlar var olmuşlardır. Onlardan sonra evrene yerleşme, varolma sırası bitki, hayvan ve insanlara gelecekti.

Peki, bu evreni yaratan, düzenleyen ve yöneten kimdi? Bunları görmüyorlardı ama önlerinde, ufak çapta da olsa düzenlemeler yapan, yöneten kendi toplulukları vardı. İpuçları kendi yaşadıkları toplumun içindeydi. Ülkelerin, kentlerin, sarayların, tapınakların, tarlaların, çiftliklerin, kısacası akla gelebilecek tüm kurumların, insanlar tarafından bakılıp gözetildiğini, yönetilip denetlendiğini, insanlar olmadan her şeyin yıkılıp harap olacağını, tarlaların çöle dönüşeceğini biliyorlardı. Dolayısı ile kozmos da insan biçimli canlı varlıklarca gözetilip, bakılıp, yönetilip, denetleniyor olmalıydı. Ama kozmos bütün insan yerleşimlerinden çok daha geniş ve karmaşık olduğundan, kozmosu yönetenlerin de sıradan insanlardan çok daha etkin ve güçlü olması gerekiyordu. Her şeyden önce, ölümsüz olmalıydılar. Ölürlerse kozmos alt üst olurdu, dünyanın sonu gelirdi. Sümerler bu gözle görülmeyen, insan biçimli, insanüstü, ölümsüz varlıklara " Dingir " dediler. Yani bizim dilimizde Tanrı dediler.

Tanrı An

Her şeyin başlangıcında sonsuz, dipsiz deniz vardı. Sadece ve sadece o her yeri kaplıyordu. Ve tabii bu denizin yöneticisi ve yaratıcısı Ana Tanrıça Nammu vardı. Nammu tek başınaydı ve her şeydi. Nammu herhalde yalnızlıktan sıkıldığından, gök ve yerin birliğinden oluşan evreni oluşturdu. Yani erkek olan An (gök) ile dişi olan Ki'yi (yeri) yarattı. An (Akkad dilinde Anu) ile Ki birleştiler, onlardan Enlil (Akkade dilinde Bel) doğdu. Enlil gök ile yeri birbirinden ayırarak, onların arasına girdi. Enlil, Lil'in (Atmosferin) Tanrısıydı. Enlil, yer ile göğü birbirinden ayırınca babası An göğü ele geçirip, ona hâkim oldu. Enlil ise annesi Ki'yi, yani yeri ele geçirdi. Enlil ile annesi Ki bir araya gelince, yani yer atmosfere kavuşunca, evrenin düzenlenmesi başladı. Bitkilerin, hayvanların ve insanın yaratılışı ile uygarlığın kuruluşu başladı. Sümer dininin ilk kurulduğu yıllarda, Ana Tanrıça Nammu'nun oğlu gök Tanrısı An Tanrıların şefi olarak kabul edilmiştir. Ana Tanrıça Nammu arka plana çekilmiş ve zaman geçtikçe adından az söz edilen bir Tanrıça olmuş ve giderek unutulmuştur.

Bu kader aslında, tüm Tanrıları beklemektedir. İhtiyaçlar, zaman geçtikçe, yeni Tanrıları önemli hale getirirken, eskinin en önemli bazı Tanrılarını unutulmuşluğa itmiştir. Daha sonra Enlil de An'ı geriye itecektir. Enlil'in Akkadca adı olan Bel, Sami dilinde Efendi demek olan Baal'den gelmektedir. Enlil Baal olarak karşımıza çokça çıkacaktır. Enlil adı Rüzgar tanrısı anlamına da gelmektedir. Fırtına dahil her tip rüzgarın Enlil'in soluğu olduğuna inanılırdı. Zaten bu nedenle sözleri buyruktu. Rüzgârın en büyük tanrı olması meselesi Hititlerde de karşımıza çıkacaktır.

Büyük Tanrı An, uzunca bir süre boğa olarak düşünülmüştür. Ama daha sonraları boğa An'dan ayrılarakkendi başına bir tanrı olarak " Gök Boğa " Tanrı oldu. Ama daima sahibi An olarak kaldı. Tanrıların şefi An'ın esas tapınağının bulunduğu kent devleti Uruk ya da tek Tanrılı din kitaplarında adı geçen Erek'tir. Uruk, Sümer tarihinde etkili bir yere sahiptir. Tanrı An Tanrısal hükümdarlığına binlerce yıl devam etmiştir. Ama daha sonra yetkilerini bir bir oğlu Enlil'e kaptırarak, geri plana atılmış, sönükleşmiştir. Artık, Sümer panteonunun en önemli Tanrısı, ayin, mit ve dualarda baskın rol oynayan hava Tanrısı Enlil'dir. Krallar ve yöneticiler onlara ülkenin krallığını verenin Enlil olmasıyla öğünürler. Daha sonraları, Enlil'i kozmosun en üretken niteliklerinin planlama ve yaratılmasından sorumlu, yardımsever bir Tanrı olarak görüyoruz. Günü ortaya çıkaran, insanlara merhamet gösteren, toprakta tohum, ağaç ve bitkinin yetişmesini sağlayan odur. Ülkeye bolluk, bereket ve mutluluk getiren odur. İnsanın kullandığı ilk tarımsal gereçlere (kazma, sapan gibi) ilk şekil veren odur. Enlil zaman zaman, fırtına çıkararak veya diğer doğal afetlerle etrafa zarar verse de, aslında o bütün insanlığın güvenliğini ve iyiliğini gözeten, dost, babacan bir Tanrıdır.

Enki

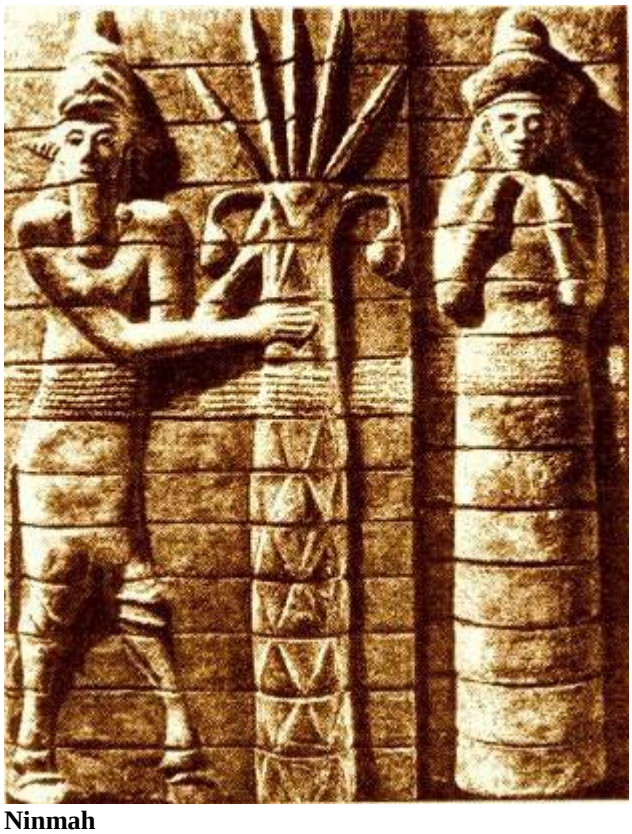
Kent devleti geliştikçe, yapılan işlerde bilgi önemli bir rol üstlendikçe, insan bilgi sayesinde doğayı, az da olsa kontrol etmeye başladıktan sonra, yeni bir Tanrı ihtiyacı ortaya çıktı. Dipsiz denizlerin Tanrıçası, evreni yaratan Tanrıça Nammu, Tanrı Enki'yi yarattı. Enki (Akkad dilinde Ea) dipsiz derinlikten (Sümer deyişiyle Abzu'dan) sorumlu, bilgelik Tanrısıydı. Enki, görünüşe göre Enlil'in amcasıydı. Ama panteona Enlil'den sonra katılmıştı. Dolayısı ile Enki Enlil ilişkileri özel bir nitelik taşıyordu. Enlil genel planları hazırlardı. Enki ise, bu planlara uygun olarak yeryüzünü düzenlerdi. Uygulama ayrıntıları becerikli, gözü pek ve bilge Enki'ye bırakılmıştı. Sümerler, bütün doğal ve kültürel süreçleri Enki'nin yaratıcı gücüne bağlarlar ve bu nedenle de kökenlerine inmeyi düşünmezlerdi. Enki yaptı der, işin içinden çıkarlardı. Yaratıcılık söz konusu olduğunda, Tanrının sözü ve buyruğu dışında başka bir şey yoktur. Enki bir yeri örneğin Dicle ve Fırat'ı veya Ur kentini veya rüzgârı, düzene sokar ve başına bir Tanrı getirir. Artık, o yerden veya o işten sorumlu bir Tanrı tayin edilmiştir.

Sümer'in çok Tanrılı dininde, insan topluluklarında olduğu gibi, bir hiyerarşi vardı. Sümer panteonu, başında kral olan bir meclis gibi düşünüldü. Yazgıları belirleyen yedi Tanrı, büyük Tanrılar olarak bilinen elli Tanrı, Tanrıların en önemlileriydi. Rahiplerin, Sümer panteonuna

yaptıkları en önemli ayırım, yaratıcı olan ve yaratıcı olmayan Tanrılar arasındaki ayrımdı. Bu fikir onlara, kozmos bilgilerinden geliyordu. Onlara göre kozmosu oluşturan temel öğeler gök ve yer, deniz ve atmosferdi. Diğer bilinen ve görülen kozmik objeler ancak bunlardan biri veya diğeri içinde varolabilirdi. Bu nedenle, gök, yer, deniz ve atmosfer Tanrıları, bu dört Tanrı yaratıcı Tanrılardı. Diğer Tanrı ve Tanrıçalar bunlardan biri tarafından yaratılmış olabilirdi.

Peki, Tanrılar nasıl yaratıyorlardı. Sümerli filozoflar ve din adamlarının, bu konuda geliştirdikleri öğreti şöyledir: " Tanrısal sözün yaratıcı gücü ". Tanrı sözünün yaratıcılığı öğretisi, daha sonra tüm Orta Doğu kökenli dinlerde dogma olacaktır. Bu öğretiye göre, yaratıcı Tanrı önce bir plan yapıyordu, adını koyup, söyleyince, yaratma işlemi gerçekleşmiş oluyordu. Bu da insan toplumunun gözlenmesinden elde edilmiş bir sonuçtur. Nasıl insan kral yalnızca ağzından çıkan sözlerle, emir vererek istediğini gerçekleştiriyorsa, evrenin bu dört büyük krallığından sorumlu ölümsüz ve insanüstü Tanrılar da çok daha fazlasını yapabilirlerdi.

Yaratılmış olan kozmosun kusursuz işleyişini yorumlamak gerekiyordu. Sümerli filozoflar ve din adamları bu sorunu da metafizik bir çözüm yoluna ulaştırdılar. Yaratılanların, sonsuza dek işler kalabilmeleri için içlerine kurallar ve düzenlemeler konulmuştu. Bu kozmik varlıkları işler tutan kurallar ve düzenlemeler kümesine Sümerler " Me " dediler. Sümerli düşünürler, evrenin kökeni ve işleyişi dâhil, her sorun üzerinde mantıklı ve düzenli bir şekilde düşünecek zihinsel yeteneğe sahiptiler. Ama onlar, bilimsel düşünme yolunu açan, şüphe etmek olgusunu, hiçbir zaman kullanmadılar. Sümerli düşünürler, konular üzerindeki düşüncelerinin tartışmasız doğru olduğuna ve evrenin nasıl yaratılıp, işlediğini kesin olarak bildiklerine inanıyorlardı. Bu, tartışmasız doğruluk meselesi, Sümerlerden sonra tüm Orta Doğu kökenli dinlere miras kalmıştır.

Ninmah
Enlil

Şimdi de yaratıcı Tanrıların dördüncüsü olan Ninmah'a bakalım. Başlangıçtaki ana Tanrıça Nammu, zaman geçince unutulmuştu. Nammu'nun kızı yer Tanrısı Ki ise, oğlu Enlil yeri ele geçirince önemini kaybetmişti. Güçlü ve doğurgan bir Ana Tanrıça panteon için vaz geçilemez bir gereklilikti. Bir adı da Ninhursag olan, ulu hatun anlamına gelen Ninmah, yaratıcı Tanrılardan biri olarak panteondaki yerini aldı. Ninmah'ın (ulu hatunun), aslında Ki'nin kendi olabileceği ve An'ın (gök Tanrının) eşi olması çok kuvvetli bir olasılıktır. Sümer dinini yazarken, problem, Sümerli düşünür ve din adamlarının, Tanrıları, dini doğrudan ele alan yazılar yazmamış olmalarındandır. Onlar, birer edebi eser olarak, Tanrıları öven, Tanrılar arasındaki ilişkileri anlatan mitler yazmışlardır. Sümer panteonunun sistematiği ancak mitleri inceleyerek yapılabilmektedir.

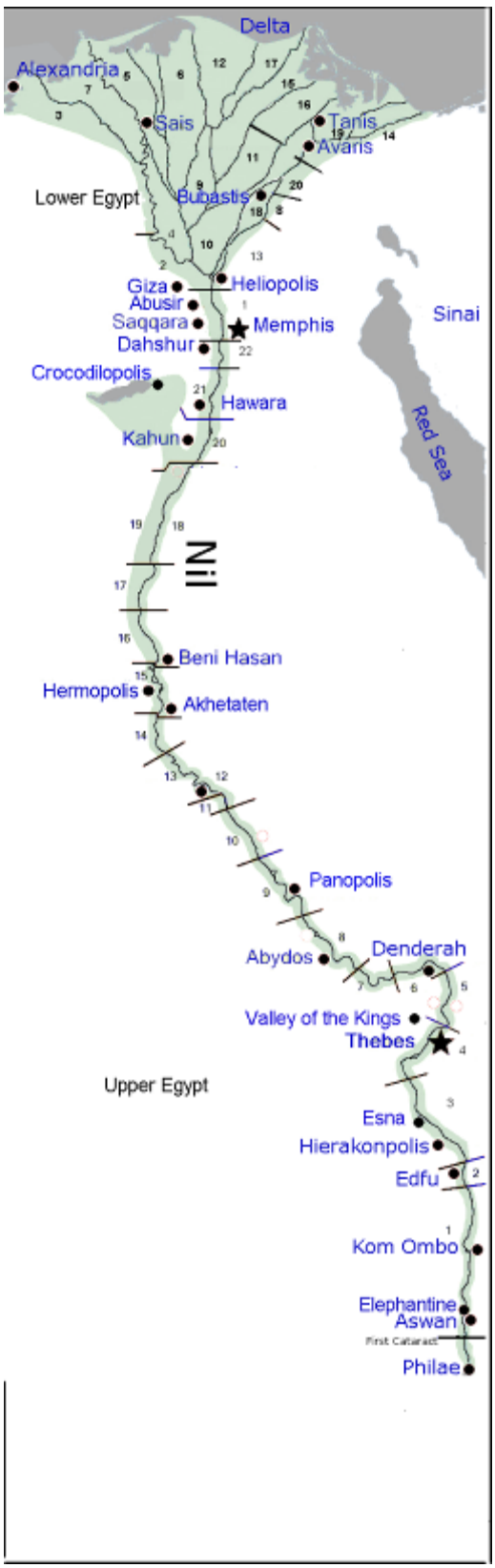
Dolayısı ile boşluklar kalması normaldir. Ninmah'a geri dönersek, o ve An, bütün Tanrıların anne ve babasıdırlar. Ninmah'a, ulu hatuna, zaman zaman Nintu, doğuran hatun dendiği olmuştur. İlk Sümer hükümdarlarının hepsi, kendilerinin Ninhursag'ın (Ninmah, Nintu) kutsal sütü ile beslenmiş olduklarını vurgularlardı. Bu, hükümdarlara Tanrılar ile yakınlıklarını belirtmeye yarayan, kendilerindeki Tanrısal gücü vurgulayan bir tanımlama idi.

İnanna

Önemli Sümer Tanrıçalarından biri de, her ne kadar yaratıcı Tanrı olmasa da, İnanna'dır. İnanna, gök Tanrısı An ile ulu hatun Ninmah'ın kızıdır ve gök kraliçesidir. İnanna, Uruk kentinin koruyucu Tanrıçasıdır. Gök kraliçesi İnanna aşk tanrıçasıdır. Aşk Tanrıçası İnanna, tüm zamanlarda ne adla anılırsa anılsın insanların düş gücünü ateşlemiştir. İnanna, Babil döneminde İştar olmuş, Yunanlılar ona Afrodit demişler, Romalılar ise Venüs diye adlandırmışlardır. Adı ne olursa olsun, o daima ozanlara, şairlere esin kaynağı olmuştur. Kocası, çoban Tanrı Dumuzi dir. Bu Tanrıya sonradan Temmuz denmiştir. Hatta İbrani peygamberlerinden Ezekiel tarafından, Temmuz'un ölümüne yas tutulması nefretle kınanmıştır. Dumuzi, İnanna'nın ölüler diyarına inişi öyküsünde anlatıldığı gibi, İnanna tarafından ölüler diyarına gönderilerek, oranın önemli bir Tanrısı olmuştur. Âşıkların ve savaşçıların koruyucusu olan İnanna'yı Venüs yıldızı simgeler. Diğer nemli Tanrılardan biri de yorulmak bilmeden gezen güneş Tanrısı Utu dur. Utu, her şeyi görür, adaleti korur, insanlara yardım eder.

Mısır

Mısır

Mısır demek Nil vadisi demektir. Nil vadisi ortalama 25 Km genişliğindedir. Batıdaki dağlar, vadiyi eski adı Libya çölü olan Büyük Sahradan ayırır. Doğuda ise Kızıldeniz'le Nil vadisi arasında doğu dağları uzanır. Nil nehri, Mavi Nil ve Beyaz Nil nehirlerinin birleşmesi sonucu oluşur ve Kızıldeniz'e paralel giderek Akdeniz'e dökülür. Nil nehri güneyde 5 adet şelale yapar, bu nedenle güneyden Nil'e girmek zordur. Nil Akdeniz'e, Nil deltasından yüzlerce nehre ayrılarak dökülür. Nil deltasına aşağı Mısır, ince ve uzun Nil nehrine ise yukarı Mısır denir. Mısır'a yağmur neredeyse hiç düşmez, ama yağarsa da felaket olur. Mısır'ı yaşanır yapan, Nil'in düzenli taşmalarıdır. Temmuz ayından itibaren nehir taşmaya başlar, sular Kasım ayına kadar tüm vadiyi kaplar. Kasım ayından sonra da, beraberinde getirdiği mümbit toprağı bırakarak, yatağına geri çekilir. Tahıl, ocak ayında ekilmeye başlanır. Bereketli bir mahsul olur. Nil nehri, taşımacılık ve balıkçılık imkânları ile de Mısır'a büyük olanaklar sağlar.

Mısır, Mezopotamya'nın aksine doğal olarak korunmuştur. Bir yanı denize, diğer yanı çöle dayanmıştır, aşağı tarafta şelaleler, yukarı tarafta bataklıklar girişi iyice zorlaştırır. Bu nedenle, dış istilalara açık değildir. Bu doğal korunmuşluk, Mısır'a geçmişte, stratejik olarak dokunulmazlık sağlamış, bu da devletin 4000 yıla yakın yaşamasını sağlamıştır. Mısır'ın Mezopotamya'dan önemli bir farkı da, çevresindeki dağlar nedeniyle zengin taş yataklarına sahip olmasıdır. Doğudaki dağlarda ve özellikle Nubya dağlarında bol altın vardır. Bataklık kıyılarında saz ve papirüsler bulunmaktadır.

Mısır medeniyeti, Afrika'nın dışına çıkmamış Homo sapienlerce kurulmuş bir uygarlıktır. Bu nedenle de önemlidir. Büyük Sahra çöl olmadan önce, aynı Orta Asya veya İç Anadolu gibi, büyük bir iç deniz veya büyük göllerle kaplı idi. İklim değişince, zamanla bu iç denizler küçülmüş, parçalanmış ve önce büyük sonra küçük göllere

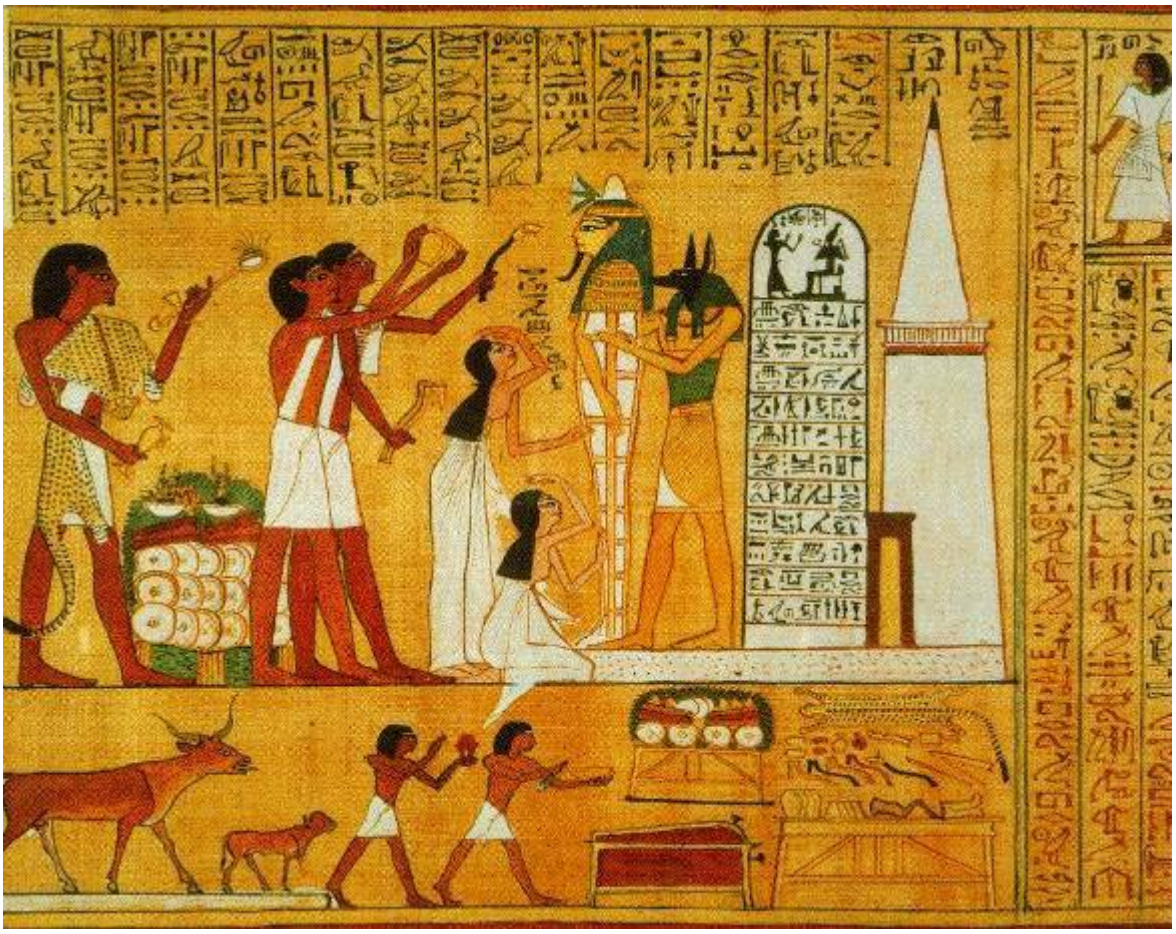
dönüşmüşlerdir. Ama yine de, Büyük Sahrada, göller varlıklarını neredeyse bundan 8000-6000 yıl öncesine kadar sürdürmüşlerdir.

Göç eden Homo sapienler, Orta Asya'ya vardıklarında, nasıl orada diğer yerlere göre daha kolay yaşanabilinir bir yer bulmuşlarsa, Kuzey Afrika yolunu tutan Homo sapienler de orada, Büyük Sahra'da böyle bir yer bulmuşlardı. Ama zaman geçip, iç deniz çöle dönüştükçe, insanlar da sular ile birlikte çekilmeye başladılar. Su kenarları, yani göl kenarları yaşam bölgeleri oldular. Başlangıçta, Nil kıyısı hiç de cazip değildi. Su baskınları, sivrisinekler, seller, çeşitli riskler, niye cazip olsun ki. Ama sonraları, Sahra çölleştikçe, Nil'in kıymeti ortaya çıkmaya başladı ve insanlar, aile aile gelip yerleşmeye başladılar. Homo sapiens aileleri, bu geçen 20.000 – 30.000 yılda, çeşitlenmiş ve farklı etnik guruplar oluşturmuştu. Bu nedenle, Nil çevresinde Mısır medeniyetini kuran insanlar, bir etnik karışımdır. Nil çevresine ilk yerleşenler, Libyalılar, Negroidler, belki biraz da Samilerdir. Biz bu saptamada bulunurken sadece akıl yürütmüyoruz; en eski Mısırlıların ölü gömme biçimleri ve arkaik Mısır dili bunu bize gösteriyor. Sonuç olarak şunu diyebiliriz, Mısır halkı, doğudan, batıdan ve güneyden gelen çeşitli etnik gurupların kaynaşmasından oluşmuştur. Tabii başlangıçta, her kabile yerleşiminde olduğu gibi, daha önce anlatılan, avcılık döneminin ve Şaman dininin özelliklerini taşıyorlardı.

Yiyecek üretimi Mısır'da M.Ö. 6000 de Bereketli Hilal'den gelen yiyecek paketi ile başladı. Ancak bundan sonra Mısırlılar firavunincirini ve ayakotu denilen sebzeyi evcilleştirdiler. Yani Mısır'da yiyecek üretimini başlatan şey Bereketli Hilal'den aldıkları tarım ürünleri ve çiftlik hayvanları olmuştur. Bu arada, arkaik Mısır halkı Nil çevresine yerleşmeye başlayınca, diğer toplumlarda gördüğümüz klan çözülmesi burada da gerçekleşti. Toplum sınıflara bölündü ve servet farklılaşması oluştu. Hem sınıflı toplum yapısı gereği ve hem de servetin kendisi, sürekli artan bir üretim talep eder. Nil'de de böyle oldu. Üretimi arttırabilmek için ilk kanallar ve bentler oluşturulmaya başlandı. Sulama düzene girdikçe, tarım ürünü de çoğalıyordu. Bu ilk dönemlerde, Sümerlerde olduğu gibi özel mülkiyet ve su ortaklığı birlikte var oluyordu. Bu su ortaklıkları iç içe ortaklıklar şeklindeydi. En dışta, bir zarf gibi, "Nom " denen büyük ortaklıklar vardı. Kuvvetli bir olasılık ile her Nomun kendine mahsus bir dili, mitosları ve efsaneleri vardı. Bunlar kendi aralarında su kavgaları yaparlardı. Tabii ki her nomun kendi şefi vardı. Bilinen en büyük nomlar Hierakonopolis, Abydos, Koptos (Kipt) ve Menfis'dir. Nomlar döneminde, M.Ö. 3600 – 3500 yıllarında, Mısır'da ölülerin mumyalanmasına da başlanmıştır. Böylece, daha bu tarihlerde, ilerde anlatılacak olan Mısır dini inanışının şekillendiği söylenebilinir. Mısır'lılar takvimlerini ise B.Ö. 6241 (M.Ö. 4241) yılında başlatmışlardır.

Mumyalama başlayana kadar, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Mısır'da da şifacı olarak kadınların önderliği devam ediyordu. Mumyalamanın başlaması ile birlikte erkekler ileri çıkmaya başladılar. Mumyacılar daima erkektiler. Mısır tıbbındaki erkek hâkimiyeti ve mumyalama sanatı beraber gelişti. Mumyalama cerrahinin gelişmesine etki etmiş ve birçok hastalığın nedeninin gizemli olmadığı düşünülmeye başlanmıştı. Erkeklerin kuvvetli bir şekilde tıpta yer almaya başlaması ile birlikte, kadınların tapınaklar dışına itilme süreci de başlamış oldu.

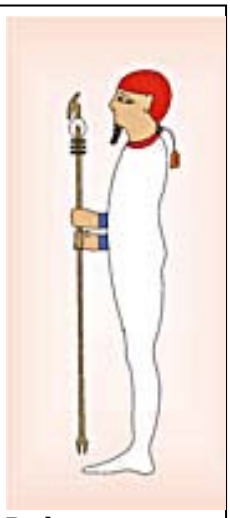
M.Ö. 3300 ile 3200 arasında yazılmış kil tabletlerden, Mısır'da, Skorpion (Akrep kral) adlı bir kralın yaşadığı ve ona vergi verildiği (keten ve yağ) bilinmektedir. M.Ö. 3250 yıllarında yaşayan Akrep kral, ilk defa devlet kurma teşebbüsünde bulunmuş ancak tüm Mısır'ın birleşmesinde başarılı olamamıştır. Akrep kral, ancak, Hierakonpolis'ten Menfis'e kadar olan toprakları iktidarı altında birleştirmişti.

M.Ö. 3200 yılında, Bereketli Hilal'in tekeli kırıldı. Şimdiki Pakistan'da, İndus vadisinde yeni bir uygarlık yükselmeye başlamıştı. İndus uygarlığı, M.Ö. 3200 ile M.Ö. 1600 yılları arasında yaşadı. Şimdiki Pakistan ve Kuzeybatı Hindistan'da, Avrupa'nın dörtte biri büyüklüğünde bir alanda İndus vadisi uygarlığına ait 1500 yerleşim bulunmuştur. Bu yerleşimler şimdilik bulunmuş olanlardır. Bu yerleşimlerin çoğu köy yerleşimi, beş tanesi ise büyük kentlerdir. Bu uygarlığa Harappa uygarlığı denir.

Mısır Dini

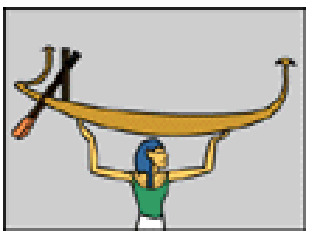
Mısır ‘da uygarlık kuran toplulukların, ilk dinleri, tabii ki Şaman dini idi. Aileler, toprağa yerleşip, nomlar şeklinde organize olunca, Şaman dininin bir uzantısı olarak, her nomun kendi Tanrıları oluştu. Nomlar da, Tanrı atalarının adları ile anılmaya başladılar: Timsah nomu, Ceylan nomu, Koç nomu, Şahin nomu, vs... gibi. Şaman dininin uzantısı olan hayvan kültü, Mısır’da, tarihinin sonuna kadar sürdü. Menfis’te Tanrı Phtah’ı temsil eden Apis öküzüne, Thinis’de Tanrı Horus’u sembolize eden Şahine hep tapılmıştır. Tanrı ve Tanrıçaları, hayvan biçiminde veya yarı insan yarı hayvan şeklinde düşünmek ve betimlemek genel adettir. Tabii zaman ile nomun siyasi etkinliğine paralel olarak, nomun Tanrısının da önemi artmış veya azalmıştır. İlk birlik kurulduğunda, başkent aşağı Mısır’daki Menfis olunca, Menfis’in Tanrısı Phtah da ilk yaratıcı Tanrı olmuştur. Phtah, dünyanın, Tanrıların ve insanların yaratıcısı olarak ilan edilmiştir. Daima kuvvetli nomların Tanrıları, nom sınırlarını aşarak tüm Mısır’ın Tanrıları haline gelmiştir. Menfis’te Phtah, Heliopolis’te Ra, Abydos’da Osiris, Thinis’de Horus, Teb’de Amon böyledir. Siyasi birliğe doğru adım atıldıkça, Tanrılar arasında bir ilişki kurulması kaçınılmazdı. Böylece bazı nomların Tanrı ve kültleri, nom sınırlarını aşarak, tüm Mısır’ın Tanrıları haline gelirken, Mısır dini de gelişiyordu.

Ptah

Siyasi gelişmeler ve dini gelişmeler at başı gitmişlerdir. Bazen siyasi gelişmeler, bazen de dini gelişmeler öne geçmiştir. Ancak daima etki- tepki şeklinde, bir tekerleğin yuvarlanması gibi, siyasi ve dini birlik bir arada gelişmiştir. Din adamları, düşünürler, bir süreç içinde, adım adım Mısır dinini geliştirmişlerdir. Din adamlarınca yapılan sentezler, Tanrılar arasında kurulan ilişkiler, dinin geliştirilmesi çabaları, yeni uyarlamalar, daima iki süzgeçten geçerek, yerini bulmuştur. Birinci süzgeç halkın kendisidir. Halk tarafından rağbet görmeyen, ilgi duyulmayan dini sentezler, zaman içinde kaybolup gitmiştir. Doğada meydana gelen mutasyonlar nasıl doğanın koşullarına uyum ile imtihan edilirse, dini düşünceler de, ilk ortaya çıktıklarında halkın fikrî durumu ile imtihan edilirler. Halk almaya hazır değilse, yeni meydana çıkmaya başlayan dini düşünce ne denli eskisinden daha gelişmiş olursa olsun başarılı olamaz. İkinci süzgeç ise siyasi durumdur. Ülkedeki siyasi durumla örtüşmeyen oluşumlar da, yok olup giderler. Böylece Mısır dini de, diyalektik bir süreç sonunda oluştu ve kuvvetli bir kült olarak yerine oturdu.

Yaratıcılıkla ilgili değişik efsaneler vardır. En yaygın olanında, yaratıcı Tanrı, sulu kaosun içinden, ilk katı cisim olan tepenin üstünde yükselir. İlk olarak, kaosun karanlık suları yani Nun vardır. Bir gün sudan, Ben-Ben denen, bir tepe yükselir. Tepede, ilk Tanrı olan Atum durur. Atum demek her şey ve mükemmellik demektir. Yeryüzüyle birlikte kaostan çıkan ilk tanrıdır. Atum, Şu ve Tefenet adlı çift Tanrıları, mastürbasyon yolu ile veya tükürerek yaratır. Şu hava Tanrısı ve Tefenet nem tanrıçasıdır. Şu ve

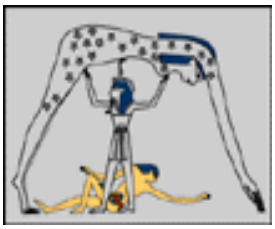
Nun

Atum

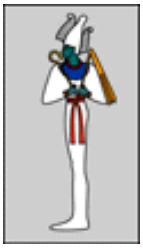
Tefenet birlikte Geb ve Nut'u, yeryüzünü ve

Şu

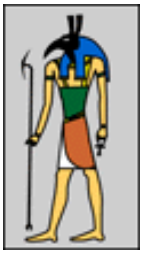

Gep

Nut

Gökyüzünü yaratırlar. Şu (hava), Nut'u (göğü), Geb'in üzerini (yeryüzünün üzerini) örtecek şekilde kaldırır. Nut ile Geb'in dört çocuğu olur.

Osiris

İsis

Set

Neftis

Osiris, İsis, Set ve Neftis (Nephthys). Osiris mumya biçiminde tasvir edilir, ölüm Tanrısıdır, öteki dünyanın yöneticisidir. İsis, Osiris'in hem kardeşi ve hem de karısıdır, koruyucu ve büyücü bir Tanrıdır. Set (Seth), üçüncü kardeş, hayvan başlı bir insan olarak betimlenir. Düzensizliğin Tanrısıdır; çöllerin, fırtınaların ve savaşın Tanrısıdır; Babil sonrasında görülecek olan Tanrı Baal'e çok benzer. Neftis (Nephthys), İsis'in kız kardeşidir. Koruyucu bir tanrıçadır.

Horus

Osiris ve İsis'in bir oğulları olur: Horus. Horus, Şahin başlı, insan vücutlu bir Tanrı olarak betimlenir. Başının üzerinde iki taç taşır. Gökyüzünün Tanrısıdır ve Mısır'ın ilk devlet Tanrısı olmuştur. Dokuz Tanrıdan oluşan bu guruba Heliopolis dokuzlusu denir. Mısır devletinin kurulmasından sonra, hiç önemini kaybetmeyen ve halk tarafından en çok tutulan kült ise Osiris, İsis kültü olmuştur. Yukarıda anlatılan yaradılış efsanesinin devamında, Osiris bitki dünyasının tanrısıdır. Hatta adı bazen buğday ve arpa olarak geçer. Osiris, aynı zamanda yeryüzünün kralıdır. İsis de onun kraliçesidir. Osiris iyi bir kral olarak senelerce yeryüzünü yönetir. Tanrı Set de kardeşi Osiris'i kıskanarak, dünyaya hükmetmek ister.

Osiris, İsis, Horus

Set'in Osris'e olan öfkesi gittikçe büyür ve sonunda kardeşi Osiris'i öldürür. İsis, Osiris'in ölü bedeni üzerinden Horus'a gebe kalır. Seth, tekrar canlanmasın diye Osiris'i parça parça edip, aynen buğdayın veya arpanın tane tane olup, harmanda dağılması gibi, parçaları darmadağın eder. Seth, düzeni bozmuştur. İsis, hep kocası Osiris'in parçalarını toplayıp, onları birleştirmeye çalışır. Osiris yeraltına iner ve işte, bundan sonra Osiris öteki dünyanın Tanrısı olur. Set (Seth) ise dünyanın kralıdır. Osiris ile İsis'in oğlu Horus, büyür ve sonunda Set'i yenerek, tacı alır, düzeni tekrar kurar. Bundan sonra Horus yeryüzünün Tanrısı olur, Osiris ise yeraltının tanrısıdır.

Kadim ve antik kültürlerde tıp ve din, din ile büyü, her türlü tısım, muska özetle tüm okült etkinlikler birbirinden ayrılamaz. Gizemli her şey iç içedir. Hayatı yaratanlar ve ölümü veren güçler aynıdır. Yaşam ve ölüm iç içedir ve reddedilemez gerçeklerdir. Sağlık ve hastalıktan da Tanrılar sorumludur. İyi Tanrılar sağlıklı yaşamdan kötüler ise hastalıktan sorumludurlar. Kişi olarak veya toplum olarak yaptığımız yanlışlar iyi Tanrıları kızdırıp bize yüz çevirtebilir. Onların etki alanı kalkınca meydan kötülere kalır. Tedavi için Tapınaklarda usulüne uygun

ritüellerle onların yardımı istenir ve onların gösterdiği yol ve yöntemlerle hastalığın tedavisine çalışılır. Şifacı ve eczacı Tanrıçalar vardır. Tedaviye yönelik karmaşık bir sistem kurulmuştur. Sümerlerde Ninhursag, Babil'de İştar aynı zaman da sağlık tanrıçalarıdır. Mısır'da Tanrıça İsis aynı zamanda hekimdir. Bu Tanrıçaların hizmetinde kadın rahibeler bulunur. Rahibeler, Tanrıçadan aldıkları güçle şifa dağıtır, hastaları tedavi ederler. Erkekler bu hizmete yapabilecek yetkiye sahip olmak için erkeklik organlarını dibinden kesmek zorundadırlar. Şifa yetkisine sahip olmak kadınlara mahsus bir özelliktir ve erkeklerin erkek olarak yetki alanı dışında kalır.

Tedavinin gücü bu rahibe hekimlerin bildiği büyülü ilaçlar ve maddelerle, dua ve muskalarla tam anlamıyla büyü ve din karışımı yöntemlerle uygulanırdı. M.Ö. 3000 yıllarında Sümer'de, Mısır'da ve her yerde tedavilerin hemen hemen tümü, bu kutsal rahibelerin elinde idi. Rahibeler tıp konusunda bilinen en eski reçetelere ve çakmak taşından yapılmış tıbbi aletlere sahiptiler. Rahibeler dışında halk arasında da kadın şifacılar vardı. Ebelik ise tamamen kadınların inhisarında idi. Bu asil kadınların pek iltifat etmediği bir işti. Tapınakların dışına çıkarılan ilk tıbbi müdahale ebeliktir. Halk arasındaki şifacı ve ebe kadınlar da yeterince dua ve mistik söz bilir ve bu konuda eğitilirlerdi. Sümerlerde ve Mısırlarda bunların eğitim aldıkları bilinmektedir.

Görüldüğü gibi, Mezopotamya'da hastalıklara bakış din ve dolayısı ile büyü etrafında şekillenmişti. Ağrılar işlenen günahlara verilen cezalar olarak yorumlanırdı. Herhangi bir yasayı çiğneyen kişi tanrıların korumasından yoksun kalıp, hastalık taşıyan kötü ruhlara hedef oluyordu. Hastalığın tedavisi için en yaygın çözümlerden biri hastanın işlediği günahı itiraf etmesiydi. Bu itiraf sonucu, hastalıkların vücudu terk edeceğine inanılırdı.

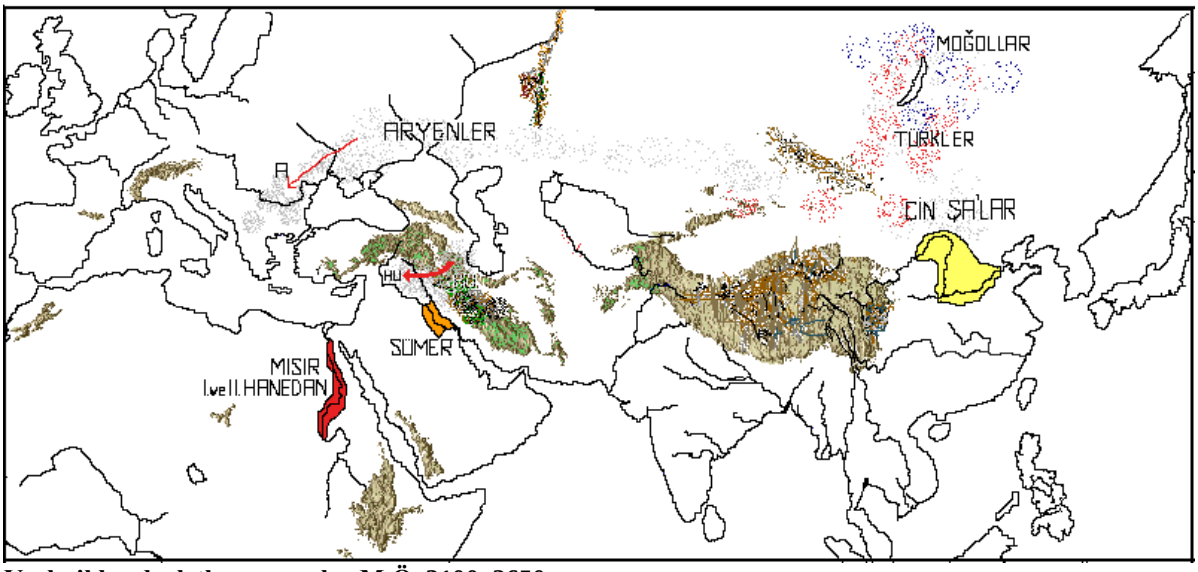
Sümerlerde yaşam kaynağı olarak kan kabul edilirdi. Karaciğer ise kanın toplandığı organ olarak yaşam merkeziydi. Genellikle sâri hastalıklar biliniyordu. Yasalar hekimlerin çalışma şekillerine karışmışlardı. İleride kanunlara bakarken bu konuda örnekler bulunacaktır.

Mısırda büyü, Mısır dininin en önemli özelliğidir. Genelde Mısırlıların dinsel-büyüsel ayinleri, bereket sağlamaya ve ruhun öteki dünyadaki yaşamının korunmasına yönelikti. İşin bu kısmı, resmi din çerçevesinde kabul gören, bir nevi iyi büyü (ak büyü) olarak kabul edilmiştir.

Politik düşmanın yenilmesi ve hatta yok edilmesine yönelik gizli amaçlı büyüler olduğunu da bazı metinler ve tarihi kayıtları açığa vurmaktadır. En çok rastlanan gizli amaçlı büyüler rahiplerin politik güç kazanmalarına yönelik uygulamalardır. Doğal olarak, politik güç peşinde koşanların ve iktidarı ele geçirmek isteyenlerin, büyü gücü yüksek olduğu kabul edilen bazı rahipleri yanlarına alması gerekiyordu. Bu tip büyüler resmen istenmeyen " kara büyüler " di.

Mısır dininde belirli koşullar altında ruhun bedene döneceği inancı esastı. Ruhun ilahi güçlerin tayin edeceği zamandan önce dönmesi de, döndüğünde yerleşecek bedeni ve gereksinimlerini karşılayabileceği şeyleri bulamaması da bir felaketti. Ruhun öbür dünyadan memnun kalıp vakitsiz dönmemesi için özenle hazırlıklar ve ayinler yapılırdı. Serseri ruhlar her ne kadar büyü işleri ile uğraşanların kullandıkları ruhlarsa da ortalıkta olmaları korkutucu idi.

M.Ö. 3100 – 2650 Tarihleri arası

Yerleşikler devletler ve avcılar M.Ö. 3100–2650

A: Hitit, İon, Aka ve Thrak gibi Hint-Avrupa dili konuşan avcı ve toplayıcı kabilelerin yürüyüşü.
HU: Hurriler geliyor

Mısır uzun bir süre nomlara ayrılmış durumda yaşadı. Daha sonra da, yukarı ve aşağı Mısır olarak ikiye ayrıldı. M.Ö. 2950 yıllarında, birinci ve ikinci hanedanlık denilen dönemde, iki Mısır birleşerek devlet kuruldu. Bu birleşme dönemi sancılı, kanlı ve uzun bir dönemdir. Ülkeyi birleştiren kralın adı bilinmiyor. Klasik yaklaşım, ilk hanedanı kral Menes'in kurduğu, sonra, yukarı Mısır kralı Narmer'in aşağı Mısır üzerinde egemenlik sağladığıdır. Kral Menes, M.Ö. 2950 tarihinde yaşamıştır.

Bu ilk dönem Mısır ekonomisi tarım, hayvancılık ve bağcılığa dayanıyordu. Karmaşık bir sulama sistemi vardı. Tarım aletleri ilkeldi. Zanaat aletleri de ilkeldi. İç pazara malların ufak bir bölümü çıkıyor ve alış - veriş takas usulü ile yapılıyordu. Dış ülkelerle ticaret başlamıştı. Suriye'den sedir kerestesi, Namibya'dan süs eşyası getirtiliyordu. Üretim, herkesin bilfiil katıldığı bir eylemdi. Toplum aileler tarzında örgütlenmişti. Miras, babadan büyük oğula kalırdı. Ancak aile reisinin vasiyet hakkı vardı. Yani, büyük oğul dışında bir mirasçı da seçebilirdi. Mısırlı kendini tanıtırken, şu adamın değil, şu kadının çocuğu olarak kendini tanımlardı. Mısır tahtı, anadan kıza geçiyordu ve kadın ülkeyi yönetebiliyordu. Bu dönemde işçi çalıştırıldığını biliyoruz. İşçilerin, tapınak veya malikânelerde yaptıkları çalışmalar, kâtiplerce denetlenirdi. İşçilere çalışma sırasında, ekmek, bira ve sebze verilirdi. İşçiler belirli iş saatleri içinde çalıştıklarından, onlara kendi işlerini görebilecek zaman da kalıyordu.

Zamanla nom soylularından ve rahiplerden oluşan egemen bir sınıf ortaya çıktı. Rahipler ve soylular, Sümer'de olduğu gibi birbiri içine girmişti. Bürokrasi de, gün geçtikçe gelişmeye ve bir sınıf halini almaya başladı. Bazı görevler babadan oğula geçmeye başladılar. Bu dönem Mısır'ında köle var mıydı yoksa sadece işçi mi kullanılırdı, bu konu çok net değildir. Biz, sayıları az da olsa kölelerin olduğunu sanıyoruz. Ancak, bu, bugün anladığımız anlamda bir kölelik değildi. Kölelerin, özgür halka yakın hakları vardı. Mısır'da nomlar birleşip te, birleşik bir krallık kurulduğunda, devlet, o güne kadar görülen en merkeziyetçi devlet oldu. Nil sularından yararlanma, taşıma araçlarının işletilmesi, nomların yapısı ancak güçlü bir merkezi otorite ile koordine edilebiliyordu.

Mısır birleşince, devlet merkezi, aşağı Mısır'daki Menfis oldu. Devletin başında, eski Mısır dilinde " büyük ev " anlamına gelen Firavun vardı. Firavunun yetkileri mutlaktı. Saygınlığını arttırabilmek için Tanrılaştırılmış ve " Büyük Tanrı " ilan edilmişti. Tanrılar arasında ve onlara eşit bir varlık olarak gösterilirdi. Firavun'un çevresi bu niteliklerine uygun, çok gösterişli bir kült ile çevrilmişti. Devlet yönetimi ise, başında vezir adı verilen ve firavunun bir başyardımcısı ile onun yönetimindeki kalabalık görevlilerce yerine getirilirdi. Vezir, orduların başı ve en yüksek yargıçtı. Vergi toplanması, sulama hizmetleri gibi tüm kapsamlı ve karışık devlet işleri ona bağlıydı.

Mısır'da I. Hanedanın başlarında yazının kullanımı yaygınlaşmaya başlanmış ve Menfis kenti kurulmuştur. Menfis kenti bundan sonra uzun süre siyasal başkent olacaktır. Yazının yaygınlaşması ile birlikte, yıllara ad verilmeye başlandı. O yıl olan önemli olaylar yılın adı olarak kaydedilmeye başlandı. Bu listelerden, daha sonra tarih yıllıkları oluşturulmuştur.

Kendi dönemlerinde firavunlar Horus adıyla tanınırlardı. Kral listelerinde bu firavunların doğum adları yazılmıyordu. Bu nedenle I. Hanedanın kurucusu kabul edilen Menes'in kimliği ve hatta varlığı tartışma konusu olmuştur. Bu dönemin iki güç merkezi Abidos ve Menfis'dir.

I. Hanedan kralları ve saray halkı, Abidos'da çölde mütevazı mezarlara gömülmüşlerdi. Bu mezarlar sonradan tamamen talan edilmiştir. II. Hanedanın başında kraliyet mezarlığı Sakkara'ya taşındı. II. Hanedanın ilk firavunu olan Peribsen Horus değil Seth unvanını taşıdı. Ancak, Horus'un karşısına tekrar Seth'i çıkarmak dini duygulara ters düşüyordu. Bu halkın büyük tepkisini çekmiş olmalı ki, Peribsen'den sonra tahta geçen Hasehemvi adını hem Horus ve hem de Seth adlarını ima eden bir ad olarak seçmiştir. Yazılarda bu iki tanrının tasvirleri birlikte gösterilir ve tasvirlerin yanında " iki efendi onun şahsında huzura ermiştir " ifadesi yer alır. Bu aynı zamanda iki tanrı arasındaki mücadelenin sona erdiğinin resmi ifadesidir. Herhalde tanrılar arasındaki mücadelenin sona ermesi aynı zamanda I. ve II. Hanedanlar ve taraftarları arasındaki mücadelenin de sona ermesi demektir.

M.Ö. 3000 yılına geldiğimizde, Orta Amerika'da yaşayan insanlar mısır bitkisinden besin olarak faydalanmaya başlamışlardı. Şimdiki Bolivya'da yaşayan insanlar ise, dini amaçlarla kola bitkisini kullanıyorlardı.

Biblos ile Mısır arasında, deniz yoluyla kereste ticareti yapılıyordu. Mısır'da papirüs üzerine kamış ile yazı yazılmaya başlanmıştı. Hindistan ise insanın kendi içine dönük sanatlarda ilerliyordu. Hindistan'da " Ayuveda " ve " Yoga " başlamıştı.

M.Ö. 3000 yıllarında, gümüş ve altın rafine edilmeye başlamıştı. Bu rafinaj esnasında bir parça gümüşe karşı 300 parça kurşun elde ediliyordu. Yine bu tarihlerde, Orta Doğuda, insanlar petrolü (zifti) yüzeyden toplamaya başladılar.

Az yukarda anlatılan I. ve II. hanedanlar döneminin eski Mısır'ıdır. Mısır M.Ö. 2734 tarihinden itibaren, bir yılı 365 gün kabul eden takvimi kullanılmaya başlamıştı. Yine buna yakın tarihlerden itibaren, Mısır'da iskemle ve dolayısı ile masanın da kullanıldığı bilinmektedir. Bilinen en eski Mısır iskemle kullanımı M.Ö. 2648 yılına kadar gitmektedir.

Bu dönemin en büyük buluşu ilk örneklerine Mezopotamya'da yapılmış olan resimlerde gördüğümüz dört tekerlekli arabadır. Öküzle çekilen, dolu tekerlekli bu arabalar, hala kullanılmakta olan kağnıların atalarıydı.

Hiyeroglif

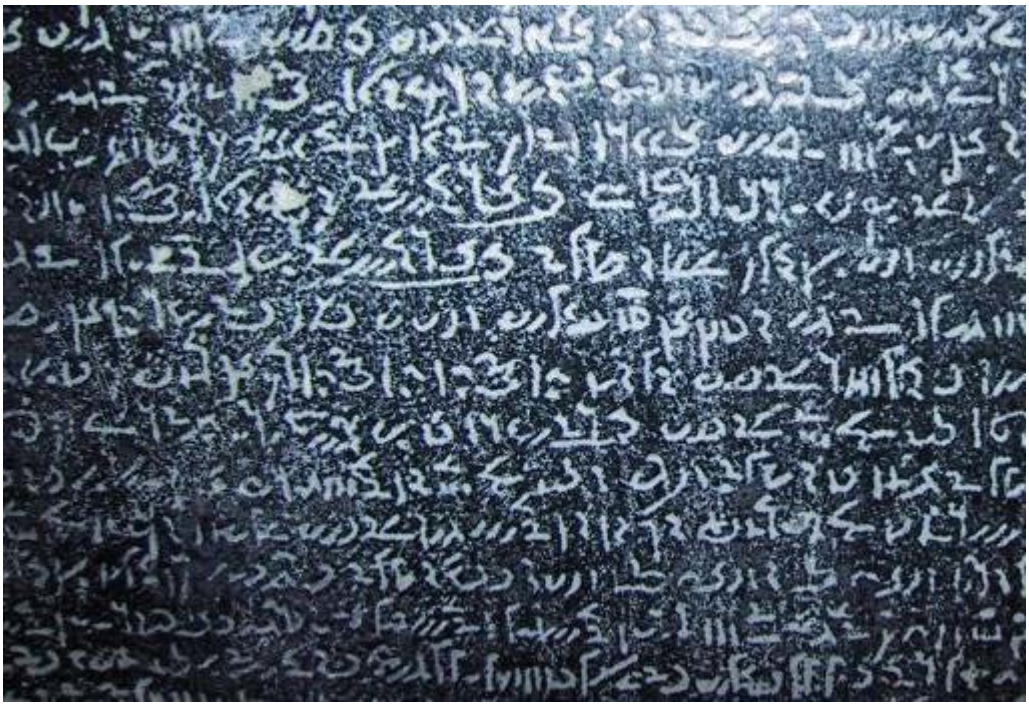
Mısır Hiyoroglifi

Mısır, birincisinden türeyen üç yazı kullanmıştır. İlki hiyerogliftir. Hiyeroglifften hiyeratik yazı ve ondan da demotik harfler denilen yazı türemiştir. Yunanca da kutsal gravür anlamına gelen hiyeroglif en eski Mısır yazısıdır. Hiyeroglifher işaret, bir kavramı hatta kısa bir cümleyi temsil eder. İlkyazılar dinsel nitelik taşıyordu. Bu dinsel yazılar, piramitlerin ve yeraltındaki mezarların iç duvarlarına, sandukaların çeperlerine, kazılmış büyülü metinlerdi. Yine en eski devirlerden başlayarak, Tanrılara adanmış günlerde (bayramlarda) oynanan oyun metinleri ve Tanrılara söylenen ilahiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hiyeroglif zamanla yavaş, yavaş değişmiş ve başlangıçtaki işaretlerin yanında, yalın, daha kullanışlı, daha işlek başka harfler ilave edilmiştir. Bu Yunanlıların hiyeratik dedikleri işlek bir yazıdır.

Mısır Hiyeratik

Bundan 28 asır önce bu yazı da değişerek, yine Yunanlıların demotik harfler dedikleri yazıya dönüştü.

Mısır Demotik

Hiyeroglifte 700 kadar işaret vardı. Daha ilk hanedanlar zamanında, bu yazı değişmeye başlamıştı. Hiyeroglifler hecesel anlamlar kazanmaya başlamışlardı. Bunlardan 24 tanesi sesiz harfleri belirtmeye başlamıştı. Bunlara 70 civarında başka harf eklendi. Ortaya, Çivi yazısı kadar karmaşık, hiyeratik yazı çıkmıştı. Yazı taş, tahta, parşömen, tuval ve en çok olarak ta papirüs üzerine yazılıyordu.

Sözü edilen bu yazı türleri ile yazılmış dini yazılar olduğunu biliyoruz. Ayrıca ölenlerin biyografisi de yazılıyordu. Bu biyografilerin incelenmesi, Mısır tarihinin pek çok görüntüsünü gözümüzün önüne sermiştir. III. hanedan döneminde, oldukça kaba olan yazılar, zaman ilerledikçe, incelikli ve usta yapıtlar haline gelmişlerdir. Bu biyografilerin bir kısmında kurallar, kanunlar ve yöntemler bile yer almıştır. Örneğin, III. Tutmosis'e hizmet eden Rekmir'in biyografisinde, vezirin görevleri, hakları ve yöntemleri üzerine yazılmış açıklamalar bulunmaktadır. Orta imparatorluk döneminde, Sinuhe Suriye'de bir kabilenin yanında geçirdiği günleri anlatmıştır. Bu eser kabilenin örf ve adetlerini çok ustaca yansıtan bir otobiyografisidir.

Yeni imparatorluk döneminde, nazım ve nesir olarak pek çok eser vardır. Aşk şiirleri, içki şarkıları, masallar, taşlamalar, müneccimlerin mucizelerini anlatan eserler, ordunun olağanüstü seferlerini anlatan eserler, Mısır edebiyatına girmiştir. Konularını halkın geleneklerinden alan eserler de yazılıyordu. Tarihsel olaylara dayanan öyküler de vardı: Hiksoslara karşı mücadele eden Sekenjera'nın öyküsü, II Tutmosis'in yıllıkları, Kadeş savaşı gibi... . Ayrıca Mısır toplumunu ve psikolojisini anlatan Harp Çalanın Türküsü, Yaşamaktan Bıkmış Bir Adamın Ruhuyla Konuşmaları gibi eserler, o günlere, dört bin yıl yaşayan Mısır'a ışık tutmaktadır. Tanrılara yazılmış oyun ve ilahilerden bugüne kalanlar, Orta ve Yeni imparatorluk devrine ait olanlardır. İçlerinde en güzelleri, Amon'a neşide ile bizzat Akhenaton tarafından yazılmış olan Aton'a neşidedir.

Devlet

Yazılı insanlık tarihinin ilk meclisi, bundan 5000 yıl önce Sümer ülkesinde bir araya geldi (M.Ö. 3000). Meclis iki evden oluşuyordu. Birincisi senato veya ihtiyarlar meclisi, ikincisi ise, alt ev, yani eli silah tutan yurttaşlardan oluşan, meclisti. Bu ikili yapı, yerleşiklere, büyük aile (kabile) döneminden miras kalmıştı. 5000 yıl önce toplanan bu meclis, savaş veya barış için karar vermek üzere toplanan bir savaş meclisiydi. " Senato ne pahasına olursa olsun barıştan yanaydı, alt ev ise savaş istiyordu. Kral senatoyu veto etti ve alt meclisin yanında yer aldı ". Bu meclis kent devletlerinin merkezi hâkimiyet kurmak için birbirleri ile dövüştükleri dönemde toplanan bir meclisti. Uruk meclisi, Kiş tehdidine karşı karar almaktaydı.

Krala karşı, meclis yetkisi; Kralın yetkilerinin daraltılması; Özgür halkın, önemli meselelerde kendi kararını verebilmesi; İşte Sümer'de ilk demokrasi denemeleri; Aslında, demokrasi, avcı toplum ve göçebe toplumların doğal tavrıydı. Toprağa yerleşimle birlikte, sınıflı toplum gelişti ve demokrasi, kişisel yönetimlere karşı zayıf düştü. Ancak, gelenek ve görenekler hemen silinmezler. Doğuştan soylular ve krallar toplum yönetimini ele geçirirken, meclisler sayesinde toplum dayanabildiği kadar dayanmıştır. Sümer meclisini de böyle görmek gerekir. Sümer toplumu, soyluların hâkimiyetine, ikili meclisi sayesinde karşı koymaya çalışmıştır. Bundan sonra, yerleşik düzene geçen her göçebede bu böyle olacaktır. Ancak Sümer ilkel demokrasisinin ve meclisinin önemi, hem bu direnişi ilk olarak gerçekleştirmesi, yazılı olarak kuralları belirli hale getirmesi ve hem de kendinden sonra bu yolu tutacak toplumlara örnek hazırlamasıdır.

Sümerlerin, tarihleri hakkında epey bilgi bulmamıza rağmen, onların bilinçli bir biçimde tarih yazıtları üretmedikleri bellidir. Sümerler, süreçleri inceleyerek ve nedenlere inerek tarih yazmaya çalışmamışlardır. O dönemin insanları, olayları tepeden inme, bizim dışımızda hazırlanmış olaylar olarak kabul ediyorlardı. İnsanın çevre ile etkileşimi sonucu, olayların gelişerek oluştuğunu daha tasavvur edemiyorlardı. Ülkeleri, kentleri gelişmişti; politik, dinsel ve ekonomik kurumları vardı. Sümerler tüm bunları, dünya yaratılırken, Tanrıların isteyerek tasarlayıp yarattıkları bir olgu olarak kabul ediyorlardı. Şu anda sulak, mümbit arazilerinin, eskiden bir bataklık olduğundan ve atalarının asırlar süren emekleri sonucu bu hale geldiğinden habersizdiler. Sanırız, Sümerler sebep- sonuç ilişkisi üzerinde fazla düşünmemişlerdir. Sebep-sonuç ilişkisine dair kuramlar, yazıtlar oluşturulamamıştır. Bunu sadece yazılı belgelerden değil, aynı zamanda dil bilgisi ve matematik gibi bilimlerde de görüyoruz. Bu konularda pek çok liste, tablo, problemler ve çözümleri yazılmış olmasına rağmen, ilkeler ve kuramlarla ilgili eserlere rastlanmamıştır.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Lagaş kent devleti, tapınakların etrafına kümelenmiş, küçük kasabalardan oluşuyordu. Bundan 5000 yıl önce, Lagaş'ta, diğer kent devletleri gibi, Sümer merkezi yönetimine zayıf hükümranlık bağları ile bağlı olan bir kral tarafından yönetiliyordu. Sümer inanışları, her kentin kendi Tanrısı olmasını ve bu Tanrıyı temsil eden bir kralın varlığını gerekli kılıyordu. Bu kent hükümdarına İşakku denirdi. İşakku tüm Tanrılara eşit yakınlıkta duran bir yönetici idi. Tapınak yöneticilerine ise Sanga denirdi. Başlangıçta İşakku, Sangalar arasından seçiliyordu. Ama zamanla, yöneticilik babadan oğla geçmeye başlayınca, İşakkular kişisel servetlerini, tapınaklar aleyhine geliştirmeye başladılar. Bu ise İşakku ile Sanga arasında, yani sarayla tapınak arasında iktidar mücadelesine yol açtı.

Çiftçi, çoban, kayıkçı, balıkçı, tüccar, zanaatkâr, rahip, bürokratlardan oluşan kent ekonomisi, devlet ve özel mülkiyet arasında, karma bir ekonomi niteliği gösteriyordu. Topraklar teorik olarak Tanrıya aitti. Toprakları, yani bir anlamda ekonomiyi Tanrı adına tapınaklar yönetirdi. Uygulamada ise, özel mülkiyet gelişerek, toprakların bir kısmına sahip olmuştu. Böylece, tapınakların köleler aracılığı ile işlettiği araziler; yine tapınakların işletilmesini ortakçılara veya kiracılara verdiği araziler; kişilerin özel olarak sahip olduğu araziler vardı. Devlet özgür halka sosyal bir yaklaşım gösteriyordu. En yoksul kesimin bile bundan 5000 yıl önce (M.Ö. 3000), çiftlik, bahçe, ev ve hayvanları vardı. Bu kural daha sonra işlememiştir. Lagaş, özgür yurttaşları, yurttaşlık haklarının bilincinde idiler. Ekonomik ve sosyal bireysel özgürlüklerini, devletten gelecek kısıtlamalara karşı korumak istiyorlardı.

İlerde, göçebe toplumları incelerken göreceğimiz gibi, avcı toplumda büyük aile birliktelikleri olan boy veya kabileler ve akraba boyların birlikte hareketinden oluşan budun veya tribüler, göçebelikte kurum olarak korunmuştur. Bu kurumların, avcı toplumdan, göçebelik aşamasına geçmeden veya bu aşamayı tam yaşamadan, yerleşik düzene geçen topluluklarda da yaşamaya devam ettiğini görmekteyiz. Kent devletleri işte böyle bir oluşumdur. Kent devletlerinin başlangıcında ve sadece Sümer'de değil, daha sonra kurulacak olan tüm Kent devletlerinde, tribünün akrabalık ve aileler birliği yapısı, Kent devletine taşınmıştır. Kabile Tanrısı, Kent devleti Tanrısı haline gelmiştir veya en değişik şekilde, Kent devleti kendine kabile Tanrısı benzeri bir Tanrı bulmuştur. Fertler, kabileleri içindeki bağımsızlıklarını, özgür yurttaşlar olarak Kent devleti içinde korur durumda olmuşlardır. Yine, göçebe toplum yapısı içinde anlatılacak olan, kişi klan birlikteliği ve uyumu, kabilenin bireyler üzerindeki hak ve ödevleri ile bireylerin kabile üzerindeki hak ve ödevleri, Kent devletleri ilk oluşurken, değişmeye başlamıştır. Değişiklik, yerleşimle birlikte, keskin bir biçimde ortaya çıkan sınıflı toplumun bizatihi kendi ile ilgilidir.

Daha avcı toplum aşamasında, Şamanların ortaya çıkması ile birlikte, sınıflı toplumun ilk çekirdeği oluşmuştu. Yerleşik düzene geçilince, daha önce anlatıldığı gibi, çeşitli sınıflar oluştular. Avcı toplumda, silahların gelişmesi, bir üretim aracı olarak onların özelleşmesini de beraberinde getirmişti. Toplum, uzun zamandır, ortak mülkiyetin yanı sıra, kişisel mülkiyet ile de tanışmıştı. Ama avcılık döneminde, bu özel mülkiyet hissi belli belirsizdi. Yerleşik düzene geçildiğinde, toprağın işlenmesi bakımından, özel mülkiyet kendine uygun bir ortam bulmuş oluyordu. Böylece, sınıflı toplumla özel mülkiyet beraberce çalışarak, servet farklılaşmaları yaratmaya başladılar. Kent devleti ilk kurulurken, devletin avcı toplumdan gelen toplumcu, eşitlikçi yanına, yerleşik düzenin getirdiği sınıflaşma, özel mülkiyet ve servet farklılaşması yani güç farklılaşması da katıldı. Buradan kavram değişiklikleri oluştu. Uyum içindeki toplum- kişi ilişkileri, çelişkili bir hale dönüştü. Artık kişisel hak ve özgürlüklerden söz edilir olacaktı. Kişinin hak ve özgürlükleri, devletin gücü karşısında garanti altına alınılmaya çalışılacaktı.

Kent devleti kurulup, kurumsallaştıkça, özel mülkiyet ve servet farklılaşmasının etkisi ile din ve din adamlarının yani manevi dünyanın yardımı ile soylular sınıfı, doğuştan soylular sınıfı, ortaya çıktı. Ve hâkimiyeti, yönetimi ele geçirdi. Artık toplumsal devlet de, soylular ve din adamlarının hâkim olduğu sınıfsal (bir anlamda kişisel) devlet haline dönüşüyordu. Bundan 5000 yıl önce ve daha epey bir süre, soylu ve din adamlarının devleti, eski gelenek, görenek ve alışkanlıklar sonucu, toplumun ortak devleti olma arzusunu, yani sınıfsız toplum beklentilerini içinde barındıracaktı. Biz bu kent devletlerine, bugünden bakınca, bu nedenle ilkel demokrasiler diyoruz. Daha sonraları, çok daha kötü yönetim biçimleri olduğunu görmüş veya öğrenmiş kişiler olarak bizler için, ilkel de olsa demokrasi diyerek payelendirdiğimiz Kent devletleri, o dönemde yaşayan Halk için, eski haklarının bir kısmını kaybettikleri ve kalan haklarını da korumaya çalıştıkları geri bir düzendi.

İşte Lagaş halkının da, kralları, din adamları, meclisleri ve korunmaya muhtaç kişisel hakları vardı. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Sümer ülkesi, tarım için geniş bir sulama sistemine muhtaçtı. Bu da ortak mülkiyetle, ortak çaba ile ortak sorumlulukla olabilecek bir uğraştı. Böyle, sulama sistemlerinin ağır bastığı ve toplumu çimento gibi birbirine sıkıca bağlayan bir gerçeğin olduğu toplumlarda, hem özel mülkiyetin gelişmesi nispeten engelleniyor ve hem de merkezi devlet güçleniyordu. Sulu medeniyetlerin Kent devletleri, bir yandan, ilkel demokrasilerinden uzaklaşıyor ve bir yandan da, kişi hak ve özgürlüklerini korumak güçleşiyordu. Ama öbür yandan, bu yapı, ortakçılığı getiriyor, yardımlaşmayı ve dayanışmayı arttırıyor, sınıfların birbiri ile keskin olarak ayrışmasını engelliyordu.

Sümer halkı

Sümerler çömlekçilikte çok ileri gitmişlerdi, torna ve fırın kullanıyorlardı. Araba ve kayık imal edilmekteydi. Önce bakırdan, daha sonra, M.Ö. 2500 yılında tunçtan silahlar, hançer ve mızrak başları dökülmeye başlandı. Giysileri dokuma kumaştandı. Altın, gümüş ve değerli taşlardan ziynet eşyaları üretiliyordu. Ev yapma tekniği ise ilkeldi. Sadece tapınaklar ve saraylar pişmiş kilden tuğlalarla inşa ediliyordu. Normal evler ise kil ve kamıştan yapılıyordu.

Toplum sınıflara ayrılmıştı. Soylular, din adamları, sivil ve askeri bürokratlar, köylüler, tüccarlar ve köleler belli başlı sınıfları oluşturuyordu. Lagaş'ta, M.Ö. 3000 de, halkın dörtte birine yakın kısmı kölelerden oluşuyordu. Köleler, dışarıdan satın alınır veya savaş esirlerinden türetilirdi. Başlangıçta, hür insanlar borç nedeniyle köle durumuna düşülmüyorlarsa da, sonradan bu uygulama da tatbik edilir oldu. Üretimde köleliğin ayrı bir yeri yoktu; özgür insanlar ve köleler hemen hemen aynı işleri yaparlardı. Köle emeğinden hem ev işlerinde ve hem de dış işlerde faydalanılıyordu.

Halkın büyük çoğunluğu, toprak sahibi olan çiftçilerden oluşuyordu. Üretim, sulamanın düzenine bağlı olduğundan, su mülkiyeti toprak mülkiyetinin önüne geçmişti. Zirai üretimde ortakçı bir üretim biçimi de geçerliydi, ama bu toprak değil, su ortakçılığı idi. Tüccarlar, Fırat ve Dicle nehirlerini yol gibi kullanarak, dışarıdan maden, taş, sedir kerestesi ve şarap getiriyorlardı.

Ülkenin ekonomisinde, tapınaklar çok önemli bir rol oynuyorlardı. Tapınakların kendi mülkleri ve köleleri vardı. M.Ö. 2500 yılında, Lagaş krallığında, tapınaklar ekili arazinin yarısına yakınını ellerinde tutuyorlardı. Yüksek din adamları ile soylular iç içe geçmişti. Yüksek görevli din adamları soylu sınıftandı. Böylece maddi ve manevi iktidar birleşmişti. Doğuştan soylular, tapınakların mal varlığına da dayanarak, iktidarlarını kuvvetlendiriyorlardı. Tapınak toprakları iki yolla işletilirdi, ya özgür kişilere kiralanır veya doğrudan tapınakça köle çalıştırılarak ekilirdi. Tapınaklar, içlerinde din adamları dışında, çiftçileri, zanaatkârları, kâtipleri, şarkıcı ve ozanları barındıran kuruluşlardı. Tapınaklar ayrıca, devlet silahlı gücünün önemli bir kısmını oluşturan askeri birlikleri de yetiştirip, donatıyorlardı.

Bundan 5000 yıl geriye gittiğimizde (M.Ö. 3000), Anadolu'da Boğazköy yakınlarındaki Alacahöyük zamanına yakın bir zamanda, aşağı Mezopotamya'da da bağımsız pek çok devlet vardı. Onlardan biri olan Lagaş'ın toprak (sulanmış, sulanmamış) yüzölçümü 3.000 Km2 idi. Şehir duvarlarla çevrilmişti. Etrafında kasabalar vardı. Devlet nüfusu 150.000 civarındaydı.

Lagaş'ta, çeşitli Tanrıların adına kurulmuş 20 adet tapınak vardı. Başlarındaki hükümdara bazen Lugal ve bazen de Patesi diyorlardı. Patesi genellikle ünlü bir ailenin içinden seçilirdi. Hükümdar hem büyük rahip ve hem de Tanrıların naibi idi. Tapınak milisine kumanda eden, sulama çalışmaları da dâhil olmak üzere, tapınak ekonomisini yöneten oydu. Patesi (Lugal), bir rahip kraldı. Bu nedenle, öldürülmesi, tahttan indirilmesi ve kişiliğin arındırılması, belli kurallar dâhilinde törensel usullere bağlanmıştı. Kral, devlet topraklarının büyük bir kısmının sahibiydi, ama kralın yetkileri sınırsız değildi. Kentlerde, ciddi yetkilerle donatılmış halk meclisleri ve yaşlılar kurulu vardı. Bunlar, hükümdarı seçiyor, belki görevden de alıyor, adaleti sağlıyor, idari önlemler alıyor, kral ile temel siyasi sorunları tartışıyor, yeni yurttaşları kabul ediyor, ortaklığın mallarını yönetiyorlardı. Ordu bir milis gücüydü. Askerler, çiftçi olarak veya çoban olarak, tapınaklara ait topraklarda kiracılık yapıyorlardı.

Tapınaklar aynı zamanda, kadın şifacıların görev yaptıkları tedavi merkezleri rolü de oynuyorlardı. Her yerden hastalar tedavi için buralara gelirlerdi. Fakirler yollara yatırılır, onlara para ve ilaç yardımında bulunanlar olurdu. Tapınaklara sığmayan veya alınmayan fakir hastalara halk yiyecek vererek, geleneksel tedavileri bilen şifacılar da ilaç yerine geçen ot v.s… vererek onlara yardımcı oluyorlardı. Tapınaklar etrafında çare bulmaya çalışan bu ilk biçare fakirlerle birlikte dilenciliğin başladığı söylenmiştir.

Yine bu tarihlerdeki, homoseksüel çağrışımlar yapan resimlere de rastlanmaktadır. Ama bunlar, bu dönemde, toplumun cinsi adetleri üzerine söz söyleyebilecek kadar açık ifadeler değildir.

Hattiler

M.Ö. 2400 yılı civarında, Sümer ve Mısır kaynaklarına dayanarak, Anadolu'da Hatti diye anılan bir halk ve onun krallıkları olduğunu biliyoruz. Bu halk daha önce bahsettiğimiz, Anadolu'nun yazı öncesi, Homo sapienlerine verilen bir ad mıdır, yoksa bir göç sonucu Anadolu'ya gelmiş bir kavim midir bilmiyoruz. Bildiğimiz, Hattilerin Hattice diyebileceğimiz bir dili konuştuğu ama yazıyı bilmedikleri ve şehir devletleri kurduklarıdır. Kurdukları kent devletleri, Alacahöyük'te, Troya'da (Troia, Truva) ve diğer o dönem Anadolu höyüklerinde gördüğümüz gibi, kasaba büyüklüğünde ve etrafında köysel yerleşimler olan birimlerdir. Her birine birer krallık denilebilinir. Ama bunları şimdiki ağalar veya kabile reisleri gibi düşünmek daha doğru olur sanırız. Bu, sayıları pek çok olan ve birbirinden siyasi olarak ayrılmış kasaba devletçikleri, birbirlerine, Hattice dili ile ekonomik, sosyal ve dinsel bağlarla bağlıydılar. Bulunan kale ve askeri garnizon kalıntılarından, kasaba devletlerinin askerleri ve muhtemel düşmanları olduğunu biliyoruz.

Sosyal olarak oldukça yeknesaktılar. Neredeyse tümüne yakınının eşit yurttaşlar olduğu söylenebilinir. Tabii toplum sınıflara bölünmüştü, ama sınıflar arası çelişkiler daha keskinleşmemişti ve servet farklılaşması, henüz belirleyici rol oynayabilir durumda değildi. Toplumda en azından köylüler, asil ve rahipler, tüccarlar, zanaatkârlar olduğunu söyleyebiliriz. Kölelik ya yoktu, ya da dikkate alınacak ölçüde değildi. Köle kaynağını yaratan şartlar: Tefeciler, servet farklılaşması ve savaşlar, daha köleliği geliştirebilecek seviyeye gelmemişti. Angarya olmalıdır, sarayların ve askerlerin varlığı bunu göstermektedir. Ancak angarya, Sümerlerde olduğu gibi, yıpratıcı, tüketici mertebede değildir. Hem kasaba devletlerinin ufaklığı ve hem de Anadolu'nun iklimi ve coğrafyası, angaryayı kabul edilebilir seviyelerde tutmaktadır. Belki de yapılan eyleme angarya yerine imece demek daha doğru olabilir. Tüccarların ve ticaretin varlığı, diğer medeniyetler ile kültür alış verişini de olanaklı kılıyordu. Toplumlar arasında haberleşme ve kültür etkileşimi başlamış ve hatta ilerlemişti. Anadolu'nun maden açısından zenginliği, çevre devletlerin dikkatini buraya çekiyor, ticaret ve kültür alışverişini hızlandırıyordu.

Üretkenliğin simgesi olan Ana Tanrıça kültü, tüm Anadolu'yu sarmıştı. Ancak Ana Tanrıça kültü Sümer dininin etkisi ile ağır ağır, Sümer dinine paralel bir yapılaşmaya doğru gidiyordu.

Anadolu, yerleşenlere, neredeyse, her imkânı sunuyordu: tahıl, sebze, meyve ağaçlar ve kereste, evcil hayvanlar, av hayvanları, madenler ve neredeyse her şey. Anadolu'nun coğrafi yapısı, küçük kasaba devletlerini birbirinden ayırıyor ve onları kendilerine yeterli birimler

haline getiriyordu. Böylece, beslenme açısından içine dönük, hemen hemen kapalı bir ekonomi ve yaşam ortaya çıkıyordu. Ticaret, temel madde zorunluluğundan değil ama süs eşyası ve farklı teknoloji nedeniyle yapılıyordu. Anadolu'nun ihracat imkânı büyüktü, genelde yapılan dış ticarette, yabancı tüccarlar takas yoluyla aldıkları mal ve kıymetli madenlerle ülkelerine geri dönüyorlardı.

Böyle bir ortamda yaşayan toplulukların savaşçı olmaları için önemli bir neden yoktu. Hatti uygarlığı, barışçı bir uygarlıktı. Ekonomik ve sosyal bir lüks içinde yaşadıkları söylenebilinir. Kasaba devletlerinde yaşayanların, kendilerine ve çevrelerine duydukları güven duygusu daha yok olmamıştı. Her ne kadar, güven duygusu avcı ve göçebe topluma nazaran gerilemiş olsa bile yine de çevrelerindeki yerleşimlere nazaran oldukça ileri düzeydeydi. Güven ve dayanışma, kendine yeten bu küçük ekonomik birimlerin sakin bir hayat sürmesine neden oluyordu. Anadolu'nun kendi dinamikleri, değişimi doğuracak nitelikte değildi. Bir dış etkenin Anadolu'yu ateşlemesi gerekiyordu.

Holocene anlatılırken bahsedildiği gibi, M.Ö. 3000 yıllarında, tekrar bir iklim değişikliği oldu ve dünya, minör buzul dönemi denen daha soğuk bir döneme girdi. Bu dönem miladi sıfıra kadar sürmüştür. Soğuk ve kuru iklim, yaşana bilinir alanları azalttı ve güneye doğru çekti. İtalya, Yunanistan ve Anadolu'nun üzerinde bulunduğu 40. paralel çevresi iklim değişikliğinden negatif olarak en az etkilenen kuşaklardı. Buna karşılık 50. paralelin kuzeyinde yaşam çok zorlaşmıştı. Avrasya'da yaşayan avcı topluluklar, geçen son 2000 – 3000 yıl içinde çoğalmış ve çeşitlenmişlerdi. Bunlar Hint – Avrupa dili konuşan veya Ariler (Aryen) denen topluluklardı. Son 1000 yıl içinde dilleri çeşitlenerek iyice dallanmıştı.

Avrasya'da yaşayan kabileler hareketlendiler. Kuzeydekiler, nispeten güneyde olanlara, basınç uyguladı. Onlar da daha güneye doğru çekildiler.

Şimdi Doğu Anadolu dediğimiz bölgede, M.Ö. 3000 – 2000 yıllarına gittiğimizde, dağlarda ve ovalarda oluşan iki farklı kültür görülüyordu. Doğu Anadolu dağları, tırmanması neredeyse olanaksız dorukları, sık çalılarla örtülü yamaçları ile insanların hareket yeteneklerini tamamen ortadan kaldıran aşılmaz birer engeldir. Doğu Anadolu ovalarında, neredeyse Mezopotamya tarım kültürü seviyesinde, çok ilerlemiş bir kültür vardı. Dağlarda ise, bu kültüre oranla epey geri kalmış bir kültür seviyesi ile karşılaşıyoruz. Bu fark, o dönemde üretilen çanak, çömlek şekil ve süslemelerinde kendini göstermektedir.

Yine bu arada, M.Ö. 2700 ile 2200 yılları arasında, kuzey Kafkasya'da bazı göçebe toplumların varlığı ve bunların hareketlendikleri bilinmektedir.

Avrasya'da hareketlenen kabileler ise güneye yaklaştıkça yerleşik toplumlarla ve tarım toplumları ile karşılaşıyorlardı. Avcı yaşam zordu, yerleşik toplumların gıda bulmadaki kolaylığı ve yaşam standartlarının yüksekliği, onlarla temasa geçmiş olan avcı toplumlara cazip gelmeye başladı. Bu da, iklimin hareketlendirdiği topluluklara katalizör etkisi yaptı. Ilıman iklime gidiş hacim kazandı.

Hint – Avrupa kökenli ama birbirinden farklılaşmış dilleri konuşan avcı kabileler, kabile kabile, aile aile önce Balkanlar, Trakya, Kafkasya ve Türkmenistan'a, daha sonra da Anadolu, Yunanistan, İran platosu ve Pakistan'ın Pencap bölgesine girdiler. Öndekiler ilerledikçe, arkadan gelenler onların yerlerini dolduruyordu. Bu hızlı bir hareketlenme değildi, yavaş yavaş, avlana avlana yapılan, on yılda ancak birkaç yüz kilometreyi bulan bir ilerlemeydi. Hareket, birbirini ite ite, sıkışıp genişleyerek, dönüp dolaşarak yapılıyordu. Bu arada daha

güneyde olan Hint – Avrupa dil ailesinden değişik bir dil konuşan topluluklar da itilerek, yer değiştirmek zorunda kaldılar.

Bu hareketlenme sonunda İon ve Akalarla, onlara akraba kabileler Yunanistan'a, Hititler ve bazı Thrak kabileleri Anadolu'ya, Medler ve Persler ile onlara benzer kabileler İran ve Kuzey Hindistan'a geldiler. Benzer kabilelerin İtalya'ya girişi biraz daha gecikerek oldu. Hint – Avrupalılarca itilen Hurriler ise kuzey Mezopotamya ve Suriye'ye geldiler.

Ilıman kuşağa doğru bir hareketlenme de güneyden oldu. Bazı Sami kabileleri kuzeye doğru ilerlediler. Örneğin Asurlar kuzey Mezopotamya'ya girdiler. Ancak, Sami kökenli kabilelerin hareketi Orta Doğu ile sınırlı kalmıştır.

Gılgamış

Gılgamış

Sümer kent devletlerinde hayat sürerken, M.Ö. 2700 tarihinde, 50.000 kişinin yaşadığı Uruk kentinde Kral Gılgamış tahta çıktı. Gılgamış Sümerlerin hafızasında önemli bir yer tutmuştur. Sümerliler, daha sonraları, Kral Gılgamış üzerine pek çok epik destan yazarak onu efsaneleştirmişlerdir.

Gılgamış destanı, bugün elimizde bulunan en eski mitolojik metindir. Destan, Sümerlerce yazıldıktan sonra, Akadlar ve daha sonra da Babilliler tarafından tekrar tekrar düzenlenmiştir. Destanın en önemli tarafı, insanın doğanın sırlarını araştırmaya çalışmasını ve bunun için gerekince Tanrılara kafa tutmasını anlatmasıdır. Gılgamış kendi yolunu kendi çizmektedir. Tanrılar isteseler bile ona engel olamamaktadırlar.

Destana göre Gılgamış, çok akıllı ve çalışkan, genç bir Uruk kralıydı. Halkını sürekli işe koşar, hiç boş bırakmazdı. Kocalarından ve sevgililerinden ayrı düşen Uruk kadınları, Tanrılara Gılgamış'ı dizginlemesi için yalvardılar. Kadınlara acıyan bir Tanrıça da, Gılgamış'a yoldaş olsun diye, yarı hayvan yarı insan (erkek) Enkidu'yu yarattı. Enkidu ve Gılgamış, beraberce serüvenlere atılacaklar, bu sırada Uruk erkekleri de boş kalıp, kadınları ile ilgilenebileceklerdi. Nitekim böyle oldu.

Gılgamış ve Enkidu, ilk karşılaştıklarında, güreşirler. Gılgamış, Enkidu'yu yener. Enkidu, aslında, az önce bir İnanna rahibesi ile günlerce sevişiğinden güçsüz düşmüştür. Bu rahibe, Enkidu'yu kente gelmeye razı etmesi için, Gılgamış tarafından görevlendirilmişti. Rahibe ile durmadan yedi gün, yedi gece sevişen Enkidu, rahibeden sadece sevişmeyi değil, insan olmayı da öğrenmişti.

İki arkadaş, ilk iş olarak, Tanrı Enlil'in sedir ve katran dağını korumakla görevlendirdiği Kumbaba (Humbaba)

adlı devi öldürerek, dağı insanlığa kazandırdılar. Bu başarı, Gılgamış'ı yüceleştirip, güzelleştirmişti. İnanna dayanamayıp, Gılgamış'la evlenmek istedi. Ama kral bu teklifi alay ederek ret etti. Onuru kırılan İnanna, Tanrılara İnanna'nın öçünü Gılgamış'tan alabilecek bir boğa yarattırdı.

Gılgamış, boğa ile Uruk kenti önünde karşılaştı. Tanrıça İnanna, onu kent surları üzerinden seyrediyor ve öçünün alınacağından emin gözüküyordu. Gılgamış bir balta ile boğanın kafasını uçurdu. İnanna perişan olmuştu.

Bir gün Enkidu hastalanarak öldü. Arkadaşını çok seven Gılgamış, ölümün acısını tadınca, ölümsüzlüğün yolunu bulmaya çalıştı. Atalarından Ut Nabiştim (Ziusudra, Nuh) Tufandan kurtularak ölümsüzlüğe kavuşmuştu. Gılgamış, ölümsüz atasını bulmaya gitti. Dedesinden Tufan öyküsünü dinleyen Gılgamış, ayrıca ondan, ölümsüzlüğün sırrını da öğrendi. Ölümsüzlük, denizin dibindeki büyülü bir otta idi. Gılgamış, dönüş yolculuğunda, denize dalarak otu aldı. Ama otu tam yiyecekken, bir yılan gelerek otu kapıp, kaçtı.

Ölümsüz olma umudunu kaybeden Gılgamış Uruk kentine geri göndü. Bu sırada, yeraltı Tanrısının izni ile arkadaşı Enkidu'nun ruhu da geri dönmüştü. Gılgamış, Enkidu'nun ruhu ile konuşarak, avundu. Ona, ölüler diyarı hakkında pek çok soru sordu. Destanın şimdiye kadar bulunan bölümleri, bu sorular ile bitmektedir.

Me’ler

Sümerlerde evrenin yaradılışının ilk gününden itibaren onu yöneten ve işleyişini sağlayan Tanrısal yasalar, kurallar ve düzenlemelere Me denir demiştik.

Evrendeki temel güçlerin denetimi başlangıçtaki dört tanrının elindedir (An, Ki, Enlil ve Enki). Evrendeki düzen ve yasa dört temel tanrının uyumlu bir şekilde çalışmasına bağlıdır. Dört temel tanrının uyumlu bir şekilde çalışabilmeleri, evren ve toplumsal ilişkilerdeki her şeyi bir plana göre düzenleyen ve işleten, temel kural ve düzenlemeleri kapsayan Me'lere uygun davranmalarına bağlıdır. Bütün anlatılacak olanlara rağmen Me'lerin ne olduğu tam olarak anlaşılmış değildir.

Anlaşıldığı kadarıyla “ Me'ler “, devlet düzeninin temeli olan ve kral dâhil herkesin yetki ve sorumluluk alanlarını belirleyen yasa düzeninden esinlenerek kurgulanmış olmalıdır.
“ Me, genelde, göksel varlıklarla ilişkilendirilen kültürel durumların, onu yaratan ilah tarafından hazırlanmış plan uyarınca sonsuza kadar var olması ve düzen içinde işlemesi için gereken kuralları düzenlemeleri i ifade ediyordu.” “ Me”lerin bir listesini “ İnanna ve Enki: Uygarlık Sanatlarının Eridu'dan Erek'e Aktarılması ” mitinde vardır. Bazılarını sayarsak: en-lik, tanrılık, yüce ve sonsuz taç, krallık tahtı, yüce kutsal mekân, son bulmayan hanımlık, rahiplik makamı, hakikat, ölüler diyarına iniş, su baskını, savaş sancağı, cinsel ilişki, fahişelik, yasa, iftira, sanat, müzik, yaşlılık, kahramanlık, metal işleme sanatı, bilgelik, deri işleme sanatı, zafer, öğüt. Liste uzayıp gidiyor.

Böylece Me’lere ad verilmiş ve listeleri yapılmıştır. Bu adların 100 adet olduğunu biliyoruz, ama bunlardan sadece altmış küsuru, bugün için okunabilmiştir. Örnek için bu Me’lerin birkaçını demin sayılanlara ilave edelim: 1. efendilik, 2. Tanrılık, 8. çobanlık, 15. doğruluk, 44. adalet, 68 ala adlı müzik aleti vs... Bu 100 Me ile ilerde ortaya çıkan Tanrının 100 adı arasında bir ilişki olup, olmadığını insan kendine sormadan edemiyor?

“ İnanna ve Enki: Uygarlık Sanatlarının Eridu'dan Erek'e Aktarılması ” mitinde anlatıldığı gibi, tanrıça İnanna Enki'yi kandırarak “ Me’leri “ Enki'nin şehri olan Eridu'dan kendi kenti olan Erek'e taşır. Bunun için de bir “ kayık ” kullanır.

“ Enlil ve Ninlil: Ay-Tanrısının Doğumu ” mitinde panteonun başı Enlil'in ölüler âlemine sürülüşü anlatılırken, ölülerin geçmesi gereken “ insan yutan ” ırmak ve ölüleri karşı tarafa taşıyan kayıkçı figürleri bütün eskiçağ Yakın doğusunda ve Akdeniz dünyasında yaygındı. Ölüler diyarı hakkında birçok mit ve anlatım olmasına rağmen, tablo epey bulanık ve

çelişkilidir. Ruhlar muhtemelen buraya mezardan iniyordu ve bütün önemli kent merkezlerinden ölüler diyarına girişler vardı. Ölüler diyarını Ereşkigal ve Nergal adlı tanrılar yönetiyordu. Ayrıca çok sayıda “ galla ” adı verilen (İslam’daki zebani benzeri) görevliler vardı. Gökteki tanrılar ve yeryüzündeki insanlar gibi burada da yiyeceğe, giyeceğe, kaplara ve takılara ihtiyaç duyuluyordu.

Dört temel tanrı arasında Me'ler çerçevesinde bir hiyerarşi, emir ve komuta zinciri vardır. Hiyerarşinin tepesinde, sarsılmaz düzeni, adaleti ve yasayı temsil eden gökyüzü tanrısı Anu (veya An) bulunur. An, devleti belirli yasa ve kurallara göre yöneten ve adaletten şaşmaması gereken Sümerli kralın kutsal karşılığıdır.

Enlil ise, elinde, yürütme ve yargı gücüyle, meteorolojik ve astronomik olayların denetimini tutan bir tanrıdır. Ceza ve ödülün uygulanmasından sorumludur. Sümer dünyasının en güçlü tanrısı olmasına karşın, yasaya uygun davranmadığında kendisi de cezalandırılmıştır.

Su ve bilgelik tanrısı olan Enki Enlil'in denetiminde sulama kanallarının açılması, ahırların yapımı hayvancılığın düzene sokulması ve tarımdan sorumludur. İnsanlara karşı merhametli ve koruyucu bir rol üstlenmiştir.

Doğurgan ana, toprak tanrıçası Ki ise, kendisini dölleyen Enki sayesinde insanlara besin sağlamakla yükümlüdür. Nasıl Sümer devlet modelinde yönetimin başı olan bir kral, kralın devlet işlerini yürütürken başvurduğu danışmanlar ve danışmanların da kendisine karşı sorumlu olduğu rahipler kurulu varsa, evreni yöneten tanrılar dünyasında da danışma kurulları, tartışma meclisleri bulunur.

En üsteki tanrı ya da tanrılardan, en alttaki küçük işlerden sorumlu tanrılara kadar, herkesin yetki ve sorumluluğu Me'ler tarafından belirlenmiştir. İster güçlü ister zayıf olsun herhangi bir tanrı kurallara ve yasalara uymazsa evrende kargaşa ve kaos dolayısıyla bozulma ortaya çıkar. Bu bakımdan düzeni bozmaya kalkışan, keyfi davranan kim olursa olsun cezalandırılır.

Düzenin tesisi ve korunması kaostan kaçma her aşamada karşımıza çıkar. Enlil, yer ile göğü birbirinden ayırdıktan sonra, ilk olarak gökyüzünün düzene sokulmasıyla uğraşır. Gök cisimlerinin ortaya çıkışı ve göklerin düzene sokulması " Enlil ile Ninlil " ve " Nanna'nın Nippur'a Yolculuğu " adlı şiirlerde anlatılır. Bu mit şöyledir:

Hava tanrısı Enlil, Ninlil adlı bir tanrıçanın ırzına geçer ve cezalandırılarak yeraltına sürülür. Ninlil, ay tanrısı Nanna'yı (diğer adı Sin) doğurur. Daha sonra Nanna ile Ningal'ın birleşmesinden güneş tanrısı Utu ile Venüs gezegeninin (İnanna değil) tanrısı dünyaya gelir… Ninlil, ceza olarak yeraltına sürülen Enlil’in peşinden yeraltına gider. Enlil Ninlil’den olan bu ışıklı tanrıları gökyüzüne yerleştirir, yollarını çizer, görevlerini belirler, kısaca uyacakları düzeni saptar. Bu dizeleri yazan Sümerli şairin gök cisimlerini ışıklı, parlak ama hava gibi bir maddeden yapıldığına ve gökyüzünde kayıklar içinde gezindiklerine inandığını anlarız.

Yeryüzünün, düzene sokulmasını Enlil ve Enki birlikte başarırlar. Enlil’in planına göre insandan önce dağlar, denizler, nehirler bitkiler, hayvanlar, tarım araçları, çeşitli zanaatlar var edilir, düzene sokulur, her biri için sorumlu küçük tanrıcıklar memur edilir. Uygulamacı Enki’dir. Zamanla bu yeni tanrıların bazıları öne çıkar.

Enki, Mezopotamya dünyasının yaşamı demek olan Fırat ile Dicle'yi düzene sokarak işe başlar. Nehirleri su ve balıkla doldurur ve onları gözetecek görevlileri atar. Basra Körfezine

inerek denizi düzene sokar ve tanrıça Siraya'yı denizi yönetmekle görevlendirir yağmurları getiren rüzgârları düzene sokarak işi tanrı İşkur'a bırakır. Kanallar açtırarak ve sabanlar kullanarak bahçeler hazırlatır. Artık her türlü tahıl, sebze ve meyvenin yetiştirilmesi olanaklı kılınmıştır. Bu işlerin başına kanal tanrısı En- kimdu'yu ve tahıl tanrıçası Aşnan'ı atar. Bu noktada kazma ve saban Sümer hayatında yer alır. Artık toprak adam edilmekte ve sulanmaktadır. Tuğla yapılmaktadır. Tuğla tanrısı Kabta da görevlidir. Bunlarla evler, tapınaklar ve şehirler inşa edilir. Sümer'in mimar tanrısı Muşdamma inşaatlardan sorumlu tanrı olarak atanır. Yaban hayat denetlenir (ehlileştirmeyi kastetmiş olmalılar) ahırlar inşa edilir hayvancılık ortaya çıkar ve gelişir. Hayvancılıktan sorumlu tanrı ise Dumuzi (Temmuz) olur.

Evrenin ortaya çıkışı ve düzenlenişiyle ilgili şiirlere (mitlere) göre evrenin oluşumu ve düzeni ölümsüz Tanrıların iradesi ve eylemi ile planlı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu ideal düzende bunca eksik ve güçsüzlüğü ile insanın rolü nedir? Burada anlatılacak olan İnsan'ın ortaya çıkış miti gibi benzer ama az farklı bir mitte az sonra anlatılacaktır.

Müzik kuvvetli olasılık ile ta Şaman dininden beri tüm dini merasimlere eşlik etmiştir. Sümerlerde de her merasimde müzik vardır. Yassı ve büyük bir davul olan çenk, tanrıçaların müzik aletidir. Flüt de tanrıların müzik aletidir. Dini törenlere daima ziyafet ve müzik eşlik ederdi.

İnsanın yaradılış miti

İlk insanın varoluşu

“ Davar ile Tahıl “ ve “ Enki ile Ninmah “ adlı şiirler bize insanın evrendeki rolü hakkında bir ipucu verir. Tanrıların beslenmesi için görevlendirilen ikincil tanrılar görevlerini iyi yapmazlar ve hatta bazen unuturlar. Kendi ihtiyaçları için çalışmak zorunda kalan daha yüce tanrılar yorgunluktan bitap düşerler ve Enki’ye çözüm bulması için giderler. Ayrıca bütün tanrıları “ doğuran anne " Nammu bilge Enki’den bu duruma bir çözüm bulmasını istemektedir. Ninmah, Nammu'nun bedeninden bir miktar balçık (ap-su) sökülüp getirir. Nammu’dan balçığı almak çocuk doğurtur gibi olmuştur. Ninmah’ın bu başarısının kutlandığı törende, Enki ve Ninmah sarhoş olurlar. Ninmah bu kutsal balçıkla oynarken tuhaf yaratıklar meydana gelmeye başlarlar.

Dilmun hayat balçığı

Birisi doğurma yeteneği bulunmayan kısır bir kadın, diğeri ise hadım bir erkektir. Enki bu iki yaratığın kaderini, görevlerini belirler. Kısır kadının yeri tapınak görevlisi, hadımın yeri ise kralın hizmetlisi olmaktır.

(Ninmah) erkeklik organından yoksun,
Kadınlık organından yoksun bir varlık yaptı.
Erkeklik organından yoksun,
Kadınlık organından yoksun bu varlığı gören Enki,
Onun yazgısını
Kralın önünde durmak olarak belirledi.

“ Eski Yaratılış İlahilerinden “ alınan bu satırlarda bahsedilen erkeklik organı olmayan erkek, “ Hadım “ bir kişidir. O zamanlar, farklı ahlakı kuralları nedeniyle, kadınların ve oğlanların seks objesi olarak görülmesi günümüzdeki gibi karşılanmazdı. Antik dünyada hadımlık çoğu kez homoseksüellik ile ilişkilendirilmiştir. Antik dünyada hadım sözcüğü sadece erkeklik organı kesilmiş erkekler için kullanılmazdı. Daha geniş bir anlamı vardı. Efemine homoseksüeller, doğuştan iktidarsız olanlar veya “ celibate ” denilen seksi kendine yasaklayanlar (bakirlik yemini edenler gibi), şimdilerde transseksüel veya dönme dediklerimiz ve iğdişler, hepsine birlikte “ hadım ” olarak adlandırılabiliyordu. Sadece iğdiş edilmişlerin anlaşıldığı hadım tabiri modern zamanlara ait bir anlaşılma şeklidir.

Hadımlar binlerce yıl boyunca çok değişik fonksiyonlarla karşımıza çıkarlar. Ev hizmetlisi, yatak arkadaşı, şarkıcı, Kutsal adam, devlet görevlisi, ordu komutanı, haremde kadınların bekçisi ve hizmetlisi vb.

Kadın ve hadımdan sonra, kalan balçıktan Enki “ insanı ” yaratır. Ninmah bu zayıf görünüşlü yaratıkla konuşmak isterse de yaratık onu anlamaz, uzattığı ekmeği yiyemez. Çünkü çok güçsüzdür. Ninmah, böyle zayıf ve anlamaktan yoksun bir yaratık yarattığı için Enki’ye kızgındır ve insanı lanetler. Bu zayıf yaratığın ismi “ U-mu-ul “ yani " günleri uzak " olur. U-mu-ul yaşlanabilir ve ölümlüdür. U-mu-ul, Ninmah’a, mükemmel dünyada bozgunculuk yapacaktır. Öyle de olur dünyaya ölüm ve kötülük gelmiştir. İnsan şehirleri yıkar, kavgalar çıkarır.

Gılgamış Destanı, insanın tutarlı bir yaşam sürme ve kötülüklerden korunup yücelmesinin arayışı gibidir. Sümer insanının başına gelen her şey tanrıların takdiridir. Dünyada ölüm varsa, bunun tanrılar katında bir sebebi vardır. Gılgamış, kazandığı bütün ün ve güce karşın, ölümün adaletsizliği ve anlamsızlığı üzerine düşünmektedir.

Mezopotamya mitoslarında esas sorun ölümsüz bir hayat peşinde koşmak değil, ölümden sonra dürüst insanların başına gelecek acıklı sondan yani belirsizlikten kaçabilmek dürtüsüdür. Ölümden kaçmak için “ Diriler Ülkesi “ denilen ülkeye ulaşmaya çalışır. Bir sürü badireden geçer Gılgamış ölümün kaçınılmazlığını kavrar. Artık amacı “ ölümsüzlüğü bulmak “ değildir. İnsana bu hayatta düşen pay “ kendi adını ve Tanrıların adını yüceltmektir ”. Çünkü bütün felaketlerin sebebi insanın bilerek veya bilmeyerek işlediği kusurlar ve yaptığı kötülüklerdir. Bu kavram gelecekte bütün tek tanrılı dinlerde karşımıza çıkacak ama zirvesini Hıristiyanlıkta yapacaktır.

İnsan iyi, dürüst ve yasalara saygılı bir hayat sürdüğünden eminse ve buna rağmen başına kötülükler geldiyse, yakınmamalıdır. Bu Tanrıların takdiridir, onların bir bildikleri vardır. Tanrıların iyilik ışığını göstereceğini umarak beklemeli isyana kalkışmamalıdır.

Öldükten sonra dürüst insanları bekleyen son Sümer'de çözümlenmeden kalmıştır. Çünkü " cennet " Sümer mitolojisine göre ölümsüz tanrıların yeridir. Sümer'de ölümden sonra ödül (cennet) ceza (cehennem) meselesi net olarak çözümlenmemiştir. Ama bu kavramlara doğru gidişin ipuçları vardır.

Daha ileri zamanlara ait olan ve Akkadça yazılmış destan olan " Tufan Öyküsünde " Ut-Napiştim (Ziusudra) çok dindar bir hayat yaşadığı için insanlardan uzakta da olsa bir adada ölümsüzlükle ödüllendirilmiştir.

Mısır takvimi

Mısır'da ilk başlarda ay takvimi ve ona paralel tarım takvimi kullanılmıştı. Daha sonraları Güneş takvimi de kullanılmaya başlandı. Böylece Mısır'da üç tip takvim birden kullanılmıştır.

Ay takvimi dini gerekleri (ritüelleri) yerine getirebilmek için kullanılıyordu. Bir sene 30 günlük 12 ay şeklinde düzenlenmişti. Başlangıçta (örneğin eski krallık döneminde) Mısırda her ay 10 ar günlük 3 hafta idi. Yani 10 gün 1 hafta, 3 hafta 1 ay, 12 ay 1 yıldı. İleriki zamanlarda, Ptolemaios zamanına tarihlendirilen, aslında astronomiye dair bir almanak niteliğinde olan Carlberg Papirüsünde ise, o tarihlerde haftanın 7 gün olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişimin ne zaman olduğu, yani 10 günlük haftadan 7 günlük haftaya ne zaman geçildiği şimdilik tam olarak bilinmemektedir. Bildiğimiz yalnızca kaynak olarak Heredot'un M.Ö. V. yüzyıl civarındaki yazdıklarına dayanmaktadır. Heredot Mısırda Ayların ve haftanın günlerinin tanrı adları ile ilişkilendirildiklerini belirtmiştir. Daha sı "... Her gün ve her ay bir tanrıya aittir…" demektedir. Günlerin adının izini sürerken dikkati çeken bir husus Tibet Japonya dâhil Ortadoğu, Avrupa ve Asya kültürlerinde, haftanın birinci günü Güneş günüdür. Haftanın son günü ise genellikle Sirus günüdür.

Mısır'da Rahipler ayın muhtelif fazları ile ilişkilendirilen kutsal günlerin listesini büyük tapınaklara asarlardı. Khoiak ayı gibi bazı aylar dini festivallerce daha zengindi. Khoiak (Koiak) ayı Gregoryen takvimle 17 Ekim- 15 Kasım arasına tekabül ederdi. 30 günün 17 günü kutsaldı ve tatildi. Dini günlerin toplamı, yılın yarısına yakındı ve Tapınaklar bu kutsal günlerden önemli faydalar sağlardı. Çin'de de Mısır gibi önceleri hafta 10 gündü. Çok daha sonraları Asur devleti kurulduğunda, Asurlarda hafta 7 gün olacaktı. Bu günlere de o zaman için çıplak gözle görülebilen 5 gezegenin ve güneşle ayın adları verilecekti.

Mısır pek çok yerleşikler gibi, tekerlek şeklindeki bir dünyanın merkezde olduğu ve güneşin, gezegenlerin, ayın bu merkez etrafındaki konsantrik (iç içe) yörüngelerde döndükleri bir evren modeline inanıyordu. Güneş, ay ve çıplak gözle görülebilen beş gezegen vardı. Sanıyoruz ki, haftanın 10 gün olması sürüp giderken, Gökyüzünün 7 kat kabul edilmesi ile birlikte, haftanın 7 gün olarak değiştirilmesi süreci başlamış olmalıdır. Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter ve Satürn'den her biri bir gökyüzü katını temsil ediyordu ve aynı zamanda da bir tanrıydı. İşte haftanın günleri böyle ortaya çıkarak, Heredot'un dediği gibi günler tanrılarla ilişkilendirilmişti. Bu sistemin dini düşünceye uygulanması az ileride anlatılacak olan Hermes Tut öğretisi ile başlamıştır. Hermes Tut'un dini modeli ile Gökyüzünün fiziksel modeli birbirinin aynıdır. Kuvvetli bir olasılık ile gözlem ve düşünme

birlikte bu teoriyi ve sonunda da haftanın 7 gün olması ile günlerin adlarını üretmiştir. Buna dayanılarak haftanın 7 gün uygulamasının, Mısır'da çok eski zamanlardan beri başlamış olması gerekir. İleride bu model, Yahudi dininde çalışılmayıp dinlenilen günün Saturday (Cumartesi) olmasına da yol açacaktır.

Biz tekrar haftanın günlerine dönersek, başlangıç Güneşgünü (Sunday), sonra Aygünü (Monday)… en son Satürngünü (Saturday) di.

Mısırlıların ay takvimine ilave, Nil'in taşmasını esas aldıkları, ekim ve hasadı takip ettikleri, bir tarım takvimleri vardı. Tarım takvimi de yılı 360 gün kabul eder ve ay takviminde olduğu gibi yılı 30 günlük 12 aya bölerdi. 365 günlük güneş takvimi ile 360 günlük ay ve tarım takvimleri arasındaki fark Mısırlılarca ay ve tarım takvim yılına 5 gün ilave edilerek çözülmüştü. Bu beş güne " heriu renpet " denir ve dini kutlamalara ayrılırdı. İnanışa göre bu artık beş gün Osiris, Horus, Seth, İsis ve Nephthys'in yani " yaratıcı tanrıların " doğum günleri idi.

Mısır'da tarım takvimini Nil'in taşmasına göre bir geliştirmeleri kaçınılmazdı. Nil Mısırın her şeyi, yaşam sebebiydi. Kutsal Nil yaratıcı tanrılardan İsis'in gözyaşları idi. Sirus-A ise İsis'in kendisiydi.

Tarım takviminde 4'er aylık üç mevsim vardı. '' Akhet '' (su basması) denilen mevsim 21 Haziran–21 Ekim arasıydı ; '' Proyet '' (inkişaf, büyüme) 21 Ekimden 21 Şubata kadardı; '' Shomu '' (hasat) ise 21 Şubatla 21 Haziran arasındaki dönemi kapsıyordu.

Tarım takvimi her dört yılda bir gün (dünyanın güneş etrafında bir turu 365 ¼ gün olduğundan) ve 1460 yılda tam dört yıl fark verir.

Sirus (Sothis, Sodbet) eski Mısır kültüründe çok önemliydi. Sirus Tanrıça (ilahe) İsis'in kendi kabul edilirdi ve evrenin en mutena yeridir. Görüleceği gibi Sirus, Hermes modelinde yedinci kattır ve aydınlıktır. Günümüzde çok kullanılan nur içinde yatsın, ışıklar içinde yatsın deme alışkanlığı da ölünün aydınlık olan 7 kata yani Sirus'e varması fikrinden kalan bir alışkanlıktır.

5000 yıl önce Mısırda Sirus 20 Haziran civarında ufuk çizgisinde güneşten evvel doğuyor ve yükselmeye başlıyordu. Nil taşmaya başlamadan 70 gün önce Sirus gökyüzünden kayboluyordu. Kaybolduktan 70 gün sonra bir tan vakti güneşten önce ufuk çizgisinde tekrar beliriyor ve yükselmeye başlıyordu, bu aynı zamanda Nil nehrinin sularının yükselmesine denk geliyordu. Hayatı mümkün kılan bu an, yeni yılın başlangıç işareti olarak kabul ediliyor, Rahipler yeni yılın başladığını ilan eden törenlere başlıyorlardı. Sirus'un bir doğup, bir batması, ufuk çizgisindeki görüngesinin sinüzoidal bir yörünge olması ile ilgilidir.

Pek çok eski Mısır tapınağı, iç odaları Akyıldız'ı (Sirus) görecek biçimde inşa edilmişti. Örneğin, Keops Piramidi'nin Kraliçe Odası'nın duvarında açılan bir kanal yalnızca Akyıldız'ı görmek üzere yapılmıştı.

Sirus (Türklerde Akyıldız) gökyüzünün en parlak yıldızıdır. Bu yıldız dünyanın her yerinden görülebilir. Kuzey yarımküreden en iyi görüldüğü dönem ise kış aylarıdır. Bu nedenle Sirus Antik devirlerin efsanelerine konu olmuştur.

Akyıldız, Güneş'ten 23 kat daha parlak, Güneşten 2,3 katı kütleye sahip beyaz bir yıldızdır. Akyıldız'ın dünya'dan uzaklığı yaklaşık sadece 8,6 ışık yılıdır. Akyıldız, Dünya'ya en yakın yıldızlardan biridir. Dünya'nın yörüngesel salınımları, yıldızların gökyüzündeki konumlarını da yavaş yavaş değiştirmektedir. Bir çift yıldız olan Akyıldız'ın da bu nedenle 26.000 yıllık yörüngesel bir salınımı vardır. Bu nedenle bugün Akyıldız, geçmişe göre daha geç doğmakta ve artık yıldızın şafak vakti yükselişi, eskiden olduğu gibi yaz mevsiminin en sıcak günlerine denk gelmemektedir. Bahse konu olan Akyıldız Sirus-A dır. Çifti olan Sirus –B bir ak cücedir (sönmüş bir yıldız). Dünya'dan bile küçük olan bu ak cüce, ilk keşfedilen ak cücedir. Akyıldız Sirus-A sönmüş eşinden 10.000 kere daha parlaktır. Bu iki kardeş birbirleri etrafındaki dönüşlerini 50 yılda bir tamamlarlar. Sirus Büyük Köpek takımyıldızındadır.

Geleneklerde Akyıldız Sistemi ile ilişkilendirilen biçimsel semboller üç uçlu yaba, yay ve ok, hayvansal semboller kurt ya da köpek ve yunustur. Birçok medeniyeti kendisine hayran bırakan bu yıldız kutsal sayılmış birçok efsane ve hatta yaradılış öyküsünde kendisine yer bulmuştur.

Güneş takvimi de Mısır'da günlük hayattaki sivil uygulamalar için kullanılıyordu.
Mısır'da dünyanın güneş etrafındaki dönüşünün 365 gün ve 6 saat olduğu çok iyi biliniyordu. Dolayısıyla sivil diyebileceğimiz takvimlerini 365 gün olarak kullanıyorlardı. Mısır Güneş takvimi 16. yüzyıla kadar değiştirmeden kullanılan Julien takviminin esasını oluşturur.

İlk mistik düşünce

Bu tarihlerde, Mısır'da, bundan sonra düşünce hayatını çok etkileyecek olan biri yaşadı. Bu adı Hermes Tut olan bir terziydi. Daha sonra, Hermes Tut'a Yunanlılar Hermes Trismegistus (üç kez bilgin), Yahudiler Honok, Araplar Hermes-ül Heramise diyeceklerdir. Kırk iki yapıtı olduğu söylenen terzinin papirüsleri günümüze ulaşamamıştır. Onun düşüncelerini, öğretisini takip edenler sayesinde, Mısır ve Grek dilinde yazılmış eserlerden öğrene biliyoruz. Bu Hermes'i, daha sonra görülecek olan Grek Tanrılarından biri olan Hermes ile karıştırmamak gerekir. Hermes Tut, bir Mısır düşünürüdür ve tam olarak kim ve ne olduğu da bilinmemektedir. Ancak onun düşünceleri bütün diğer dinleri derinden etkilemiş ve mistik düşünceye yol açmıştır.

Hermes'in öğretisi, Mısır'da, ufak bir elit tabakanın içinde kalmış ve sır olarak saklanmıştır. Bu nedenle de, bu ilk öğretiyi tümüyle ve tam doğru olarak bilmek mümkün olmamaktadır.

Hermes Tut şöyle demiştir: " İnsanlar ölümlü tanrılardır, Tanrılar ise ölümsüz insanlardır. "

Terzi Hermes Tut'un evreni, büyük bir boşluğun içine yerleşmiş yedi kattan oluşmaktadır. En alt kat, ölümlülerin yeri olan dünyadır. Dünya karanlıktır. En üst kat, yedinci kat, parlak bir ışığın olduğu ölümsüzlüğün katıdır. Bu katta (Yedinci kat), evrensel aklın bütün sırlarını taşıyan (Tanrı) Satürn yıldızı bulunur. Yedinci kat, aynı zamanda ışık olan ruhların yeridir. Tanrı'nın çocuğu olan ruhlar, yedinci kattan koparak, aşağıya, karanlık dünyaya doğru düşmeye başlarlar. Bu sınav niteliğinde bir yolculuktur. Işıktan başlayan düşüş, aşağıya doğru inildikçe, karanlık yavaş yavaş artar, ışık silikleşir. Düşüş, karanlıkta, dünyada sona erer. Ruh düşerken, karanlık beden dünyadadır. Ruh, dünyada, kısa bir süre için beden ile birleşerek, sınavdan geçer. Ruh madde içine hapsolmak istemez, onunla mücadele ederek kurtulmaya çalışır. Ruh, maddeye boyun eğip, ona yenilirse, sınavı kaybeder. Bu ruhun sonsuz olarak yok olması demektir. Ruhtaki ışık (Tanrısal nur) onu terk ederek, çıktığı yere döner. Işıksız kalan ruh ise, karanlığın içinde eriyip, yok olur. Sınavı kazanan ruhlar, yedi kat göğe başarı ile ulaşınca, ölümsüzlüğe kavuşurlar ve " mutlak hakikati " öğrenirler.

Katlar arası, inen, çıkan ruhlarla, kaybolan ruhlarla, yolunu bulmaya çalışan ruhlarla dolu bir karmaşa içinde bir yerdir. Dünyada maddeye boyun eğmeyip, sınavı kazanan ruhlar, ilk basamak olarak, birinci kata, " Ay " katına ulaşırlar. Ay, aklın katıdır. Elinde gümüş bir orak

tutan Ay, doğumları ve ölümleri düzenler. Yani ruh ile bedeni birleştirir ve ayırır. Bedeninden kurtulan ruhları kendine çeker.

İkinci katı Merkür tarafından yönetilir. Merkür soyluluktur. Ay katında bedeninden ayrılmış ruhlara yol gösterir. İkinci katı soyluluklarını kanıtlamış ruhlar aşabilirler.

Üçüncü katta Venus vardır. Venus aşk demektir. Elinde aşk aynasını tutar. Aşkı unutmuş ruhlar, bu aynaya bakarak birbirlerini bulurlar.

Dördüncü kat Gökyüzü Güneşin yönetimindedir. Güneş güzelliktir ve başarı ışıkları saçar. Başarılı ruhlar, daha yukarı yükselebilmek için, bu eşsiz güzelliğin içinden geçerler. Güneş de, onları, tatlı ışıkları ile okşar, ölümsüzlüğe hazırlar.

Beşinci katta Mars vardır. Mars adaleti temsil eder. Elinde adaletin keskin kılıcı bulunur.

Altıncı katı Jüpiter yönetir. Jüpiter bilimdir, dolayısı ile elinde gücün asasını tutar.

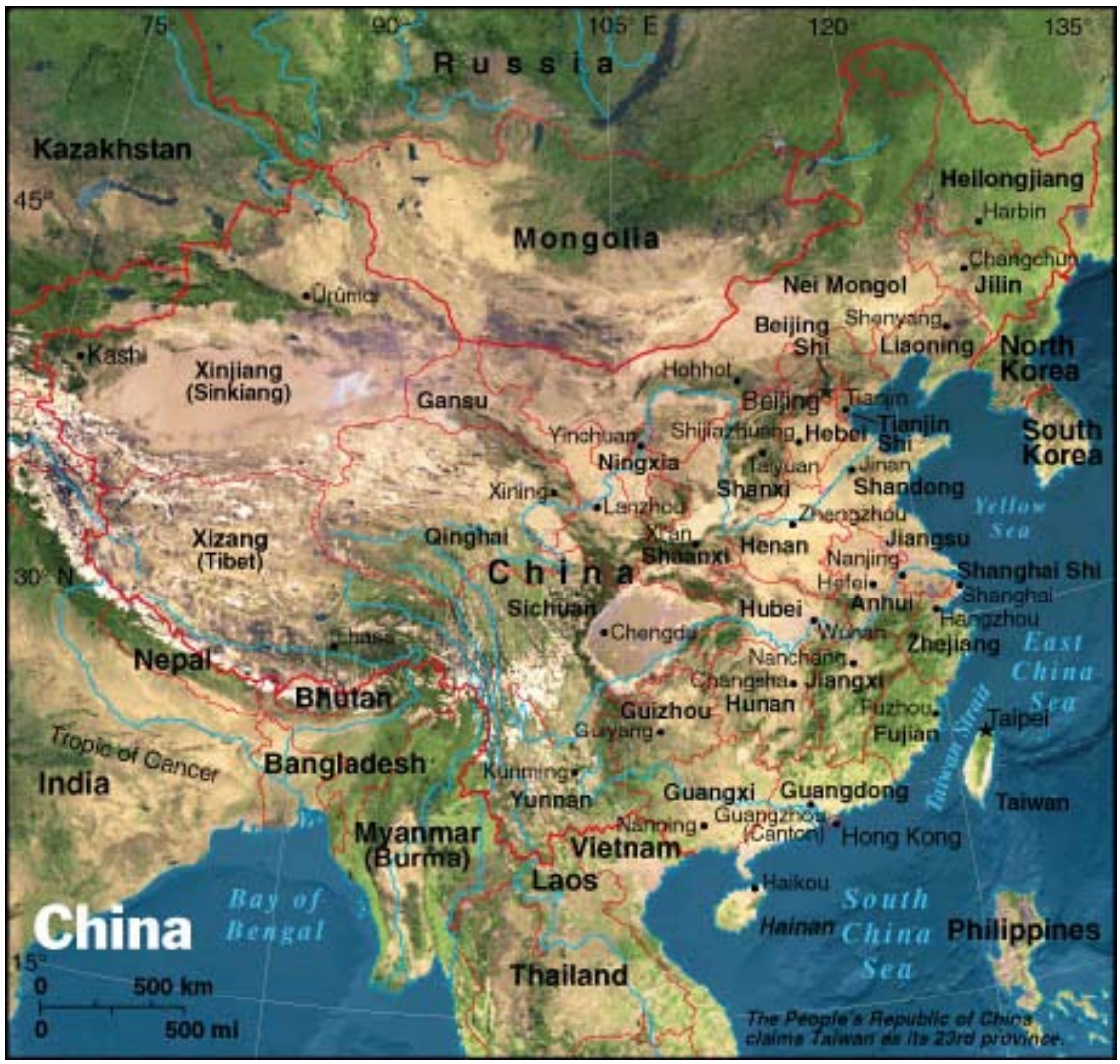
Daha öncede anlatıldığı gibi, yedinci kat, ölümsüzlüğün olduğu ışık katıdır. Tanrısal zekânın tüm sırları, Satürn tarafından yönetilen bu katta saklanır.

Dünyada, iradeleri ve güçleri ile acı çekerek sınavı geçen ruhlar, yükselmeyi hak ederler. Yükseldikçe, bütünü ile akla, şerefe, aşka, güzelliğe, adalete ve güce kavuşurlar. Bütün bunlarla teçhiz edilmiş olarak vardıkları ışıktır. Aydınlanırlar. Bilince kavuşurlar. İşte bu ölümsüz olmaktır. Aydınlanabilmek için yükselmeyi istemek yeterlidir.

Hermes'in öğrencilerinden Asclepius " İnsanlar, ölümlü Tanrılardır, Tanrılar da ölümsüz insanlardır " sözünü açıklamıştır. Her şeyin içi ile dışı birdir, hiçbir ayrılık yoktu. Büyükle, küçükte böyledir. Evrende hiçbir şey ne iç, ne dış, ne küçük, ne büyüktür. Tek bir yasa ve tek bir eylem vardır. Esas neden daima gizlidir. Sonsuzluk, sonlu zaman ve sonlu mekân ile anlaşılamaz ve anlatılamaz. Sonsuzluk, sınırlılık içinde kavranamaz. İnsan ancak öldükten sonra onu anlayabilir ve anlatabilir. Çünkü yaşayan insan zaman ve mekân ile sınırlanmıştır. Gerçeği görmek için bu sözlerin anlamını anlamak gerekir. Bazı insanlar, gerçeği görmeye yatkındırlar, kabiliyetlerini çabaları ile destekleyerek, insanların görmediği sırrı görebilirler.

Bu yukarda özetlenen düşünce, Hermes'e atfedilen öğreti, bundan sonra göreceğimiz tüm teolojik görüşleri derinden etkilemiştir. Bundan sonra, Işık ve karanlık ikilemi hep ana tema olmuştur. Mistizm ve sırlar dünyası buradan kaynaklanmıştır. Öğreti, filozofların kuracakları modele öncülük edecektir. Tüm dini öğretilerin içine girecek, modellemelerini derinden etkileyecektir. Hermetizm ayrıca, kendi başına bir din oluşturacaktır.

Çin

Çin fiziksel harita

Orta Doğuda Sümer ve Mısır medeniyetleri yaşanırken, Asya'nın öbür ucunda, bir diğer medeniyet gelişiyordu. Orta Batıdan (Orta Doğudan), Uzak Doğuya geçince, birden isimler, olayların gelişimi insanda şok etkisi yapar. Başlangıçta, her şey bize yabancı gelmeye başlar. Anlamakta zorluk çekilir. İsimler karışır. İsimleri, olayları akılda tutmak zorlaşır. Burada gereken biraz sabırdır. Beyin Çin'e alışabilmek için biraz zaman ister.

Çin dediğimizde, bu kitapta anladığımız bölge, kuzeyde Çin setti, batıda Kansu eyaletini sınırları içine alıp, Türkmenistan'ı sınırları dışında bırakan, doğuda Çin Denizinden, güneyde Çin hindi'ne kadar uzanan büyük toprak parçasıdır. Çin coğrafi olarak iki kısma ayrılabilir: Kuzey Çin ve Güney Çin. Kuzey ve Güneyi birbirinden Ch'in-ling (Çin-ling) sıra dağları, daha sonra da Huai nehri ayırır. Ch'in-ling dağları, iklimsel olarak ta sınır teşkil eder. Kuzey Çin, sivri dağ tepelerinin göğe uzandığı bir coğrafyadır. Genel karakteri itibarı ile Anadolu platosuna benzer. Dağların etekleri, ilkbahar rüzgârları ile Moğolistan'ın içlerinden taşınan, çok ince taneli bir toprak tabakası olan, Lös ile kaplıdır. Her yıl yağan bu toz (lös), tarlalar için gübreleme görevi görür. Tarımsal olarak büyük faydası olan bu toz, ulaşım için önemli bir engeldir. Kuzey Çin'de yol yapmak ve yapılmış yolları muhafaza etmek, zor iştir.

Lös

Sarı nehir (Huang-ho), kuzey Çin'in kaderini belirleyen unsurlardan biridir. Sarı nehir, lös bölgesinden akarken, topladığı lös ile kendi yatağını yükseltir. Sonunda, yatağını değiştirir. Tarih içinde, Sarı nehir yatağını binlerce kilometre değiştirmiştir. Sarı nehir önce kuzey-güney doğrultusunda akar, sonra birden batı-doğu istikametine döner. İstikamet değiştirdiği yerde, Çin'in en önemli kalesi olan T'ung- kuan (Turğ-gvau) kalesi bulunur. Genelde T'urg-kuan'a sahip olan, başkente de sahip olur. T'urg- kuan'a kadar, altı düz gemiler, Sarı nehir üzerinde iki taraflı seyredebilirler. Ondan sonra ise, nehir üzerinde sadece suyun akışı yönünde gidilebilinir. Sarı nehrin en önemli kollarından biri olan Wei üzerinde de, ulaşım altı düz gemilerle sağlanır. Böylece, genelde Çin imparatorluğunun tarihi başkentleri olan Ch'ang-an ve Lo-yang kentleri, ulaşım ve iaşelerini, nehir yoluyla sağlarlar.

Çin'in en kuzey batısında bulunan eyalet Kansu'dur. Kansu, Çin'den Türkmenistan'a kadar uzanan dar bir şerittir. Kuzeyinde Gobi çölü, güneyinde Tibet dağları vardır. Burası İpek yolunun başladığı stratejik yerdir.

Hemen kuzeyde, Ordos bölgesi bulunur. Burası, Çinlilerle Türklerin sürekli çatıştıkları yerdir.

Güney Çin'in iki can damarı, yukarıda Yang-tse (Yang- çe) ve güneyde His-ho nehirleridir. Bu nehirler birbirlerine kanallarla bağlanmışlar ve bentlerle akışları kontrol edilmiştir. Hâlbuki kuzeyin Sarı nehri, bugün bile tam anlamıyla kontrol edilememektedir. İki nehir de, kolları ile birlikte, su ulaşımına hep imkân verirler. Tibet dağlarının devamı olan dağlar, güney Çin'i parçalara bölerler. Bunun sonucu olarak, eski zamanlarda, güney Çin'de değişik diller konuşulur ve değişik vadilerde oturanlar birbirlerini zorlukla anlarlardı.

M.Ö. 4000 yıllarına gelindiğinde, Çin'de tarım yapılmaya başlanmış ve Sarı nehir çevresinde yerleşik düzene geçilmişti. Alüvyonlu toprakları çok bereketli olan ovanın içinde, pek çok bataklık ve balta girmez ormanlar vardı. Güneyde ise, Yang-Çe vadisinden sonra Çin'in dağlık ve ormanlık kısmı başlıyordu. Temel gıda darıydı, bununla birlikte buğday ve pirinç de biliniyordu. Köpek, domuz, keçi, koyun ve sığır evcilleştirilmişti. Damları otlarla kaplı, sağlam yapılı evler, yarıya kadar toprağa gömülmüş olarak inşa ediliyordu. Evlerin içinde ocak ve fırın vardı. Yer çamurla sıvanıyordu. Başlangıçta birkaç evlik olan bu yerleşimler, zamanla kalabalıklaştılar, köy büyüklüklerine eriştiler. Bu dönemde, dönen geometrik desenlerle süslenmiş çanak, çömlek kullanımını görüyoruz. Bu desenler, daha sonraları Çin'e özgü kabul edilen biçimlerin çoğunun ilk halleridir. Yine bu dönemden kalan kesilmiş ipek böceği koza kalıntıları, ipekçiliğin de bilindiğini göstermektedir.

Çin yazısı

Çin yazısı, M.Ö. 2000 civarında geliştirilmiştir. Bu yazı, resim esasına dayanan çok karmaşık bir yazıdır. Çin'de bulunan ilk yazılı belgeler, hayvan kemikleri ve tortul kalıntılar üzerine yazılan, Shang (Şang) hanedanına ait kayıtlardır.

Çin tarih kaynaklarında sözü edilen ilk hanedanlık Şa hanedanıdır. Şa hanedanının tarihi geçmişi, kuvvetli bir olasılıkla, tahta üzerine yazılmış yazıların yok olması nedeniyle, günümüze ulaşamamıştır. Bu dönemde köyler tepelerin üzerine kuruluyor, saldırılardan korunmak içinde etrafı toprak duvarlarla çevriliyordu. Çin yazısında, eski kent isimleri ile tepe, aynı resimle gösteriliyordu. Yani tepe yerleşim demekti. Bunun gibi, " kabuk " Hiyeroglifi, para, ticaret, zenginlik anlamına geliyordu. Şa hanedanlığı zamanında, sosyal adımlar atıldığı bellidir. Bunlardan biri de M.Ö. 2850 Çin imparatoru Fuşi'nin, insanların isimleri ile birlikte soy isimlerinin de kullanılmasını emrederek, yürürlüğe koymasıdır. Yine bu dönemde, M.Ö. 2737 yılında, Çin imparatoru Shen Neng gut, romatizma, malarya, hafıza kaybı hastalıkları için marihuana çayının içilmesini çıkardığı bir tamimle emretmiştir. Shen Neng'in 365 şifalı bitkiyi saptadığına inanılır. Bu bitkilerden çeşitli reçeteler yolu ile sağlanan ilaçlarla hastalıklar iyileştirilmeye, acılar hafifletilmeye çalışılıyordu.

Sümerlerde Gılgamış Uruk kentinde hüküm sürerken, M.Ö. 2700 tarihlerinde, Çin'de Hint mürekkebi (çini mürekkebi) geliştirildi. Bu mürekkep, çıra ve lamba yağı isi ile eşek derisinden ve miskten elde edilen jelâtinle karşılaştırılarak imal ediliyordu. Bu sırada, Amerika kıtasında, Meksika'da Mısır bitkisinin ehlileştirilmesine başlanmıştı.

Çinliler takvimlerini M.Ö. 2698 yılından itibaren başlatmışlardır. Şa hanedanlığının ortalarına rastlayan bu tarihin neyi kastettiği şimdilik bilinmemektedir.

Çin'de homoseksüellik daha bu yıllarda yaygındı ve bu yaygınlık zamanımıza iyice yaklaşana kadar sürecektir. Çin'de, günlük yaşamda, homoseksüellik ne övülür ve ne de yerilirdi. Bu duruma bakarak homoseksüelliğin geleneksel aile ahlakını incitmediği söylenebilinir.

Çin tarihinde eş cinselliğe öncelikle terminoloji ile başlamalıyız. Çünkü Çin Batı dünyasının tabirlerini kullanmaz. Homoseksüellik " ısırılmış şeftali veya şeftaliyi paylaşmak " " yen veya giysi kolu kestiren tutku '' yahut ta kısaca " kesik yen " " müttefik veya bağdaşık kardeşlik '' gibi pek de alışık olmadığımız deyişlerle karşımıza çıkar. Bu deyişleri anlamak için, hikâyelerini bilmek gerekir.

Homoseksüelliğin, toplum tarafından kabul edilen davranışlar olmasını sağlayan, efsanevi bir imparatordan söz edilir. Sarı İmparator veya Huang Di, Çin toplumunda kurucu Atalardan kabul edilerek, adı etrafında birçok şeyin efsaneleştirildiği bir İmparatordur. Toplumun homoseksüelliği benimsemesi Girit'te de böyle efsanevi bir imparatora bağlanır.

Çin geleneklerine göre Sarı İmparator veya Huang Di'nin M.Ö. 2698 – 2599 arasında yaşadığına inanılır. İmparator, danışmanı, bilgini ve Saray doktoru Qi Bo ile Çin tıbbının temellerini atmış ve çok uzun bir hayat sürmenin yolunu bulmuştur. Qi Bo ve İmparator efsaneye göre pusulanın da mucitleridir. Pusula sayesinde kum fırtınası arkasına gizlenmiş olan düşmanlarını bulup, yok etmişlerdir.

Efsanelerde İmparatorun eşi de yer alır. O da halkına çok değerli bir şeyi hediye eder. Sarı imparatorun sevgilisi ve taptığı eşi Kraliçe Luo Zu'nun sihirli güçleri eşinden hiç de aşağı değildir. " Çin efsaneleri ipek böceği kozasından ipekli kumaş yapılabileceğini insanlara Kraliçe Lou Zu'nun öğrettiğini anlatmaktadır."

Bu sevgili eş erkenden ölünce İmparator çok mutsuz olur. Hiçbir şey onun duygusal boşluğunu dolduramaz ta ki erkek bir sevgilisi olana kadar. Bu genç erkeğe büyük bir tutku ile bağlanan Sarı imparator sayesinde Çin'de eşcinsellik başlar.

Bu öykünün yazarı efsanevi tarihçi Cang Jie'dir. Cang Jie de oldukça sıra dışıydı, efsaneye göre, " dört gözlü ve sekiz gözbebekli " dir. Çin'de yazı sistemini bulan da odur.

Çin mitolojisine göre Huang Di, insan vücudunun sırlarına ulaşmış olan kişidir. Ona göre kan kalbin kontrolündedir ve rotasında durmadan döner.

Minos

Çok eski tarihlerde Yunan anakarasında ve Ege adalarında ilk oturan topluluklar için, henüz, net bilgilere sahip değiliz. Ama efsanelerde anlatılanlar gibi, dev taşlardan yapıtlar inşa etmiş, Pelasklar, Karyalılar ve Lelegler olarak adlandırılan gurupların yaşadığını varsayabiliriz. M.Ö. 3000 ila 2000 yılları arasında, Ege'de, Kiklat takımadalarında, Mezopotamya ve Mısır uygarlığı ile hemen hemen aynı düzeyde, merkezi Girit olan, bir uygarlık vardı. Bu yaygın uygarlık, Girit'te, Peloponez'de, Anadolu'nun batısında izler bırakmıştır. Başlangıçta taştan silah ve aletler vardı. Ve bu aletlerde, nadir ve kıymetli bir taş olan obsidyen kullanılıyordu. obsidyen Kiklat adalarından biri olan Melos'ta bulunuyordu. Burada, Phylakopi adlı, obsidyen çıkarılan, işlenen, o dönem için çok kıymetli olan aletleri yapan ve bu aletleri ihraç eden, büyük bir kasaba kurulmuştu.

Zamanla, taştan, bakıra ve oradan da ilkel tunca geçildi. Ancak bakır ve tunç, o kadar nadirdi ki, sadece silah ve mücevher yapımında kullanıla biliniyordu. Bu dönemin genel iktisadi faaliyetleri, balıkçılık, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, ilkel tarım ve trampa, korsanlık idi. Çömlekçilik vardı, ancak çömlek resimleme bilinmiyor, geometrik şekiller kullanılarak, çömlekler süsleniyordu. Halk yuvarlak ve yumurta biçimi sazdan kulübelerde oturuyordu. Bu evler çok genişti ve büyük aile (belki küçük klan), bu evlerde ortaklaşa yaşıyordu. Mezarlar da ortak idi. Ancak, bu dönemde Minos sarayı veya Phylakopi kasabası gibi, gelişmiş kent ve yapılar olduğu unutulmamalıdır. Bu ilk Egeliler nereden gelmişlerdi. Çok açık değil ama bu halkların, o dönemde Anadolu'da yaşayan kavimlerle, Hattilerle, aynı veya yakın akraba olduklarını düşündürecek veriler, örneğin Yunanistan'daki bazı dağ, ırmak ve yer adları vardır. Ayrıca, daha önce anlatılanlar göz önüne alındığında, Girit, Ege adaları, Anadolu ve Avrupa'da yaşayan insanların birbirine yakın akraba olma olasılıkları hiç de ufak değildir.

Minos Sarayı

Minos 1

Minos 2

Pramitler

Caral amfitiyatro

Güney Amerika'da M.Ö. 2600 yıllarına geldiğimizde, kent yaşamının başladığını görüyoruz. M.Ö. 2627 tarihinde Peru'da Supe vadisinde Caral kenti kurulmuştu.

Eski Mısır imparatorluğunun siyasi gelişmelerini henüz yeterince bilmiyoruz. Ancak III. ve IV. hanedan firavunları fetihler yapan krallardı.

M.Ö. 2630 ile 2611 yılları arasında firavun olan, Mısır'da III. cü hanedanın 2 ci kralı Dzoser (Coser, Neçerihet) zamanında, meşhur mimar İmhotep tarafından ilk basamaklı piramit tasarımlandı. Basamaklı piramit, pek çok açıdan deneme amacıyla yapılmış bir yapı olmasına ve birçok değişiklik geçirmiş olmasına rağmen, hayret verici bir teknik ustalığın ve ekonomik gücün göstergesidir. Bu, Mısır'da basamaklı piramitler çağını açıyordu. Aynı çağda duvar resmi yapılması da hayli ilerlemiştir. M.Ö. 2612 ile 2150 tarihleri arasında Mısır duvar ressamları, bira imalinin tarifi de dâhil pek çok resim çizdiler. Bu resimler, Mısır'daki yaşamın pek çok yönünü gözler önüne sermektedir. III. cü hanedan M.Ö. 2649 ve 2575 yılları arasında hüküm sürmüştür. Daha sonraki dönemlerde, geriye bakıldığında, Dzoser dönemi bilgeliğin ve

başarının altın çağı olarak görülmüştür. Basamaklı piramidin mimarı İmhotep, baş mimar ve heykeltıraştı. Saray başhekimi olarak da tayin edilmiştir. Saray doktoru olarak atandığı bilinen ilk erkek odur. Daha sonraları şifa bahşeden bir Tanrı olarak anılarak Tanrı Ptah'ın yanında yer almış ve hekimlerin koruyucusu bir ilah seviyesine yükseltilmiştir.

Basamaklı Piramit

M.Ö. 2575 yılında, Snofru (M.Ö. 2575 – 2551) IV. hanedanı kurdu. IV. cü hanedan M.Ö. 2575 ile 2465 tarihleri arasında hükmetmiştir. Snofru döneminde, Byblos'dan (şimdiki Lübnan kıyısında bir kent) Mısır'a gemiler ile kereste taşınıyordu. M.Ö. 2563 yılında firavunun oğlu Nikur ölünce tüm servetini karısına, bir diğer hanıma ve 3 çocuğuna bırakan bir vasiyetname yazdı. Bu bilinen ilk yazılı vasiyetnamedir.

IV. hanedan firavunları içinde, fetihler açısından, Firavun Snofru'nun özel bir yeri vardır. Etiyopya'yı yenip, kendine bağımlı hale getirdi ve oradan 200 bin baş hayvanla ülkesine döndü. Libya'yı yenerek, potansiyel bir düşmanı sindirdi. Bakır madeni açısından zengin olan Sina yarımadasını Mısır'a kattı. Mısır sınırlarında, ülkenin istilalara karşı korunabilmesi için istihkâmlar yaptırdı. Snofru'nun fetih savaşlarını, ölümünden sonra, oğlu Keops sürdürdü. Bu dönem, Mısır tarihinde büyük piramitlerin yapılma dönemidir.

Snofru, Dahşur'daki iki piramidi yaptırmış, Maydum piramidini tamamlamıştı. piramitleri başına bizzat geçerek inşa ettiriyordu. Snofru'nun inşaat faaliyetleri, haleflerininki kadar geniş kapsamlıdır. Faaliyetler iyi bir ekonomiye ve düzenli bir devlet yapısına işaret etmektedir. Snofru zamanında mezarlarda bulunan resim ve kabartmalar, daha sonraki dönemlerde de ele alınacak olan konulardan oluşmaktadır.

Mezar resimlerinden ve kabartmalardan anladığımız kadarı ile firavun yüksek dereceli memurlara birbirinden çok uzak olan toprakları bahşediyordu. Kuvvetli olasılıkla yüksek dereceli memurların bir siyasi güç oluşturmasının önüne geçilmeye çalışılmıştı.

Snofru Daşur piramidi

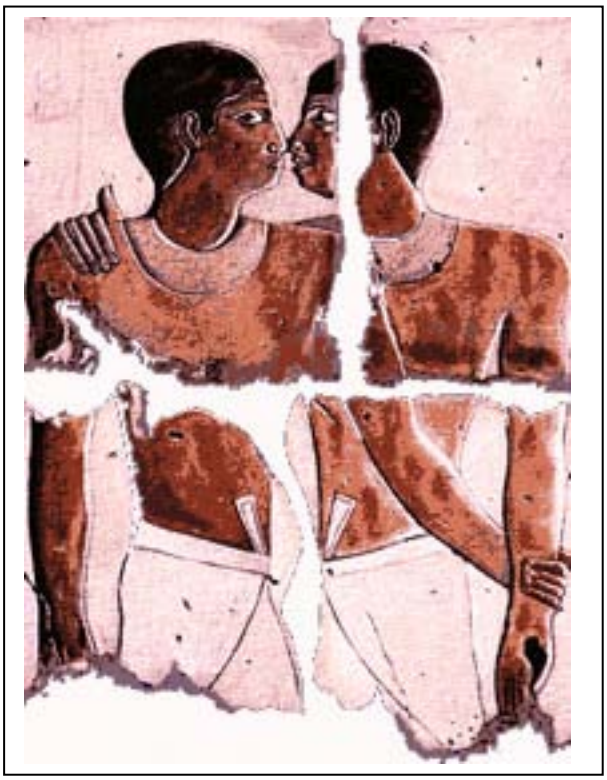
Keops piramidi

M.Ö. 2551 ile 2528 yılları arasında Snofru'nun oğlu Kufu (Keops) firavun oldu. Kraliçe Heteferes idi. Keops 30 metre yüksekliğindeki büyük piramidi yapmıştır. Bu piramidin yapımı sırasında işçilerin, günlük sarımsak istihkaklarını alabilmek için, greve gittikleri söylenir. Mısır hayatında büyünün önemli rol oynadığını gösteren bir yazı, bu dönemlerden elimize geçmiştir. Keops'un oğlu Herutatuaf ile Thot mabedinin sırlarına vakıf büyücü Teta hakkındaki konuşması ve bu karşılaşmanın öyküsü büyünün kraliyetin ana meşguliyetlerinden biri olduğunu göstermektedir. Konu kafası kesilmiş bir kazın yeniden diriltilmesidir. Yazılanlardan büyücü Teta'nın firavunun huzurunda başarılı bir gösteri sunduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 2520 ile 2494 yılları arasında Kufu'nun oğlu Kefren firavun oldu ve Giza platosunun ikinci büyük piramidi ile Sfenksi yaptırdı.

IV. Hanedan döneminde önemli bir gelişme güneş kültünün ortaya çıkışı oldu. Güneş dini V. Hanedan döneminde de oluşumunu sürdürmüştür. Gerçekte bir piramit güneş sembolü olarak düşünülmüştü. Firavun Snofru da güneş kültünün öncülerindendi. Güneş kültü gelişerek sonunda " Re " (Ra) takısı kral yıllıklarına eklendi. Ama bu çok daha sonra firavun Racedef (2528 – 2520) döneminde oluşabildi. Bundan sonra da " Re'nin oğlu " unvanı firavunlara verilmeye başlandı.

Folklora bakıldığında, Snofru'nun firavun olarak sevildiği, buna karşılık Kufu ve Kefren'in birer despot olarak algılandığı görülmektedir. Bu halkın IV. Hanedan yönetiminden memnun olmadığını gösteren bir husustur.

Sakara nekropolünde IV. Sülale zamanından kalma bir mezar vardır. Bu mezar Khnumhotep ve Niankhhnum adlı iki erkeğe aitti. Mezardaki resimler ve yazılar ve adlarının da gösterdiği gibi bu erkekler birbirlerine aitti. Bir çift oldukları açıkça belirtilmişti. Bu birlikteliğin Firavunun himayesinde olduğu da yazılıdır. Bu ilişki tarihin bilinen en eski kayıtlı (tescilli) eşcinsel ilişkisi kabul edilmektedir. .Bu birlikteliklerini açıklayan Khnumhotep ve Niankhhnum'un aynı zamanda kardeş olabileceği de sanılmaktadır.

Bu günden 4500 yıl geriye gidildiğinde (M.Ö. 2500), Menfis'te oturan firavunun etkisi azalmaya başladı.

Yapılan büyük yapılar nedeniyle iç sömürü artmıştı, halk yönetimden hoşnut değildi. Topraklar, senyörlere ve tapınaklara dağıtıldığından, firavunun toprakları ve maddi gücü de azalmıştı. Özel mülkiyet, su ortaklıkları aleyhine çalışıyor, bu da nomların ekonomisini sarsıyordu. Nomların başındaki Nomarklar kendilerini halkın sorumluları olarak görmeye ve lanse etmeye başladılar. Başlangıçta bunlar merkezden atanmış memur statüsündeydiler. Zamanla bağımsız hareket eden hükümdarlar haline dönüştüler. Mısır, tekrar nomlara parçalanmıştı.

Genel olarak, yüksek devlet memurlukları firavun ailesinin yani krallık soyunun içinde dağıtılırdı. Merkezi otorite zayıflarken, yüksek devlet görevleri, firavun ailesine mensup olmayanlara da verilmeye başlandı. Ancak bunlar evlilikler yoluyla kraliyet hanedanına katılıyorlardı. Yine de aile bağlarına dayanan bir yönetim biçimi yerini bürokrasiye benzer bir düzene bırakmaya başlamıştı.

V. hanedanla birlikte, yapılmakta olan piramitlerin boyutları gittikçe daha küçülmeye başladı. Bu hem merkezi hükümetin etki ve yetkisinin azalmakta olduğunu ve hem de merkezin ekonomik durumunun gittikçe kötüye gitmekte olduğunu gösteren örneklerdendi. Buna karşılık, nomlarda eyalet yöneticileri için büyük mezarlar yapılmaya başlandı. piramitler küçülürken, yapılan güneş tapınaklarının sayısı da azalıyordu. V. Hanedanın son firavunları güneş tapınakları yaptırmamışlardır. Güneş (Ra, Re) kültü önemli bir sarsıntı geçirmektedir.

Mısır'da keten kumaş dokuması yapılırdı. M.Ö. 2500'den kalan kumaş parçalarından anlaşıldığına göre, o dönemde gerek iplik bükümü, gerekse dokuma tarzı bakımından çok kaliteli kumaşlar üretilmiştir. İnce iplikli dokumaları Mısırlılar, M.Ö. 2500 tarihlerinde üretmiş ve keten iplikten dokunmuş bu kumaşları, mumyalama işleminde kullanmışlardır.

Mısır Tıbbı ve Sünnet

“ Yürek bütün organlarda konuşur “ bu sözler Mısırda bulunan ve tıp literatürüne geçmiş ünlü Ebers Papirüsünde yer almaktadır.

Mısır da tıp çok önemliydi. Tıbba rahiplerin büyük katkısı olmuştu. Tanrılar olmaksızın iyileştirme olamayacağına göre, tıp rahiplerin tekelinde gelişen bir disiplindi. Tıbbi ağırlıklı papirüslerde yer yer büyülü sözcükler, dualar, tanrılara yakarışlar yer alır. Ebers papirüsünde şu özdeyiş açıkça ifade edilmiştir: “ Sihir ilaçlarla birlikte etkilidir. İlaçlar sihirle birlikte etkilidir. “

İlahlardan medet uman hastalar, mabetlerde Rahiplerin tedavisine muhtaç olmuş olmaları nedeniyle iyileştirme işlerinde ilk kullanılan usuller daima sihir izlerini taşırlar. Daha sonraları, sadece hekimliği meslek edinenler olmuş ve bunlar saraylarda önemli yer işgal etmişlerdir. Bütün Klasik araştırmaların ortak görüşüne göre, Mısır'da Hekimler sınıfı, gerek devlet işlerinde, gerekse sosyal hiyerarşide önemli yerler almışlardır. Bu da Mısır'da Tıbbın ne derece önemsendiğinin bir delildir. Homeros’un kaydettiğine göre, Mısırlılar en mükemmel hekimleri yetiştirmişlerdir. Herodotos, Mısır'da her hastalığın ayrı bir hekimi olduğunu kaydetmektedir

Esrarlı bir kuvvet taşıdığına, tabiatüstü gücü bulunduğuna, birtakım sırlar sakladığına inanılan şey olan Tılsım karşılığında dilimizde sihir, büyü, efsun kelimeleri kullanılmaktadır İnanışa göre tılsımların etkili olabilmesi, tabiattaki bazı güçlerle ilişki kurulmasına ve uğurlu bir zamanda dinî törenle yapılmasına bağlıdır. Tılsımdan medet ummanın mazisi oldukça eskilere gitmektedir. Papirüslerin incelenmesi Eski Mısır'da vazgeçilemez (kimilerine göre 75 kadar) tılsımın mevcut olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Menat tılsımı

Eski Mısır'da “ Doğan Güneş “ tılsımının, ölümden sonra yeniden dirilmeyi sağladığına inanılmıştır. Yine eski Mısır'da ölüyle birlikte gömülen “ Menat “ tılsımının, ölüyü tanrısal koruma altına aldığına kesin gözüyle bakılmıştır. Tanrıça Hathor “ Büyük Menat “ ” Cennetin Hanımefendisi ” olarak bilinir. Hathor (Hator) Mısır’ın en önemli tanrıçalarından biridir. Galaksimiz bazı dillerde Samanyolu, bazı dillerde “ süt yolu ” olarak da adlandırılır. Hathor (Mısır dilinde Horus’un evi anlamındadır) bazı figürlerinde memelerinden süt akan ilahi bir inek olarak

çizilir. Hathor en eski tanrıçalardandır. Varlığı inek/boğa kutsallığı çerçevesinde en azından M.Ö. 2700'lere kadar, II. krallık dönemine kadar gider. Hatta Akrep Kral döneminde bile var olduğu sanılmaktadır.

Hathor, aynı zamanda antik Mısır yaratılış mitolojisindeki yaratıcı tanrı Ra'nın kızıdır. Hathor'un çok sayıda ismi vardır. Doğumun bir müjdecisi, aşk, neşe, dans ve alkol tanrısı olarak kabul edilir. Hathor her yıl Nil'in taşımasından da sorumludur.

Mabetlerin dışında da hekimler olmuştur ve bu insanlar saygı gören ve sarayda görev verilen insanlardı. Mısırda doktorlar paralarını devletten aldıkları için hastalarına ücretsiz bakarlardı. Ayrıca devlet tarafından denetlenirler hatalı iseler cezalandırılırlardı. Sias (Sais) ve Heliapoliste IV. sülale zamanında bile tıp okulu olduğu anlaşılmıştır.

Her türlü bitki, otlardan ağaçlara kadar ilaç olarak kullanılırdı. Bazı madenler, hayvan organları, kan, anne (insan) sütü gibi şeyler de hastalık iyileştirmekte kullanılan nesnelerdendi. Tapınaklarda ilaçların hazırlandığı ecza ve kimya laboratuarları ve depoları bulunurdu. Keten bez bandajlar, kompres uygulamaları, cerrahi aletler kullanmak, yaraları dikmek, yara temizliği yapmak vardı. Köknar, keçi yağı, ezilmiş bezelye karışımından oluşan mehlem yaparlardı. Günümüz antibiyotiklerinin elde edildiği bazı bitkisel kökenli maddeleri kullanırlardı. Aynı zamanda eczacı ve kimyager de olan Mısırlı doktorlar, devirlerinde haklı bir üne sahipti. Örneğin İleriki asırlarda, II. Ramses Hitit Kralı Hattuşil'e şifalı otlar, tıbbi malzeme ve doktor yollayacaktır.

Ankh-Mahor duvar resimleri 1

Sakkara'da doktorların mezarı olarak bilinen Ankh-Mahor'un duvarlarında manikür, masaj ve cerrahi müdahalelere ait duvar resimleri vardır. Bir resimde bir ergenin sünneti gösterilmekte ve bu iş için merhem kullanılması da tavsiye edilmektedir. Muhtemelen bu mehlem anestezik özelliktedir. Sünnet uygulamasının ne kadar yaygın olduğunu kestirmek zordur, çünkü mumyalar bu konuda pek ipucu vermemektedir.

Bazı Mısır Bilimcilere göre Mumya yapma işinin Mısır Tıbbına katkısı genelde çok abartılmıştır. Çünkü tahnitle uğraşanlar doktorlardan ayrı ve daha aşağı bir sınıftır. Mısırlı doktorlar kadavralarla ilgilenmediler çünkü bu dinen yasaktı. Onlar yaşayanları gözlemlediler.

Hastalık belirtilerini ve tedavilerini yazdılar. Hastalıklardan korunma çarelerini araştırdılar. Örneğin çok yemenin kötü olduğunu biliyorlardı. Temizliğin önemini anlamışlardı.

Kanalizasyon sistemleri vardı. Çok sık yıkanırlardı. Evlerinin yediklerinin ve içtiklerinin temizliğine çok dikkat ederlerdi. Bazı rahipler günde iki kere yıkanır üç günde bir saçlarını keserler domuz eti yemezler, kaynamış su içerlerdi. Oruç tutarlar mide ve bağırsaklarını zaman zaman müdahale ederek boşaltırlar böylece işe yaramayan fazlalıkları vücutlarından uzaklaştırdıklarını düşünürlerdi. Heredot'a göre dünyanın en sağlıklı insanları Libyalılar ve Mısırlılardı.

Rahip olacak erkek çocukları sünnet oldukları bilinmekte ama bu durumun ne kadar zorunlu olduğu bilinmemektedir. Ritüel tüm vücudun tıraş edilmesi ile başlıyordu. Heredot, özellikle geç dönemde, sünnet geleneğinin Colchians (Karadeniz sahilindeki Kafkas dağlarının batı yamaçlarında yaşayan Afrika orijinli yani kara derili ve kıvırcık saçlı bir koloni Sopronius oraya ikinci Etiyopya adı vermiş), Parthenios (Bartın Irmağı), Macrenios, Mısırlılar, Etiyopyalılar, Suriyeliler, Filistinliler, Phoenicans (modern Lübnan sahillerinde yaşayan halka Greklerin verdiği isim), Macroniansların olduğu geniş bir alanda uygulandığından söz etmektedir.

Günümüzde bile Doğu Afrika ve Mısır'ın bazı bölgelerinde uygulanan kadın sünneti şüphesiz tam bir gaddarlıktır. Bu âdetin çok eski olduğu bilinmektedir. M.Ö. 2400'e tarihlendirilen Uha'nın Sunusu adlı yazıda " 120 erkek ve 120 kadının bir arada sünnet olduğundan " söz edilmektedir. Kadın sünneti ile ilgili yaygınlık henüz bilinmemektedir. Anılan yazıda bu iş bir adak gibi görünmektedir.

Aryenler

M.Ö. 2500 yıllarına yaklaşıldığında, Sümer kent devletlerinin yapısı ve aralarındaki çelişkiler, artık gelişmeyi sınırlar hale gelmişti. Sulama şebekelerinden daha iyi yararlanabilmek için, iktisadi olarak siteler arası dayanışma gerekiyordu. Bu ise siyasi bir birliği zorunlu kılıyordu. Böylece siteler arasında, hegemonya savaşları başladı.

Sonunda Lagaş kralı Ennatum (bundan 45 asır önce) rakiplerini yenerek, siyasi birliği sağladı. Ancak, siyasi birlik hiçbir zaman tam olarak sağlanamadı. Koyulan aşırı vergiler, çiftçileri eziyor ve bu da yeni ittifakların oluşmasına neden oluyordu. Doğuştan asil olan eski iktidar sahipleri de, yeniden kuvvetlenebilmek için sürekli fırsat kolluyorlardı. Siteler arası mücadele sürüp gitti. Bu hem Sümer devletini bir bütün olarak ve hem de siteleri tek, tek güçsüzleştirdi.

Ur Standart kutusu arabalar resim 1

Ur Standart kutusu Savaş resim 2

M.Ö. 2566 ile 2558 yılları arasında yapılmış olan " Ur standart " kutusu üzerine, bu dönemdeki Sümer ordusunu anlatan resimler çizilmiştir. Bu resimler, Sümer ordusu hakkında

bize ilk bilgi veren kaynaklardır. Bu kutu üzerindeki resimler, tahta panellere, kabuk, kırmızı kumtaşı ve lapis lazuli kullanılarak mozaik olarak işlenmiştir. Dar kutunun iki ana yüzünden birinde savaş, diğerinde barış resimleri vardır. Sümer ordusundaki askerler, mızrak ve balta ile silahlanmışlardır. Sırtlarına pelerin giymişlerdir. Dolu tekerlekli savaş arabaları dört eşek tarafından çekilir ve üzerlerinde iki savaşçı bulunur. Kutunun üzerindeki resimlerin birinde kazanılan savaş sonunda elde edilen esirler, çıplak olarak, kralın önünden geçirilmektedir.

Ur standart kutusunun, barışı anlatan yüzünde, bir ziyafet resmedilmiştir. İskemlemsi taburelerde oturan davetliler, lir çalan müzisyenler eşliğinde içki içmektedirler. Ziyafette misafirlere et, balık ve daha bir sürü yiyecek sunulmaktadır.

Hint-Avrupa dili konuşan kabilelerin, 3000 yılında başlayan güneye doğru göçleri devam ediyordu. M.Ö. 2500 yıllarında, Kral Yama ile beraber hareket eden Hint-Avrupa dili konuşan Ariler (Aryanlar), Orta Asya'dan Tacikistan'a girdiler. Kral Yama'dan en eski İran ve Hint metinlerinde bahsedilir. Aryanlar Tacikistan'da yeni yıl olarak baharın başlangıcını (Nevruz) kabul eden bir takvim kullanmaya başladılar. Daha sonra Nevruz Anadolu, İran ve Afganistan'da her yıl kutlanan bir gelenek olacaktır. Her ne kadar Nevruz'u bu takvim başlangıcına bağlamak mümkünse de, baharın gelişi Sümerlerden ve hatta daha önceden beri, daima kutlanmıştır. Bu nedenle Nevruz, tüm kültleri kapsayan bir şenliktir. Bu nedenle de asıl kaynağı Şaman dinidir ve kökleri çok eskiye dayanır.

Bu dönem Çin topraklarına bakarsak, Şa Hanedanı zamanında da Çin'deki çeşitli topluluklar arasında savaşlar olmuştur. Örneğin M.Ö. 2400 yıllarına ait bulgular, bize bu savaşlardan örnekler vermektedir. Çin'de bu yıllarda çeşitli toplumsal hareketler olduğu ve kuzey Çin halkının diğer yaşayanlar üzerinde baskı uyguladığını varsayıla bilinir. Nitekim M.Ö. 2300 yıllarında Çin'in orta düzlüklerinde yaşayan Hmong adlı topluluklar, önce Çin Hindi ve Burma'nın dağlık bölgelerine ve daha sonra da güneye Laos ve Tayland'a doğru göçmeye başlamışlardır.

Sümerlerin yaşamından bilgiler

Sümerlerin, uygarlığın gelişmesine en önemli katkısı olan yazının icadının doğal sonucu olarak, Sümer medeniyeti ilk defa okul açarak, eğitime başladı. M.Ö. 2500 yılında hazırlanmış ders kitapları bulunmuştur. Sümerlerde binlerce kişi yazmanlık yapmaktadır: acemi ve başyazmanlar, kraliyet ve tapınak yazmanları, yönetimde uzmanlaşmış yazmanlar ve üst yönetimde görev alan yazmanlar vardır. Bu yazmanları yetiştirmek için, ülkenin her yanına dağılmış yüzlerce okul vardır. Sümer okulları, mesleki bir eğitim vermeyi amaçlıyordu. Okullar bu amaca hizmet ederken, zaman içinde, eğitim programlarının gelişmesi sonucu, Sümer'in kültür ve bilim merkezleri haline geldiler. Okullarda Tanrıbilim, bitkibilim, hayvanbilim, madenbilim, coğrafya, matematik, dilbilgisi dersleri verilmeye başlandı. Bu konularda, edebiyatçılar, bilim adamları yetiştiler. Okullar başlangıçta tapınaklara bağlı idiler, ancak zamanla dinden bağımsız bir kurum haline dönüştüler. Eğitim programı da oldukça laik bir nitelik kazandı. Sanırız, öğretmen maaşları, talebelerden toplanan paralarla ödeniyordu. Eğitim zorunlu değildi. Paralı idi. Eğitim ancak, hali vakti yerinde olanların alabilecekleri bir imkândı. Şu ana kadar Sümer okuluna gidenlerin listeleri arasında kadın ismine rastlanmamıştır. Bu da eğitimin erkeklere mahsus olduğunu göstermektedir.

Sümer ülkesi, az sonra göreceğimiz gibi Akkadların hâkimiyetine geçince, ağır ağır Sümer dili günlük konuşma dili olmaktan çıkmaya başladı. İlerde, bir Sümerli aydının bundan nasıl yakındığını göreceğiz. Sümer dili, içinde Türkçenin de olduğu pek çok dillerle karşılaştırılarak, hangi dil gurubuna ait olduğu araştırılmış ve araştırılmaktadır. Ancak, şu ana kadar genelde hemfikir olunan bir noktaya gelinememiştir.

Akkad dili Sami kökenli bir dildi. Akkadca ağır bastıkça, Sümer'ce ve Akkadca arasında dil geçişini sağlayacak sözlükler hazırlandı. Aslında, yazı öncesi dönemde, insanlar manzum şekilde olan anlatımların daha rahat akılda kaldığını anlamışlardı. Bu nedenle oluşan sözlü edebiyat manzum tarzındaydı. Sümerler, bu geleneği, yazının bulunmasından sonra da devam ettirmişler ve edebi eserlerini şiir tarzında vermişlerdir. Bu eserler: Sümer Tanrı ve kahramanlarını anlatan mit ve destanlar, Tanrı ve krallara ilahiler, Sümer kentlerinin yakılıp, yıkılmasına yakılan ağıtlar, atasözleri, fabllar ve denemelerdir.

Mezopotamya'da diğer uygarlıklarda olduğu gibi, ölümden sonra ölen için (eğer ölen kral veya kraliyet ailesinden bir bireyse) insan kurbanı oldukça yaygın bir gelenekti. Ölen prensin yakınları, askerleri, karısı, cariyeleri, hayvanları da beraber gömülürdü. Bu bulgu bile tak başına Sümer dininin kökeninin Şaman dininde olduğunu göstermektedir. Ölen kişinin öbür

dünyada da bu dünyadakine benzer bir hayat sürmesi ve öbür dünyada da rahat etmesi istenirdi. Ölen kişiyle beraber, günlük eşyaları da gömülüyordu. Mezarlarda ölülerin başuçlarına veya elleri arasına, öteki dünyada kullanması için, vazolar, avadanlıklar, gerdanlık, bilezik ve küpe gibi ziynet eşyaları konuluyordu.

Mezarlar ilk zamanlarda kum içerisine açılırken daha sonraki yıllarda tuğladan inşa edilerek üzerleri bir kümbetle kapatılmaya başlanmıştır. Ancak bu mezarların biçimi ölenin sosyal ve ekonomik konumuna göre değişebilmektedir. Fakirler, dikdörtgen bir kovukta tabutsuz olarak yatırılırlardı. Yanlarında kaba keramikler vardı. Daha üst sınıflara ait cenazeler ise, pişmiş topraktan yapılmış beyzi bir kap içine konulurlardı. Yanlarında birçok eşya vardı. Zenginlerin mezarları tuğlalarla örülmüş, kümbetli mahzen şeklindeydi. Bu mahzenlerde toprak vazolar, çanak ve çömlekler, eşya ve aletler, renkli taşlardan, altın ve gümüşten mücevherler, ziynet eşyaları bulunmuştur.

Sümer'de ilk olarak " zindan " yapılanmasına rastlıyoruz. Vergi ve borcunu ödemeyenler, düzmece hırsızlık ve cinayet suçlamaları yapanlar zindana atılırlardı. Sümer ülkesinde " Recim " cezası da uygulanırdı. İki erkekle evlenen kadınlar veya hırsızlık yapanlar taşlanırdı. Bu taşların üzerlerine suç işleyenin kötü niyeti yazılırdı. Ancak başlangıçta sert olan Sümer yaslarının zamanla (M.Ö. 2000'den bile önce) yumuşadığını görülür. " Göze göz, dişe diş " yasaları (ayak, el, burun kesme gibi) para cezalarına dönüştürülüyordu. Ur-Nammu reformu sonunda 3 ya da 4 yargıçtan oluşan Sümer mahkemeleri oluştu. Hatta bir tür Yargıtay'ın bile olduğu görülür. Mahkemede taraflardan birinde yazılı belge yoksa tapınağa gidip yeminli ifade veriliyordu.

Evlilikte damat kayınpedere bir düğün armağanı sunmak zorundaydı. Kadınlar mülk sahibi olabilir, iş ilişkileri kurabilir ve tanık olarak kabul edilirdi. Buna karşın kocalar karılarını basit nedenlerle boşayabilirdi. Eğer kadının çocuğu olmuyorsa koca ikinci bir kadınla evlenebilirdi.

Sümer-Akkad

M.Ö. 2400 yılında, Lagaşlılar, Ur-Nanşe hanedanını devirip, kendi kentlilerinden birini, Urukagina'yı başa getirdiler. M.Ö. 2500 yıllarından beri Lagaş, Ur-Nanşe hanedanı elinde çok kötü yönetiliyordu. Sümer ülkesinde vergi memurundan daha bol bir şey yoktu.

Urukagina, kente yasa ve düzeni getirdi, yurttaşların kişisel özgürlüklerini kuvvetlendirdi. Ur-Nanşe hanedanı zamanında, ölçüyü kaçıran hükümdarlar sömürge savaşları ve kanlı fetihler yapıyorlardı. Başlangıçta, avcı toplumun sınıfsal yapısı gereği, halklar arasında birbirini yok etme güdüsü fazla gelişmemişti. Tabii ki rekabet vardı, ama bu öldürücü sınırlara daha varmamıştı. Klan içinde her şeylerini paylaşan toplumun, Klan dışında da bu görgüsünden vazgeçmesi, özel zorunluluklar dışında, düşünülemezdi. Bu nedenle başlangıçta peş peşe aynı toprağa göç eden topluluklar arasında, öncekini yok etme savaşları ve güdüleri görülmez. Onlar, toprakları birbiri ile kaynaşarak paylaşmayı tercih ederler.

Sümerlerde böyle olmuştur. Sümerlerden çok sonra, aynı topraklara gelen, Sümerlerden çok farklı bir topluluk, Sami kökenli Akkadlar, bu Kent devletlerini, zamanla Sümer-Akkad ortak devletleri haline çevirmişlerdir. Mısır'da da böyle olmuştur. Batı Sahra çölünden gelenlerle, Nil vadisine yerleşenler, birlikte Mısır medeniyetini kurmuşlardır. Anadolu'da da böyle olmuştur. Baştan beri bahsettiğimiz yerli Anadolu halkı üzerine gelip, yerleşen Hitit yerleşimi, ortak bir medeniyet kurmuştur. Savaşmadan gelip kaynaşma, geçmiş kültürlerinin bir kalıntısı olarak, ilk yerleşik medeniyetlerin, en medeni, en insani dönemidir.

Sonra, sınıflı toplum ve servet farklılaşması ortaya çıkınca, göçler ve yerleşik düzenlerle, yeni gelenler arasındaki ilişkiler, gittikçe daha kanlı ve yok edici olmaya başlamıştır. Sınıflı toplum sadece kendi halkını sınıflara bölmemiştir, aynı zamanda toplumlar arasında da nifak tohumları saçmıştır. Özel mülkiyet, rekabeti, kazanan olmaktan çıkarıp, rakibi yok eden durumuna getirmiştir. Artık göçler, kaynaşma değil ama yok etme, ezme kuralına uyacaktır. Servet farklılaşması ve doğuştan soyluların varlığı, sömürgeciliği de gündeme getirmiştir. Kent devletinin iç kaynakları, hâkim sınıfların iştahlarını doyuramaz noktaya geldiğinde, sömürge savaşları da başlamıştır.

Lagaş, Ur-Nanşe hanedanı döneminde, sömürge savaşları yaparak, kısa bir süre için de olsa, tüm Sümer ülkesini hâkimiyeti altına aldı. Sonra, bir yüzyıl içinde de eline geçirdiği toprakları kaybederek, eski Kent devleti sınırlarına geri çekildi. Lagaş ve halkı zayıf düşmüştü. Hâkim sınıflar, savaşlar için, kişi haklarını ihlal etmişlerdi, vergileri dayanılamaz derecede arttırmışlardı, angarya artık çekilemez bir mertebeye erişmişti. Lagaş halkı gün geçtikçe fakirleşiyordu. Bütün denetim mekanizmaları sarayın ve onun bürokratlarının elindeydi. Savaş sırasında, denetimler çok büyük kazanç kapıları haline gelmişlerdi. Savaşlar kaybedilirken ve Lagaş fakirleşirken, bu kolay kazançlardan tabii ki saray ve bürokrasi vazgeçemezdi. Rüşvet ve yolsuzluk başını almış gitmişti.

Rüşvet

Rüşvet, bundan 5000 yıl önce, ilk Kent devletleri varken vardı. Din ve yerleşik toplum, sınıfları ve özel mülkiyeti ortaya çıkarmıştı. Özel mülkiyet servet farklılaşmasına yol açmış, bu da iktidar gücünü getirmişti. İktidarı ele geçirenler, daha fazla servet sahibi oluyorlar ve servetleri arttıkça güçleri artıyordu. Diğer taraftan devletin, devlet olarak yaşayabilmek için, yurttaşlarının katkısına ihtiyacı vardı. Organize bir toplumda yaşama hakkı, kişisel mülk edinme ve bu mülkü koruyabilme hakkı ve kişinin yaşamını tehlikelere karşı koruyabilmesi, ancak, devlete vergi vermesi ve onu kuvvetlendirmesi ile mümkün oluyordu. Yurttaşın kuvvetli bir devlete ihtiyacı vardı, kuvvetli bir devletin de yurttaş katkısına yani vergiye ihtiyacı vardı. Ancak, devlet hâkim sınıfların tekelinde iken, devlet geliri ve yönetici gelirleri birbirine karışıyordu. Tapınaklar, topladıkları vergiyi bir taraftan devlet için kullanırken, bir taraftan da din adamlarının kişisel gücü için kullanıyorlardı. Saray ise, zaten devlet demek olduğundan, sarayın gücü ile devletin gücü iç içe girmişti. Verginin paylaşılmasından üst yöneticiler yeterli payı alsalar bile daha aşağıdaki yöneticilerin yeterli pay aldığı söylenemezdi. Devlet güçlü olduğu için, halkına yararlı şeyler yaptığı için, vergiyi alma hakkını kendinde görüyordu. O zaman, bir işin yapımı için gücüne ihtiyaç duyulanların ve kişisel istekleri yerine getirenlerin, kişisel vergi alma hakkı yok mu idi. İşte buradan rüşvet çıktı.

Özel mülkiyet beraberinde " özel vergiyi " de, beyinlerde bir hak haline çevirmişti. Nasıl, artık, bir kere kurumsallaştıktan sonra, özel mülkiyet insanlığın vaz geçemediği bir varlık haline dönüşmüşse, özel vergi yani rüşvet de öyle bir hak haline dönüştü. Yalnız, burada, üretim biçiminin bir gereği olarak ortaya çıkan özel mülkiyetle, bu mülkiyetin kazanılması için kolay bir yol olarak kullanılan rüşveti aynı kefeye koymamak gerekir. Özel mülkiyet, insanlığın gelişmesinde, kaçınılamaz bir merhaledir. Rüşvet ise, her işi başaran insan beyninin, toplum aleyhine çalışan ama kişisel servete ulaşmakta kısa bir yol olan, buluşudur. Nasıl, hayal gücü, Homo sapiensi Homo sapiens yapmışsa, rüşveti de servete giden kısa bir yol olarak bulmuştur. Toplumun yozlaşması anlamına gelen rüşvet, toplumu birbirine bağlayan bağları, güven duygusunu ve dayanışmayı yok ettiğinden, insanlık aleyhine çalışan bir kurumdur. Mücadele edilmesi, yeryüzünden silinmesi gereken bir kurumdur. Ama bu nasıl olacaktır.

Bundan 5000 yıl önce Sümer'de rüşvet vardı. Tüm alınan önlemler, çıkarılan cezai kanunlar, hiçbir yaptırım, rüşvetin günümüze kadar gelmesini ve bugün bile başımızın belası olmasını önleyememiştir. Çünkü beynin ürünü olan rüşvetle, kaynağında, yani beynin içinde mücadele edilmesi gerekir. Bunu yapacak olan da ahlaktır. Avcı toplumun güvenli ve eşitlikçi

ortamında, ahlaktan ve ahlaki değerlerin gereğinden ne denli bahsedile bilinilir. Şaman dini, ahlaki kurallar üzerinde pek durmaz. Yerleşik topluma geçildiğinde, din yeni şartlara uyum için şekil değiştirirken, yani yeni dinler Şamanizm'den türerken, din içinde ahlaki öğretiler, doğal olarak yeteri kadar yoktu. Ama yerleşik düzene geçen insan, sınıflanınca, özel mülkiyet ve servet farklılaşması olunca, hemen peşinden rüşvet topluma girince, din toplum ahengini korumada geri kaldı. Ahlaki kurallar, insanları doğru yola getirecek ve onların birbirine zarar vermesini önleyecek kurallar hemen konulamadı. Bu da rüşvetin önünde, boş bir alan bıraktı. Ahlak ile teçhiz edilmiş olan beyin, rüşvetin tek ilacıdır. Ama rüşvetin ilk günlerinde, ahlaklı olma bilgisi veya bir başka anlamda dinin ahlaki öğretisi, toplumlarda var olmadığından, rüşvet aldı başını gitti. Ve bir virüs gibi, şekil ve yöntem değiştirerek, o günden sonra hep var oldu. Dinler veya zamanla gelişen ahlak kuralları, onu hep birkaç adım geriden takip edebildiler.

Biz şimdi bundan 4500 yıl önce (M.Ö. 2500) Lagaş'ta yaşamış ve olaylara tanıklık etmiş bir tarihçinin kendi sözleriyle anlattıklarını izleyelim: " Kayıkçıların denetçisi kayıkları gasp ediyordu. Hayvanların denetçisi, büyük baş hayvanları alıyordu, küçükbaş hayvanları alıyordu. Balıkçıların denetçisi balıkları gasp ediyordu. Lagaş'lı bir yurttaş yünlü bir koyunu kırktırmak için saraya götürdüğü zaman, eğer yün beyazsa beş şekel ödemek zorundaydı. Eğer bir adam karısından boşanırsa, işakku beş şekel, vezir bir şekel alıyordu. Eğer bir kokucu bir yağ karışımı üretirse, işakku beş şekel, vezir bir şekel, saray kâhyası bir şekel alıyordu. Ölüm bile vergi ve yükümlülüklerden kurtuluş sağlamıyordu. Ölü mezarlığa götürüldüğünde, bir grup memur ve asalak, aileden fazla miktarda arpa, ekmek, bira ve çeşitli eşyalar sızdırıyorlardı… Lagaş kralı, Urukagina, İşakku olunca ne oldu? Urukagina kayıkçıların denetleyicisini görevden aldı. Balıkçıların denetçisini görevden aldı. Büyük baş ve küçükbaş hayvanların denetçisini görevden aldı. Beyaz koyunları kırktırmak için ödeme yapılan gümüş tahsildarını görevden aldı. Bir adam karısından boşandığında, ne işakku, ne vezir hiçbir şey alamayacaktı. Kokucudan da bir şey alınamayacaktı. Gömmek için mezarlığa bir ölü götürüldüğü zaman, memurlar ölünün mallarından öncekine göre daha azını, bazı durumlarda yarısından da azını alacaklardı. Artık her yerde vergi tahsildarları gezmiyordu. Lagaş yurttaşlarına özgürlük gelmişti. Artık, yoksul bir adamın oğlu balık tutmuşsa, kimse balığı elinden alamayacaktı. Artık, memurlar, bahçelere girip, ağaçları silkeleyip, meyveleri toplayıp, götürmeye cesaret edemiyorlardı ".

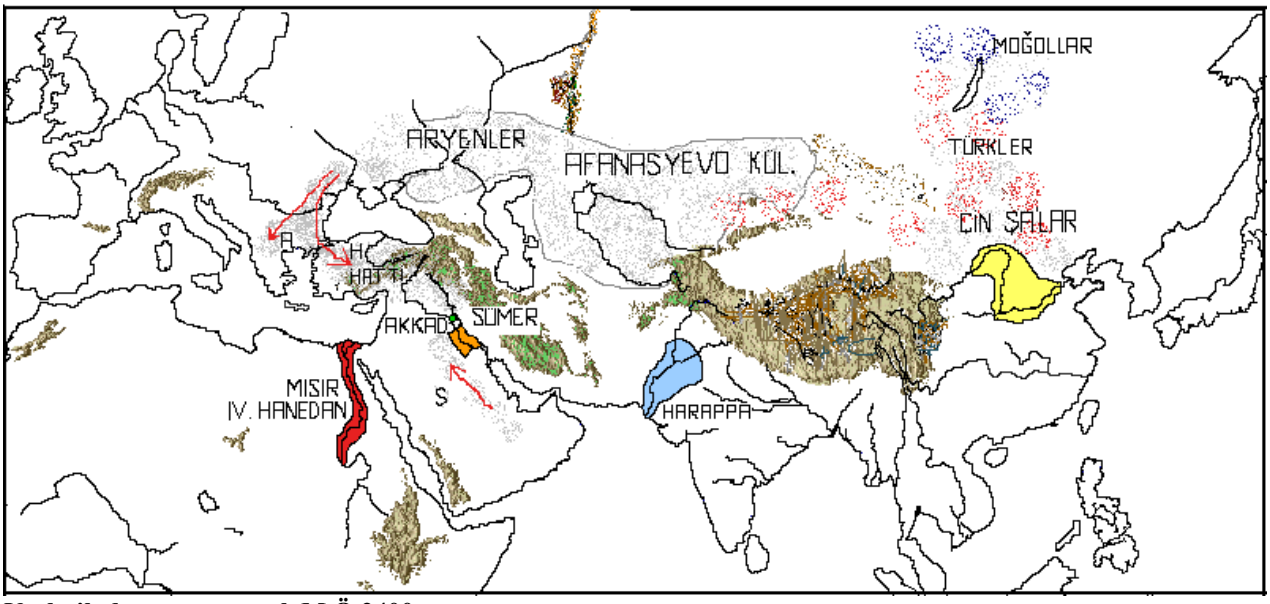
Urukagina, Lagaş Tanrısı Ningirsu ile dul ve yetimlerin güçlüler karşısında korunması için özel bir anlaşma imzaladı. Sümer tarihinin, bundan sonraki olayları göstermektedir ki, kralın Tanrı ile yaptığı sözleşme pek yürümemiştir. İçten çürüme, sürüp gitmiştir.

Bu zor ve umutsuz günlerde başa geçen Urukagina, yaptığı kanunlarla, halkı bunaltan yöneticilere karşı toplumun kimsesiz ve zayıf fertlerini olabildiğince korumaya çalışmıştır. Bu karanlık günleri ve Urukagina'nın sağladığı özgürlük dolu günleri anlatan kadim tarihçi, Urukagina sayesinde Sümer ülkesinde vergi memuru kalmadığını söyler.

Tarihin ilk yazılı kanunu (şimdilik) M.Ö. 2375 yıllarında hüküm süren Sümerli Lagaş kralı Urukagina'ya aittir. Urukagina'nın yasalarına ait yazılı bir metin henüz tespit edilememiş olsa da zamanın tarihçisinin ve bazı kayıtlardan bu yasaların varlığı bilinmektedir.

Unutulmamalıdır ki dünyanın birkaç koleksiyonunda binlerce antik Mezopotamya tableti hala okunmayı beklerken kim bilir ne kadarı da toprağın altında çıkarılmayı bekliyor. İster yasa ve kimi tarihçilere göre kanun niteliğindeki bir buyruğa dayanarak yapılmış olan Urukagina reformları bir gerçektir. M.Ö. 3000'lerde yapılmış özgürlükçü, güçsüzü koruyan niteliktedir.

Sosyal Devlet olmanın temel nüvesinin taşımaktadır. Urukagina'dan sonra Gudean, Ur-nammu gibi bazı Sümer krallarının da kanunlar yaptığını biliyoruz

Yerleşik dev. ve avcı topl. M.Ö 2400

A: Akalar, İonlar ve akraba kabileler. Bu Hint-Avrupa dili konuşan avcı aileler Yunanistan'a girmeye başlıyorlar.
H: Hititler, Luviler, Palar ve akraba kabileler. Bu Yunanistan'a giren ailelerden farklı bir Hint-Avrupa dili konuşan avcı aileler Anadolu'ya girmeye başlıyorlar.
S: Sami kabileleri. Sami avcı aileleri Orta Doğu'ya doğru hareketleniyor. Akkadlar Sümerlerin içine ve yanına yerleşiyorlar.

Afanayevo Kültürü

Bundan 5000 yıl öncesine ait (M.Ö. 3000), Altay dağlarında bulunan mezarlarda, çakmak taşı ve boynuzdan yapılmış zıpkın gibi silah ve araçlara rastlanır. Mezarlarda toprak kaplar yoktur. Bu dönemde burada yaşayan insanları avcılıkla geçinen ve toplayıcılık yapan aileler olarak düşünebiliriz. Altay kültürünün kendine has özellikleri yoktur. Bu nedenle, 5000 yıl öncesi ait Orta Asya kültürü olarak Altay kültürü ve Güney Sibirya, kültürü birlikte ve bir bütün olarak incelenir. Yenisey üzerindeki Minusinsk bölgesinde bulunan arkeolojik verilere dayanılarak incelenen Güney Sibirya kültürüne, Afanasyevo kültürü denir. Afanasyevo kültürü, M.Ö. 2500 – 1700 yılları arasında, Güney Sibirya'da yaşamış avcı insanların kültürüdür.

Afanasyevo kültüründe, mezarlarda, koyun, at ve av hayvanları kemikleri bir arada bulunmuştur. Bu da avcılık ve çobanlığın birlikte yapıldığını gösterir. Bu mezarlarda taştan yapılmış aletler çoğunluktadır. Ancak, dönemin sonuna doğru, bakırdan yapılmış aletlere de rastlanmıştır. Bu dönemde, atın, bir hayat arkadaşı olarak, Güney Sibirya kültürü içindeki topluluklara girmekte olduğu görülmektedir.

İlk çağlarda Altay ve Sayan dağlarının güney batı bölgesinde rastlanan beyaz derili insanlar, Afanasyevo kültürü esnasında, Tanrı dağları bölgesine yayılmış ve bugünkü Kazakistan'a girmişlerdir. Güney Sibirya ise, özellikleri iyice belirlenmiş bir yerli halktan yoksundur. Güney Sibirya'da beyaz derili insanlar ile Moğolların karışımından yeni bir sentez doğmaktadır. Uzun süre devam eden karışım, M.Ö. 3000 – 2000 yıllarında, Güney Sibirya halkı içinde Mongoloid tipini çoğunluk tipi haline getirir. Türkmenistan'da bir Hint – Avrupa (Akdeniz veya İran veya beyaz derili) tipi olan Soğdlular vardır. Bu dönemde, bazı araştırmacılara göre, Soğdlular dışındaki Akdeniz tipi Afganistan, İran, Hazer denizinin kuzeyi, kuzey Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinde yaygındırlar. Orta Asya'da insanlar yukarıdaki gibi yaşarken, dünyanın bizi ilgilendiren bölgelerini bir daha hatırlayalım. Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'da kent devletleri vardır. Yazı bulunmuş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yerleşiklerin dini şekillenmiş ve Şaman dininden ayrılmıştır.

Akkad Hakimiyeti

M.Ö. 2400 yıllarına gelinirken, Sümer ülkesinin kuzeyinde, Akkadlı hükümdarlar gittikçe güçleniyorlardı. Akkadlar Sami kökenliydi ve Sümer ülkesine uzun bir zaman diliminde, ağır ağır gelerek, yerleşmişlerdir. Zamanla çoğalan Akkadlar, kentlerde yönetimi ele geçirmeye başlamışlardı.

Akkad kralı Sargon

M.Ö. 2340 yılında, bir sürü efsaneye ilerde konu olacak olan Sargon, Akkad kralı oldu. Sargon 2315 yılına kadar tahtta kalacak ve kurduğu devlet 200 yıl yaşayacaktır. Sümer milisleri, ağır silahlarla donatılmış olarak, sık sıralar halinde ve mızrakla savaşırlardı. Sargon, para ile tuttuğu topraksız insanlardan, okçu ağırlıklı bir ordu kurdu. Bu ordu ile tüm aşağı Mezopotamya'yı ele geçirdi ve M.Ö. 2320 tarihinde Sümer Akkad birleşik krallığını kurdu.

Sargon yaşadıktan yaklaşık 1000 yıl sonra onun hakkında yazılan bir şiirde, Sargon'un doğumunu şöyle anlatıyor. Bunu Muazzez İlmiye Çığ'dan alıntılayalım. Sargon'un annesi rahibe olduğundan onu gizlice doğurup Musa gibi sepet içinde suya bırakmış. Sepeti bulan Akki adındaki sucu onu büyütmüş ve Kiş Sarayına içkici başı olarak vermiş. Sargon sarayda yaşarken, Kiş kralı Zababa'nın hastalığından ve güçsüzlüğünden yararlanarak önce Kiş krallığını ele geçirmiş; daha sonra diğer şehir krallıklarını da yavaş yavaş ele geçirerek sınırları Anadolu'ya kadar uzanan bir imparatorluk kurmuş. Bu imparatorluğun kuzeyini Akkad, güneyini Sümer olarak adlandırmış. Bir de imparatorluk için Agade isimli görkemli bir başkent yaptırmış.

Ancak, yerli halk Sümerler yazılarıyla, sanatlarıyla, bilimleriyle büyük bir uygarlık kurmuşlardı. Bu halkı yıkmak kolay değildi. Bu yüzden, Sargon; onların beğenisini kazanmak, onlarla dost olmak için Sümer Aşk Tanrıçası " İnanna " yı " İştar " adı ile kendi koruyucu Tanrısı yaptı ve onu yüceltti. Bu hikâyeyi anlatan şiirin bir kısmı aşağıya alındı:

Ben Agade'nin kralı büyük kral Sargon
Annem yüksek bir rahibe idi, babamı bilmiyorum
Yüksek rahibe annem beni gizlice doğurdu

Beni bir kamış sepete koydu, onu ziftle kapladı
Beni nehre bıraktı, dışarı çıkamayacaktım
Nehir beni sürükleyerek su çekici Akki'ye götürdü
Akki beni sudan çıkardı, kendi oğlu gibi büyüttü beni

Sargon kızı Enheduanna'yı, Ur kenti Ekişnugal mabedine başrahip yaptı. Enheduanna sadece yönetici değildi, tarihte tanıdığımız ilk kadın şairdi. Sümer Tanrı ve mabetlerini öven bir sürü ilahi yazdı. Bu ilahiler, kendisinden en az 600 yıl sonraya kadar varlığını sürdürmüştür. Onların kopyaları yapılarak çeşitli şehirlerin ve okulların kitaplıklarına alınmış, oralarda okunmuş, üzerlerinde çalışılmış ve şarkı olarak söylenmiştir. İşte onun şiirinden bir bölüm:

Bu ülke senindir demeyen şehir
Seni meydana getiren babanındır demeyen şehir
Senin söylediğin kutsal emri, senin yolundan döndürdü
Onun dölyatağından uzaklaştın
Onun kadını kocasına sevgisini söyleyemedi
Gece onlar çiftleşmedi
Kadın kalbinin kutsallığını kocasına açamadı
Şahlanmış inek, Sin'in büyük kızı
Kraliçe! Sana saygı gösteren An'dan da büyüksün
Kraliçelerin büyük kraliçesi
Kutsal dölyatağından çıkar çıkmaz doğuran annenden de büyüksün
Bilgili, akıllı, bütün ülkelerin kraliçesi
Yaşayan canlıları ve insanları çoğaltan senin için
Bu kutsal şarkıyı söylüyordum

Sümer topraklarında Akkad hâkimiyetinin başlaması ile birlikte, Sümer tanrıları göğe çıktılar. O zaman kadar, Sümer tanrıları her yerde ve hatta insanların arasında bile yaşıyordu. Böylece Tanrıların Gökte oturması ve herbirinin bir burcla birleşmesi gelişti. Akkadlar, Mezopotamya'ya gelmeden önce göçebe Sami kabilelerindendiler. Doğal dinleri Şaman dini idi. Mezopotamya'ya yerleştikten sonra tanrıları değişmiş ve Sümer tanrıları ile birleşmişti.

M.Ö. 2500 ve 2400 lerde güneş öküz burcundaydı. Göğe çıkan tanrılardan Dumuzi (Temmuz) çoban tanrı (hayvan tanrısı) olarak bu burca yerleştirildi. Yeleşince de Boğa şekline bürünmüş oldu. Hâlbuki Boğa gök tanrının sembolüydü. Böylece Temmuz'da Gök Tanrı ve giderek Güneş ile özleşleşti. Artık vanşi bir inekten doğduğu söylenen Temmuz, Gökte boynuzları ile 12 burcu önüne katmış sürüyordu.

Sargon döneminde Anadolu'da Hatti prenslikleri vardı. Asurlu tüccarlar Anadolu ile yaptıkları ticaretin baltalandığını ileri sürerek, Puruşhanda kentine sefer düzenlemesini istediler.

M.Ö. 2300 yıllı tarihlerde, Umman (Megan) Akkad devleti için bakır açısından, önemli bir kaynaktır. Bu madenler Mezopotamya'ya ve Mısır'a Ummanlı tacirler tarafından satılırdı. M.Ö. 2269 ile 2255 tarihleri arasında Akkad kralı Maniştusu, ticareti düzenlemek veya ticarete el koyabilmek için Magan'a (Umman) karşı sefer düzenledi. M.Ö. 2254 ile 2218 tarihlerinde Akkad kralı Naram-Sin de Magan'a sefer yapmıştır.

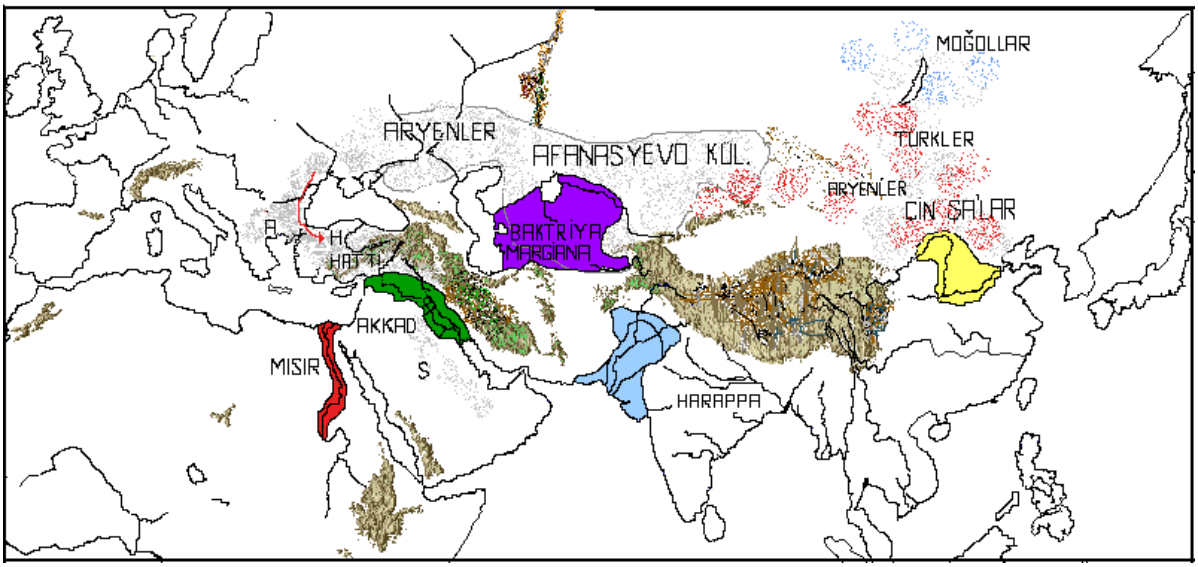
Umman'ın ve giderek Yemen'in, tarih süreci içindeki yeri önemlidir. Unutulmaması gereken Güney Arabistan'da ticaretin çok eski yıllarda başlamış olmasıdır. Güney Arabistan halkları,

ticarete çok yatkındırlar ve Muson yağmurlarını alan ülkeleri zengin ve cennet gibidir. Yemen'in dünya tarihine etkisi önemlidir ve ileride görülecektir. Şimdiki tahminlere göre M.Ö. 23. yüzyılla, M.Ö. 8. yüzyıl arasında Quahtan Hanedanı Yemen kent devletlerinin başında hâkim hanedan olarak hüküm sürmüş olabilir.

M.Ö. 2300 yılları resmi astrolojik gözlemlerin başlamış olması nedeniyle de önemlidir. Sümerler de takvim nedeniyle yapılan gözlemler Çin'de dinsel nedenlerle yapılmıştır. Aslında Çin'de astrolojik gözlemler M.Ö. 2650 yılından itibaren başlamıştır. M.Ö 2300 den itibaren de özel amaçlı gözlem evleri kurulmuş, astronomik bulgular kayıtlara alınmaya başlamıştır.

Astronomik gözlemler Çin de çok önemlidir, Güneş tutulmasının bilinmesi, İmparatorun sağlığı ve saltanatının başarısı için gerekliydi. Teferruatını da bildiğimiz M.Ö 2300 yılındaki güneş tutulması kaydından ilginç bir öykü öğreniyoruz. İki İmparatorluk astronomu Hsi ve Ho, fazla pirinç şarabı içmekten sarhoş olup, tutulmanın zamanını tam olarak saptayamadılar. Ceza olarak kafaları vuruldu, yani öldürüldüler.

Kayıtlarda, İmparator'un dikkatli ve iyi rasatlar yapan astrologları ödüllendirdiği de kaydedilmiştir. Astroloji ile uğraşmak hem şerefli hem de tehlikeli bir işti. Güneş tutulması sık sık Çin coğrafyası üzerinde vuku bulmadığından olacak ki, astrologlar, hatalarından dolayı sık sık ölmemişlerdir.

M.Ö. 2250

A: Akalar, İonlar ve akraba kabileler. Bu Hint-Avrupa dili konuşan avcı aileler Yunanistan'a girmeye başlıyorlar.
H: Hititler, Luviler, Palar ve akraba kabileler. Bu Yunanistan'a giren ailelerden farklı bir Hint-Avrupa dili konuşan avcı aileler Anadolu'ya girmeye başlıyorlar.
S: Sami kabileleri. Sami avcı aileleri Orta Doğu'ya doğru hareketleniyor. Akkadlar Sümerlerin içine ve yanına yerleşiyorlar.

Harappa

Harappa 1

İndus vadisindeki Harappa uygarlığı M.Ö. 2500 yılından M.Ö. 1900 yılına kadar en görkemli dönemini yaşamıştır. Ancak, M.Ö. 1600 yılında İndus nehri yatağını değiştirince de uygarlık yok olup gitmiştir. Mohenjo-Daro ve Harappa kentleri, Mısır Memphis ve Sümer Ur kentleri ile kıyaslanabilecek kentlerdi. Mohenjo-Daro'da 40.000 fazla insanın yaşadığı bir merkez oluştu. Kentlerde piramitler, saraylar, heykeller, mezarlar yoktu ama modern kentlere benzer bir kent planlaması ve ileri bir kanalizasyon sistemi vardı. Bulunan süs eşyaları estetik ve sanatsaldır. Harappa hijyeni ilk bulan uygarlıktır. Tuğladan yapılan binalar gösterişsiz ama son derece moderndiler. Harappalılar çok katlı evler kurdular, kentlerin içlerinde boru sistemleri döşediler. Yerleşim yerlerinde tapınakların bulunmamış olması çok enteresan bir gelişmedir. Harappa'da din adamı olmama ihtimali vardır.

Yapılan araştırmalar ve özellikle tuğladan yapılma kent ve evlerin durumu sanki Harappa'da zengin fakir ayrımı yokmuş gibi bir intiba vermektedir. Ayrıca toplumun savaştığına dair bilgiler de yoktur. Harappa ordusuna ait bulguların bulunamamış olması, Harappa'nın komşuları için saldırgan bir tutum taşımadığını göstermektedir. Harappa'nın son barışçı devlet olma olasılığı vardır.

Harappa uygarlığının uzak mesafeli ticaret yaptığı bellidir. Afganistan ve Orta Asya'dan altın ve gümüş, Arap denizinden inci geliyordu. Harappa köylüleri pirinç ekimi ve belki de tarihte ilk olarak pamuk yetiştirme ile de uğraşıyordu. Harappa'da öküz veya mandaların çektiği iki

tekerlekli arabalar kullanılıyordu. Bu arabalar, bugün Güney Asya'da kullanılmakta olan arabalara çok yakın tasarımlardır.

Harappa yazısı daha çözülmemiştir. İncelemeler yazının sağdan sola yazıldığı intibaını vermektedir. Harappa yazısının hem simgesel ve hem de heceli bir yazı olma olasılığı kuvvetlidir. Bu yazı, mühürlerde, çömleklerde, bakır tabletlerde, bronz aletlerde, fildişi ve kemik çubuklarda bulunmuştur. Yazıların pek çoğunun Hindistan'da genel olarak uygulanan palmiye yapraklarına yazıldığı ve zamanla eriyip gitmiş olması da kuvvetli bir olasılıktır. Mühürlerin pek çoğunda yazıların yanı sıra hayvan resimleri de vardır. Suaygırı, fil, kaplan, gergedan, bufalo gibi hayvanlar resmedilmişken, maymun, tavuskuşu ve kobra gibi Hindistan'ın geleneksel hayvanlarının resmedilmemiş olması enteresandır. Ayrıca mühür resimler içinde tek boynuzlu at, yoga biçiminde oturan insan betimlemeleri vardır. Bunların daha sonraki Hindu tanrı ve tanrıçalarının ilk tiplemeleri olma olasılığı fazladır.

Harappa mühür 1

Harappa uygarlığının kullandığı dile akraba diller için iki aday güçlüdür. Biri proto-Hint-Arî dili yani Sanskritçedir. Diğeri Güney Hindistan dillerinin atası olan Proto-Dravid dilidir. Sanskritçe (Hint-Arî dili) Kuzey Hindistan'daki modern dillerin çoğunun kök dilidir. Dravid dilinden türeyen diller, bugün Hindistan'ın güneyinde yani Harappa uygarlığından uzakta yaşamaktadırlar. Ancak Hindistan'a Arî göçü Harappa uygarlığını sular yıktıktan sonra olmuştur. Ayrıca Kuzey Hindistan'da ufak topluluklar halinde hala Dravid dili kökünden gelen dilleri konuşan topluluklar vardır.

Bugünkü bilgiler içinde, Harappa uygarlığında Dravid dili konuşulduğu düşünülebilinir. Harappa uygarlığı yıkıldıktan ve Aryenler geldikten sonra, Sanskritçenin gelişmesi sonucu Dravid dili Güneye çekilmiştir.

Baktriya Margiana Arkeolojik yapılanması

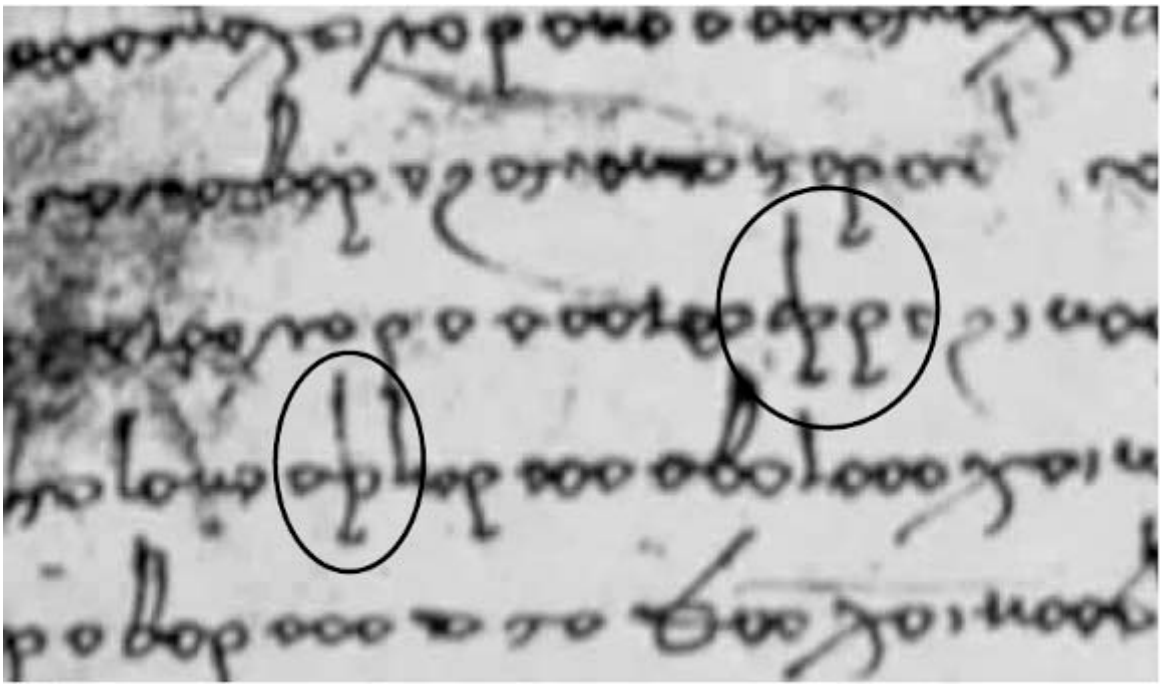

Baktriya Margiana tanrıça 1

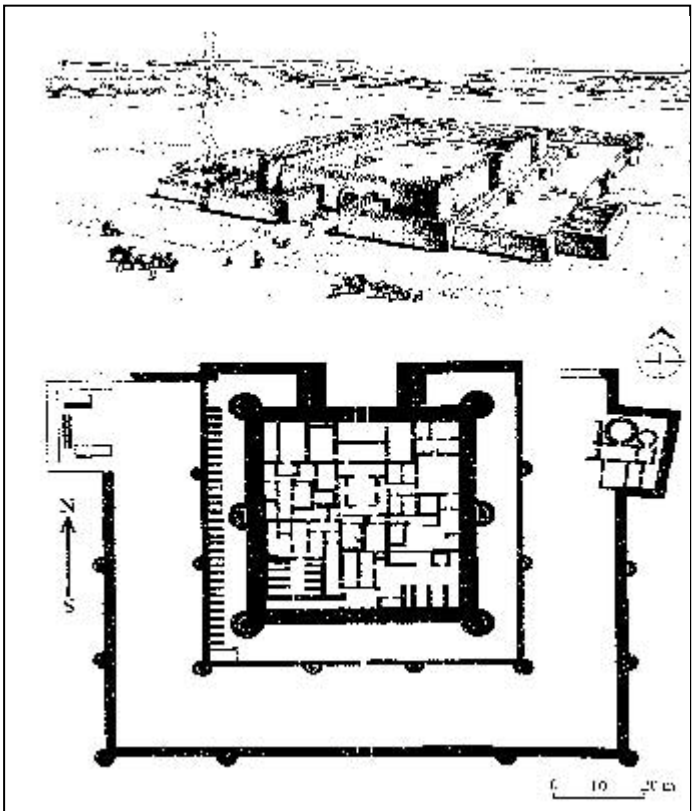
M.Ö. 2300 yıllarında, Orta Asya'da önemli bir medeniyet kurulmuştur. Şimdiki Türkmenistan ve Özbekistan sınırları içindeki bu medeniyete Baktriya Margiana Arkeolojik yapılanması diyoruz. Bu medeniyet, Anadolu, Mezopotamya, Mısır, İndus ve Çin gibi bilinen en eski yerleşik düzene geçişlerden biridir. Kral Yama ile beraber hareket eden Hint-Avrupa dili konuşan Ariler (Aryanlar) tarafından kurulmuş olması en büyük olasılıktır.

Baktriya Margiana Arkeolojik yapılanmasında yaşayan toplum, vadilerde, kerpiçten binalar ve kaleler inşa etmişti. Koyun ve sığır besliyor ve sulamanın mümkün olduğu yerlerde buğday ve arpa yetiştiriyorlardı. Bronz baltaları, ince seramikleri, mermerleri, altın mücevherleri ve yarı kıymetli taşları vardı. Seçilmişlerin mezarlarına lüks eşyalar bırakıyorlardı. Buluntular sayı veya yazı sistemleri olduğunu göstermektedir. Yazıyorlardı veya en azından tam bir yazı öncesini yaşıyorlardı.

Ufak taşlara kazıyarak yaptıkları ve kırmızıya boyanmış harflerinden dört veya beş âdeti bulunmuştur. Bunlar, o tarihler de kullanılan hiç bir yazıya benzememektedir. Bunlar resimsel değil, daha fazla soyut harflerdir.

En eski medeniyetlerden biri olan bu yerleşim, on ikiden fazla kentte sahipti. Annau'dan (Türkmenistan) başlayıp, Kara Kum çölünü aşıp, Özbekistan'a kadar uzanan beş yüz kilometre uzunluğunda ve yetmiş beş kilometre genişliğinde bir alanı kapsıyordu. Kervanların geçtiği antik ipek yolu, bölgenin içinden geçmekteydi. Bu medeniyet, ipek yolu üzerinde kervanların dinleneceği tesisleri yapmış ve ticareti yolunu desteklemiştir.

Margiana tapınak

Yapılara bakıldığında, bunların, sanki bir tek mimarın elinden çıkmış gibi, yeknesak bir mimari gösterdiği görülür. Apartman kompleksine benzeyen çok büyük binalar yapılmıştır. Bu kompleksler bir futbol sahası büyüklüğünde ve pek çok odaya sahiptirler. Kompleksin etrafını çeviren kerpiçten duvarlar 2,5 metre genişliğindedir.

Annau'da bulunan ve idari bir yapıya ait olduğu sanılan bir odada, parlatılmış siyah kehribar taşı üzerinde halı motifleri bulunmuştur. Arkeologlar bunun, ticari yüklerin muhtevasını ve sahibini belirtmek için kullanılan mühürler olduğunu sanmaktadırlar. Sahada ayrıca, ticari yükleri damgalamakta kullanılan pek çok kil topak da bulunmuştur.

Baktriya-Margiana arkeolojik yapılanmasında bulunan mühür ve muska üzerindeki şekillerin, hala, İran, Anadolu, Afganistan ve Orta Asya halılarında motif

olarak kullanılmakta olması enteresandır. Bu medeniyeti kuran ve orada 500 yıldan fazla yaşamış olan insanların kim olduklarını, nereden geldiklerini ve sonra nereye gittiklerini, şimdilik bilmiyoruz.

Bactria Kaunakes

İnancın Filizleri

Sümerli düşünürler, insanın çamurdan yoğrulduğuna inanıyorlardı. İnsanlar, Tanrılara yiyecek, içecek ve barınak sağlayarak hizmet etmek amacı ile yaratılmışlardı. Bundan emindiler. İnsanın varlık nedeni tanrıların çıkarları ve zevkleriydi. Amaçları tam olarak anlaşılamayan Tanrıların insana biçtikleri yazgı önceden bilinemediğinden, insanın yaşamı belirsiz ve güvensizdi. İnsan ölürken ruhu güçten düşerdi. Ölen insanın ruhu, dünyadaki yaşamın kederli bir yansıması olan karanlık ve kasvetli ölüler diyarına giderdi. Ölüm insanlığın yazgısı idi. Sadece Tanrılar ölümsüzdü.

Sümerlerin kendi ifadeleri ile Sümerler, iyilik ve gerçeğe, yasa ve düzene, adalet ve özgürlüğe, doğruluk ve dürüstlüğe, bağışlama ve acımaya çok önem verirlerdi. Kötülük ve yalandan, yasa-tanımazlık ve düzensizlikten, adaletsizlik ve baskıdan, günahkârlık ve sapıklıktan, zulüm ve merhametsizlikten iğrenirlerdi.

Tanrıların tüm davranışları ahlakidir. Tanrılar da, insanların iğrendiği ahlak dışı davranışları sevmezler. Ancak, yine de insanların ahlaksız davranışlarını planlayanlar Tanrılardır. Me'ler doğruluk, iyilik ve adaleti içerirken, yalan, didişme, ağlama ve korkuyu da içerir. Sümerler için, Tanrıların niyet ve hareketleri anlaşılamazdı. Kuvvetli bir olasılıkla, hiçbir insan annesinden günahsız olarak doğmazdı. Hiç kimse masum değildi. Adaletsiz ve haksız yere çekilen insan acısı yoktu. Suçlu olan her zaman insandı, Tanrılar değil. Felaketler karşısında tutulacak yolu tartışmak ve yakınmak olamazdı. Yalvarmak, ağlayıp sızlamak günahtı ama hataları itiraf etmek belki bir yol olabilirdi.

Ama Tanrılar, tüm içtenliği ile yakaran, dua eden ölümlüyü dikkate alırlar mıydı? Niye alsınlar ki, ölümlü hükümdarlar yakarışları dikkate almıyorlarsa, Tanrılar hiç almazdı. Tanrıların ilgilenmesi gereken çok daha önemli işler vardı. Dolayısı ile hükümdarlarda olduğu gibi, Tanrıların gözettiği ve dinlemeye istekli olacakları bir aracıyı araya koymak gerekiyordu. Buradan hareketle, Sümerli filozoflar kişisel Tanrı kavramını geliştirdiler. Her birey, her aile için bir Tanrısal baba, bir tür koruyucu melek ortaya çıktı. Acı çeken kimse, dua ve yakarışlarıyla kişisel Tanrısına açılıyordu ve onun aracılığı ile kurtuluşu buluyordu. Kişisel Tanrı, Tanrılar meclisinde, insanın temsilcisi ve aracısı olarak hareket ediyordu.

Biraz önce bahsedilen, " hiçbir insan annesinden günahsız olarak doğmaz. Hiç kimse masum değildir. Adaletsiz ve haksız yere çekilen insan acısı yoktur. " düşüncesi, daha ilerde görüleceği gibi, pek çok inançta ve özelloikle Hıristiyanlıkta çok önemli bir role sahip olacaktır.

Sümer dini, pek çok açıdan, mit olarak, kavram olarak kendinden sonra gelen dinlere analık etmiştir. Sümerlerin din kitabı yazmadığını biliyoruz. Onlar, manzum mitler halinde, dini hikâyeler yazmışlardır. Kendilerinden sonra gelen uygarlıklar, bu hikâyelerin pek çoğunu, zamana ve kendi ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirerek, yine mitler olarak uyarlamışlardır. Yazılı bir din kitabının olmaması, Sümer dini kavram ve hikâyelerinin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Yazılı bir din kitabının olması, bir taraftan kural ve hikâyeleri değişemez hale getirdiğinden, değişim ve gelişimi engellerdi. Diğer taraftan, başka gelenek ve göreneklere sahip toplumların onlardan faydalanmasını zorlaştırırdı. Şiirsel hikâyeler şeklinde yazılmış mitler, hem insanları eğitiyor, hem eğlendiriyor ve hem de, insanları, benzer eserler yaratmaya itiyordu. Şimdi, biz, bildiğimiz bazı dini hikâyelerin, Sümerlerde nasıl olduğunu birkaç örnekle anlatmaya çalışalım.

Dilmun, saf, temiz ve parlak bir ülkedir. Bu ülkede hastalık yoktur, ölüm bilinmez. Yaşayanlar ülkesi Dilmun'da hayvanların ve bitkilerin yaşaması için gerekli olan tatlı su yoktur. Tanrı Enki, güneş Tanrısı Utu'ya yerden tatlı su çıkarıp, toprağı doyurmasını emreder. Böylece Dilmun, akan suları, yeşil çayırları, her cins meyve ağacı, renk renk çiçekleri ile Tanrısal bir bahçe haline gelir. Bu Tanrıların Cennetidir. Bu Cennette ana Tanrıça Ninhursag (Nintu) sekiz bitki filizlendirir. Bu bitkiler, çok karmaşık ve uzun işlemlerden sonra yaratılabildiğinden, dokunulması yasaklanmıştır. Tanrı Enki, kendini tutamaz, ulağı Tanrı İsimud'un yardımıyla onları yer. Tanrı Enki'nin sağlığı bozulur ve sekiz organı hastalanır. Enki çok kötü bir durumda iken, uzun çabalardan sonra yardım etmeye razı edilen ana Tanrıça, Enki'yi affeder ve onun yanına gelir. Ana Tanrıça, Enki'nin hasta sekiz organından, sekiz tane hastalıkları iyileştirici Tanrı yaratır. Enki ise sağlığına kavuşup, hayata geri döner. Enki'nin hasta organlarından biri de kaburga kemiğidir. Sümerce de kaburga kemiğine ti denir. Enki'nin kaburga kemiğinden Tanrıça Ninti yaratılır. Ninti " kaburga kemiği hanımı " demektir. Sümercede ti aynı zamanda yaşatmak anlamına gelir. Yani, Enki'nin kaburga kemiğinden, kaburga kemiği hanımı, yaşatan hanım çıkar. Şimdi biz, tek Tanrılı dinlerin kitaplarında yer alan benzer bir öyküye göz atalım. Aden'in doğusundaki Cennette, ölümsüzlük, şırıl şırıl akan sular, her cins meyve ve çiçek ve Âdem vardır. Âdem'in kaburga kemiğinden, yaşatan hatun anlamına gelen Havva doğar (yaratılır). Havva, Âdem'i kandırarak, cennette tadılması yasaklanmış bilgi ağacının meyvesini yer. Böylece Âdem günah işler ve lanetlenir.

İnsanın yaratılışına gelince, daha önce belirttiğimiz gibi, Sümerlerce, insan, Tanrılara hizmet edebilsin diye yaratılmıştır. Su ve bilgelik Tanrısı Enki ve ana Tanrıça, ulu hatun Ninmah (Nintu), bir ziyafette çok içip, çakırkeyif olurlar. Ninmah denizden bir parça kil alır ve altı değişik tipte insan şekillendirir. Enki'de onların yazgısını belirler. Sümerler insanın çamurdan yaratıldığına inanırlardı. Bu inanç ta günümüze kadar yaşamıştır. Mademki bilinen her şey topraktan geliyordu. Mademdi ölünce toprağa gidiliyordu, öyleyse ilk insan da topraktan gelmeliydi. Daha sonra, insanın yaratılışı Babil mitlerinde, yine çamurdan yaratılan insan motifine dokunulmadan, ama geliştirilerek işlendi. Sırası geldiğinde, bunlardan da söz edeceğiz.

Tufanı anlatan Sümer tabletinin yalnızca üçte biri bulunmuştur. Bu nedenle, tufan mitinin tümünü bilemiyoruz. Ama elimizdeki tabletin tercümesi bile bize yeterli bilgiyi vermektedir.

Tanrıların verdiği karara bir Tanrı insanlığı kurtaracağını söyleyerek cevap verir. Kral Ziusudra dindar, Tanrı korkusu olan, Tanrısal vahiyleri gözeten biridir. Tanrısal bir ses, Ziusudra'ya Tanrılar meclisinin bir tufan çıkarma ve insanlığın tohumunu kurutma kararı

aldığını bildirir. Ziusudra'ya, özel olarak, kocaman bir gemi yapması ve yok olmaktan kurtulabilmesi için yapması gerekenler öğütlenir. Kral, Tanrının sözünü dinleyerek, diğer canlı türlerini de içine alabilecek büyüklükte bir gemi inşa eder. Tufanın gelmesini beklemeye başlar. Tufan bütün şiddeti ile ülkeyi kaplar ve sular yedi gün, yedi gece tüm toprakları örter. Güneş tekrar ortaya çıktıktan sonra, Ziusudra'nın gemisi, içindekilerle beraber kurtulmuştur. Ziusudra Tanrılara kurbanlar verir ve onlara saygılarını sunar. Sonunda Tanrılar da, kralın tutumundan çok memnun olarak, Ziusudra'yı ebedi solukla mükâfatlandırıp, Dilmun'a (cennete) gönderirler.

Yukarıda özetlediğimiz anlatımdaki kopukluklar, tabletin kırık kısımları nedeniyledir. Bu kırık kısımlar akıl yürütülerek, bu yazıda tamamlanmamıştır, bu nedenle okuyana kopuk, kopuk bir intiba verebilir. Biz, bu mitteki Ziusudra yerine Nuh yazalım, kutsal kitaplardaki Nuh tufanını elde edelim.

Mitolojide Altın Çağ, insanların zahmet çekmeden, didişmeden yaşadığı kusursuz bir mutluluk çağı olarak anlatılır. Sümerlerde, insanın korkusuz ve rakipsiz olarak, barış ve bolluk dünyasında yaşadığı ve evrenin bütün halklarının aynı Tanrıya, Enlil'e taptıkları bir zamanın mutlu günleri anlatılır. Bu dönemde tek bir dil konuşulur, yani dil karmaşasından önce evrensel bir dil vardır, insanlar bu dönemde tek yürektirler. Ama bir gün, Enki Enlil'i kıskanır ve düzeni bozmak için insanlar arasına nifak sokar. İşte bundan sonra dillerin ve toplulukların çeşitlenmesi ortaya çıkar. Halklar arasında antlaşmazlıklar ve savaşlar olur. Sümerler, insanlığın bu düşüşünü Tanrılar arasındaki çekişmeye bağlarlar. Daha sonraları, insanlığın tarih içindeki yolculuğunda, Tanrı çokluğunun bittiği bir zaman gelmiş ve tek Tanrı fikri insanlığın büyük bir kısmına egemen olmuştur. İşte o zaman, insanlığın düşüşünü Tanrılar arasındaki çekişmeye bağlamak artık mümkün değildir. Sorun, Tanrı ile insan arasındaki soruna dönüşmüştür. Örneğin, İbraniler bunun nedenini, Tanrı Elohim'in, insanların Tanrıya benzeme tutkusunu, kıskanmasına bağlarlar.

Mezopotamya'da ölüler diyarı

İnanna Dumuzi

İnanna ölüler diyarına iner. Orada, bir nevi ölerek, kalır. Dönüşü olmayan ülkenin bir kuralı vardır: buraya gelen, yerine kalacak birini bulmadan asla oradan çıkamaz. İnanna, kendi yerine gölgeler ülkesine gidecek birini aramak üzere yeryüzüne cinler eşliğinde çıkar. Cinler İnanna'nın kaçmasını önleyecek, gerekirse onu zorla ölüler ülkesine geri götüreceklerdir. Cin fikri ilk defa Sümerlerde ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Cinler, Tanrılara özellikle, sevimsiz işlerinde yardımcı olan, insan dışı yaratıklardır. Sümerler cin ve canavar motiflerini çok fazla işlemişlerdir. İnanna sonunda kocası Dumuzi'yi (Temmuz'u), yeraltına gölgeler ülkesine yollayarak kendini kurtarır. Burada anlatılan tekrar diriliştir. Öbür dünyadan bu dünyaya dönüş, ilk defa tema olarak Sümerlerce işlenmiştir. Bu tema, özellikle tek Tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında, çok önemli bir yer tutacaktır.

Sümer dininde her olayın Tanrıların planına uygun cereyan ettiğini, yani kaderin varlığını belirtmiştik. Ancak, bu kaderci din üzerinde, Şaman dininin etkisinin ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Sümer dininin, en geleneksel davranışları, din adamları ve bazı kökten dincilerce harfiyen uygulanırken, halk Şamanist kalıntılar nedeniyle daha az kadercidir. Diğer yandan aydın bir gurubun da, insanın dinde belirtilenden daha değerli olduğunu düşündüğünü gösteren ipuçları vardır. Bunun için, daha önce kısaca bahsedilen ilk lirik poeme, Gılgamış destanına geri dönelim.

Gılgamış destanın en önemli tarafının, insanın doğanın sırlarını araştırmaya çalışması ve bunun için gerekince Tanrılara kafa tutması olduğunu söylemiştik. Gılgamış kendi yolunu kendi çizmekteydi. Tanrılar isteseler bile ona engel olamamaktaydılar. Tanrılar, Tufan yollayarak insan soyunu yok etmeye çalışmışlar, ama başaramamışlardı. Tanrılar ve doğa, insana yenilebiliyor ve sırlarını insana kaptırabiliyordu. Tanrılar, insana yardım etmiyor ve hatta güçlükler çıkarıyorlardı. İnsan bu güçlükleri kendi alın teri, bilinçli çabasıyla yeniyordu. Bu destanda tanımlanan insan inançla hareket eden bir varlık değildir. Gılgamış, bilgiyle davrandıkça başarıya ulaşır.

Gılgamış inanmaz ama her şeyi görür ve bilir. Bilmek ve anlamak onu insan yapan niteliklerdir. Ancak, tüm çabasına rağmen Gılgamış, ölümsüzlüğe erişemez. Yapılan saptama ölümsüzlüğün insan için olanaksız olduğudur.

Sümerlerde insanların kader tabletleri vardı. İnsanlar bu kaderleri ile dünyaya geliyorlardı. Kader ezelden ebede kutsal düzenin bir parçasıydı. Yaradan'ın disiplini idi. Kaderi değiştirmek kimsenin elinde değildi ve buna yeltenmek düzeni bozardı. Bir Sümer efsanesinde kader tabletlerini çalan Kuş adam Anzu'dan söz edilir. Göklerde asılı bulunan bu tabletler çalınınca kadersiz kalan insanlar arasında büyük bir kargaşa başlamıştır. Tüm insanlar bildikleri tüm dualarla Tanrılara yakarmışlar, şükür ki kendilerini duyan ve yardım eden Tanrılar sayesinde kader tabletleri Kuş Adam'dan alınarak yerlerine konulmuş böylece insanlık ve dünya yeniden düzenine kavuşmuştur. İlerleyen zamanda kader tabletlerinin yerini alın yazısına bıraktığını ve insanların bu yazıyla doğduğuna inanıldığını görüyoruz.

Sümer kenti Uruk'un yakınlarındaki bir tepede yedi bilge yaşarmış, Onlar denizlerden gelen yarı balık yarı insanlarmış. Süslü pulları ve giysileri, kıvır kıvır uzun sakalları ve civarlarındaki mağaraların oyuklarında baykuşları varmış. Bu Bilgelik Kuşları Yedi Bilgenin yardımcıları imiş… Yedi Bilge yıldızlara bakarak geleceği haber verirlermiş. İnsanların kaderini, geleceğini göklerde araması da çok eski zamanlara dayanır.

Sümer öykülerine bakıldığında, çok net olmasa da, bir cins öbür dünya kavramı çerçevesinde cennet ve cehennem tasarımlarına da rastlıyoruz.

" Toprak altında, Apsu uçurumunun ilerisinde, dönüşü olmayan ülke bulunuyordu, buraya girerken yedi kapıdan geçmek ve her birinde bir örtüsünü bırakmak lazımdı. Son kapıdan geçen artık ebediyen hapis kalırdı. İştar (İnanna) bile oradan çıkamamıştı. Yalnız Enkidu, özel bir izinle dünyaya geri dönüp cehennemi tasvir etti. Karanlık ülkede ruhlar karma karışık olup, toprak ve çamurla beslenirlerdi, en talihli olanların yatakları ve temiz suları vardı."

Cehenneme Arallu derler ve ışıksız, karanlık bir ülke olarak tasvir ederlerdi. Arallu denilen karanlıklar ülkesinde canavarlar sürüsü ve ölümlerinde son gömülme ritüellerinden yoksun kalmış talihsiz ruhlar bulunurdu. Bu talihsiz ruhlar çirkin kuşlar biçiminde dolanıp dururlardı.

Ruhların öbür dünyada da dünyadaki gibi, yani yaşayanlar gibi beslendikleri kabul edilmektedir. Alıntılayalım; " Tanrılardan başka, Utukku adı verilen iyi veya kötü cinler vardı. İyi olanlar kanatlı ve insan başlı boğa şeklinde tapınak kapılarında bekçilik ederler, insanları korumak için de görünmez olarak yanlarında bulunurlardı... Kötü cinler ise bilhassa mezar bulamamış ve merasimleri yapılmamış ölülerdi. Tanrılara bile saldırdıklarından bir defasında Sin'in (Ayın) ışığını saklamışlardı. "

Mezopotamyalılar ölenin ardından yas da tutarlardı. Ölü törenlerinden bir örneği Gılgamış Destanından verelim.

Enkidu'nun ölümüne çok üzülen Gılgamış: " Gözünü yokladı (Enkidu'nun); fakat Enkidu, artık gözünü açmadı. Kalbini yokladı; kalbi atmadı... duyduğu acıdan arslan gibi bir sayha kopardı. Tıpkı yavruları aşırılan dişi bir arslan gibi. O, Enkidu'nun yüzüne kapanıp saçlarını yoldu ve ortalığı dağıttı. Güzel elbiselerini parçalayıp yerlere fırlattı. "

.

" Seni (Gılgamış Enkidu'nun ölüsüne sesleniyor) rahat yatakta yatıracağım. Evet, seni haşmetli bir yatakta rahat ettireceğim. Selamet olan bir makamda. Solumda bulunan bir makamda seni oturtacağım. Yeryüzünün bütün hükümdarları senin ayaklarını öpsünler. Senin için Uruk halkına ah ve figan ettireceğim; mesut kimselere etrafında matem tutturacağım ve ben, senden sonra vücudumu murdar (mundar) hale getirip, senin için kendimden geçeceğim. Sırtıma bir aslan postu atıp çöllere düşeceğim."

" Beni dinleyin! Siz, ihtiyarlar, beni dinleyin! Ben Enkidu için ağlıyorum. Arkadaşım için. Ağıtçı kadınlar gibi acı sızı döküyorum." Ağıtçı kadınlar, o günlerden bu günlere varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Ruhun ölümden sonra nereye gittiği konusunda ise Gılgamış Destanı şunları yazmaktadır.

“ Eceli ile öleni gördün mü?
Evet gördüm. Gece yatağında uyuyup su, soğuk su içiyor.”

“ Harp meydanında öleni gördün mü?
Evet gördüm. Ana ve babası onun için uğraşıyorlar. Karısı da onun için çalışıyor.”

“ Cesedi kırda bırakılmış (mezara gömülmeyen) olanı gördün mü?
Evet gördüm. Onun ruhu yeraltı âleminde.”

“ Ruhu ile kimsenin alakadar olmadığını gördün mü?
Evet gördüm. Hayvanlara yedirilen tencere kazıntısı ve sokağa atılan yemek artıkları onun gıdasıdır.”

Devlet baba

Sümerlerce yazılmış pek çok eserin incelenmesi, bu halkı sosyolojik olarak tanımamıza yol açmıştır. Sümerlerin incelenmesi, bir anlamda, o dönemlerde yaşayan tüm yerleşik toplumların tanınması demektir. Bundan 6000- 4000 yıl öncesinde, halklar arasında kültür farkı, bugün ile kıyas kabul etmeyecek kadar azdı. Hatta yoktu demek, çok anormal olmaz. İşte Sümerlilerin yaşamına bu gözle bakmak gerekir.

Sümerler hak, adalet ve merhametten söz etmiş, ama haksızlık, adaletsizlik ve baskı görmüşlerdir. Gün geçtikçe ekonomik dengeler bozulmuştur. Anne-baba ile çocuklar, öğretmenlerle talebeler arasında kuşak ayrılıkları hep yaşanmıştır. Sümerlerin içinde de aykırı olanlar, sorumsuz olanlar, yoldan çıkanlar olmuştur. Kılık kıyafet tartışmaları yaşanmıştır. Sümerler barışa büyük özlem duymuş, ama sonu gelmez savaşlar görmüşlerdir.

Savaş daima yıkıcı, yok edici ve topluma derin, dayanılamaz acılar veren bir eylemdir. Kral kronikleri, genellikle savaşları anlatır. Bu kronikler özellikle kazananları ve fetihleri yüceltmek amacı ile yazılmışlardır. Yenilen ve esir düşen toplumlardaki ekonomik, toplumsal, politik ve dinsel yaşamlar üzerine yaptıkları etkileri yazmazlar. Biz savaşın yıkıcı etkilerini, görsek görsek yazılmış ağıtlarda görebiliriz. Sümer ağıtları çekilen sefaleti, acıyı, eziyeti ve işkenceyi canlılıkla anlatır. Buna bir örnek olarak, Sümer'in ve Ur'un yerle bir ediliş ağıtına bakalım.

Yasa ve düzen ortadan kalkmıştır. Kentler, evler ve ahırlar harabeye dönmüştür. Irmaklar ve kanallar kurumuştur. Tarlalar, bahçeler, meyvelikler, otlaklar ekilip, biçilmemiştir. Aileler dağılmış, halk esir alınıp sürülmüş ve yerlerine yabancılar yerleştirilmiştir. Dini ayin ve törenler yapılamaz hale gelmiştir. Ülkede iletişim kopmuş, herkes birbirinden habersiz hale gelmiştir. Tüm toplumu bir panik ve dehşet sarmıştır. Açlık can alır. Katliamlar birbirini izler. İnsanların gördükleri işkencenin boyutları anlatılamaz. Sümerler de, tüm diğer toplumlar gibi çok acı çekmişlerdir. Savaşlarla beraber enflasyon da gelmiştir.

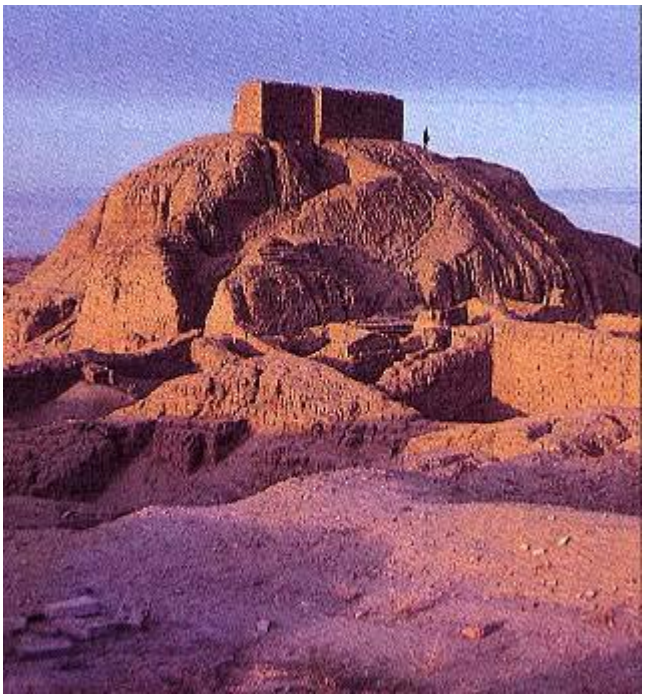
Enflasyonun kaynağı güvensizliktir. Nerede güven ortadan kalkmışsa, orada enflasyon ezilenleri bir daha ezmiştir. Zaten toplum yerleşik düzene geçip, sınıflara ayrıldığında, sınıfsal yapı gereği, güvensizlik bir çelişki olarak belirir. Ancak, enflasyonun hortlaması için, alım gücü olan toplum katmanlarının güvenlerini kaybetmesi önemlidir. Alım gücü olmadığı için, ekonomiyi etkileyemeyen sınıflar, enflasyonun var veya yok olmasında etkili olamazlar. Enflasyon demek, aslında herkesin kendi çıkarına bakmaya çalışıp, kendi çıkarını bile koruyamaması demektir. Enflasyon toplum dayanışmasının bittiği yerde başlar, ama bir kere var olunca, bizatihi kendi toplum dayanışmasını yok eder. Güvenin, dayanışmanın bittiği yerde, bilinmezlik, mutsuzluk ve acı vardır. Veya acı, mutsuzluk ve bilinmezlik varsa, orada güven yoktur. İşte, savaşlar bu nedenle birincil enflasyon yaratıcılarıdır.

" Agade'nin Lanetlenmesi " adlı yapıttan öğrendiğimize göre, Guttilerin saldırısı ile yerle bir olan Sümer'de fiyatlar inanılmaz yükselmiştir. Bir gümüş şekel ile ancak yarım sila yağ veya yarım sila tahıl veya yarım sila yün veya yalnızca bir ban balık alınabilir hale gelmiştir. Yani fiyatlar 200 kat artmıştır.

Sümerlerde barış, güvenlik ve istikrar özlemini en iyi dile getiren yapıtlardan biri de " Nippur'un yıkılışına ağıttır ":

" İnsanın insana kötülük etmediği, oğlunun babasından korktuğu gün,
Alçak gönüllülüğün ülkeyi kapladığı, soyluların alt tabakalarından saygı gördüğü gün,
Küçük kardeşin ağabeyinin sözünden çıkmadığı gün,
Küçüklerin oturup bilgelerin sözlerini dinledikleri gün,
Zayıfla güçlü arasında çekişme olmadığı, şefkatin kazandığı gün,
Seçilen yola gidilebildiği, yabani otların ayıklandığı gün,
İnsanın dilediği yere yolculuk yapabildiği, bozkırda bile zarar gelmediği gün,
Bütün üzüntülerin ülkeden kalktığı, ülkenin ışığa boğulduğu gün,
Zifiri karanlığın ülkeden defedildiği gün, bütün canlılar sevinecekler. "

Sümer kentleri, barış ve güvenin hüküm sürdüğü günlerde, şöyledir: Kentin yiyecek, içeceği boldur. Avlular neşeli, bayram yerleri güzel ve çekicidir. İnsanlar birbiri ile uyum içinde yaşar. Yaşlı kadınlar bilgece öğütler verirler. Yaşlı erkekler, herkesi etkileyecek sözler ederler, güzel konuşurlar. Küçük çocukların yürekleri neşe doludur. Her yerden, müzik sesleri yükselir. İskelelerde kayıklar bir dolar, bir boşalır. İşte barış yaşayan Sümer böyle bir ülkedir. Sümer'de barışa duyulan özlem daima çok derindir. Kutsal Nippur kentine, " Barış Kapısı " dedikleri bir kapı inşa ederler. Bu sembolle, barışı korumak isterler. Barış kapısı kutsal Nippur kentine dikilmiştir, çünkü Sümerlilerin gözünde Nippur saf, etik açıdan lekesiz bir kenttir. Kötülük en az Nippur'da kol gezer.

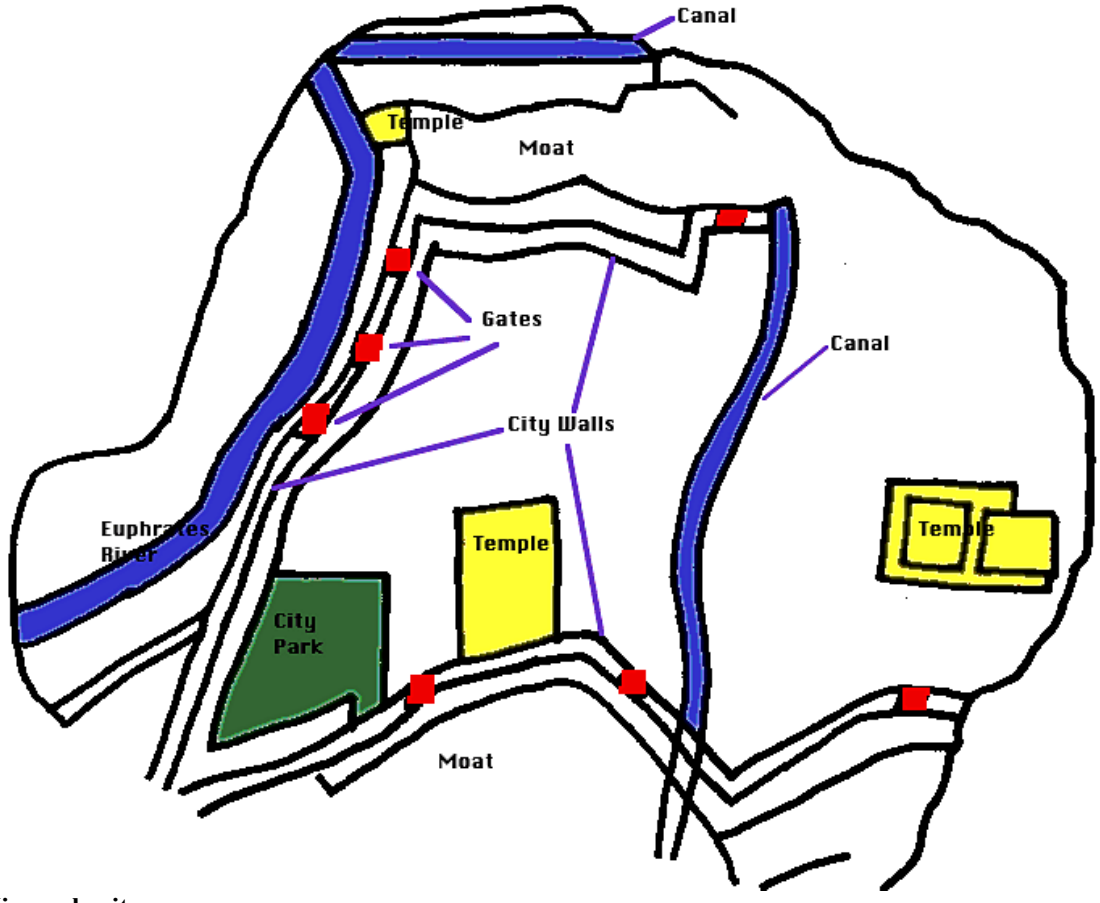

Nippur

Kralları ve hele Orta Asyalı ve Asyalı hükümdarları, despot ve zorba gibi algılama geleneğimiz var. Sümerler ise hükümdarlarını hiç de böyle görmezlerdi. Sümerlere göre, kralın bütün eylemlerinin, savaşa önderlik etme, tapınak inşa etme, kültleri yaşatma, su kanallarını onarma, anayollar yapma ve onarma, yasalar çıkarma, işte tüm bu eylemlerin tek ve yüce bir amacı vardır: halkı güvenli, mutlu ve zengin yapma. Sümerler için kral, tahıl ambarlarını dolduran çiftidir. Ahır ve ağılları bereketlendiren çobandır. Halk kralı babası olarak görür. Biz hala devlet baba demez miyiz? Halk kralın tatlı, huzurlu gölgesinde güven içinde yaşar. Hükümdar cesur, bilge, dindar ve iyilikseverdir. Kralın sürekli ad ve ün kazanması istenir. İstenir ki, kral bu

dünyadan gölgeler ülkesine yani öbür dünyaya göçse bile kralın tatlı ve soylu adı, daima terennüm edilsin. Ölümünden asırlar sonra bile kral adına ilahiler düzenlenmelidir. İşte, Sümerlerin krallarına bakışı böyledir.

Krallık daha cenin halindeyken başlar. Gerçek anne baba, bir önceki nesil midir, yoksa Tanrılar mı? Tabii ki Tanrılar. Genellikle baba yüce Tanrı Enlil, anne kutsal hatun Ninlil'dir. Tanrının oğlu olma fikri de, bizlere pek yabancı gelmiyor olsa gerek. Hammurabi Tanrı Marduk'tan olduğunu söyleyerek öğünür. Kralın, Şaman kültüründen gelen bir yanı da hala yaşamaktadır: " bol sütle beslenmiş ateşli panter ", " gerçek bir boğa dölü", " bir aslandan doğan güçlü savaşçı ". Sümer kralı iyi eğitilmiştir, iyi yetiştirilmiştir. Fiziksel olarak güçlü ve üstün görünümlüdür. Sakalı bakımlıdır, yüzü aydınlıktır, görenin gönlünü açan yiğit bir erkektir. Güçlü fiziği cesaretle birleşmiştir. Kralların kahramanca cesaretleri, Sümerlerin savaşlardaki esas üstünlüğüdür. Sümerlinin gözünde, kralı, hakikaten, ülkenin her şeyidir.

Nippur haritası

III. Ur hanedanı

M.Ö. 2200 yılında, Guttiler Sümer ülkesine saldırdılar. Uzun süren savaşlardan sonra, Sümer Akkad krallığı, bu sefer Ur hegemonyası altında birleşti. Bu dönemde, yani III. Ur hanedanı döneminde, Kral Şulgi, hem Asurlulara boyun eğdirdi ve hem de Elamlara karşı pek çok zafer kazandı.

3000 yılında meydana gelen genel hareketlenmenin bir uzantısı olarak, M.Ö. 2200 'de, kuzey Mezopotamya'da, Sami kökenli bir halk yayılmaya başladı. Bu halk, Akkadlar tarafından kurulan Asur şehri etrafına yerleştiği için, Asurlular adını aldılar. Asurlular başlangıçta ve uzun bir süre, ticaretle uğraşarak zenginleştiler ve çoğaldılar. Başlangıçta önemli bir devlet değillerdi. Ama tarihin gelecek sayfalarında, çok önemli bir rol oynayacaklardı. Asurlular, Sümer-Akkad yazılı eserlerini kendi dillerine tercüme ederek ve benzerlerini üreterek, Sümer din ve edebiyatının yayılmasını sağladılar. Kurdukları kolonilerle yazının Anadolu'ya girmesine sebep oldular.

Aşağı Mezopotamya'da maden yatakları olmadığından, madenler Anadolu'dan güneye gidiyordu. Yol üzerinde ise Asur şehri vardı. Asur şehrinin baştan beri maden ve kereste ticaretinde önemli bir yer tuttuğunu düşünebiliriz. Ticaretin geliştiği şehirde, aristokrat bir tabaka hızla zenginleşti. Buna paralel olarak Asur şehri de gelişti.

Yapılan kazılarda, şimdi Bahreyn olarak tanınan yerde, Dilmun kentinin harabeleri bulunmuştur. Dilmun'un kent yaşı M.Ö. 2200 yılına gitmektedir. Daha sonra bahsi geçeceği gibi, Dilmun, Sümerler için tanrıların şehridir ve dinlerinde önemli bir yer tutar. Dilmun, ileride ortaya çıkacak olan tek tanrılı dinlere Cennet fikrini veren yerdir.

Sümerliler kral listelerini M.Ö. 2100 tarihlerinde hazırlamaya başladılar. Hanedan ve kral isimlerini en baştan itibaren sıralamaya başladılar. İlk kralları olarak kral Eridu'yu kabul ettiler.

Sümer ve Akkad'ın en ünlü krallarından biri, üçüncü Ur hanedanının kurucusu Ur-Nammu'nun oğlu Şulgi'dir. M.Ö. 2130 yılında Sümerliler, Akkad hâkimiyetinden kurtularak, Ur kentini tekrar yönetmeye başlamışlardı. M.Ö. 2113 tarihinde, kral Ur-Nammu ile Ur kentinin altın çağı başladı. Ur limanı ile Umman arasında çalışan Umman gemilerinin serbestçe Ur limanına geliş ve gidişleri garanti altına alındı.

Ur-Nammu oğlu Şulgi yarım yüzyıl hükümdarlık etmiştir. Şulgi, kadim dünyanın gelip geçmiş hükümdarlarının en seçkinlerinden biridir. Olağanüstü bir askeri liderdi. Titiz bir yönetici idi. Kültür ve sanat hamisiydi. Saray ve tapınak hesaplarının düzgün ve etkin tutulabilmesi için muhasebe ve hesaplama dizgesi kurmuştur. Takvimi yeniden düzenlemiştir. Ülkenin tümünde uygulanan, ağırlık ve uzunluk standardı getirmiştir. Babasının tamamlayamadığı, Sümer'in en görkemli yapısı Ur ziguratını tamamlamıştır. Diğer Sümer kentlerinde de dini yapılar, ziguratlar inşa ettirmiştir. Edebiyat ve müziğe düşkün kişiliği, onu sanatçıların hamisi yapmıştır. Yolları geliştirmiştir. Yol kenarlarında, yolcuların kalıp dinlenebileceği bahçeli dinlenme evleri yani bir nevi moteller yaptırmıştır. Onun zamanında yolculuk zevkli ve güvenli bir hale gelmiştir.

Ur ziguratı

Bahar şenlikleri

Sümerler, avcılıktan yerleşik topluma geçmiş ilk halklardan biri olduğundan, kültürleri, avcılık dönemi kültürünü de içinde barındırmaya devam ediyordu. Hele, yazıyı bulmaları ve bunu yoğun olarak kullanmaları, bize avcılık dönemi kültürü hakkında da yazılı bilgi vermelerine imkân tanımıştır. Tabii ki Sümerler avcılık dönemini anlatmak amacı ile yazmamışlardır. Kendi kültürlerini anlatan eserleri, içlerinde, avcılık dönemi unsurlarını da taşır. Cinsel anlatımlara da bu gözle bakılmalıdır. Cinsler arasında duygusal ve tutkulu sevgi vardı. Bu sevgi, genelde evlilikle sonuçlanırdı. Sümerler, cinsi organları, cinsi eylemleri tabu veya ayıp saymazlardı. Nasıl saysınlar ki, yeryüzündeki yaşamın, refah ve mutluluğunun, kaynağı Tanrılar arasındaki cinsel birleşmelerdi. Penise penis, vulvaya vulva der, cinsi birleşmeyi, penis ve vulva birleşmesini söylemekten çekinmezlerdi. Cinsel birleşme, doğal, olması gereken ve olmaması yadırganan üretici bir davranıştı. Cinsi birleşmenin, bunu çağrıştıracak sembollerin, toplumca ayıp sayılması ve bu tür eylemlerden utanılması, çok sonraları ortaya çıkacak, doğal olmayan göreneklerdir. Gök baba ile yer anne birleşmiş, bitki örtüsü ortaya çıkmıştır. Hava Tanrısı Enlil, menisi ile dağları dölleyince ortaya yaz ve kış mevsimleri çıkar. Fırat ve Dicle'yi tohumunu akıtarak, yaşam suyu ile bilgelik Tanrısı Enki doldurmuştur. Cinsellik olmazsa var olma da olmaz.

Bereket ve aşk Tanrıçası İnanna, yılın yarısını ölüler diyarında geçirmeye mahkûm olan kocası çoban Tanrı Dumuzi ile (Temmuz ile), yılda bir kere, ilkbaharda, cinsi birleşmede bulunur. Bu birleşmenin ürünü, doğanın tekrar uyanmasıdır. Bu birleşme, ölümlüler, Tanrıların hizmetkârları tarafından da taklit edilip, Tanrılar ve insanlarca unutulmaması sağlanmalıdır. Bu nedenle, her ilkbaharın belli bir gününde, Dumuzi'yi simgeleyen Sümer kralı ile İnanna'yı simgeleyen seçilmiş rahibe, herkesin gözü önünde, dinsel bir törenle sevişirler. Bu sevişmelerin tutku dolu olması gerekir. Böylece, Tanrıların, yeniden doğuşu unutmamaları sağlanır. Ayin erotiktir, İnanna'nın şehvet duygularını iyice uyarsın diye, oldukça seksidir. Toprağın verimliliği ve dölyatağının doğurganlığı bu birleşmeye bağlıdır. İnanna üretebilmek için eşi, çoban kocasının menisini ister, karşılık olarak yaşam evini sonsuza dek koruyacaktır.

İnanna haykırır:
" Bana, vulvama gelince,
Benim için yığılmış tepeciği,
Ben bakireyi, kim sürecek benim için.
Vulvamı, ıslanmış toprağı, benim için,
Ben kraliçe için, kim penisini oraya koyacak."

Temmuz cevap verir:
" Ey görkemli hatun, kral sürecek onu senin için,
Kral, Dumuzi, onu sürecek senin için."

İnanna sevinçle karşılık verir:
"Sür vulvamı, yüreğimin erkeği."

Bu ilkbahar töreni, kutsal evlilik töreni, neşeli bir müzik ve aşk şarkıları eşliğinde kutlanan, coşkulu, sevinç içinde yapılan bir şenlikti. Bu erotik şarkılardan önemli bir bölümü günümüze kadar gelmiştir. Bugün, incelemeler göstermektedir ki, Sümer aşk şarkıları, Tevrat'taki neşidelerle, biçim, tema, motif, deyimler olarak pek çok benzerlik taşımaktadır.

İnanna Dumuzi aşkı bir bereket kültürüdür. Buradan Babil'in Temmuz- İştar bereket kültünün kültürü doğmuştur. Bereket kültürü, İbrani peygamberlerince sürekli ve kesin olarak mahkûm edilmişlerdir. Ama yine de Tevrat'ın pek çok yerinde, bu bereket kültürünün izlerine rastlanır. Bereket kültürü, toplumu öyle derinden etkilemiştir ki, din kitaplarından onu çıkarmak mümkün olmamıştır. Baharda uyanış, bitkilerin büyümesi, hayvanların yavrulaması bütün bunlar insanı hiçbir şeyin silemeyeceği kadar derinden etkilemiştir. İlkbaharda uyanma töreni (bereket kültü), şekil değiştirerek, törensel şekliyle de günümüze kadar gelmiştir.

İnanna kültürü beraberinde, aşk yapan rahibeleri de yaratmıştır. Yerleşik düzene geçilip, tapınaklar oluşturulunca, tapınak hizmetkârları da örgütlenmişlerdir. Şamanlık döneminde, Şamanların din adamı vasfı zaten vardı. Yerleşik düzen, örgütlü din adamları sınıfını oluşturmuştur. Belli bir Tanrı adına inşa edilen tapınağın din adamları da, o Tanrının hizmetinde idiler. Tapınaklarda erkek din adamları yani rahipler ve kadın din kadınları yani rahibeler vardı. Her Tanrı kültü içindeki din adamları, o Tanrının özüne uygun davranarak, insanlara yol gösterirlerdi. İnanna tapınaklarındaki rahibelerin, bu aşk ve bolluk Tanrıçasına gereği gibi hizmet etmeleri, ancak onun özü olan aşk yapma ile mümkün olabilirdi. Böylece, ortaya, seks yapan rahibeler yani aşk kadınları ve bu seksin yapılabildiği tapınaklar çıktı. Bu tapınaklarda yapılan seks, İnanna'ya bir tapınma idi. Dinsel ve kutsaldı. Tapınağa gelenler, aşk yaparak İnanna'nın bereketinden faydalanmak istiyorlardı. Daha fazla ürün, doğurgan hayvanlar, genel olarak bolluk vs... rahibeler, İnanna'yı temsil ediyorlardı. Rahibe ile yapılan aşk, İnanna ile yapılan aşk idi. Ancak, aşk rahibelerinin çocukları olmamalıydı. Çünkü rahibe aşk Tanrısını temsil ettiğinden, doğacak çocuk Tanrısal bir çocuk olurdu. Bu nedenle, tapınaklarda doğuma hiç müsaade edilmedi. Ancak, yine de, gözden kaçarak veya gizli bir yerde doğurarak, ortaya bir çocuk çıkarsa, bu Tanrının çocuğu idi. Rahibelere, kutsal bakire denirdi. Onlar, Tanrı adına aşk yaptıklarından, bakirelikleri bozulmaz, devam ederdi. Bu aşk tapınakları, zaman içinde sadece dinsel bir nitelik taşımayacak, aynı zamanda toplumun bir ihtiyacına da cevap vererek, devam edip gidecektir.

Günümüzdeki fahişeliği, o eski dönemdeki, aşk kadınları ile karşılaştırmamak gerekir. İkisi de aynı eylemi yapsa bile nitelik ve amaçları farklıdır. Bu günkü fahişelik, sınıflı ve eşitsiz toplumun bir sonucudur. İnsanlar karınlarını doyurabilmek ve yaşamlarını idame ettirebilmek için meta olarak vücutlarını satmaktadırlar. Bugün, bu para kazanma yolu toplumun bir ayıbıdır. Ama geçmişte, Tanrı adına, bir tapınma şekli olarak yapılan sevişme, toplumun psikolojisini sağlıklı tutan, insanlarla Tanrılar arasında köprü oluşturan iffetli bir eylemdi. Fahişeliğin, tarihin en eski mesleği olduğunu söyleyenler, büyük bir yanılgı içindedirler. En eski ve esas olan sevişme ve cinsel birleşmedir. Yoksa para için mecburiyetten yapılan ve yapanı tüketen fahişelik değil.

Herodot " Babil ülkesinde her kadının, ömründe en az bir kere, tanrılar için aşk yapılan Tapınağın kapısına oturup, bir yabancının onu seçmesini beklediğini, yapılacak seksin bir ibadet olarak algılandığını " söyler.

İnanna rahibeleri kendilerini diğer kadınlardan ayırmak için başörtüsü takıyorlardı. Tarihte bilinen ilk kimlik nedeniyle başörtüsü kullanımı Sümerlerdedir. Tarihin gelecek dönemlerinde, yine kendi kimliğini, diğerlerinin kimliğinden ayırmak için, çeşitli kadın sınıflarınca başörtüsü kullanımı yaygınlaşmıştır. Ancak bu aynı zamanda ayrımcılık demektir. Başörtüsü kullanan kadınlar, kendi kimliklerini diğerlerinden ayırmış ve kendilerine diğerlerinde olmayan bir kutsiyet yüklemişlerdir. Sümerlerde başörtüsü Tanrıça İnanna adına seks yapan kadınlar nedeniyle aşkı çağrıştıran kutsal bir davranıştı.

Başörtüsü baştan beri cinsel bir anlam ihtiva etmektedir ve bir o kadar da kutsaldır. Onun bu vasıfları tarihin akışı içinde unutulmamış, olsa olsa hâkim sınıfların işine geldiği gibi anlam çarpıtmalarına uğramıştır.

Mezopotamya'da günlük hayatta eşcinsel davranışlar vardı. Hatta pasif eşcinsel erkeklerin bir sınıf oluşturduğu bile söylenebilinir. Bunlar " assinnu, kulu, kurgarru " adları ile adlandırılırdı. Eğlence dünyasında çalışan dansçılar, şarkıcılar, tiyatro sanatçıları da bu sınıfta kabul edilirdi. Festivallerde de görev yapan bu insanlar ve onların yardımcıları, İnanna şenliklerinin vazgeçilmezleri idiler ve popüler insanlardı.

Sümerler de Kurgarrulara oldukça olumlu yaklaşıldığı ortadadır. Bir Astrolojik metinde " Erkek kurgarruları evine aldı ve daha sonra onlar çocuk yaptılar " denilmektedir. Mezopotamya toplumunda erkek eşcinselliğine ait bakış açıları dengeli bir çizgi izlememiştir. Zaman zaman pasif erkekler yüceltilmiş, bazen hor görülmüş ve bu konuda karasız bir tutum takınılmıştır.

İnanna ile Dumuzi'nin aşkı ve bunların birlikteliği bundan sonra her yerde karşımıza çıkacaktır. Romeo ve Juliet'in hikâyesi, Leyla ile Mecnun'un hikâyesi gibi aşk hikâyelerinin temelinde hep bu birliktelik vardır. Bahar şenlikleri ve Dumuzi halk belleğinde öyle yer etmiştir ki her edebiyat ondan etkilenmiştir.

Daha sonra tekrar karşımıza çıkacak bir konuya burada değinmekte yarar vardır. Tanrılar ve tanrıçalar zaman aktıkça, koşullara bağlı olarak, birbirleri ile birleşirler ve eski fonksiyonlarına ilave yeni görevler edinirler. Bu nedenle tanrı ve tanrıçaların en az iki değişik işi (görünümü) vardır. Örneğin İnanna yani İştar sabahları savaş tanrıçası iken, geceleri aşk tanrıçası olur.

Tarihte ilkler

İster Sümer, ister Mısır uygarlıkları olsun, bunlar o kadar çok yazılı eser bırakmışlardır ki, bu eserlerde anlatılan yaşamları, olayları, düşünceleri yani yaşanan hayatın kendisini, tümüyle bu kitabın kapsamı içine alamazdık. Zaten, bu konularda yazılmış eserlerin çokluğu, ayrıca bu uygarlıklarda yaşayan insanların bıraktıkları eserlerin tercümeleri, isteyene, aklına takılan her detayda bilgi sunabilmektedir. Biz, burada sadece, Anadolu'muzu en fazla etkileyen fikir ve davranışları özetlemeye çalıştık. Sümer ve daha sonra Mısır, kendilerinden sonra gelen tüm uygarlıkları derinden etkilemişlerdir. Tüm Orta Doğu ve dolayısı ile Akdeniz ve dolayısı ile de Avrupa uygarlıklarının, gelecekteki düşünce ve davranışlarının, ilk filizleri, bu iki kadim uygarlıkta bulunmaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi, uygarlık ve kültür üst üste konmuş tuğlalardan oluşmuştur. Bu tuğlaların temelinde Sümer ve Mısır vardır. Uygarlık, bir bayrak yarışı gibi, elden ele geçen, ama mutlaka öncesi olan bir süreçtir.

Şimdi, burada, yukarıda vurgulamadığımız, insanlık tarihinde ilk defa Sümerlerde ortaya çıkıp, yazıya dökülerek dökümante olan bazı konuların sadece başlıklarını verelim: Olumsuz fikir taşıyan şahısların, fikirlerini değiştirebilmek için yapılan ustaca yaklaşımlar; Babaların oğullarına verdikleri öğütler; Psikolojik savaş; Mahkemeler ve kararları; İlaç reçeteleri; İlaç yapım tanımları ve ilaç formülleri; Çiftçilik el kitabı; Tarımda dikkat edilmesi gereken konuları içeren talimatlar; Atasözleri; İlk fable'ler yani hayvan masalları; Edebiyatçıların, birbiri ile karşılıklı atışması; Sembolik bir duvar önünde, ağlama ve yakınma (Ur kenti yıkıldıktan sonra, yıkılmadan kalan surlarda ağlayan, ağıt yakan Sümerliler ki, bu adet te, sonradan, İbranilere geçmiştir); Erotik edebiyat, İlk aşk şarkıları; Mersiyeler; Ninniler; Evlenme ve boşanmalarda yazılı anlaşma kuralları; Taşınmaz malların kadastro yoluyla güvenceye alınması; Daha pek çok fikir veya eylem...

Sümerlerin, bilinçli olmasa da, bilimin temellerini attığı da unutulmamalıdır. Gökyüzünü sürekli incelemişler ve bu incelemelerden önemli sonuçlar çıkarmışlardır. 1 ayı 30 gün kabul etmişler ve 1 seneyi de 12 aya bölmüşlerdir. Bu takvimde her yıl belli bir günün eksik kaldığını bularak, çözüm üretmişlerdir. Her sene artan 10 günü, 3 sene için toplamış ve 3 senede bir seneyi 13 ay kabul etmişlerdir. Ayları haftalara bölerek, hafta içinde 1 günü dinlenmeye ayırmışlardır. Burçları da Sümerler bulmuşlardır. Onlara akrep, terazi, boğa, ikizler gibi hala kullanılan adlar vermişlerdir. Sümerlerde yıl iki mevsimdi. Şubat- Mart civarında başlayan Emeş yaz mevsimini, Eylül-Ekim civarında başlayan yılın diğer yarısı olan Enten de kış mevsimiydi. Sümerler ay takvimini kullanıyorlardı. Gün ikişer saatlik on iki dilime bölünmüştü. Zamanı güneşin gölgesine dayanan güneş saati ile ölçüyorlardı.

Sümerler Matematikte 10 lu ve 6 tabanlı sistemi kurmuşlardır. Bugün, onların kurduğu 10 'lu sistem ve açılarda altılı sistem hala kullanılmaktadır. Çarpım tablolarını bulmuşlardır. Bizim Pisagor adıyla tanıdığımız teorem de Sümerlerce vaz edilmiştir. Cebirin de kökleri Sümerlerce atılmıştır. Mezopotamya'da matematik Mısırdan daha ileriydi. Aşağı yukarı günümüz lise seviyesi gibiydi. Her iki uygarlık ta irrasyonel ve negatif sayıları bilmezlerdi. Bazı denklemleri çözebiliyorlar, deneye dayalı birçok hesap yaparak astronomide harikalar yaratıyorlardı. Ama Pi sayısını başlangıçta karesi 10 olan bir sayı olarak kullanmışlarsa da sonraları 3,15 olarak düzeltmişlerdir.

Mezopotamya'da 60 tabanına göre kullanılan sayı sistemi günümüzde de kullanılmaktadır. Zaman, açılar 60'lık sistemdedir. Acaba Mezopotamyalılar neden bu sistemi seçti? Kesin bir doküman henüz elimizde yok ama üç varsayım var.

Birinci varsayıma göre, 60 birçok böleni olan ve günlük ihtiyaçlara cevap veren güzel bir sayıdır.

İkincisine göre, daha önce bölgede 10 ve 12 tabanına göre sayı sistemi olan medeniyetlerden esinlenerek 120 ve 12 nin en küçük ortak katı olan 60 taban kabul edilmiştir.

Son teori ise bize en makul gelenidir. Bilindiği gibi ve çocuklarda izlendiği gibi ilk hesap makineleri insanın parmakları olmuştur. Bir eldeki başparmak hariç kalan dört parmağı 3X4=12 boğumu vardır. Bir eldeki parmak sayısı olan 5 ile 12 nin çarpımı 60'dır. O zamanın insanlarının sayı saymada parmaktaki eklem yerlerini de kullandıkları bilindiğinden bu varsayım kulağa hoş geliyor. Bu durumun açıklığa çıkması için, ilgili bir tablet bulunana veya okunmayı bekleyen binlerce tablet içinden bir bilgi çıkana kadar bekleyeceğe benziyor.

Sümerlileri ve Mısırlıları anlamak demek, tüm 4000 ila 6000 yıl öncemizin insanını anlamak demektir. Bu nedenle ilerde tüm Akdeniz veya Batı dinlerini etkileyecek ve daha önce anlatmaya çalıştığımız kavramların bir kısmını, burada bir daha özetlemeye çalışalım. Tanrı kavramı, ruh, öbür dünya, Tanrılara kurban sunma Şamanizm'den kalan kavramlardır. Bu kavramların üzerine Sümerler şunları inşa etmişlerdir: En önemli bir Tanrı ve ona yardımcı olan hiyerarşik Tanrılar panteonu; İnsanın çamurdan yaradılışı; Erkek Tanrının kaburga kemiğinden yaratılan yaşatan hatun (Havva); Yasak bitkiyi yediği için cennetten kovulma; Cinler; kader ve alın yazısı; Tanrılara hizmet etme ve onları memnun etme; Doğuştan günahkâr olma; Tanrının oğlu olma; Kutsal bakire; Tekrar diriliş; Kurtarıcı; Büyük (Nuh) tufanı; Tanrının yaratıcı sözü ve gücü; Tartışmasız doğruluk; Temizlik; Kişisel Tanrı aracılığı ile isteğini sunma.

Ludingirra

Sümerliler daha iyi anlaşılabilsin diye, Sümerli bir yazar ve bilim adamından alıntılar yapalım. Söz, Nipur'lu Ludingirra'da: (Muazzez Çığ'ın kaleminden)

Tablet 1

Ben bir Sümerli öğretmen, şair ve yazarım. Yaşım yetmiş beşi bulduğundan öğretmenliği bıraktım çoktan. Fakat şairlik ve yazarlığım ölünceye kadar sürecek herhalde.

Bu yaşam öykümü daha çok gelecek kuşaklar için yazmaya başladım. Bizim ulusumuz, dilimiz, geleneklerimiz, sosyal yaşantımız, sanatımız unutuluyor artık.
Bu güzel ve uygar ülkemize her taraftan göz diktiler. Göklere uzanan basamaklı kulelerimizin, görkemli tapınaklarımızın, arı gibi işleyen çarşılarımızın, her tarafa ulaşan kervanlarımızın, dümdüz uzanan yollarımızın, bol ürün veren tarlalarımızın, nehirlerimizde ve açtığımız kanallarda salına salına yüzen teknelerimizin, dolup taşan iskelelerimizin, her tür bilgiyi veren okullarımızın ünü uzak ülkelere kadar yayıldığından; ilkel olan bu ülkelerin halkı kıskandı bizi. Fırsat buldukça üzerimize saldırdılar. Kentlerimizi yakıp, yıktılar. Biz yaptık, onlar yıktılar; biz yaptık, onlar yıktılar. Halkımız, hatta kralımız tutsak oldu. Ailelerimiz dağıldı. Tarlalarımız, bahçelerimiz bakımsızlıktan kurudu; hayvanlarımız açlıktan öldü ve böylece kökü binlerce yıl önceye dayanan ulusumuz yoruldu, dayanamayacak hale geldi ve içimize yavaş yavaş sızıp bizi yiyen yabancıların kucağına bırakıverdi kendini. Onlar yönetiyor şimdi bizi...

Bu durum beni yıllardır üzüyordu. ... Bir gün birdenbire aklıma geldi. ... gelecek kuşaklara neden yazılarımla bildirmeyeyim dedim ve yaşam öykümü yazmaya karar verdim...

Bizim uygarlığımız belki binlerce yıl sonra yaşayan insanlara da geçecek. Bizim attığımız temeller üzerine yenilerini koyacaklar. Ah! Onlar da bizi hatırlayıp bıraktığımız kültür mirası için teşekkür edebilseler! ...

Tablet 2

... Bu ülkeye atalarım binlerce yıl önce göç etmişler. ... Kuzey doğu yönündeki dağlık bir ülkeden gelmişler. Fakat bir kısmının da doğuda " Dilmun " denilen bir yerden deniz yoluyla geldikleri söyleniyor. Göçlerinin nedeni de, sıcak ve yağmurlu olan ülkelerinde, her nedense büyük bir kuraklık başlamasıymış. Ne tahıl üretebilmişler, ne de hayvan besleyebilmişler.

Bakmışlar ki, açlık ve susuzluktan ulusumuz yok olacak, guruplar halinde ülkelerini bırakıp çeşitli, yönlere doğru göç etmeye başlamışlar. Benim atalarımın gurubu da güneye doğru inmeye başlamış... Biz (kendimize) karabaşlılar deyince şaşırdınız herhalde; haklısınız kuşkusuz. Biraz garip bir ad bir ulus için. Neden kendimize bu adı vermişiz diye yaptığım araştırmalar ve söylentilerden çıkardığım sonuca göre, atalarım buralara göç etmeden önce oturdukları yerlerde komşu topraklarda sarı saçlı, mavi gözlü insanlar yaşıyormuş. ...

Nippur'a değişik birçok insan doldu. Hepsi de Nippurluyum diye övünmek için geliyor. Çünkü Nippurlu olmak, burada yaşamak büyük bir gurur kaynağı ülkemizde. O, Sümer'in başta gelen kenti. ... Babamız yüce Enlil, Nippur'dan bütün ülkeyi gözler. ... Bizim aile babamın dedesinden beri hep okuryazarmış. Zaten, yüce Enlil'imizin buyruğuna göre, her çocuk babasının yolundan gitmeli, onun mesleğini almalı imiş. ...

Tablet 3

Çocukluğuma ait ilk anımsadığım olay, korkunç bir kalabalık ile Tapınağa doğru koştuğumuz. Herkes büyük bir sevinç içinde Tanrıçamız ile Tanrımız evlenecek diye birbirini kutluyordu. Bunun ne demek olduğunu bir türlü anlamıyordum. Yürüdükçe çeşitli çalgı, şarkı sesleri kulağımıza gelmeye başladı. Neler göreceğimizi merakla bekliyordum. Nihayet büyük bir alana geldik. Karşıda, göğe kavuşacakmış gibi yükselen Ziguratı (basamaklı kule) ile yeni yapılmış gibi pırıl pırıl parlayan Ekur tapınağı göründü. Alan öyle kalabalıktı ki, sanki dünyanın bütün insanları buraya toplanmıştı. ... Avlunun bir tarafında çalgıcılar oturmuş, ellerindeki harpları, lirleri, flütleri, davul, dümbelek ve tefleri çalıyor; kadın ve erkeklerden oluşan bir gurup ta şarkı söylüyordu. ... Derken avlunun ortasına tahtadan bir yatak getirildi. Onun üzerine bembeyaz çarşafıyla bir yatak kondu. ... Tanrımız Dumuzi yeraltından çıkıp, sevgili Tanrıçamız İnanna ile bir evlensin; tarlalarımıza, ahır ve ağıllarımıza nasıl bir bolluk gelecek! ...

Tanrımız nasıl çıkacak, gözümüzün önünde toprağı mı yarıp çıkacak diye beklerken, tapınağın iç merdivenlerinden çok güzel giysiler içinde bir kadın ve erkek inmeye başladılar. Yine yanımdakiler '' Kralımız ile rahibemiz geliyor'' diye büyük bir heyecana kapıldılar. ...

Onlar avluya inince çiçeklerle süslenmiş bir taht üzerine yan yana oturdular. Birden herkes taş gibi hareketsiz ve sessiz oluverdi. Derken bir rahibenin harp eşliğinde tatlı bir sesle söylediği, insanın içini titreten bir şarkı avluyu sardı. Onun arkasından bir rahip başladı şarkıya. Karşılıklı söyledikleri bu şarkılarla birbirlerine olan sevgilerini dile getiriyorlar gibi geldi bana.

Ben olup bitenleri, konuşulanları anlayacak yaşta değildim ki; beni yalnız gördüklerim ilgilendiriyordu. Şarkılar bitince kralımız ile rahibe yatağa girmesinler mi. Meğer orada, Tanrımız ve Tanrıçamız yerine evleniyorlarmış…

Tablet 4

... Ben henüz kızlarla pek ilgilenmiyordum. Fakat bir gün parka bir gurup kız geldi. Biraz ilerimizde birbirlerine bir şeyler anlatıp kahkahalarla gülüşüyorlardı. Bir an aralarından biri gözüme çarptı. Yüzü bana doğru dönüktü. Öyle tatlı, öyle sevimli bir yüzü vardı ki, gözlerinin içi sanki bana gülüyormuş gibi geldi. Siyah saçlarını bukleler halinde omuzlarına, alnına salıvermişti. Alt kısmı uzun, üst kısmı omuzlarından birini açıkta bırakan bir elbise giymişti. Boyu oldukça uzun, beli ince görünüyordu...

İkinci kez parka gittiğimde, birdenbire gözümün onu aradığını fark ettim. ...

İşte Ludingirra'nın günlüğünden ufak alıntılar. Ne kadar bize benziyor değil mi. Ludingirra'nın günlüğü okunurken hislerde, zekâda, yargı ve yorumlarda o günkü insanlarla bugünkü insanlar arasında neredeyse hiç fark olmadığı gerçeği insanın yüzüne çarpıyor. Ludingirra'nın günlüğü atalarımıza daha saygılı yaklaşmamızı, onları daha fazla sevip saymamızı bize öğretiyor.

Ludingirra'nın günlüğünden şimdilik 23 tablet bulundu. Bunlar, o tarihlerde ve ondan sonra da, çeşitli dillere çevrilmişti.

Merkezi devlet ihtiyacı

Mısır'da VI. Hanedan döneminde merkezi yönetim iyice zayıflamıştı. Ticareti düzenlemek ve komşu ülkeleri sömürmek için yapılan seferler yapılamaz hale gelmiş, dış ticaret dibe vurmuştu. II. Pepi'nin (Neferkare) olağanüstü uzunluktaki saltanı döneminde (M.Ö. 2246 – 2152) ve özellikle sonuna doğru, mezarlar yeraltına alınmış, mezar süslemeleri çok mütevazı bir hale gelmişti. Pepi'den sonraki 20 yıl içinde (7. ve 8. Hanedanlar) firavunların buyruğu artık ülke çapında pek geçerli değildi. Merkezi otorite sembolik bir düzeydeydi.

II. Pepi'nin bir gece generali Sisinne'ye bir seks ziyareti yaptığı biliniyor. Bu Mısır'da yetişkin erkekler arasında seks yapıldığını gösteren bir örnektir. Söz konusu ziyaret, çok ileriki tarihlerde, Yunan ve Roma dünyasında yaygın olarak karşılaşılacak olan pedastriden yani bir yetişkin erkeğin bir ergen erkek çocukla kurduğu eşcinsel ilişkiden farklıdır.

Nomlarda yöneticilik babadan oğla geçiyordu. Nomların yöneticileri hükmettikleri toprakları kendi mülkleri olarak görüyorlardı. Nomlar arası savaşlar oluyordu. Açlık sık sık görülen bir afet olmuştu. Nil taşkınları o yıllarda yetersizdi. İklim değişikliği ve aksayan devlet düzeni müştereken halkın felaketini hazırlamıştı. Bu dönemde ölüm oranları artmış, Mısır yaşanacak bir yer olmaktan çıkmıştı.

M.Ö. 2134 ile 2040 yılları arası, VIII. hanedanın çöktüğü, parçalanmış bir Mısır'ın yaşandığı zamandır. Bu I. Ara dönemde, Mısır'ın bir bölümü Herakleopolis'den IX. ve X. Hanedanlarca, diğer bölümü Teb'den XI. Hanedan tarafından yönetilmiştir. Bu hanedanlar, kendilerini firavun ilan eden ve bunu çevre nomlara kabul ettiren Nomarklar tarafından kurulmuştu. Başlangıçta bu ikili yapı nedeniyle ülkede pek bir şey değişmedi. Ama hanedanlar kuvvetlenince, birbirleri ile savaşmaya başladılar. Bu dönemde Mısır dışarıdan ve özellikle Nubya'dan paralı asker ithal etti.

Ülkedeki çözülme, etkisini, özellikle sulama sistemi üzerinde ağır olarak gösterdi. Yerler terk edildi, su durgunlaştı, bataklıklar oluştu. Nomlar birbiri ile su dağıtımı nedeniyle dövüşmeye başladılar. Şehirlerde karışıklıklar çıktı. Ekonomi çökmüştü, iç savaşlar vardı ve tabii peşinden açlık geldi. O tarihte yazılan yazılara bakıldığında, yamyamlık bile yapıldığı görülmektedir. Ekilmiş tarlaların genişletilmesi, yeni toprakların işletmeye açılması, o yılların gelen güncel sorunuydu. Bu zorlukları yenebilmek için yapılan çalışmalar sırasında suyu daha yükseğe alabilmek için ilkel aparatlar ve toprağı işleyecek sapan geliştirildi.

Bu dönemde kölelerin varlığı artık tartışma dışıdır. Neredeyse büyük senyörler devri kapanmıştı, şimdi ortaklıklar içinde özel mülkiyet güçleniyordu. Ortakçılıkların içinde bazı kişiler (aileler) gittikçe zenginleşerek, etkin hale geldiler. Bunlara " güçlü küçükler " dendi. Bunların geniş toprakları, hayvanları ve köleleri vardı. Zaman zaman, içlerinden senyör sayılanlar bile oluyordu. Bunlar kendilerini, doğuştan değil, kendi gücü ile soyluluğa erişmiş olarak tanımlıyorlardı. Böylece egemen sınıfın yapısında bir değişme oldu. Eski imparatorlukta, başkent Menfis'te oturan ve geniş topraklarında özgür Mısırlı işçileri çalıştıran yüksek görevliler (bürokratlar) ön planda gelirken, şimdi, egemen sınıf, toprakları daha ufak ve çoğu ortakçılıkların basit birer üyesi olan köle sahiplerinden oluşuyordu. Bu yeniler, özellikle güçlü küçükler, Mısır'ın birleşmesinden yanaydılar. Böyle bir birleşmenin, sulama şebekelerini düzenleyeceğini, iç savaşları sona erdireceğini, güçlü bir devlet yaratacağını anlıyorlardı. Güçlü devlet demek, çevreye hâkim olma, köle sayısını arttırmak demekti.

Orta imparatorluk denen bu dönemin başlangıcında, Herakleopolis çevresinde ilk birlik gerçekleşti. Herakleopolis prensleri, Menfis'e baş eğdirdiler. Herakleopolis dönemi, mülkü olmamanın asilik (baş kaldırı) sayıldığı, insanların kökenlerine göre değil, yeteneklerine göre yükseltildiği bir dönemdir. Hükümdar sadece bir Tanrı değildir, aynı zamanda halkına yol gösteren iyi bir çoban, halkını düşünen bir bilgindir. Ancak, tüm Mısır'ı birleştirebilenler Herakleopolisliler değil Tebliler oldular.

Güneyde, Mentuhotep adını taşıyan, Tebli bir nomark, M.Ö. 2040 yılında, tüm Mısır'da birliği gerçekleştirebildi. Bu dönem Mısır'da XI hanedanlık dönemidir. M.Ö. 2040 ile 1640 yılları arasına Mısır'ın Orta Krallık dönemi denir.

Bu dönemin hemen başlarında, M.Ö. 2000 yıllarında, yılanların yakalanması için, Mısır'da kediler evcilleştirildi. Yine bu yıllarda, Mısır, astronomide, Nil taşmalarını önceden hesaplayabilecek kadar ilerlemişti. Dünyada ticaretin de artık iyice ilerlediğini izliyoruz. Baltık denizi kıyılarından amber Akdeniz'e kadar geliyordu. Bu amberin kalıntıları, Miken mezarlarında bulunmuştur.

XII. hanedanı, M.Ö. 1991 yılında, I. Amenemhet kurdu. Amenemhet, nomarkların ayrılıkçı eğilimlerine son vererek, merkezi eğilimi güçlü bir devlet yaratmaya çalıştı. Bu merkezi devlette nomlar eyaletler gibi davranıyorlardı. Nomların idari, adli ve mali özerklikleri vardı. Ayrıca, bağımsız askeri güç te bulundurabiliyorlardı. Firavunlar, nomlara, vergilerin toplanmasını ve hükümdarlık yetkilerinin korunup, korunmadığını denetleyen temsilciler yolluyorlardı. Nomlar hem hükümdar ve hem de nomarklar için vergi topluyorlardı. Büyük Nomlar ikiye bölünüyordu: Hükümdarın bölgesi ve nomarkın bölgesi. Nomarklar, firavunun isteği üzerine, askeri seferlere katılmak zorundaydılar. Yani bir anlamda nomarklar küçük krallar gibi hareket ediyorlardı. Nomarklar " efendi " diye adlandırılıyor, kendilerine anıtsal mezarlar yaptırıyor, yerel Tanrılarına da tapınaklar inşa ediliyorlardı. Firavunlar ise, tüm Mısırı ilgilendiren işleri yapıyorlardı: sulama sistemleri, bataklıkları kurutmak, yeni tarım toprakları kazanmak, Mısır'ı savunmak gibi... Nil'i Kızıldeniz'e bağlayan kanalın açılmasının bu dönemde gerçekleştiği sanılmaktadır.

Mısır sarayları ve tapınakları daima entrika ve tehlikelerle doluydu. İktidar savaşı Firavun ve tapınaklar arasında sürüp giderdi. I. Amenemhet öldürülmüştü. Oğlu I. Senvosret (Sesostris, Heperkare) babasının ağzından, ünlü öğüdün de içinde olduğu bir yazı yazdırdı. Milligen papirüsü denen bu papirüsün aslı kayıptır. Milligen Papirüsü olarak elimizde 1843 tarihinde Peyron'un yaptığı kopya şu an esas kaynak niteliğindedir. Bu papirüsteki öğreti ve bilgiler,

asırlarca Mısır okullarında okutulmuştur. Papirüsün talebeler için tahtaya yazılmış parçalarından örnekler, günümüze ulaşmıştır. Şiir formunda yazılmış olan bu nasihatlerden alıntılabilinecek en ünlü bölüm şudur:

“ Tebaana karşı sert ol. Halk ancak zor kullananlara itaat eder. Kimseyi dost belleme... Kimseyi kardeşin gibi görme… Hiçbir dosta güvenme. Yatarken kapının önünde güvendiğin nöbetçiler dik… Tehlike anında insanın dostu yoktur.”

Sınırları Sami kabilelerine ve Etiyopyalılara karşı korumak gerekiyordu. Bunun için, sadece Mısırlılardan oluşan sürekli bir ordu kuruldu. Orta imparatorluğun sonuna doğru, altın değer ölçüsü haline getirildi. Bu da ticareti ve zanaatı olumlu yönde etkileyerek, yeni bir açılım getirdi. Mısır, Etiyopya’ya el koyarak altın madenlerinin Mısır’a akışını garanti altına aldı.

Mısır’da köylü ihtilali

Orta İmparatorluk döneminde, köylünün üzerinde çifte boyunduruk vardı: Firavuna ödenen vergiler ve nomarklara ödenenler. Köylü gittikçe yoksullaştı. Çiftçiler ne denli çok çalışırlarsa çalışsınlar geçimlerini sağlayamıyorlardı. Bu dönemde yazılan edebi eserlerde, durum anlatılmaktadır: " herkes onu soymakta, pazara götüreceği zahireyi, eşeğini ve arpasını elinden almaktadır. Acımasızca dövülmekte, bağırması bile yasaklanmaktadır. Yolsuzlukları ve uğradığı acıları yakınacak bir adalet makamı bulamamaktadır. Yüksek görevliler de yakınmaları dinlemez olmuşlardır ". Bu dönemde herkesin durumu birbirinin aynıdır. Zanaatçıların, dokumacıların, demircilerin, taşçıların durumu da köylülerden farksızdır. Geniş halk kitleleri, sevinçsiz bir yaşama insan gücünü aşan bir çalışmaya, yoksulluğa ve açlığa mahkûm edilmişlerdir. Sadece memurlar ve kâtipler mutludurlar. Halk kerpiçten yapılmış ve birbiri üzerine devrilmiş, ufacık evlerde yaşıyorlardı. Rahipler ve memurlar ise, bağ ve bahçe içinde 50 – 60 odalı evlerde keyif sürüyorlardı. Halk ile zenginlerin mahalleleri, birbirinden duvarla ayrılmıştı ve askeri birlikler bu duvarı koruyordu.

Bu döneme ait bazı belgelerden Mısır köylüsünün angarya ve vergisi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Mezarlara konulan “ cevap vermek “ anlamına gelen “ ushep “ sözcüğünden türeyen ve kaçmasın diye bacaksız yapıldığına inanılan “ ushapti’lerin “ yanına bırakılan bir dua Mısır’daki çalışma düzeni hakkında fikir vermektedir. Örneğin Orta Krallık döneminde sıradan bir köylü yılda üç ay Firavun için angaryaya tabi idi. Doğaldır ki ölümden sonraki hayatında da bu ihtiyaç devam ettiğinden giderilmeli idi. İşte bu ushapti’ler angarya için vekil ve tüm diğer hizmetler için de şarttılar. Duayı alıntılayalım:

“ Ey ushabti! Ölüler Ülkesinde yapılması gereken, bana verilmiş bir işi yapmam için çağrılacak olursam (…burada bazı işler de sayılır… tarlaların ekimi, sulanması, taş taşınması ...), O’na deki: Ben buradayım, ben yapacağım.

İşler için çağırılırsam O’na deki: Onun adana ben cevap vereceğim, ben buradayım, ben yapacağım…

Halkın ne firavuna ve ne de Tanrılara inancı kalmamıştı. XII hanedanın son firavunlarından III. Amenemhet ölünce, ülkede kargaşa başladı. Mısırlı bir yazarın, İppur’un kaleminden, olanları dinleyelim. İppur, bu çöken felaketi, kötü yönetime, Tanrılara

gösterilmesi gereken saygının gösterilmemiş olmasına ve dini görevlerin yerine getirilmemesine bağlıyor. İppur'un, bir bilgenin uyarısı adlı eserinden: " Başkaldıranlar, hiçbir şeyi olmayan sefil insanlardır. Hükümdarı esir alır, zenginleri kâşanelerinden kovarlar. Firavunların mumyalarını mezarlarından fırlatır atar, tapınakları işgal eder ve ayinlere son verirler. Hükümdarların, senyörlerin ve tapınakların ambarlarını ele geçirip ve içindeki bütün buğdayları yağmalarlar. Zenginlerin evlerine yerleşirler, efendilerinin giysilerini giyer, takılarını takar ve onları da kendileri için çalışmak zorunda bırakırlar. Toprak bir çömlekçi çarkı gibi döner. İsyancılar, adalet sarayını alırlar, evrakı yakarlar, kanun tomarlarını sokaklara atar, kâtipleri ellerindeki ürün listeleri ile birlikte öldürürler." Mısır'da sosyal çalkantılar ve başkaldırılar artık Mısır devletini iyice zayıflatmıştı.

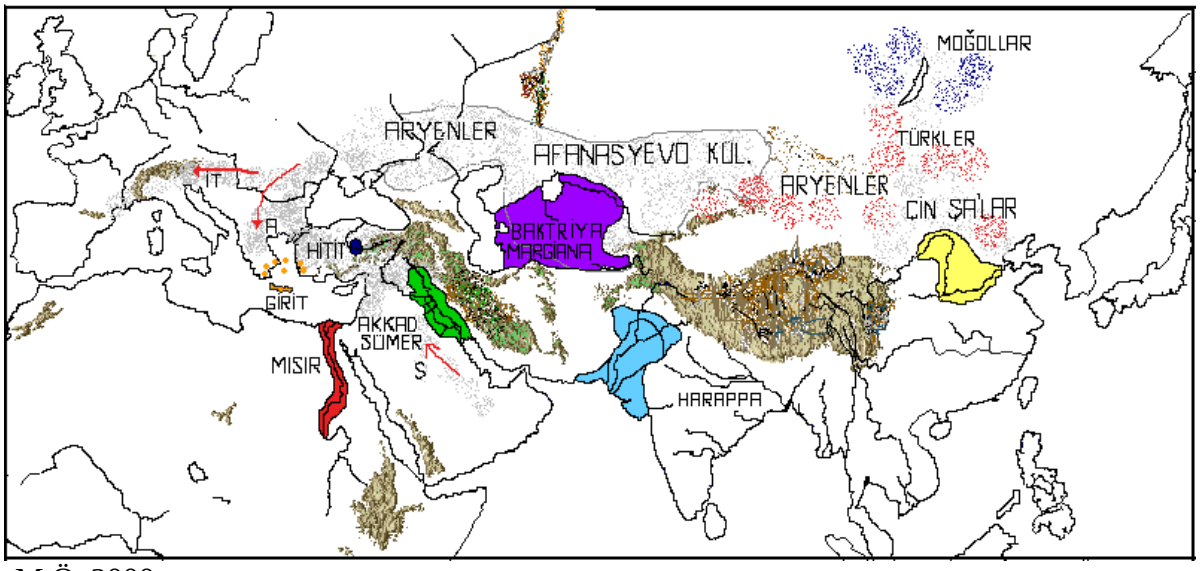
Bu dönemde sosyal çalkantılar sürerken Mısır'da tıp ilerlemeye devam ediyordu. Leiden veya Kahun olarak da bilinen Mısır Jinekolojik papirüsü Fayyum'da bulunmuştur. III. Amenenhet'in hükümdarlığının 29 yılında yazıldığına dair nottan M.Ö 1825'e tarihlendirilmiştir. Bu papirüste doğum kontrolü, gebelik çocuğun cinsiyeti konusunda bilgiler verilir. Örneğin gebelikten koruyan metal yüzük gibi rahim içi araçlar vardır. Bu yöntem günümüzde kullanılan spiralin fikir babasıdır. Hamile kadının idrarı ile ıslatılan arpa ve buğday tohumlarının çimlenme süresine bakarak cinsiyet tayini yapılıyordu. Buğday önce filizlenirse bebek erkek, arpa önce filizlenirse bebek kız doğuyordu.

Jinekolojik metin, otuz dört paragrafa ayrılabilir. İlk on yedi paragraf bir başlıkla başlamakta ve her zaman olmasa da, genellikle, üreme organlarıyla ilgili belirtilerin kısa tarifiyle devam etmektedir.

İkinci bölüm üçüncü sayfada başlar ve gerek mevcut kopyanın fiziksel hali gerekse dil bakımından anlaşılamaz durumdaki sekiz paragraf içerir. 19'ncu paragraf hamileliğin teşhisi, 20'nci paragraf hamile kalmayı sağlayacak tütsüleme işlemi ve 20–22 arası paragraflar hamilelikten korunma ile ilgilidir.

Üçüncü bölüm (26–32 arası) hamilelik testiyle ilgilidir.

Dördüncü ve son bölüm önceki kategorilerden hiçbirisine uymayan iki paragraf içerir. İlki, hamilelik sırasında diş ağrılarının tedavisini anlatır. İkincisi, fistül olduğu anlaşılan, idrar kesesi ile dölyolu arasında " sıkıcı bir yerde " çiş tutamamayı tarif eder. Bu papirüs Mısır'da kadınlara verilen önemi gösteren bir yazıdır. Bu bakımından, bu papirüs'e bu kitapta genişçe bir yer verilmiştir.

M.Ö. 2000

A: Akalar, İonlar ve akraba kabileler. Bu Hint-Avrupa dili konuşan avcı aileler Yunanistan'a girmeye başlıyorlar.
S: Sami kabileleri. Sami avcı aileleri Orta Doğu'ya doğru hareketleniyor. Akkalar Sümerlerin içine ve yanına yerleşiyorlar.
İT: İtaliklerin ataları olan kabileler İtalya'ya geliyor.

Ur-Nammu kanunları

İstanbul Arkeoloji Müzesi koleksiyonunun 3191 nolu Sümer tableti Nippur'da bulunmuştur. Kral Ur-Nammu'nun bu ilk yazılı kanunu Hammurabi Kanunlarından 300 yıl daha eskidir. Ur-Nammu M.Ö. 2050'lerde hüküm sürmüştü.

1889 – 1890 yıllarında çıkarılmış olmasına karşın tabletin farkına varılıp tercüme edilmesi ancak 1952 de mümkün olmuştur. Bu tabletten anlaşıldığına göre Ur-Nammu rüşvet alan memurları işten atmış, toplumun ezilenleriyle ilgilenmiş, güçlüye karşı dul yetim ve fakirleri korumaya çalışmıştır. Ur-Nammu'nun bir tablette söylediği gibi " bir şekeli olan kimse altmış şekeli olan kimsenin kurbanı olmamalıdır ". Ur- Nammu ağırlık ve ölçü birimlerine standart ve düzen getirmiştir. Ayrıca özel mülkiyet, ticaret, evlenme, boşanma, miras gibi aile düzenine ait kurallar getirmiştir.

3191 no.lu 20cm. x10cm. Boyutlarındaki oldukça hasarlı olan bu kanun tabletinde üç yasa seçilebilmektedir. Daha sonraki devirlerde ve Musa'nın kitabında şekillenecek olan " dişe diş, göze göz " kısas yasalarının Ur-Nammu yasa tabletinde henüz olmadığını, adaletin daha insancıl yasalarla sağlandığını görüyoruz. Bu açıdan bu tabletin çok büyük önemi vardır. Şimdilik tarihin ilk yazılı kanun tableti olma ayrıcalığını taşıyan 3191 sayılı tablete göre:

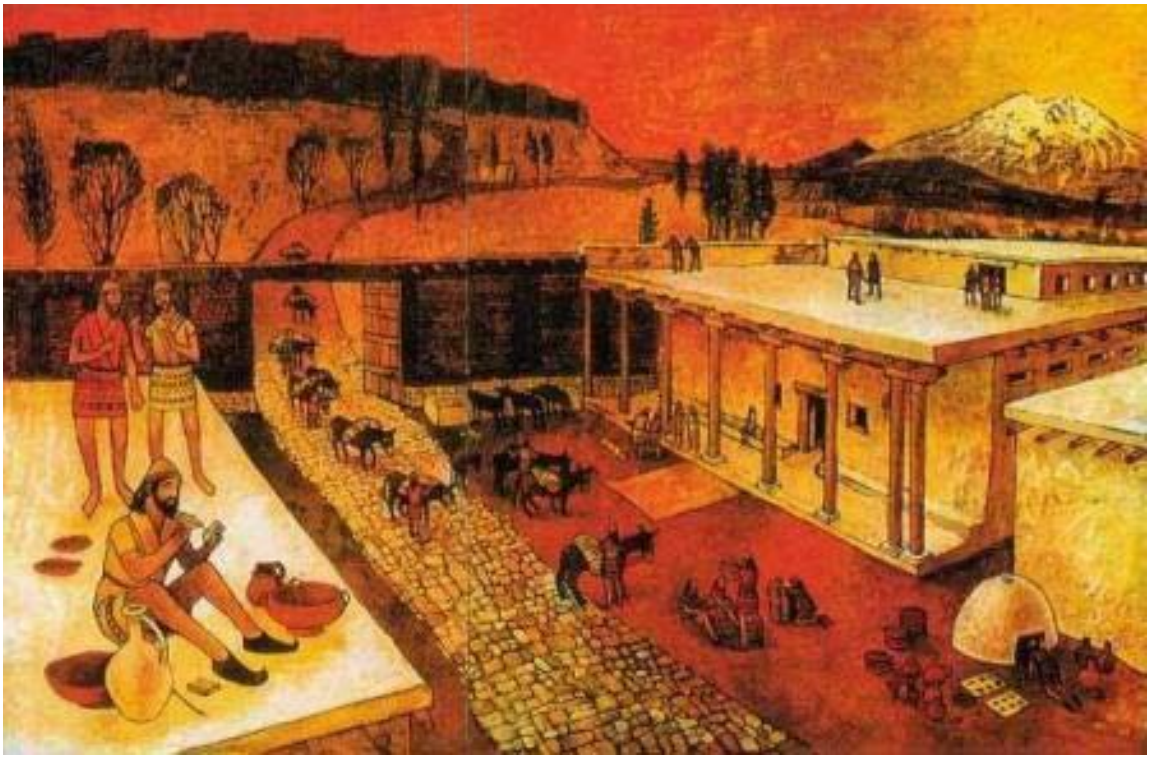
" Eğer biri birinin… bir aletle onun… Ayağını keserse, 10 gümüş şekel ödeye. "
" Eğer biri birinin bir silahla kemiklerini… nın kırarsa, 1 gümüş mana ödeye. "
" Eğer biri birinin geşpu-aletle burnunu(?) keserse 2/3 gümüş mana ödeye. "

Yasa ve adalet kadim Sümer ülkesinin çok önem verdiği değerleri idi. Bu ayrılmaz olması gereken değerlerin Sümerlilerce pratikte de çok kullanıldığı açıktır. Çünkü Sümer tabletleri tercüme edilip gün ışığına çıktıkça, bu anlamda birçok hukuki metin oluşmaktadır.

Kanun ve benzeri düzenlemelerin, ekonomiden gündelik yaşama kadar toplumun yaşantısında yer aldığını ve Ur-Nammu'dan daha eski zamanlarda da yazılı metinler olması gerektiğini de kavrıyoruz. Ticari sözleşmeler, bonolar, vasiyetnameler, mahkeme kararları, alındı makbuzları v.b gibi binlerce hukuki doküman hâlihazırda arşivlerde bulunmaktadır. Sümer'in bir hukuk devleti olma yolunda binlerce yıl öncesinde gösterdiği çaba ve yüreklilik gerçekten göz kamaştırmaktadır.

Genel olarak Sümer kanunları insaflıydı, para cezası diyebileceğimiz maddi külfet yükleme şeklindeydi. Yani " fidye ve bedel " sistemine dayandırılıyordu. Ölüm cezası azdır.

Hititler Anadolu’da

Asur ticaret kolonileri

Asurlular, M.Ö. 2000 'den başlayarak Kapadokya bölgesinde ticari koloniler kurdular. Bu dönemde, Mısır da içine kapanık yaşıyordu. Her ne kadar Mısır ile ticari ilişkiler sürüyor olsa bile Mısır ve Anadolu daha sınırdaş olmamışlardı ve Mısır’ın siyasi bir etkisi yoktu.

Asurlara komşu, bazı yerlerde çok yakın ilişkiler içinde yaşayan Hattiler, tüm Anadolu’ya seyrek bir yapıda yayılmışlardı. Batı Karadeniz’in dağlık bölgesinde ise Kaşkalar oturuyorlardı. Kaşkalar hakkında neredeyse hiç bilgimiz yoktur. Kaşkalar ne zaman, nereden geldiler, nasıl bir dil konuşurlardı, nasıl yaşarlardı, bilmiyoruz. Biz, onları, kuvvetli bir olasılık ile Kafkasya üzerinden gelen ve Batı Karadeniz dağlarına yerleşen, Kafkas halkları ile akraba bir halk olarak düşünelim.

Anadolu’ya, batıdan Hint-Avrupa kökenli kavimler giriş yaptılar. Bu avcı ve toplayıcı topluluklar birbiri ile yakın akraba kavimlerdi ve dilleri de birbirlerine çok yakındı. Biz bunları Luvidler, Hititler ve Palalılar diye adlandırıyoruz. M.Ö. 3000 yıllarında başlayan giriş, fasılalarla 2500 yıllarına kadar sürmüştür. M.Ö. 2000 yılına gelindiğinde, Anadolu’da konuşulan lisanlar: Hattice, Luvice ve sonradan Paflagonya (Paphlagonia) adını alan kuzey bölgesinde (şimdiki Sinop ve Samsunu içeren Orta Karadeniz bölgesi) Palacadır. Karadeniz bölgesinde yaşamış olan ve Hititlerle defalarca harp eden Kaşkalıların dili hakkında, kişi ve yer adları dışında, fazla bir şey bilmediğimizi daha önce söylemiştik.

Hititlerin, Anadolu'ya batıdan değil Kafkasya üzerinden geldiği de iddia edilmektedir. Biz hem coğrafi ve hem de dil benzerlikleri açısından, bunun olamayacağını düşünmekteyiz. Ancak, sonuç itibarı ile Anadolu'ya hangi yönden gelmiş oldukları çok önemli değildir.

Burada devam etmeden bir konuyu açıklamakta yarar olduğunum sanıyorum. Hititlere Hitit diyen bizleriz. Hiçbir Anadolu halkı bu ada sahip çıkmamıştır. Hitit adı Tevrat'ta geçer ve bu nedenle kullanılmıştır. Ayrıca Mısır kayıtlarında bu halka Kheta, Asur metinlerinde Hatti denir. Hititler ise kendilerine Neşumna (Neşalı) derler. Dillerine de Neşaca (Neşa kentinin dili anlamında) adını verirler. Neşa, Hititlerin erken çağındaki başkentinin adıdır. Neşa'ya, yazılı metinlerde, Kaneş dendiği de olmaktadır. Kaneş/ Neşa günümüzde Kayseri doğusundaki Kültepe'dir. Neşalılara, bir kere bizler Hitit adını takınca, bu ad Neşalıların adı haline gelmiştir. Ve Hitit adından, alışkanlıklar nedeniyle, vazgeçilememiştir.

Yüz yıllar boyunca Hattiler ve Hititler Anadolu'da iç içe yaşamışlardır. Hatti döneminde Anadolu'da annenin önde olduğu bir aile düzeni vardı. Hititlerin gelişi ile bu düzen, babanın etkin olduğu düzene dönüşmüştür. Tabii bu birdenbire olmamıştır. Hititler döneminde bile ana kültünün kalıntıları ve etkileri uzun süre devam etmiştir. Ayrıca Hitit dili Hatti dilinden de oldukça etkilenmiştir. Hattice, daha Hitit devleti kurulmadan önce, konuşma dili özelliğini kaybederek, sadece Hatti tapınaklarında kullanılan ölü bir dil olarak varlığını M.Ö. 1200 yılına kadar yani Hitit devleti sona erene kadar sürdürebilmiştir.

Hitit devleti dediğimiz devleti kuran Hint-Avrupa kavimlerinin, Anadolu'yu istila edici, yakıp yıkıcı bir girişi olmamıştır. Hititler Anadolu'ya yavaş, yavaş ve Hattilerle kaynaşa, kaynaşa girmişlerdir. Hititler, Anadolu'ya yerleşmeden önce, avcı – göçer bir kabileler topluluğu idi. Dolayısıyla göçebenin, yerleşiğe olan bütün üstünlüklerini taşıyorlardı. Örneğin: Güven, birbirine bağlılık, korkusuzluk, kendini feda edebilme yetisi, planlama organizasyon, savaş becerisi ve daha önce anlatılan diğer hususlar. Ancak, yerleşik Hattiler de hiç aşağı kalmıyorlardı. Gelişmiş bir tarım ve besicilik vardı. Ticaret ve kültür alışverişi sonucu görgü ve bilgileri fazlaydı. Yukarıda anlatıldığı gibi kendine güvenli bir toplumdu. Anadolu'nun madencilikte ileri gitmiş olması ve ileri kültürleri sonucu, o devrin en gelişmiş silahlarına sahiptiler. Kasaba devletleri şeklinde organize olmuşlardı, kralları ve askerleri vardı. Küçük birimler halinde yaşadıklarından, birim içi bağlılıkları devam ediyordu. Hattiler, Luvidler (Luwidler) ve Palalar, Hatti ülkesine, boy boy yani küçük aile birimleri olarak ve uzun bir zaman diliminde girdiler. Anadolu'daki seyrek Hatti yerleşimi, gelenlere yerleşebilecekleri geniş topraklar bırakıyordu. Hattiler savaşçı değildiler, savaşçı olmaları için bir neden yoktu. Hititler, Şaman dinindendi yani hoşgörülü idiler. Bozkır şartlarında yaşamaya alışıktılar, onlar besin peşindeydiler. Hatti, Hitit karşılaşması, Sümer Akkad karşılaşmasına benzer gelişmiştir. İki ulus birbiri içine girmiş, Hititler ağır ağır yerleşik düzene geçerken, Hattiler Hititleri saygılı bir hoşgörü ile karşılamışlardır. Sonunda bu karışımdan Hitit devleti ortaya çıkmıştır.

Şimdi, Anadolu'dan ve Grek yarımadasından sonra, Akdeniz'in diğer bir yarım adasına, çizmeye bakalım. İtalya yarımadasında, Anadolu'da olduğu gibi, çok uzun zamandan beri, insanlar yaşıyorlardı. Bu yerli halkın üzerine, bundan 4000 yıl önce(M.Ö. 2000), Alplerin ötesinden, İtalyot'ların ataları olacak bir halk göç etmeye başladı. Bu göçle beraber, Kuzey İtalya'da tuncun kullanımının başladığını görüyoruz. Bu uygarlığa Terramares uygarlığı denir. Elips şeklinde yapılan evleri büyük ve dayanıklıydı, kazıklar üzerinde kurulmuştu. Avcılığın yanı sıra hayvan besliyorlardı. Ölülerini yakıyor, külleri kavanozlara koyup, evlerinin dışında bir mezarlık alanına diziyorlardı. Bu göç edenlerin bir kısmı, Apenin'leri aşarak, güneybatıya geçtiler. Latium'a, Campani'ye ve Bruttium'a (Sicule) yayıldılar.

Hurriler

Hurriler aşağı yukarı, Hititlerle aynı dönemde Anadolu'ya gelmişlerdir. Ancak Hurriler Anadolu'ya doğudan gelmiş ve bir süre Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da hüküm sürmüşlerdir. Hurrilerin Güney Kafkasya'dan ve Hazar denizinin güneyinden Doğu Anadolu'ya geldikleri sanılmaktadır. Göçebe bir topluluktur, Anadolu'ya doğru hareketleri M.Ö. 3000 yıllarında başlamış ve 1000 yıl sürmüştür. Hurriler yayılarak, zamanla Suriye'ye kadar olan tüm topraklara yerleşmişlerdir. M.Ö. 2000 yıllarında, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da en çok konuşulan dil Hurricedir.

Daha önce Doğu Anadolu'da gördüğümüz, dağ ve ovalardaki farklı kültürler, zaman içinde, Hurrilere akraba kabilelerin bölgeye gelmesi ile birleşmeye başladılar. Bu dönemde ekonominin temelini tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Ancak, hayvan ekonomisi, tahıl ekonomisine göre çok daha ağırlıklıydı. Zamanla hayvancılık, üretim fazlası oluşturmaya başladı. Bu da, ticarete ve sınıf farklılığına yol açtı. M.Ö. 2000 yıllarında, Doğu Anadolu toplulukları, Suriye ile Kuzey Kafkasya ile ve Asur'la ticaret yapıyorlardı.

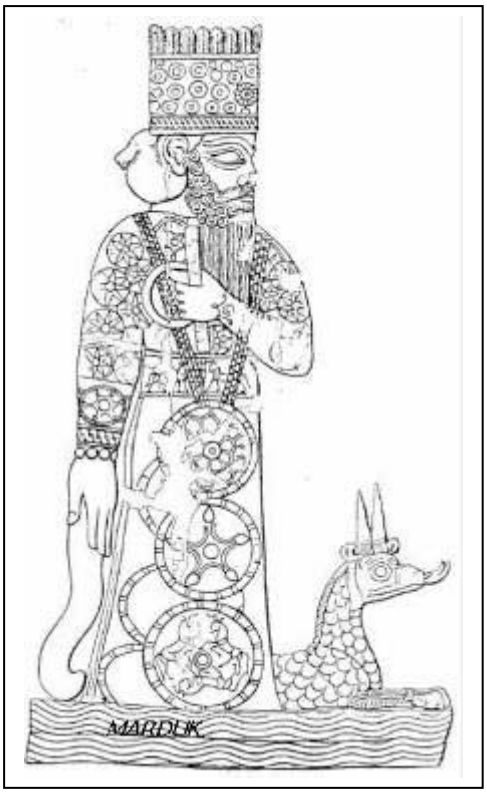
Hurrice ilginç bir dildir. Hint - Avrupa ve Semitik dillerle ilgisi yoktur. Ön takılar kullanılan Hatticeden de farklı bir dildir. Hurricede takılar kelimelerin arkasına gelir. Buna rağmen, Hurrice ile diğer eklemeli diller arasında ilişki bulunamamıştır. Yani, Hurrice takıları itibarı ile Türkçeye benzer, ama aralarında bir ilişki bulunamamıştır. İleride değineceğimiz Urartu dili, Hurriceden türemiştir.

Hititlerin yayılması sonucu, Hurrilerin yaşam bölgeleri de Hititlerin eline geçmişti. Bu dönemde, pek çok bölgede örneğin Kizzuvatna (Kizzuwatna, Çukurova'nın kuzeyi) da Hurriler ve Luvice konuşan etnik guruplar bir arada yaşıyordu. Hitit ve Hurriler hep iç içe yaşamışlardır, örneğin, pek çok Hitit kralının eşi Hurri kökenlidir.

Babil

Mezopotamya'ya geri dönersek, M.Ö. 2007 yılında, Amorrit (Amurriler) akınları başladı, Ur'un zayıf düşmesinden faydalanan Elamlılar ise Ur krallığına baş kaldırarak, Sümer Akkad kentlerini yıktılar ve son Ur kralını da esir ettiler. Elam hâkimiyeti sırasında Sümer ülkesi yine krallıklara bölündü ve bu krallıklar arasında hâkimiyet savaşları sürdü gitti. Sonunda, tekrar merkezi devleti kurabilen Babil adlı ufak bir kent oldu.

Babil kenti, Dicle ve Fırat'ın birbirine en çok yaklaştığı yerde, M.Ö. 1900 yılında kurulmuştur. Konumu itibari ile ticaret yollarının kesiştiği bir yerdeydi. İlk Babil krallığı dönemi, M.Ö. 1894 – 1595 yılları, Mezopotamya tarihinin en görkemli sayfasıdır. Babil bu dönemde hem iktisadi, hem siyasi olarak görkemli günler yaşadı. Hem de kendinden önceki tüm Mezopotamya kültürünü özümseyerek, kendinden sonrakilere yol gösterecek önemli bir uygarlık kurdu. Mezopotamya'nın Babil egemenliği altında birleşmesi, yüz yıl süren mücadelelerden sonra, ünlü kral Hammurabi zamanında gerçekleşti (M.Ö. 1810? – 1750).

Babil devleti Mezopotamya'da filizlenirken, Mısır'da XII. Hanedanın en kalıcı üne sahip olan Firavunu III. Senvosret (M.Ö. 1878 – 1841) iktidardaydı. Nubya'ya sefer yaparak, Mısır'ın güneydeki egemenliğini 2. şelaleye kadar genişletti. Buralarda yeni kaleler yaptırdı, eski kaleleri onarttı ve büyüttü. Büyük ve düzenli bir ordu kurdu. III. Senvosret, Mısır idari sisteminde de reform yapmış ve Nom valilerinin gücünü azaltmaya çalışmıştır. III. Senvosret, her fırsatta hatta heykellerinin yüz ifadesinde bile firavun olmanın ve yönetmenin ağır sorumluluğunu anlatmaya büyük önem vermişti.

Mezopotamya'ya geri dönersek, Ur kralları zamanında oldukça zayıflayan Sümer ve Akkad soyluları, Amorrit (Amurri) ve Elamlı fatihlerce yok edilmişlerdi. Su ortakçı düzeninin yıkılması ve süregelen iç savaşlar, eski Sümer Akkad halklarını fakirleştirmiş ve bezdirmişti. Üretim düşüklüğü, aşırı vergilendirme, zorla askere alma ve adaletsizlik, halkın Babil

yönetimine baştan şiddetle karşı çıkmasını önledi. Hammurabi, Sümer krallarından biri olan Lipidistar tarafından oluşturulan Kanunu temel alarak, onu geliştirerek, bir kanun devleti kurdu. Ayrıca, eskiden sadece Babil Tanrısı olan Marduk'u en yüksek Tanrı makamına çıkararak, tüm ülkede geçerli bir Marduk kültü kurdu. Böylece, hem Ülkede dini bir birlik sağladı ve hem de tapınaklar aracılığı ile ülke ekonomisine hâkim oldu.

Özgür çiftçilerden oluşan tarım ortakçılarının bütün üyeleri, düzenli tarım yapıla bilinilmesi için gerekli tüm çalışmalara katılmak zorundaydılar. Ortakçılar, aileler şeklinde örgütlenmişlerdi ve her aile kendi mülkünü yönetiyordu. Ancak sulama ile ilgili meselelerde, tüm ortakçı aileler beraber çalışmak zorundaydılar. Bentlerin, su kanallarının bakım ve onarımı, suyun adil dağıtımı ortak bir sorumluluk ve görevdi. İlerki tarihlerde, ortaklıklar çözülürken, yoksullaşan veya toprağını yitirenler ortakçılıktan ayrılmaya başladılar. Bunlar ya gidip kiracı oluyorlar ya da ücretliler arasına katılıyorlardı. Ücretle çalışan, çoban, çiftçi, bahçıvanlar, vb için, asgari bir ücret tanımlanmıştı. Ücretlilerin sayısı, hasat zamanları yeterli olmuyordu. O zamanlar, mülk sahipleri, ortakçılardan faydalanmak zorunda kalıyorlardı. Bu ise, mülk sahiplerinin, ortakçılara bir nevi bağımlılığını gündeme getiriyordu. Ortakçılar, kendileri açısından tam tanımlanmamış angaryaları yapmak zorunda bırakılıyorlardı. Tapınakların ve kral mülklerinin angarya çalışmalarında, özgür ortakçılar, özgür ücretliler ve köleler arasında, yapılan işin niteliği, çalışılan zaman, verilen yemek ve ceza yöntemleri açısından fark yoktu.

Hammurabi zamanında aile ataerkil bir nitelik taşıyordu. Aile baba, eşleri, çocukları ve bazen de torunlarından oluşuyordu. Buna Baba evi derlerdi. Mülkler de (toprak, evler, hayvanlar, köleler, aletler, ürünler, kıymetli madenler) baba evinin mülkleriydi. Bu Baba Evi kavramı ve yapılanması, avcılık döneminden kalan büyük aile örgütlenmesinin bir devamıdır. Bundan sonra, bütün karşılaşılacak medeniyetler de, bu kavrama ve örgütlenmeye, az çok benzer tarzda bir yapılanmaya rastlanacaktır. Ayrıca, Babillilerde, her aile üyesinin şahsi çalışması karşısında, " siptu " denilen bir mal edinme olanağı vardı.

Kişisel mülkiyetin gelişmesi, geleneksel aile mülkiyetinin çözülmesine yol açtı. Kişisel mülkiyet geliştikçe, buna paralel olarak kanunlar da değişmeye başladı. Özellikle aile mallarının bölüşülmesi konusu gündeme geldi ve Baba, aile mülkünün bir kısmını, oğluna bırakabilmeye başladı. Özel mülkiyetin gelişmesi ile büyük erkek çocukların ve genel olarak erkeklerin toplum içindeki konumları güç kazandı. Zina etmiş kadın, zina etmiş kocadan daha şiddetle cezalandırılıyordu. Kadının isteği ile boşanmak güçleşmişti. Ancak yine de Hammurabi kanunları, kadınların bazı haklarını güvence altına almıştı. Eve ikinci bir kadının hangi koşullarda getirilebileceği belirlenmişti. Nikâh sözleşmesi olan kadın, kocasının ölümünde mirasçı olabiliyordu. Kocası tarafından boşanan bir kadın, giderken çeyizini de beraberinde götürebiliyordu. Babalarının ölümü anında evlenmemiş kızlar, oğullar ile aynı miras hakkına sahiptiler. Bazı kadınlar, rahibeler ve dullar, kendi adlarına hukuksal işlemler yapabiliyor, mal edinebiliyor, tefecilik yapabiliyorlardı.

Babil döneminde, Sümer Akkad döneminin etkin karakteri olan ve bu dönemi vurgulayan kralın, tapınakların ve doğuştan soyluların geniş toprakları, bütünüyle kaybolmuştu. Ekonomide mülkiyet biçimi, az sayıda köle sömürüsüne dayanan küçük ya da orta büyüklükte mülkler şeklindeydi. Ailenin ataerkil bağlılık biçimi, kişisel mülkiyet karşısında çözülmeye başlamıştı. Özgür insanların, borç için kölelik yapması kurumsallaşmıştı.

Ortakçılık, baba evinin zayıflaması ile birlikte, zayıflamaktaydı, ancak yine de sulama üzerindeki hakları korunmaktaydı. Tefecilik ve ağır vergiler servet farklılaşmasını

vahimleştirmişti. Hammurabi kanunlarla, tefeci ve tüccarların keyfiliğini sınırlamaya kalktı. Borç için kölelik süresini üç yılla sınırladı. Tefecinin, borçlusunun evine zorla girip, tahsilât yapması hakkını kaldırdı. Hammurabi özgür halkı kuvvetlendirmek istemişti. Ancak, her şeye rağmen, tefeciler, kanunları da çiğneyerek, güçlerini sürdürdüler. Babil'de özgür vatandaş köle çelişkisi yanında, belki de ondan daha güçlü olarak, özgürlerin çeşitli katmanları arasındaki çelişkiler var olmuştur.

Hammurabi kara büyüyü yasaklamış ve bu yasağa uymayanları ölümle cezalandırmıştır. Bu tür bir yasağın tarihi daha da eski olmalıdır. Birçok uygarlıkta kötü amaçlı büyü yapanların en azından lanetlendiği ve haklarında kötü şeyler söylendiği açıktır. Aslında kara büyü daima yasa dışı olmuştur. Ama Hammurabi yasağı yaptırım koyarak kuvvetlendirmiştir.

" Eğer bir adam başka bir adamı büyücülükle suçlar ve kanıt gösteremezse, büyücülükle suçlanan (adam) kutsal nehre gitmeli ve kutsal nehir onu yutarsa, onu suçlayan adam (onun) evini almalı ". Burada suçlu doğal bir testten geçmektedir. Yani yargı Tanrılara bırakılmıştır. Suçlu ise, bunu bilen Tanrılar onun cezasını verirler. Birçok kültürde toplumun kınadığı suçların, zorlu doğal testlerden geçirilerek masum olanların kurtulacağına inanılır. Bu inanç ve testler günümüze çok yaklaşana kadar, ileri uygarlık seviyesine gelen toplumlarda bile devam edecektir. Hammurabi'de büyücülük suç kabul edilerek ilahi adaletin hakemliğine başvurmak yasa ile sağlanmıştır.

Meksika'da Maya devletinin kurulduğu yerlerde ilk yerleşimlerin kalıntıları M.Ö. 1800 yıllarına rastlamaktadır. Ancak Maya uygarlığının başlangıcının M.Ö. 2600 yılına dayandığı düşünülmektedir.

Babil dini

Sümer – Akkad uygarlığından, Babil dönemine geldiğimizde, Tanrı isimlerinin değiştiğini ve bazı mitlerin yeni uyarlamalarının yapıldığını görüyoruz. Babilliler de, kendilerinden öncekiler gibi, tüm başarılarını Tanrılara atfettiler. Şehirlerini, her biri Tanrıların saraylarının bir kopyesi olan tapınaklarla süslediler. Babil cennetin ta kendisiydi. Tanrılarla kurulması gereken ilişki, her yıl büyük yeni yıl festivalinde kutlanarak tekrarlandı. Bu da yeni yıl festivalini kurumsallaştırdı. Nisan ayında, kutsal kent Babil'de kral tahta çıkarılır ve hükümdarlığı bir yıl için yeniden pekiştirilirdi. Festivalin on iki kutsal gününde, insanlar kendi dünyalarından, Tanrıların kutsal ve ebedi dünyasına, ritüeller aracılığı ile yönelirlerdi. Bir günah keçisi, eski ve ölmekte olan yılın simgesi olarak kurban edilirdi. Kralın yerine, karnaval kralının çıkışı ile başlangıçtaki kaos canlandırılırdı. Gerçek kralın halk önünde tahkir edilmesi, yapılan alaylar, Tanrıların yıkıcı güçlere karşı mücadelesini temsil ederdi. Bu festival aracılığı ile Babil halkı, kutsal güç veya " mana " ile yani uygarlıklarının dayanağı ile temasa geçiyordu. Festivalin dördüncü günü akşamı, din adamları ve koro, Tanrıların kaosa karşı zaferini simgeleyen Enuma Eliş 'i okurdu.

Tiamat

Ea Apsu'nun huzurunda

Enuma Eliş'te Tanrılar önce kendilerini yaratmışlardı. Tarihin ilerki aşamalarında görüleceği gibi, içerik Yahudi ve İslam mistizminde önemli bir rol oynayacaktır. Enuma Eliş, başlangıçta, Tanrıların, kutsal, şekilsiz balçıktan, çifter çifter oluştuklarını söyler. Burada yoktan bir varoluş yoktur. Söz konusu kutsal balçık, ta ezelden beri vardır. Tanrı olsun, insan olsun her şey bu Kaos denilen balçıktan çıkmıştır. Kaos ise, bugün düşünmeye alışık

olduğumuz gibi, kıpkızıl fokurdayan bir kütle değildir. Kaos, sınırsız, tanımsız ve kimliksiz gevşek bir karmaşa halidir. Sonra, bu balçıktan üç Tanrı çıktı: Apsu (nehirlerin tatlı suyu), karısı Tiamat (tuzlu su) ve Kaos'un rahmi Mummu. Ama bu Tanrılar da daha tam olgunluğa varmış Tanrılar değillerdi. Apsu ve Tiamat, boşluk veya derin uçurum olarak ta anlaşılabilinir. Daha Tanrı kimlikleri açık seçik değildi. Ama sonra, bu Tanrılardan, birbirini takiben, diğer Tanrılar zuhur ettiler.

İlk Tanrılardan, birbirini takip eden tanrıların zuhur etmesi, " yayılma " (sudür) diye adlandırılan ve tarihin ileriki aşamalarında Yahudi ve İslam düşüncesinde önemli bir yer tutacak olan görüştür. İleride İslam feylesoflarında " sudür " önemli bir yere sahip olacaktır.

Tanrılar çifter çifter geliyorlardı. Önce, isimleri nehirlerin getirdiği alüvinyonlar anlamına gelen, su ve toprağın birlikteliğini simgeleyen Lahmu ve Laham oldu. Ardından gökyüzü ve denizin ufuklarını simgeleyen Anşer ve Kişar geldiler. Bunları Anu (gökler) ve Ea (yeryüzü) takip etti. Ancak yaradılış daha yeni başlamış ve yıkıcı güçlere karşı mücadele devam ediyordu. Daha genç olan Tanrılar anne ve babalarına karşı ayaklandılar. Yer Tanrısı Ea, Apsu ve Munnu'ya karşı zafer kazanmış ama Tiamat'ın canavarı ile başa çıkamamıştı. Bu esnada Ea'nın imdadına oğlu Marduk yetişti. Marduk, güneş Tanrısı, Tanrısal evrenin en kusursuz varlığı idi. Tanrıların büyük meclisinde, Marduk kendisi kral olmak koşulu ile Tiamat'a karşı savaşmayı kabul etti. Marduk, büyük emek harcayarak ve zorlukları bir bir yenerek, sonunda zaferi kazandı. Tiamat ölmüştü. Marduk, onun cesedinden yeni bir dünya yaratmaya karar verdi. Tiamat'ın vücudunu ikiye ayırdı: Biri insanların dünyası, diğeri onu örten gökyüzü idi. Marduk, her şeyin belirlenmiş yerinde kalması içinde yasalar koydu. Düzen sağlanmalıydı. Kesin zafere henüz ulaşılamadığından, bu olaylar her yıl temsil edilerek pekiştirilmeliydi.

Babil Ziguratı

Tanrılar, Babil'de toplandılar, Marduk onuruna dünyanın en büyük tapınağını yaptılar. Bu tapınak Babil Ziguratı idi. Tapınak bittiğinde, Marduk tapınağın tepesindeki tahtına oturdu. Tanrılar hep birden bağırıyorlardı " Burası Babil, Tanrının aziz kenti, senin sevgili evin." Bu yasa ve ritüeller herkes için bağlayıcı idi, Tanrılar için bile. Tanrılar da, düzenin devam edebilmesi için bu ritüelleri gözetmeliydiler. Babilliler, Ziguratı tanrıların değil, atalarının inşa ettiğini biliyorlardı. Peki, Enuma Eliş'te anlatılan neydi. Çünkü inanıyorlardı ki, yaratıcı davranışları, Tanrıların gücü ile birleşmedikçe başarılı olamazdı. Her yeni yılda tekrarlanan ritüel, insanın yaratılışından çok önce oluşmuştu, varlıkların içine öyle bir işlemişti ki, Tanrılar bile buna boyun eğmek zorundaydılar. Enuma Eliş, Babil'in dünyanın merkezi ve Tanrının evi olduğunu vurguluyordu.

Marduk kral olduktan sonra, bir gün insanı yarattı. Tiamat'ın kocasını ele geçirip öldürdü ve onun kutsal kanı ile toprağı karıştırarak insanı var etti. Burada en önemli nokta, insanın Tanrıdan yaratılma fikridir. Diğer bir nokta da, kanından insanın yaratıldığı Tanrının, Tanrıların içinde en aptalı olması ironisidir. Tanrıların özünden yaratılan insan ile Tanrılar arasında, aynı özden olmanın getirdiği bir bağlantı vardır.

Babil, Sümerlilerden aldığı dini kendine uygularken, kehanet konusunu da gittikçe geliştiriyordu. Babilliler güneşin yörüngesini on ikiye böldüler her bölümü kendine isabet eden takımyıldızla adlandırdılar. Adlandırırken semboller kullandılar. Bunlar Burçlardı. İnsanın kaderi yazılmış olduğundan, bu kader göklerde bir yerlerdeydi (Sümerlerin kader tableti efsanesi hatırlansın). İnsan doğarken, kader tableti de göklerde yerini buluyordu. Böylece insanın doğumu ile gökyüzünün durumu birbiri ile ilişkilendirildi. Doğum sırasındaki hâkim gök cisimlerinin etkisinin insanın kabiliyet ve kaderine etkisi olduğu kabul edilirdi. Bu Burçlara bakarak kader okuma günümüzde bile hala devam eden bir alışkanlıktır. Yıldız falları tarihten bu güne ulaşan eski bir dost, şirin bir oyun gibidir.

Babil'de gök kayıtları M.Ö. 1700 tarihlerinden itibaren başlamıştır. M.Ö. 1700 ile 1681 yıllarına ait tabletlerde Merkür, Venüs, Güneş ve Ayın hareketleri dikkatli olarak kaydedilmiştir.

İnsanlar Gökyüzündeki güçlerin etkisi ve Burçlar konusunda binlerce yıl durmadan çalıştılar. Astrolojinin temellerini attılar. İnsanlık taş üstüne taş koyarak gizemler dünyasındaki bilgilerini birleştirmiştir. Astrolojinin kuralları şifacıları da etkilerdi. Bitkilerin toplanma zamanları aya göre ayarlanıyordu. Dolunayda bitki toplamazlardı. Bitkilerin toplanma mevsimleri, saatleri hatta anları vardı. Rast gele hiçbir şey yapılamazdı. Kutsal sözcüklerin tekrarlanması özel giysilerin giyilip özel malzemelerden yapılmış alet edevatın kullanılması da gerekirdi. Yaşamın, İlahi Güçlerin lütfü ile var olduğuna yürekten inanılır ve düzeni bozmaya asla yeltenilmezdi.

Babil'de aşk tanrıçası İnanna İştar olmuştu. Ama işlevine devam ediyordu. Artık tapınaklarda aşk yapan genç kızların yanında genç oğlanlarda görülüyordu. Bu Babil'de mi ortaya çıkmıştı yoksa Sümerler – Akkad devletinden miras mı kalmıştır, net belli değildir.

Babil bir kentten fazla bir şeydir. Roma gibi Atina gibi bir ilkedir. Babilliler, Babil kentli olmakla övünürlerdi. Kent birliktelik bilincine sahip gururlu insanların kenti olmuştu. Onun içinde Babil bir kavram olarak çeşitli adlara (hususiyetler) sahipti. Bu isimler ile ilgili bir de hikâye vardır. Marduk, Tiamat'ı öldürünce dünyayı yaratmıştı. Tiamat'ı ikiye ayırdı. Yarısından gökyüzünü, diğer yarısından yeryüzünü yarattı. Tiamat'ın damarlarından nehirler, kemiklerinden dağlar meydana gelmişti. Böylece Marduk, şimdi bildiğimiz dünyayı yaratmıştı. Zaten tanrılar uzun zamandır kendilerine hizmet edecek birilerini istiyorlardı. Marduk'da önce dünyayı sonra insanı yaratarak, diğer tanrıların bu isteğine cevap vermiş oldu. Bunun üzerine bütün tanrılar oturup, Marduk'u tebrik ettiler ve kendilerindeki bütün güçleri tek tek ona vermeye başladılar. Her bir gücün bir ismi vardı. Marduk'a elli tane güç verildi. Bunların içinde ateşin gücü, rüzgârın gücü vs vardır. Sonunda tüm güçler tek bir tanrıda toplanmış oldular. Bu tek tanrıya giden yolda çok önemli bir merhaleydi.

Daha sonra anlatılacak olan İbranileri işte bu Marduk kültü çok etkilemiş olmalıdır. Bütün diğer tanrısal güçleri kendinde toplayan bir tanrının " Tek Tanrı'dan " farkı yoktur. İbranilere tek tanrı fikri buradan gelmiş olmalıdır. Daha sonra göreceğimiz gibi, İbraniler bu tek tanrı olmayan tek tanrı fikrini Mısır'a taşımış ve böylece orada tek tanrı olarak Aton'un somutlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Hammurabi Kanunları

Amorit Sülalesinin kurucusu olan Hammurabi'nin kanunlarını herkes bilir. Bu kanunların Ur-Nammu kanunlarından üç yüz yıl sonra yapılmıştır.

Babil asma bahçeleri

Hamurrabi, 42 yıl gibi oldukça uzun bir süre hükümdar olmuştur. Onun zamanında Sümerlilerle Samiler iyice kaynaşmışlardır. Kaynaşan ve Babil'li olmaktan gurur duyan bu halkın, dünya harikası bir şehirde yaşamanın keyfini de sürdüklerini günümüze ulaşan edebi eserlerden anlıyoruz. Arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkanlar ve Herodot'un anlattıkları Babil'in görkemini doğruluyor. M.Ö 1750 - M.Ö 562 Babil'in altın çağlarıdır. Görkemli Zigurratı ve tapınakları, köprüleri, Şammuramat'ın asma bahçeleri (bu bir Babil soyadıdır ve dünyanın kralı, Asur Kralı Şamsi-Abad'ın sarayından bir kadın anlamındadır. Bizler Grekçesi olan Semiramis'e alışkınız) ve geceleri neft yağı yakılarak aydınlatılan şehir, şehri saran ve üzerinde dört atın çektiği bir arabanın sürülebildiği 90 km.lik devasa sur duvarıyla Babil gerçekten çok görkemliydi.

Hatırlanacağı üzere Hammurabi (M.Ö 1810? – M.Ö 1750) Babil'in altıncı kralı idi. Babil'in siyasal, ekonomik, sosyal yaşamını düzene koyması ve ülkesini bir kanun ülkesi yapmasıyla ünlendi. Memleketin her yanına memurlar atayarak merkezi idareyi de güçlendirdi. Bu arada Sümer ve Akkad topraklarını fethederek Mezopotamya'da Babil hegemonyasını kurdu. Hammurabi (genelde gelenek, örf ve adetlere dayalı) sözlü yasaları bir sistem içinde ele alarak taş sütunlara yazdırdı. İlk sütun muhtemelen Babil'in koruyucu tanrısı Marduk adına yapılmış olan Esagila Tapınağına dikilmişti.

Bu kanunnamenin birden fazla orijinal kopyasının bulunduğunu söylemeliyiz. Örneğin İstanbul Arkeoloji müzesi, British Müzeum ve Louvre. İlk okunan ve çok iyi durumdaki Louvre müzesindeki 2 m. boyunda silindirik bir taş sütun üstüne yazılmış olan kanunname Akkad dilindedir ve Çivi yazısı ile yazılmıştır. Yazıldığında numaralandırılmayan kanunname

deşifre edilirken ” eğer ki “ diye başlayan bölümleri (ayrılarak) numaralandırılmış ve 282 madde olarak düzenlenmiştir. Bu kanunnamenin görkemli bir giriş bölümü vardır. Bu Giriş bölümünde Tanrıların sevgilisi Hammurabi'nin üstün özellikleri, Tanrıların desteği ile ulaştığı başarıları ve halkı için yaptıkları sayılır, bu arada kendisinin ve kanunlarının kutsallığı da söylenmiş olur. Adalet ve bilgelik dağıtan yüce Tanrı Şamas (Şamas güneş tanrısıdır ve babası Sin-ay; ikiz kardeşi İştar-dünya'dır) ile Babil'in baş tanrısı olan Marduk zikredilir. Çünkü Marduk Büyük Efendidir. Cennetin ve dünyanın efendisidir. Gücü sonsuzdur. Fakirlere yardım eder, kötüleri cezalandırır. Mukaddimenin son bölümünü alıntılıyoruz

Krallığın ebedi tohumu,
Kuvvetli kral
Babil'in güneşi
Sümer ve Akkad memleketleri üzerine nur çıkartan (yağdıran),
Dört cihana boyun eğdiren kral
Iştar'ın sevgilisiyim ben,
Marduk, insanları doğru idare etmek (ve)
Memleketin idaresini ele almakla beni görevlendirdiği zaman,
Memleketin diline doğruluk ve adalet koydum.
(Halkı memnun ettim) Halkın bedenini hoş ettim
İşte o zaman:

Diye başlar Hammurabi kanunları.

Hammurabi kanunları sayesinde toplumun sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi de olabiliyoruz.

Bilindiği gibi o çağlarda, saray erkânı ve rahipler dışında kalan halk bir sınıflaşma içinde idi. (Bu sınıflaşma şekli uzun çağlar boyunca birçok toplumda egemen olmuştur). Başta belirttiğimiz saray erkânı ve rahipler dışında kalan insanlar için Babil'de başlıca üç sınıf vardı.

Kişisel mülkiyet hakkı (gayrı menkul de dâhil) ve ticaret hakkına sahip olan “ hür insanlar “.

Gayrı menkul sahibi olamasalar da para ve kıymetli eşya v.s sahibi olabilen “ bağımlılar “. Bunlar gerçekte azatlı kölelerin oluşturduğu bir sınıf idiler.

Köle doğanlar ve savaş esirleri veya borçları nedeniyle köleleştirilmiş olanlar. Yani kısaca “ köleler “.

Hammurabi kanunları baştan aşağı okunduğunda aynı suça takdir edilen cezanın suçlunun sınıfına göre değiştiği hemen görülür. Özgür bir insanın para cezası ile kurtulabildiği bir suçta, suçlu köle ise “ göze göz, dişe diş “ şeklinde özetlenebilen katı bir kısas uygulanır.

Bu Kanunnamede; Kişisel mülkiyet, ticaret, miras, aile hukukuna dair hükümler (boşanma, çeyiz başlık parası miras v.b), sosyal hayata dair düzenlemeler oldukça önemli bir yer tutar. Büyücülük, hırsızlık, yalancı şahitlik, iftira, insanlara fiziksel zarar verme adam öldürme v.b gibi suçları işleyenlere öngörülen cezalar yer alır.

Cezalar, suçlunun özgür insan veya azatlı veya köle olmasına göre farklı yaptırımlar içerse de kısasa kısas ağır basmaktadır. Kanunnamede sık sık Tanrıların adaletine de başvuruluyordu.

Nehre (Fırat) atılan zanlı, nehir onu yutmazsa suçsuzluğu kanıtlanmış sayılıyordu. Dikkat çekici olanları özetleyelim.

Öncelikle kanun uygulayıcıların dikkatli ve adil karar vermelerine dair bir özen fark edilir. " Hatalı hüküm veren ve bunu da yazdıran ve daha sonra hatası ortaya çıkan yargıç yargıçlıktan men edildiği gibi hatalı olarak verdiği para cezalarını on iki misliyle geri öder ve asla bir daha yargıçlık yapamazdı. "

" Hırsızlık ve iftira ölüme kadar varabilen ağır bir şekilde cezalandırılıyordu. Örneğin tapınak veya mahkemenin malını çalmak, bir eve delik açıp hırsızlık için girmek, hırsızlıkta suçüstü yakalanmak, birinin kölesini bilerek çalmak veya alıkoymak, çocuk çalmak ölümle cezalandırılıyordu.''

Ölüm cezaları genelde " ölür veya öldürülür " şeklinde ifade edilmiştir. Ancak üç maddede öldürme şekli özellikle tanımlanmıştır. Kundakçılık, yangın esnasında hırsızlıkta suçüstü hali ve anne ile ensest ilişkide suçlular ateşe atılıyordu. Taammüden (planlı kasıt hali) cinayette ise suçlular kazığa oturtuluyordu. Bunlar feci ölüm şekilleri olarak bilinirler ve bağlanarak suya atmak, yakmak, kazığa oturtmak gibi Kanunnamede özellikle belirtilmişlerdir. Kazığa oturtarak infaz, taammüden cinayet diyebileceğimiz (madde 153) bir durumda uygulanıyordu. Alıntılıyoruz " ...bir kadın başka bir adamın hesabına her ikisinin eşlerini öldürürse suça katılan çiftlerin her ikisi de kazığa oturtulur… "

Yangın çıktığında herkes söndürme faaliyetlerine katılırdı. Bu esnada hırsızlık yapan yakalanırsa " aynı ateşe atılırdı ". Ateşte yakmak cezası çok ağır bir cezaydı ve karşımıza bu suç bir de ensest suçlarında çıkardı.

Madde 157 ana-oğul ensest ilişkisine dairdir. Alıntılıyoruz: " Her hangi bir kişi annesi ile ensest ilişki suçunu işlerse her ikisi de yakılır. "

Madde 154 baba-kız ensest ilişkisine dairdir ama aynı sertlikle cezalandırılmaz. Alıntılıyoruz: " Bir adam kendi kızıyla ensest ilişkiye girerse bulunduğu yerden sürülür. "

Babil'in sınıflı bir toplum olduğunu ve cezaların bu bakış kaçırılmadan takdir edildiğini söylemiştik. İki madde bu durumu açıkça gözler önüne seriyor. " azat edilmiş bir adam azat edilmiş bir adama vurursa on şekel öder " " …bir köle azat edilmiş bir adama vurursa kulağı kesilir. "

Babil'de de çocuk düşürmeye sebep olmak ağır bir suçtu. " bir adam doğuştan özgür bir kadının çocuğunun düşmesine sebep olursa bu kayıp için on şekel öder… ama kadın bu nedenle ölürse öldüren kişinin kızı öldürülür…". Kanunname bir yandan kadınların malını, mülkünü korumaya çalışırken, bir yandan da kadın erkeğin suçunu üstlenmek zorunda bırakılıyordu. Bu bir Mezopotamya (Ortadoğu) geleneğiydi.

Evliliğin sözleşmeye dayalı olduğu, sözleşmesi olmayan kadının zevce olmadığını görmekteyiz. Kanunlardan tek eşliliğin esas olduğunu ama çocuğu olmayanların diğer bir eş alabildiğini, mirasın bazı haller dışında mirasçılar arasında eşit dağıtıldığını, kadının çeyizi ve kişisel gelirlerini dilediğince kullanabildiğini öğreniyoruz. Ev yapanlar (mimarlar) verdikleri maddi zararları tazmin ederlerdi. Hastasına zarar veren hekimler de cezadan kurtulamıyorlardı. Babasına vuran çocuğun eli bilekten kesilirdi. Köle efendisine başkaldırıp benim efendim değilsin derse efendisi kulağını kesebilirdi. Göze göz, can'a can gibi

Hammurabi kanunlarının kısas hükümleri, Tevrat'ın ve Kuran'ın ilham aldığı kaynak olarak düşünülmektedir.

Haksız yere hür adamı esir ilan etme, kaçak köleyi saklama, köle çalma, hapisteki bir hür doğmuşun (hapisteyken köle bile olsa) kötü muamele sonucu ölümüne sebep olma, çocuk çalma, Tapınak malını çalma, suçüstü yakalanılan bazı hırsızlıklar, ispatlanamayan büyük iftiralar, devlete karşı komplo kurma ve komploculara yataklık, gebe kadının çocuğunu düşürtmek, çocuğun ve/ veya annenin ölümüne sebep olmak, bir kadına evinde uyurken tecavüz etmek, askerden kaçma, kralın sefer çağrısına katılmama, kaptanın malına zarar verme(tekneyi batırmak olmalı), yaptığı ev vb gibi yapıların yıkılması ile içindekilerin ölümüne sebep olmak ölümle cezalandırılan suçlardı. Ölüm cezası verilecek suçlarda suçüstü, tanıklar, yazılı belgeler istendiğine göre, ölüm cezaları oldu bitti şeklinde uygulanmıyor, yeterince araştırılıyor olmalıdır.

6 maddede yer alan " suya atma " cezası genelde dolaylı bir ölüm cezasıdır. Ancak Kanun koyucu ve kanunun uygulayıcıları Tanrıların takdirine başvurmaktadırlar. Ticarette dolandırma, zina sayılabilecek ve evi terk, evine bakmama gibi suçlar bu kapsamda cezalandırılabilmektedir. İnfazda nispeten ağır olan suçlarda eller bağlanarak suya atılıyordu.

Meşhur kısasa kısas olarak hafızalarımıza işlenen maddeler ise sadece 3 tanedir (madde 196 – 197 – 200). Bu maddelerde " bir adam bir adamın gözünü çıkarırsa onun da gözü çıkarılır ", " bir kimse bir başkasının kemiğini kırarsa onun da kemiği kırılır ", " bir adam kendisi ile eşit olan bir adamın dişini kırarsa onun da dişi kırılır ". Ama zarar gören kişi köle ise bu kısasa kısas kuralı yürümez. Azat edilmiş adamın dişi için para cezası ödenir. Gözü çıkan köle ise veya kemiği kırılan azatlı ise ceza yine para cezası şeklindedir. Efsane haline gelen kısasa kısas maddelerinde durum budur. Ancak halen coğrafyamızda geçerli olan bu kısasa kısas mantığı Musa'nın Tevrat'ında çok geniş bir uygulama bulmuştur. Arap toplulukların da bu kanun mantığını hiç dışlamadığı ve benimsediğini söylemeliyiz. Kısasa kısasta da kaynak bu kanunlar olarak gösterilmektedir.

Yüzeysel bir bakışla kısas gibi görünen ama daha ziyade suçu teşhir ve caydırıcılık öğesi taşıyan bir diğer uygulama da organ kesme, saç kesme ve/veya alna " çizik " atarak bir nevi damgalamadır. Bu maddelerin de sayısı 6 civarındadır.

Örneğin bir maddede (127), bir adam Rahibelere (ki onlar Tanrının kız kardeşleridir) iftira atar ve ispatlayamazsa alnı işaretlenir (belki saçı da kesilir).

Hastasının ameliyatında derin yarık açarak öldüren veya bıçakla tümörü açıp kör eden hekimin ve kölelik işaretini silen berberin elleri kesilir. Babasına el kaldıran çocuk ta ellerinin (balta ile kesileceği özellikle belirtilmiş) kesilmesi ile oldukça sert bir biçimde cezalandırılır. Anne ve babayı inkâr eden çocuğun dili kesilir. Evi sebepsiz ve izinsiz terk eden çocuğun gözleri çıkarılır. Köle efendisini inkâr ederse kulağı kesilir. Bir azatlı diğerine vurursa yine kulağından olur.

Sütanne kasıtlı olarak çocuğu emzirmez anne babanın onayı olmaksızın başka bir çocuk daha alır emzirir yani çocuk onun elinde ölürse anne baba sütanneyi suçlayabilir. Suçu sabit görülürse memeleri kesilir. Günümüz coğrafyasında da hala geçerli olan başlık parası kavramına da bu kanunnamede rastlanır.

Babil nasıl bir yerdi?

Akkadça bab-ilu Tanrının kapısı demektir. Sümercede Kadingirra aynı anlamdadır.
Zamanımıza ulaşan en önemli bilgi kaynağı Herodot ve Strabon'un yazdıkları ile arkeolojik kazıların bulgularıdır. Kent Dicle ve Fırat'ın birbirlerine en fazla yaklaştıkları yerdedir. Sardis'ten Susa'ya giden ünlü kral yolu daha sonraki yıllarda buradan geçecektir. Babil şimdiki Bağdat'ın 90 km. güneyine düşmektedir. Mezopotamya kentleri içinde en güzeli, en görkemlisi ve en iyi korunanıdır. Surları daha önce de söylediğimiz gibi son derece sağlam ve devasa boyutlardadır. Strabon'a göre " görünümü bile caydırıcıdır ". Herodot evlerin üç dört katlı olduğunu söylese de kazılar Hammurabi zamanında evlerin genelde tek katlı olduğunu göstermektedir. Zamanla çok katlı evlere geçildiğini düşünebiliriz. Babil deyince dinsel mimarinin en önemli unsuru olan tapınaklardan ve ziguratlardan mutlaka söz edilmelidir. Şehirde irili ufaklı onlarca ve kimine göre yüzlerce tapınak vardı.

Babilliler şehirleri ile övünürlerdi. Büyük bir metropol olan Babil'in ortasından Fırat geçiyordu. Fırat'ın şehri nerede ise ikiye böldüğünü arkeolojik şehir planlarına bakarak kolayca anlayabiliyoruz. Fırat'ın şehre girdiği ve çıktığı yerlerde, şehre gizlice girmeye çalışan düşmanları şaşırtmak için Kraliçe Nitoris tarafından yapıldığı varsayılan su labirentleri olduğunu, Sarayların sağlam iç surlarla korunduğunu Heredot'tan öğreniyoruz. Yine ünlü Babil kulesine ait bilgilerin önemli bir kısmını bize Heredot vermektedir. Herodot, M.Ö 450 tarihinde yani Nabukadnezar'ın ölümünden sadece 150 yıl sonra Babil'e gitmişti. Yazarın çok etkilendiği bu görkemli şehrin tasvirinde abartmalar yapmış olabileceği düşünülse de, yapılabilmiş arkeolojik kazılar, bazı tabletlerin çözümlenmesi, Herodot'u genellikle teyit etmektedir.

İştar kapısı

Uzaktan Babil'e doğru ilerleyen bir yolcunun ilk göreceği şey kalınlıkları 15 m. yi bulan çift sıralı devasa surlar ve ünlü Babil kulesidir. Babil kulesi veya ziguratın güneyinde, Babil'in koruyucu tanrısı Marduk'a adanmış görkemli ve dev bir tapınak daha vardı. Şehri kuşatan surları geçmek isteyen bir kişinin şüphesiz kullanabileceği birçok kapı vardı. Ama bunların içinde en ünlüsü Marduk Tapınağına giden " Tören Yolunun " başlangıcı olan İştar tapınağıydı. İştar Kapısı ile Marduk Tapınağı arasındaki kutsal yolun iki tarafında yükselen duvarlarda yolu bekleyen 60 şardan 120 aslanın figürü bulunuyordu. İştar kapısının aslı Berlin, Pergamon Müzesindedir. Bu kapı 12 m yüksekliğindedir. Kapının yapımında kullanılan boya hala nasıl yapıldığı bilinmeyen mavi ağılıklı sarı sırlı tuğlalardandır ve üzerinde Marduk'un simgesi olan ejder ve boğa kabartmaları bulunmaktadır.

Antik Babil şehrin merkezinde tapınaklara ayrılmış kutsal bir alan vardı. Esagila veya Esagil adıyla da anılan Marduk'un meşhur tapınağı ile Etemenaki de denilen Babil kulesi yahut ta zigurat buradaydı. Bu kompleks son şeklini Nabukadnezar zamanında (M.Ö. 604 – 562)

almıştır. Burası Dünyanın ve Öbür dünyanın (cennetin) merkezi kabul edilirdi. Yaradılış mitinin yer aldığı Enuma Elişt'e Babil dünyanın mesnetidir. Babil dünyanın merkezidir, temelidir.

Efsaneye göre Marduk Babil'deki zigurat ve tapınak kompleksini bizzat kendi talimatları doğrultusunda yani " Yukarı Göklerin Yazısına " göre yaptırmıştır.

Deşifre edene izafeten Smith tableti denilen tablete göre, Babil kulesi denilen ünlü zigurat 7 katlı idi. Her bir basamak alan ve yükseklik olarak alttakinden küçüktü. İlk basamağı veya ilk katı kenar uzunluğu 15 Gar (1 gar yaklaşık 6m dir.) olan tam bir kare idi. Yüksekliği de Tanrının konutu olan son katı hariç yine 15 gar idi. Yani ünlü Babil ziguratı, kütlesel olarak tam bir küp içinde yükseliyordu.

Babil kulesi

Plimpton 322 adı verilen ve dünya matematikçilerinin üzerinde çok çalıştığı tablete göz atalım. Bu tablet M.Ö. 1900 - M.Ö. 1600 arasına tarihlenen eski Babil zamanına aittir. Bu tablet tamamen matematik işlemlere aittir ve 60'lık sistemdedir. Günümüz matematikçilerin üzerinde çok çalıştığı bu tablet şaşırtıcı bir biçimde Yunanlı matematikçilerden çok evvel, antik Babil'de Pisagor teoremi adıyla anılan matematik ilişkinin bilindiğini ortaya koymuştur. Bu tabletteki tabloların trigonometrik tablolar olduğu ve açı hesaplarının düzgün bir şekilde yapılmasını sağladığı anlaşılmıştır. Tabiî ki tüm hesaplar ve tablolar Babillilerin kullandığı 60'lık sistemdedir.

Babil ziguratının her basamağının değişik gözlem açılarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 2. basamakta, Babil'in coğrafik enlemini (32,5 derece kuzey) göz önüne aldığımızda, 51 derece olan gözlem açısı her basamakla 6 derece artmakta ve 7 basamak ufuktan 75 derece yükseğe uzanmış bir platform gibi iş görmektedir. Bu kutsal ziguratın inanışlarının bir parçası olarak bir gözlemevinin özellikleri ile inşa edildiğine ve Babillilerin bunu başaracak matematik bilgisine ve diğer donanımlara sahip olduğuna da hiç kuşku yoktur. Matematikçiler ayrıca Ziguratın köşelerinin dört ana yönü gösterdiğini de belirtmekteler.

Önce Sümerler, peşinden Akkad ve Babilliler gökyüzünü bir çiçek bahcesi, ağaçlıklı bir yer gibi düşünmüşlerdir.

Babil kulesi veya ziguratı kerpiç ve zift ile inşa edilmişti, dıştan sarmal olarak dolanan ve her katta sahanlıkları olan bir merdivenle çıkılırdı. En tepede yer alan tapınak bölümünde yine Herodot'un aktardığına göre ve muhtemelen Marduk'a adanmış bir kutsal tapınak bölümü vardı. Burada altın bir masa ve çok şatafatlı süslenmiş bir yatak bulunurdu. Hiçbir ölümlü gece burada kalamazdı. Bu hak sadece özel bir şekilde seçilen genç kadınlara tanınmıştı. Tanrının geceleri buraya gelerek dinlendiğine inanılırdı.

British Museum da bulunan bir tablette de, Babil'i dünyanın merkezi kabul eden bir ifade vardır. Tintir = Babylon, Tablet 1 adı verilen tablette Babil'i öven onu niteliklerini sayan ifadelerle Babil göklere çıkarılmaktadır. Bu tablette tam 51 adet nitelik sayılmaktadır. Bunlardan 49 tanesi okunabilmiştir 2 tanesi kırıktır. Bir kaçını alıntılarsak:

Tanrıların Kralının şehri Babil
Halkına barışı getiren Babil
Marduk'un evi Babil
Anu, Enlil ve Ea'nın evi Babil
Tanrıların ve İnsanın yaratıcısı Babil
Kanunları yapan Babil
Kutsal şehir Babil
Adaletin şehri Babil
Düşmanını kahreden Babil
Bilgelik şehri Babil
Işığın şehri Babil
Görkemi daim Babil
Göklerin kudreti Babil
Gökle aşağı dünya arasında bağ kuran Babil…

Tintir Tabletinde bu sürer gider. Kutsal şeylere çok sayıda niteleme yapmak geleneğinin güzel bir örneği sergilenir.

Babil kulesinin veya ziguratının efsaneleşmesi Tevrat sayesinde olmuştur. Tevrat'ta gerek kulenin yapılması gerekse işlevi hakkında birçok şey anlatılır. Tevrat'a göre Büyük Tufandan insanlığı kurtaran Nuh'un oğulları (Sam, Ham ve Yafet) ve torunları yani Nuh'un ahfadı bu kulenin yapımcılarıdır. Başı göklere çıkan bir kulenin yapılma isteğini anlamak kolaydır. Tanrı katına yükselme arzusu ve bunun yükseğe çıkarak elde edilmek istenmesi ki birçok kültürde önümüze çıkar. "...taş yerine kerpiçleri... harç yerine ziftleri vardı…" der Tevrat.

Heredot ise bize ziftin kaynağı açıklamaktadır. " Babil'den 8 gün uzaklıktaki İs şehrinden akan bir ırmak vardır. Bu su Fırat'a karışır ve çok büyük miktarda (bitüm) zift taşır. Babil surlarının ve kulesinin yapımında işte bu katran kullanılmıştır… "

Geceleri Babil gayet iyi aydınlatılırdı. Aydınlatmada Mezopotamya'da yer yer toprağın üstüne çıkan veya orada burada biriken neft yağı kullanılırdı.

Babil kulesi için pek çok efsaneden biri de şöyledir. Efsaneye göre Tanrı kulenin yükselmesinden rahatsız olur ve kulenin inşaatında çalışanları birbirinin dillerini anlayamaz hale getirir. Dünyada eskiden insanların tek bir dili varken, şimdi neden bu kadar çok dil konuşulduğunun öyküsü de Babil kulesinin yapımına bağlanmış olur.

Ve Yahova " Bunların hepsi tek kavim " dedi. Konuştukları dil aynı, giriştikleri işi yarıda bırakacağa benzemiyorlar. Gelin de toprağa inelim, dillerini ayıralım şunların; birbirlerini anlayamaz olsunlar. " Ve âdemoğulları kentlerini kuramadılar. Oraya Babil dendi. Babil, yani karışıklık." (Tevrat; Bu Ülke, 75.)

Akkadçadaki adı daha önce gördüğümüz gibi Babilu dur. Bâb-ilû Tanrının Kapısı demektir. Bu ad Batıda Babylon, Eski Ahidde Babel, Kuranda da Babil olarak geçer. Burada hemen

belirtmeliyiz ki bu sözcüğün Eski Ahit'te kargaşa karışıklık olarak nitelenmesi olsa ya tercüme hatasıdır ya da efsaneye uydurma işgüzarlığıdır.

Herodot'a inanmak gerekirse Büyük İskender Babil'i yeniden kurmak için molozları temizletti ama ömrü vefa etmedi. Yine Herodot'un naklettiği oldukça ilginç bir evlenme âdetinden söz etmeliyiz. " Yılın bir günü evlenme yaşındaki kızlar şehrin belli bir bölgesinde toplanır, adeta açık arttırma ile evlenecek erkeklere takdim edilirdi. En güzeller iyi paralarla hemen eş bulurdu. Bu satışlar tamamen dayanışma amaçlı satışlardı. Çünkü elde edilen gelir şahısların olmazdı. Kolayca koca bulamayan çirkin ve/veya sakat kızların evlenebilmesi için kullanılırdı. Bu kızlarla evlenmeyi kabul eden erkeklere makul bir şekilde paylaştırılır böylece tüm kızlar evlendirilmiş olurdu". Herodot'a inanmak gerekirse güzeller kendileri kadar şanslı olmayan hemcinslerine bu adet ile yardımcı oluyorlardı. Aktarmaya çalıştığımız bu Babil geleneğine başka bir yerde rastlamadık. Başlık parası ve drahoma karışımı bir usulün zarafet içinde yapıldığını sanmaktayız. Çünkü Heredot " Ne yazık ki bu güzel gelenek artık yok " diye hayıflanıyordu.

Ziguratlar Kadim Mezopotamya uygarlıklarının sembolleridir. Ziguratlar gök-yer ve inanç arasında köklü bağlar oluşturan inanç yapılarıdır. Birçok kent devletinde kentin koruyucu tanrısı adına yapılan tapınak zigurat şeklinde idi. Gittikçe daralan bu üst üste inşa edilmiş platformların en tepesi tanrının tapınağı ile taçlanırdı. Zigurat diye niteleyebileceğimiz ilk yapı Kitabı Mukaddes'te Erek günümüzde Varka adıyla anılan Uruk şehrindeki 4.000 yıllık Varka tapınağıdır. 3'cü Ur hanedanlığının ilk Kralı Ur-Nammu, Ur, Eridu, Uruk ve Nippur'da ziguratlar yaptırmıştı. Uruk şehrindeki bu dağ görünümündeki ziguratın tepesindeki tapınakta tüm tanrıların babası göklerin kralı Anu'ya dualar edilirdi. Uruk'taki Anu'ya tapınma göklerin sahibi Ana Tanrıça İnanna'ya tapınma ile sıkı sıkıya bağlıydı

Nippur'da hava tanrısı Enlil ile eşi Ninlil'e tapılırdı. Ur şehri ise tümüyle Ay Tanrısı Sin'in di ve bu tanrının kutsal sayısı 30 du... Şippar ve Larsa güneş tanrısı Şamaş'ındı… Eridu sular tanrısı Ea ya tapmayı seçmişti ki onun oğlu Marduk Babil'in tanrısı olmuş ve giderek güçlenerek tanrıların efendisi olmuştu. Borsipa şehrini tanrısı Nebo yazarların, yazıcıların tanrısıydı. Tanrıların aldığı kararları onlara ulaştırır, kâtipleri korur bilgelik yolunda olanları severdi.

Mezopotamya şehir devletleri kadim uygarlıkların çarpıcı kalıntıları ile doludur. Ne yazık ki zaten geç keşfedilmiş olan bu uygarlık merkezleri tamamen gün ışığına çıkarılamadan Amerikanın Irak'ı işgali ile bir kere daha perişan olmuşlardır. Müzelerin yağmalanmasını takiben de eldeki kıymetli ve eşsiz buluntular yok oldular. Bu eserler, onlarca yıl ortalıkta görünemeyecek, sonraları bir yerde, hasarlı ve dağınık karşımıza çıkacaklardır.

Hatırlanacağı üzere, Sümerliler sonradan zigurat ve kulelere dönüşecek olan teraslar şeklindeki tapınakları yaptılar. Gökle yer arasında yükselen inanç yapıları oluşturdular.
Kadim Sümer uygarlığına ait kazılar ancak geçen yüzyılda başlamıştır. Önceleri müze yağması amacıyla yapılan kazılar ancak İngiliz arkeolog Sir Leonard Woolley'in 1922–1932 yılları arasında yaptığı sistematik ve arkeolojik normlarla yaptığı kazılarla insanlık kültür mirasına mal olabilmiştir. Wooley ve ekibi 34 e yakın Ur yerleşiminde 1800 den fazla mezar bulmuşlarsa da çoğu kayda değer bilgi bulgu verememiştir. Ama Ur- Kral Mezarları olarak literatüre geçen ve eşsiz buluntuları olan 16 adet özel mezar, yapılış tekniği, ölülerin gömülme biçimleri, ölüye refakat eden kurbanlar ve eşyalar, duvar süslemeleri bakımından gerçekten son derecede özgündür. Bu mezarların kral ve kraliçe soyundan gelenlere ait olması

nedeniyle Ur-Kral mezarları olarak anılırlar. Bu mezarlar Ur kentinde özel bir kutsal mekânda (Temenos Duvarı içinde) yer alır.

Mezar odaları genelde taş temeli olan tuğla duvarlıdır. Üst kısımları kubbe biçimindedir. Bir veya iki salon şeklinde bölümlendirilmişlerdir. Mezarların çoğunda insan ve hayvan kurbanlarına ve birçok eşyaya rastlanmıştır. Çok çarpıcı olan üç mezardan söz etmek istiyoruz.

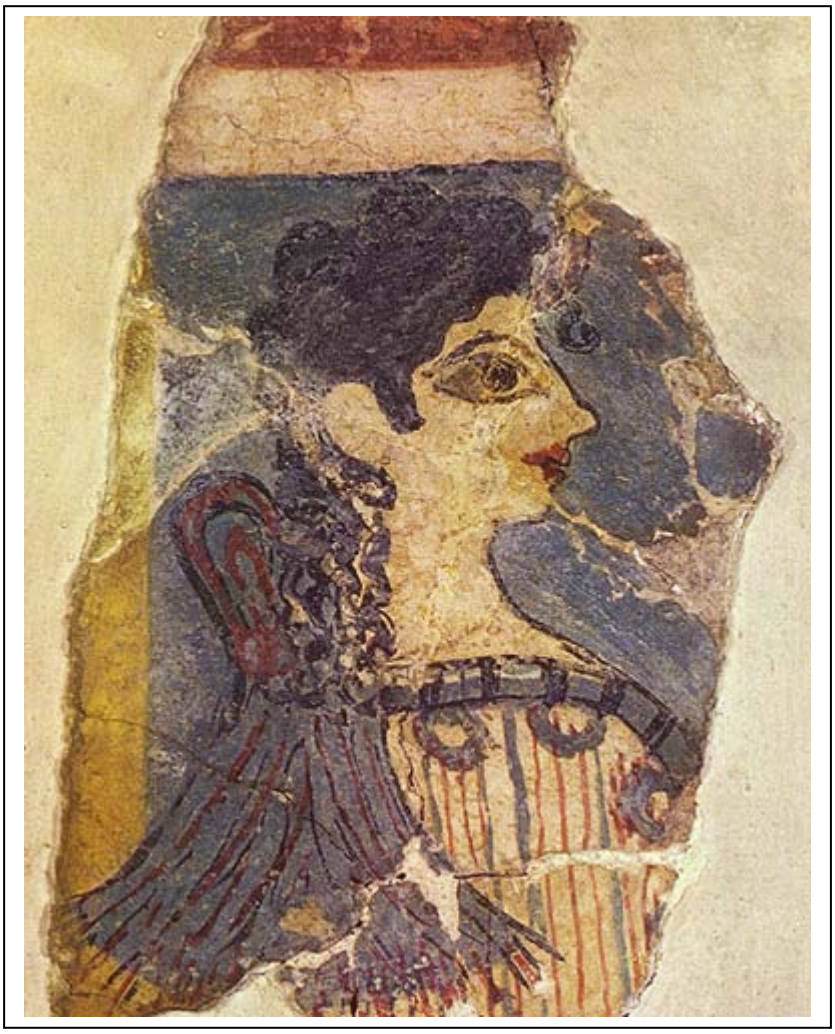
Woolley'in (Privete Greaves den atıfla PG ile başlayan numaralar vermiş) PG–1054 sicil numarası ile kaydettiği Mes-Kalam-Dug'un mezarı. Mes-Kalam-Dug " Kutsal veya Güzel Ülkenin Kahramanı " diye tercüme edebileceğimiz bir anlam taşır. Mezar erken döneme aittir. Mes-Kalam-Dug'un adını kral listelerinde bulamayan Wooley onu prens olarak kaydetmiştir. Ama sonraları bir başka mezarda ondan " lugal " yani kral olarak söz edildiği ve eşinin adının da kraliçe Ninbanda olarak geçtiği ortaya çıkmıştır. Bu mezarda kralın kafatası ve altın miğferi çok iyi korunmuş durumdadır. Bu mezarda hiç kurbana rastlanmamıştır.

Ur kral mezarları 1

PG 799 da bulunan Standart Kutudan daha önce söz edilmişti. Bu kutu çok meşhurdur. 20 cm uzunluğunda olan bu kutunun bir yüzünde savaşı bir yüzünde barışı anlatan çok güzel kabartmalar vardır. Tahta kutunun üzeri bitümle kaplıdır. Sedef, deniz kabukları ve lacivert taşından yapılmış savaş ve barış sahneleri çok iyi tasvir edilmiştir.

Girit

Nihayet, M.Ö. 2100 - 1400 yıllarında, Girit ön plana çıkar. Ortadoğu'da Tunç devrine girilmiştir. Orta doğuya Tunç yapımında kullanılan kalay madeninin büyük bir bölümü İspanya'dan geliyordu. Coğrafi konumu nedeniyle, Girit bu ticaretin kilit noktası idi. Ve bu ticaretten büyük bir pay alıyordu. Ayrıca, Kıbrıs'tan bakırı getirip, İspanya'dan zaten gelen kalayı da katınca, Girit'in kendi, Tunç imal eder hale gelmişti. Böylece Girit, hem imalatçı ve hem de aracı idi. Bu sayede, tekniği ve ekonomisi olağanüstü bir düzeye erişti. Başta maden sanayi gelişti. Tunçtan çift ağızlı baltalar, hançerler ve kılıçlar üretildi. Süslemelerde altın ve gümüş kullanılıyor, anlatılamaz güzellikte kabartmalar yapılıyordu. Bir başka önemli sanayi de seramikçilikti. Torna ve pişirme fırınları kullanılarak, bakmaya doyum olmayan, Girit'e özgün vazolar, kaplar üretiliyordu. Bunların sanat değerleri çok yüksekti. Bu eserler tüm paralel medeniyetlere ihraç ediliyordu. Girit dokumacılık, mühür kazımacılık ve mücevhercilikte çok gelişmişti. Para yerine bakır parçaları kullanılıyordu. Tabii denizciliğin ne denli gelişmiş olduğunu söylemeye gerek yok. Tüm ticari faaliyetler, bugün bile tam deşifre edilmemiş bir yazı ile kil tabletlere işleniyordu. Bulunan kil tabletlerin kısmî çözümlenmesi, bunların stok ve alım satım listeleri olduğunu göstermiştir. Girit uygarlığında, günlük olayları anlatan ve sosyal, kültürel, askeri, ticari yapıyı gösteren yazılar şimdilik bulunamamıştır. Giritlilerin ilkel olsa da basım tekniğini kullandıklarını gösteren bulgular vardır. M.Ö. 1600

yıllarına endekslenen ve baskı için kullanıldığı sanılan bir disk Girit'te Phastos sarayında bulunmuştur.

Üretim ve ticaret, daha önce gördüğümüz klan rejimini çözdü, toplum sınıflaştı. Artık şehir merkezlerinde zenginlik akan evler ve yollar vardı. Ama kentlerin varoşlarına gidildikçe, önce orta halli ve sonra fakir yerleşimlere rastlanıyordu. Artık Girit uygarlığı ve başşehri Knossos olan devlet, Ege adalarına yayılmış ve hatta Anadolu'nun Ege kıyıları ile ve Trakya'ya atlamıştı. Bu uygarlığa efsanevi krallarının adına atfen Minos devleti veya Minossos da denir.

Uzak topraklar, yönetici yollanarak ve vergiye bağlanarak yönetiliyordu. Girit'te başta kral vardı, ama ruhban sınıfın ve tapınakların gücü de, tüm, diğer medeniyetlerde olduğu gibi, yönetimde önemli idi. Bürokrasi de gelişmiş ve yönetimdeki yerini almıştı. Askeri gücün temelini milisler oluşturuyordu. Sınıflı toplum geliştikçe ve rant dağılımı keskinleştikçe, milis gücünün savaşma isteği azalmaya başladı. Ordu gücünü kaybetti. Buna, bu coğrafyanın doğal afeti olan depremler ve yanardağ faaliyetleri de yardım etti. Artık zengin ve güçlü Girit devleti, yabancıların istilasına açıktı.

Girit'te, Tanrılar değil Tanrıçalar vardı. Tanrıçaların en eskisi toprak ana olan Gaia idi. Gaia bereket tanrıçasıydı. Bitkilerin, hayvanların, insanların doğmasına o yol açardı. Ölümde ise ana Tanrıçanın onları içine çektiğine inanılırdı. Gaia, toprak ana, daha sonra, Grek mitolojisine konu olacak tüm Olympos Tanrılarının anasıdır. Onun kişiliğinin değişik yönleri, daha sonra diğer Tanrıçalarda da görülecektir. Hera, Zeus'un karısı olmadan önce bitkiler Tanrıçasıydı ve evlenme kanunlarının bekçisiydi. Demeter, buğdayın anasıydı. Daha sonra Atina şehrinin koruyucu Tanrısı olacak olan, Athena zeytin ağacı tanrıçasıydı.

Knossos veya Minos uygarlığının, ileride Yunanistan'da çok önemli olacak eşcinselliğin kaynağı olduğu teorisi ileri sürülür. Knossos devleti, adanın sınırlı olan besin maddelerinin yeterli olabilmesi için nüfus planlamasına gitmiştir. Bunun için bulduğu metot, eşcinselliği teşvik ederek, kadın erkek ilişkisini minimize etmeye çalışmaktır.

Daha ileride teferruatlı olarak ele alınacak olan koku verici reçine ve tütsülerin, tapınaklar ve evlerde kullanıldığını ve pek çok kimse tarafından vazgeçilemez hale geldiğini hatırlatmak gerekir. Bunlar çok pahalıydılar, yani deyim yerinde ise ağırlığınca altın değerindeydiler (o dönemde altın bir değişim aracı değildi).

Ağırlığınca altın eden bir başka bitkisel ürün safrandı. Yunanca adı ile Krakos hem efsanevi kutsal bir bitki idi, hem mutfakların, hem boyacılığın vazgeçilmeziydi. Ana vatanı Mezopotamya olsa da Anadolu, Ege adaları, İran yaylaları gibi büyük bir coğrafi yayılma göstermişti. Girit'te Knossos sarayında " safran toplayan " hayvan (muhtemelen maymun) freski bulunmuştur. Bir gram safran için 200 civarında çiçek toplamak gerektiğini söylersek değeri anlaşılabilir (yarım kg safran için 75 000- 80000 çiçek lazım bu da bir futbol sahasından büyük bir alan demektir). Safran ağırlığının 100.000 katı kadar su ile karıştırılarak kullanılsa da sarıya boyama özelliğini kaybetmez. Çok eski dönemlerden itibaren safranın bu mükemmel boyama özelliği fark edilmişti. Tanrıçaları safran çiçekleri ile süsleyen, azizlerin başlarındaki haleleri ve kutsal giysileri safran sarısı ile renklendirirlerdi. Büyük bir inanç da safranın afrodizyak etkisine olan inançtı. İranlılar, Hintliler, Ortadoğulular, Araplar, Yunan adalarının bir kısmı bu inançları gereği safranı hala yemeklerinde (genelde tören yemekleri) kullanırlar.

Asur ticaret üsleri

Anadolu M.Ö. 1800–1700

Anadolu'daki ilk yazılı belgeleri, Hattilerde veya Hititlerde değil, Asur yerleşimlerinde buluyoruz. Bu Asur yerleşimleri bir nevi ticari üs niteliğindeydi. Yani Hititler, kimilerinin imparatorluk bile dediği, ilk merkezi Anadolu devletini kurmadan önce, Asur ticari yerleşimleri bize yazılı belgeler bırakmaya başlamıştı. İşte, M.Ö. 1870 den başlayarak, bu belgeler bize, Kaneş'ten (Neşa'dan) başka kentler de olduğunu ve bu kentlerin yöneticileri bulunduğunu bildirmektedirler.

Asur ile Anadolu arasında yapılan ticarette, Asur'dan Anadolu'ya kalay ve dokuma taşınırken, Anadolu'dan Asur'a bakır, gümüş ve bazen de altın giderdi. Dokuma ürünleri ya Asur'da dokunuyor veya Babil'den getiriliyordu.

Ticaret kervanlarında eşekler kullanılırdı. Tüccarlar birkaç eşekle yola çıkar, yolda bunlar birleşerek konvoylar oluştururlardı. Yollar tehlikeli idi. Sık olmasa bile kervanlara haydutlar saldırıyorlardı. Zaman zaman kervanları korumak için korumalar tutuluyordu.

Anadolu ile yapılan ticaret, Asurlu tüccarlara büyük gelirler getiriyordu. Kalay ticaretinde kar % 100'dü. Alıcının veresiye alması halinde % 30 faiz uygulanıyordu. Bu dönemde altın gümüşten sekiz kat değerliydi. 70 Kg bakır bir Kg gümüşe eşdeğerdi. Demir olma olasılığı olan bir maden gümüşten 40 kat daha değerliydi.

Asur ticaret kolonilerinin olduğu kentlerin kralları, yapılan ticaretten vergi alıyorlardı. Dokumalarda ederin yirmide biri, kalayda altmış beşte ikisi krallarca vergi olarak alınıyordu. Kervan yolu üzerindeki krallara ise zaman zaman yüzde on yol vergisi verildiği oluyordu. Meteorit demir ve kıymetli taşlar, genelde, yöresel kralların kendileri tarafından satılıyordu. Yani yerel tekeller oluşturulmuştu. Yüksek kâr ise, bu bölgelerde kaçakçılığın oluşmasına sebep oluyordu. Krallar kaçakçılıkla mücadele ediyorlardı. Ayrıca tespit edilen kaçakçı isim ve tarifleri diğer kentlere de dağıtılarak, kaçakçılığa karşı, mümkün olduğunca top yekûn bir mücadele sürdürülüyordu. Asurlu tüccarlardan alınan vergilere karşılık, krallar, tüccar ve kervanları korumak ve kayıpları garanti etmek yükümlülüğü taşıyorlardı. Ayrıca tüccarlar (Asurlu tüccarlar), siyasal açıdan ve adli açıdan, yerel krallıklara değil Asur'a bağlıydılar.

Anadolu'daki Asur ticari yerleşimlerinde oturan Asurlular sıkça yerli halk ile evlenmişlerdir. Bu evlilikler nedeniyle yerli halk isimleri kil tabletlere geçmiştir. Bu isimlerde hem Hatti ve hem de Hitit adlarına rastlanması, daha o tarihlerde nüfusun karışık halklardan oluştuğunu göstermektedir. M.Ö. 2000 – 1600 yılları arasında Hatti, Hurri gibi beyliklerin yanı başında Hint-Avrupa kökenli beylikler de yer almıştı. Hint-Avrupa kökenli prenslerin, yerli halk ile daha rahat anlaşabilmek gibi politik nedenlerle, kendilerin Hatti veya Hurri adları vermiş olmaları, prensliklerin hangisinin Hatti, hangisinin Huri ve hangisinin Hitit olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu çeşitli prenslikler arasında egemenlik savaşları yapılmıştı. Ama az ileride görüleceği gibi 250 yıl süren egemenlik savaşlarından sonra kazanan bir Hitit prensliği olacaktı.

Anadolu'daki Hatti, Hitit beylikleri döneminde, Kusara, Neşa, Hattuşa, Zalpa, Puruşhanda, Mama, Taişama, Şibuha gibi bildiğimiz ve bilmediğimiz en az 20-30 prenslik vardı. Bunların hepsi Hatti döneminin başından beri var ola gelmişlerdi. Bu prenslikler zaman içinde tek tek Hint-Avrupalıların yönetimine geçtiler. Ancak yönetilecek halk Orta Anadolu'da Hatti halkı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Hurri halkıydı. Yukarıda adları sayılan kentlerin zaman zaman büyük yangınlarla tahrip olduğu görülmektedir. Biz bu yangınları prenslikler arasındaki egemenlik savaşlarına yormaktayız.

Sonuçta, zamanla, Orta Anadolu'da hükmeden sınıf Hititlerden oluştu. Hattiler ise hükmetmeseler de, yaşam biçimleri, kültürleri, dinsel düşünceleri, sanatları ile bu toprakların temel öğesi olmuşlardır. Hititler oturdukları coğrafi bölgenin adı olarak, Hattilerden aldıkları Hatti sözünü benimsediler. Krallarına " Hatti ülkesi kralı ", halklarına " Hatti adamları " dediler. Anadolu'daki Asur ticaret kolonileri kültürel ve toplumsal açıdan Anadolu'yu fazla etkilemediler. Zaten, Anadolu halkı, kendi içine kapanık ve dış etkilere mesafeli tutumunu genelde hep sürdürmüştür.

Hitit tarihinin akışına geçmeden önce, biraz Batı Anadolu'da kurulu bir devletin durumundan bahsedelim. Batı Anadolu'da, Ege'de, bir devletten veya örgütlü bir yerleşimden haberimiz var: Arzava (Arzawa). Arzavalıların kim oldukları konusunda belirgin ve tartışmaya yer vermeyecek bilgilere sahip değiliz. Bu nedenle biraz tahayyül etmek gerekiyor. İleride, bu oluşum hakkında daha somut ve detaylı bilgilere kavuşulursa, Arzava ve dolayısıyla Türkiye tarihinin bir bölümü iyice netleşir. O zamana kadar, biz şunlarla yetineceğiz. Daha önce Hititlerle beraber Luvitlerin de Anadolu'ya geldiklerinden ve Anadolu'nun bir bölümünde Hititçeye çok benzeyen bir dilin, Luvicenin konuşulduğundan bahsetmiştik. Luvicenin aslında Hitit döneminde, Anadolu'nun her yerinde yaygın olarak konuşulduğunu gösteren belirtiler çoktur. Ve hatta Luvice dili, kendi Hiyeroglifi ile Hitit taş ve kaya anıtlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Hitit kanunlarına bakıldığında Luviya ülkesi ve Arzava ülkesi adları birbiri yerine, dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. Bu Luvicenin, Arzava ülkesinin dili olduğu

anlamına gelir. Bizce Arzava, Hititlere gevşek bağlarla bağlı, ama genelde Hitit denetiminde bir akraba devletti. Yani Hitit devletini, Arzava'yı da içine alan bir devlet olarak düşünebiliriz. Zaman, zaman Hitit devletinin Arzava üzerindeki politik gücünü kaybettiği ve aralarında iktidar mücadelesi yapıldığı dönemler olmuştur. Hatta bazen, Arzava krallığı Hititlerin en önemli rakiplerinden biri haline gelmiştir.

Arzava (Arzawa) toprakları, Manisa, İzmir'i de kapsayan batı Anadolu'nun Ege topraklarıdır. Arzava'nın kuzeyi Assuva (Assuwa) dır. Arzava topraklarına daha sonra Lidya denecektir.

Bozkırın kenar kavimleri, Hititler, Luvidler, Palalar, Anadolu'ya, Trakya üzerinden göçebe topluluklar olarak, boy boy ve uzun bir zaman diliminde gelirken, aynı dönemde, belki ondan bir süre önce, ama belli zaman diliminde çakışarak, Hititlerle aynı kökten olan bir dili konuşan, akraba topluluklar da Yunan yarımadasına, Ege adalarına yerleşmeye başladılar. Akalar, İonlar ve onlara akraba kabileler Yunanistan'a giriyorlardı. Yunanistan'a giren göçebelere Hititlerden daha yakın akrabalık derecesindeki bazı toplulukların Anadolu'ya da geldiğini ve özellikle Batı Anadolu'ya seyrek bir şekilde yerleştiklerini düşünmek doğru olacaktır. Troya VI, bu kavimlerce yerleşilen bir yerleşimdir. İleride, Troya'dan daha fazla bahsedilecektir.

1. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar.

. Alinge Curt, Moğol Kanunları, Ankara Üniversitesi

. Armstrong Karen, Tanrı'nın Tarihi, Ayranç

. Akurgal Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK

. Akurgal E., Hatti ve Hitit Uygarlıkları, 1995

. Akşit İlhan, Kent uygarlıkları ile Türkiye, Kentbank yayını

. Alp Sedat, Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK

. Alp Sedat, Hitit Güneşi, TÜBİTAK

. Aristo, Atinalıların Devleti, Dünya klasikleri serisi 4, Cumhuriyet

. Avcıoğlu Doğan, Türklerin Tarihi 1. Kitap, Tekin yayınevi

. Baines John ve r Malek Jaromi, Eski Mısır Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Blunder Caroline, Evlin Mark, Çin, İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

. Bowker J., The Religious Imagination and the Sense of the God, Oxford, 1978

. Bowker J., Problems of Suffering in Religions of the World, Cambridge, 1970

. British Museum, An Introduction to Ancient Egypt, London 1979

. Bury J.B., Meigs R.,A History of Greece to the Death of Alexander the Great, London 1952

. Campbell Joseph, Tanrının Maskeleri, İmge

. Ceram C.W., Tanrıların Vatanı Anadolu,

. Challaye Felicien, Dinler Tarihi, Varlık yayınları

. Chamoux F., La Civilisation grecque, Paris 1963

. Clough Shepard B., Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları. Çığ Muazzez İlmiye, İnanna'nın Aşkı, Kaynak yayınları

. Cumhuriyet Bilim Teknik, 2000 – 2006 arası çıkan çeşitli makaleler

. Çığ Muazzez İlmiye, Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni, Kaynak yayınları

. Çığ Muazzez İlmiye, Hititler ve Hattuşa, Kaynak yayınları

. Çığ Muazzez İlmiye, Sumerli Ludingirra, Kaynak yayınları

. Çığ Muazzez İlmiye, Zaman Tüneliyle Sumer'e Yolculuk, Kaynak çocuk yayınları

. Darwin Charles, Türlerin Kökeni

. Daumas F., La Civilisation de l'Egypte pharaonique, Paris 1965

. Diamond Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik, TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları

. Dinçol Ali M., Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, Hitit öncesi Anadolu, Görsel yayınlar

. Dinçol Ali M., Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, Hititler, Görsel yayınlar

. Dinçol Ali M.,Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, Geç Hititler, Görsel yayınlar.

. Eberhard Wolfram, Çin Tarihi, Türk Tarih kurumu, Ankara 1995

. Edward Carpenter, Intermediate Types Among Primitive Folk, London

. Encyclopedia of Homosexuality ilgili bölümler

. Encyclopedia Mythica

. Gılgamış Destanı, Dünya klasikleri serisi 20, Cumhuriyet

. Hamilton Edith, Mitologya, Varlık yayınları

. Hançerlioğlu Orhan, Düşünce Tarihi,

. Hançerlioğlu Orhan, Özgürlük düşüncesi, Varlık yayınları

. Hoffner A. İncest, Sadomy and Bestiality in the Ancient Near East, Verlag Butzon and Becker, 1973

. İnan Abdülkadir, Şamanizm, Türk Tarih Kurumu

. James William, The Varieties of Religious Experience, New York 1982

. Jewish Encyclopedia, New York, 1901 Macic ve diğer başlıklar

. Kramer S. N., Tarih Sümer'de Başlar, Kabalci yayınevi

. Leroux Gabriel, Eski Akdeniz ve Yakın Doğu uygarlıkları, Varlık yayınları

. Levi Peter, Eski Yunan, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Lewin Roger, Modern İnsanın Kökeni, TÜBİTAK

. Lise Manniche, Sexsual Life in Ancient Egypt, London

. Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi, TÜBİTAK

. Kramer S. N., Tarih Sümer'de Başlar, Kabalci yayınevi

. Mellaart J., Anatolia before c. 4000 B.C. and Anatolia c. 2300 – 1750 B.C. , Cambridge Ancient History, 1966

. Nicholas de Lange, Yahudi Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Roux Jean - Paul, La religion des turcs et des mongols, Payot et Rivages, 1984

. Roux Jean - Paul, Histoire des Turcs, Fayard 2000

. Sevin Veli, Anadolu Uygarlıkları Cilt 1ve 2, Anadolu'da Yunanlılar, Görsel yayınlar

. Şah İdris, Doğu Büyüsü, Süreç Yayıncılık, 1987

. Şener Cemal, Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini, Etik Yayınları, 200 .

. Tanilli Server, Yüzyılların gerçeği ve mirası Cilt 1, Adam yayınlar

. Terence J.Denkin ''Evidence for Homoseksuality in Ancient Egypt''

. Waldemar Bogoras, Amarican Antropologist, 3(1901), 80-108

. Wells H.G., Kısa dünya tarihi, Varlık yayınları

. Zeldin Theodore, İnsanlığın Mahrem Tarihi, Ayrıntı Yayınları 1999

. http://eclipse 99.nasa.gov/

. http://en.wikipedia.org

. http://en.wikipedia.org/wiki/Ice_age

. http://timelines.ws/

. http://www.bbc.co.uk/sn/

. http://www.cam.ac.uk/

. http://www.catalhoyuk.com/

. http://www.dunyadinleri.com

. http://www.hermetics.org/

. http://www.nationalgeographic.com.tr

. http://www. nationalgeographic.com

. http://www.ngdc.noaa.gov/paleo/

. http://www.ox.ac.uk/